

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

5. CİLT
(H-J)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

5. CİLT
(H-J)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 715
Kaynak Eserler: 112

ISBN: 9789751762689 ISBN Takım No.: 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ
5. CİLT (H-J)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.

9. cilt ; 24 cm. (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)

1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z

ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)

29. TÜRKLER -- EDEBİYAT

30. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT

31. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR

32. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI

33. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR

34. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER

35. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER

I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi

398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

**TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ**

**5. CİLT
(H-J)**

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI**

İÇİNDEKİLER

-H-	1
HAAN CARGISTAY	1
HAAN-TÖGÜLDÜR	2
HACER HANIM	6
HACI GİREY	9
HACI SAİD VE PERİ	9
HACI SEYYÂD	14
HACI TAĞI	17
HADDER MİHRALİ	20
HAL MAHMUT	23
HAM BİN NUH'UN SARAYI	23
HAMİT HAN İLE MELEK SULTAN	27
HAMİT HAN İLE ZÜLFÜNAZ	31
HAN BEYİ İLE HARAZA BEYİ	32
HAN KIZI ALTINSAÇ	33
HAN MAHMUD	35
HAN MAHMUT İLE DİYER HAN	35
HAN MİRGEN	35
HAN ORBA	38
HAN ŞİLGİ – HAN HÜLÜK	45
HANLAR	52
HÂRUT İLE MÂRUT	53
HAS VE NAZ KARDEŞLER	55
HASAN İLE ÖMER	56
HASAN MİRZA BEY İLE SARA HANIM	58
HASAVKA	59
HASRET İLE FERHAT	61

HASTA KASIM	63
HÂTEM-İ TAY	66
HATOHŞUKOĞLU CANBOLAT	76
HAVERZEMİN ŞAHI'NIN OĞLUNUN HİKÂYESİ	81
HAYDAR BEY	81
HAYDAR FAZİL'İN HİKÂYESİ	84
HAYDAR FAZİLÎ	84
HAZÂ CENGİ FETH-İ AYINTAB.....	86
HAZÂ HİKÂYET-İ KIZ MA'A CÜHÛD	95
HELALAY İLE GARİP.....	95
HEMRA VE HURLİKA	96
HEMRAH VE SEYYAD HAN	104
HEYRATDI KASIM	110
HITAYİ'NİN HİKÂYESİ.....	113
HİKÂYÂT-I KISSA-YI MİHR Ü VEFA	113
HİKÂYET-İ ABDÜLMECİD	116
HİKÂYET-İ ÂŞIK EFGAN	117
HİKÂYET-İ BENNÂ VE MELİK-İ ŞEHR-İ KEVÂŞİR	121
HİKÂYET-İ DUHTER İLE MAH YİĞİT	123
HİKÂYET-İ DUHTER-İ ŞEYH ABDULLÂH BASRAVÎ VE KADI-YI BASRA	125
HİKÂYET-İ ERBA'İN SUBH U MESA.....	133
HİKÂYET-İ GARİBE-Yİ YAHYÂ-YI BERMEKÎ	133
HİKÂYET-İ İSA OĞLU AMET.....	134
HİKÂYET-İ MURAD ŞAH	135
HİKÂYET-İ MÛSÂ PEYGAMBER	136
HİKÂYET-İ TÂCİR	137
HİKÂYET-İ URVİYYE.....	140
HİKÂYET-İ VÛZERAT-I ERBA'İN	144
HİKÂYE-Yİ BELKIYA	144
HİKÂYE-Yİ BELKIYA'NIN MİSİR'A GELDİĞİ	144
HİKÂYE-Yİ BENĞİ HALLAÇ.....	144

HİKÂYE-Yİ CARİYE	144
HİKÂYE-Yİ ÇIHAR DERVİŞ	149
HİKÂYE-Yİ DUHTER ŞAH PERİ	149
HİKÂYE-Yİ FAZLULLAH MUSULÎ BİDUHTER-İ RESS-İ MUVAFFAK BAĞDADÎ	149
HİKÂYE-Yİ GİRİFTAR ŞAH	153
HİKÂYE-Yİ HAYMAN ŞAH	153
HİKÂYE-Yİ İKAB	153
HİKÂYE-Yİ KADI-Yİ BELH	153
HİKÂYE-Yİ KALE-Yİ GEVHER-NİĞİN	157
HİKÂYE-Yİ KEYGAL HİNDİ	157
HİKÂYE-Yİ KÛH-I KAF MELEKLERİ	158
HİKÂYE-Yİ MAHMUD GAZNEVÎ	158
HİKÂYE-Yİ MAHMUD İLE ELİF	162
HİKÂYE-Yİ MESAİL PERİLER	163
HİKÂYE-Yİ MURG ŞAH	164
HİKÂYE-Yİ PADİŞAH-I RUM	164
HİKÂYE-Yİ RIDVAN ŞAH	165
HİKÂYE-Yİ SERGÜZEL	177
HİKÂYE-Yİ SİNDBAD-I BAHRİ VE SİNDBAD-I BERRİ	181
HİKÂYE-Yİ ŞÂH HAMÎD	184
HİKÂYE-Yİ ŞÂH KIZI	185
HİKÂYE-Yİ ŞAH-I SAHRA	187
HİKÂYE-Yİ ŞEHZÂDE MELİK-İ HAMRÂN BİDUHTER-İ MELİK SÂMİRE VE İHVETÂN	188
HİKÂYE-Yİ ŞEMS-İ BÂNÛ	192
HİKÂYE-Yİ VÜZERA-Yİ ÇİHİL	192
HİLALÎ İLE SEHER	192
HOCA ABDULLÂH'IN İBRET ARTTIRAN	195
HOCAMBERDİ HAN	195
HUBAN ARIĞ	196
HURLİHA - HEMİRE	206

HURŞİD İLE İLİK HANIM.....	206
HURŞİDNAME	207
HURŞİT İLE MAHMIHRİ.....	210
HURŞİT VE FERRUHŞAT	217
HÜKÜMDAR ASİL'İN KARDEŞİ ŞEHZÂDE NESİL	218
HÜRLİHA - EMİRA.....	218
HÜRÜ	224
HÜSEYİN BEY İLE ŞAHİN BEY.....	227
HÜSEYİN İLE SENEM.....	229
HÜSEYİN İLE SENEM.....	230
HÜSEYİN VE REYHAN HANIM	232
HÜSNÜ ŞAH İLE SELVİNAZ.....	235
HÜSREV ŞAH'IN HİKÂYESİ	243
HÜTHÜT KUŞU.....	243
HZ. SÜLEYMAN İLE ZALOĞLU RÜSTEM.....	246
-İ-	249
İBAK OĞLU AZNAVUR.....	249
İBRAHİM İLE DEBİRE.....	250
İBRAHİM İLE SEFİL.....	251
İBRAHİM ŞAH.....	253
İÇ OĞUZ'A DIŞ OĞUZ'UN ÂSİ OLUP BEYREK'İN ÖLDÜĞÜ BOY	255
İDİGEY İLE MORADIM	256
İLBEYLİOĞLU / ELBEYLİOĞLU	273
İLEVKEY - KELEYLE - YAYIK BATIR	277
İMDAT İLE GÜLPERİ	278
İNCİ TÜCCARI	280
İRFANÎ VE SENEM HANIM	283
İSKENDER ZULKARNEYN.....	286
İSKENDERNAME.....	289
İSMAYİL - KIZYETER	311
-J-	313
JUBANIŞ.....	313

HAAN CARGISTAY

Yakut olanholarında görülen kahramandır. İnnokentiy Vasiliyeviç Puhov, “Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler” çalışmasında destan kahramanları üzerinde dururken Cesur Üölen’den de söz etmiştir. Bu kitabı Metin Ergun Türkiye Türkçesine çevirmiş ve 2015’te yayımlamıştır.

Destanda adarı geçen “ayı”, insanların koruyucusu tanrı, tanrıça; “abası/ abaahı” da Yakut inancında kötülüğü ve olumsuzluğu niteleyen tabiatüstü varlıktır. İnsanlar hayatlarında hep ondan korunmaya çalışır.

Metin Ergun, Haan Cargistay’dan söz ederken şunları ifade etmiştir:

“İ. A. Hudyakov’un Haan Cargistay olonhosudur. Bu olonhoda, abaahı kahramanı Itık Kıybırdaan’m kalesinde nöbet tutan dört kahraman hizmetçi, kahraman Haan Cargistay’m geldiğini duyunca kaçarlar. Bu haberi sahibine iletmek için nöbetçilerin birine, diğer nöbetçi şöyle der: ‘Kendi ömrün kendine daha yakındır. Neden o barış içinde yaşamıyordu. Gökyüzü Tanrısından hep fırtına ve soğuk isterdi, bulutlu gökyüzünden de hep bela isterdi. Eğer haber vermek istiyorsan git, sen ver, ben gelmem.’

Yine E. K. Pekarskiy’in Örneklerindeki Toyon Nurgun Buhatur olonhosunda Arcamaan Carcamaan ve Tallan Bekiya, kahraman Tong Duuray’m köleleridir. Onlar ilk başta kendi sahiplerinin savaşlarında ona yardım ederler, fakat sonra hemen savaş alanını terk edip, eve doğru uçarlar ve şöyle derler: ‘Beyimiz bizim, beyimiz Tong Duuray! Senin zamanın gelmiş. Elveda, elveda. Kaderin senin karalanmış. Senin ölecek günün yaklaşmış.’ Bu sözleri nöbet tutan diğer köleler de söylerler.

Bu olonho, kahramanın gelmesi, kölelerin sahiplerinin savaş kazanması ve esir düşen kölelerin kurtarılması epizotlarıyla devam eder.

Abaahılar tarafından esir edilen kahramanların kurtarılması bütün olonholarda görülür. Olonhoda, kahramanların en önemli işlerinden biri de tüm esirleri, yani hem abaahıları, hem de ayu kahramanlarını esirlikten kurtarmaktır. Dolayısıyla kahramanın kurtardığı esirleri, kendine köle edinmesiyle ilgili bilgiler yok denilecek kadar azdır. Kurtarıcı kahraman, kurtardıklarını köle etmez. İ. A. Hudyakov'un Haan Cargıstay olonhosunda olduğu gibi kurtarıcı kahraman, kendisine yenilmiş olan kahramanı bile köle almayıp, çoğu zaman onunla kardeş olmakta ya da insanlara saldırmayacaklarına dair söz alıp, onları serbest bırakmaktadır. Bundan dolayı kurtarılmış olan esirler, olonhoda kendilerine göre büyük bir rol oynamaktadırlar. Onların görevi burada kahramanın iyi kalpliliğini ve kurtarıcı misyonunu göstermektir. Esir düşen karakterler teması, olonhonun asıl temasıyla bu şekilde bağlıdır."

Kaynakça:

Puhov, İnnokentiy Vasiliyeviç, *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler*, (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2015, s. 209.

HAAN-TÖGÜLDÜR

Tıva destanıdır. Tek kahramanın etrafında kurgulanmış olan destan, manzum olup 1002 dizeden oluşmaktadır. Dizelerde ölçü sağlam değildir. Destanda diğer Tıva destanlarında olduğu gibi olağanüstülükler yer almaktadır. Konuşan kuş ve at karşımıza çıkabilmektedir. Sözcelişi Haan-Tögüldür'ün atı Kañ-Hüreñ konuşabilmekte, şekil değiştirebilmektedir. At yarışları, güreşler ön plandadır. Yarışmalar günler, haftalar boyu sürer.

Destan metni ilk olarak Dalay-Baybın Haan-Baazanaynın Maadırlığı Tooldaru adlı eserde yayımlanmış, aynı metni Salih Mehmet Arçın Türkiye Türkçesine çevirmiş, metin üzerinde dil incelemesi yapmıştır.

Şahıs kadrosunda Haan-Tögüldür, Añgır-Çeçen, Demir-Kurlug Han, Toylu-Buduk, Koşkulday-Mergen, İhtiyar, Çinli, Uzun-Sarıg, Tenek-Sarıg, Bokuştay-Höö gibi isimler vardır.

Mekân olarak Arzaytı dağı, hayvan olarak da Kan-Hüren Kojagar-Sarıg (at), Haan-Hereti (kuş), deve, oğlak, karınca karşımıza çıkar.

Destan, Salih Mehmet Arçın tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Orta kıtayı istila ederek doğan Haan-Tögüldür adında çok güçlü bir er ve bu erin Añgır-Çeçen isminde bir kız kardeşi vardır. Haan-Tögüldür ile kız kardeşi Arzaytı dağının üstünde Arun-Sever ovasında hayatlarını sürdürürler. Günlerden bir gün Haan-Tögüldür kız kardeşine Demir-Kurlug Han’ın güzeller güzeli kızı, Toylu-Buduk uğruna düzenlenecek yarışmalara katılmak istediğini söyler ve hazırlıkların bitirdikten sonra atına binip yola düşer.

Haan-Tögüldür yolda, Haan-Hereti Kuş’la karşılaşır. Haan-Tögüldür, üstüne doğru saldıran Haan-Hereti Kuş’a nişan almak için okunu hazırlar. O sırada, Haan-Hereti Kuş, Haan-Tögüldür’ün kendisine doğru nişan aldığını görünce ‘Sakince konuşalım.’ diyerek Haan-Tögüldür’e, ‘Kimsin sen? Adın sanın nedir?’ diye seslenir. Haan-Tögüldür, Haan-Hereti Kuş’un bu sorularını cevaplar. Aralarında geçen bu konuşmalardan sonra Haan-Tögüldür yoluna devam eder.

Haan-Tögüldür biraz daha yol aldıktan sonra 108 köşeli polat deve dişlerini bilemiş şekilde karşısında belirir. Haan-Tögüldür, hiç tereddüt etmeden devenin üzerine doğru hızla saldırır. Bir koluyla küçük kamçısını devenin ağzına zorlukla sokarken diğer koluyla da devenin kulağından tutarak devenin boynunu yumuşak bir oğlak gibi kırar. Deveyi öldürdükten sonra üç nehri ve üç dağ geçidini aşarak yoluna devam eder.

Bir müddet gittikten sonra Haan-Tögüldür ve atının önünde Kojagar-Sarıg atlı Koşkulday-Mergen gözüktür. Haan-Tögüldür’ün geldiğini gören Koşkulday-Mergen atına atladığı gibi hızlıca Haan-Tögüldür’ün üzerine doğru gelir. Vakit geçirmeden Haan-Tögüldür ile Koşkulday Mergen güreşmeye başlarlar. Güreşin doksanıncı gününde alt dünyanın kurt-karıncaları ile üst dünyanın perişan kuşları bir araya geldiğinde Haan-Tögüldür, Koşkulday-Mergen’in kürek kemiklerinin arasından tutarak yetmiş bir kez etrafında döndüre döndüre Koşkulday-Mergen’i yere bırakır. Haan-Tögüldür, yere düşen Koşkulday-Mergen’i öldürüp ardından Koşkulday-Mergen’in atına, ‘Eğer iyi atsan sahibini diriltirsin! Yok diriltemezsen geri dönerken seni alırım.’ diye seslenerek yoluna devam eder.

Haan-Tögüldür, Demir-Kurlug Han'ın topraklarında hızla ilerlerken Demir-Kurlug Han'ın tebaasından bir ihtiyarla karşılaşır. Bu ihtiyara, güzeller güzeli Toylu-Buduk'un yaşadığı sarayı sorar, ihtiyarın Haan-Tögüldür'e cevabı şöyle olur: 'Demir-Kurlug Han, bunu herkese söylemez. Eğer bu sırrı bilip de söyleyen olursa hanın sırrını söyleyen kişinin ismini ve yüzünü gösterecek beş sihirbazı vardır. Bu sebeple buna kimse cesaret edemez.' İhtiyarın sözleri biter bitmez Haan-Tögüldür, 'Eğersen güzeller güzelinin yerini bilip de söylemezsen ölürsün!' diye tehdit eder. İhtiyar ise çaresizce, 'Haan-Tögüldür'e güzeller güzelinin yerini söylememi istiyorsan benim istediklerimi tan vaktine kadar bulmalısın.' diye cevap verir. İhtiyarın yardımıyla Haan-Tögüldür, hanın kızının yerini öğrenir ve kızın bulunduğu yere doğru yola koyulur.

Haan-Tögüldür ve atı, Toylu-Buduk'un yaşadığı yere geldiklerinde kılıklarını değiştirirler. Haan-Tögüldür kızın yanına geldiğinde Toylu-Buduk uyumaktadır. Haan-Tögüldür güzeller güzeline uyandırmayıp onun yanına uzanır.

Ertesi gün Demir-Kurlug Han uyandığında kendi atının yanında sadece hanlara ait olan demir kazığa bağlanan gri bir at görür. Han, atın sahibini bulabilmek için adamlarına marifetli Çinliyi getirmelerini emreder. Adamları hemen marifetli Çinliyi bulup getirirler. Çinli adam atın etrafında bir tur dolandıktan sonra 'Bu atın görünüşü, Orta kıtayı istila ederek doğan Haan-Tögüldür'ün Kan-Hüren'ine benziyor.' der. Tam Çinli bu sözleri söylerken 'Toylu-Buduk güzeller güzelinin koynunda keçe kepenekti, irin gözlü bir insanoğlu uyumakta.' diye bir fısıltı duyulur.

Bunun üzerine han, Uzun-Sarıg güreşçisini kızının yanına gönderir. Uzun-Sarıg güreşçi Toylu-Buduk güzeller güzelinin yanına ulaşabilmek için yüz sekiz kat evin en üstüne çıkıp dokuz kat altın cam evin dört katının içine girdiğinde ciğerleri yerinden çıkacak gibi olur. Başaramayacağını anlayınca güreşçi geri gelir. Bu sırada, uyanan Toylu-Buduk güzeller güzeli, Haan-Tögüldür'ü uyandırmak için uğraşır. Uzun-Sarıg güreşçinin başaramamasından sonra han, Tenek-Sarıg güreşçisini gönderir. Bu güreşçi de başarılı olamayıp geri döner.

Bu güreşçinin de başarılı olamadığını gören han, damadı olacak Demir-Ool'a 'Beraber gidelim.' der. İkisi birlikte yola çıkarlar. Onlar yola düştükleri zaman güzeller güzelinin koynunda Haan-Tögüldür hâlâ horlaya horlaya uyumaktadır.

Haan-Tögüldür'ün atı sahibine yardım etmek için bağından boşanıp dokuz kat cam evi dokunarak kırar. Bu sesleri duyan Haan-Tögüldür uyanır. Demir-Kurlug Han ile Demir-Ool konuşmaya başlarlar. Demir-Ool, Haan-Tögüldür'ün özelliklerini anlatıp onu küçümser, iki bahadır birbirlerine meydan okurlar. Bunun üzerine han, 'Sizler gençsiniz, oğullarım! Bir yarışma yapalım, bu yarışmanın sonucunda kim galip gelirse Toylu-Buduk güzeller güzelini alır.' der. İki bahadır da bu teklifi kabul ederler.

İlk yarışma at yarışıdır. Zorlu mücadeleleri geçip, rakiplerinin hilelerinin üstesinden gelen Haan-Tögüldür'ün atı Kan-Hüren, at yarışlarının galibi olur. At yarışlarının ardından güreş müsabakaları başlar. Üç buçuk gün sürecek bu müsabakalar Haan-Tögüldür'ün üç yüz altmış güreşçiyi üç saat otuz dakika içinde bir yere yığmasıyla son bulur. Sonunda son güreşin vakti gelir: Haan-Tögüldür ile Demir-Ool karşılaşır. Zorlu müsabakayı Haan-Tögüldür kazanır ve rakibinin canını bağışlayıp gitmesine izin verir.

Yarışmadan sonra Haan-Tögüldür ve Toylu-Buduk'un düğünleri olur. Düğünden sonra Haan-Tögüldür eşiyle birlikte köyüne geri döner ve orada kız kardeşi Angır-Çeçen'i kendisine yardım eden Bokuştay-Höö'yle evlendirir. Hep birlikte bütün mallarını paylaşarak dostluk içinde mutlu bir şekilde soylarını devam ettirirler.

Kaynakça:

Arçın, Salih Mehmet, *Tuva Destanları 2*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*, Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HACER HANIM

Farklı adlarla Anadolu'da ve Azerbaycan'da anlatılan hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede yer yer masal unsurlarına rastlanılır.

Hacer Hanım, Azerbaycan'da anlatılan Alihan ile Peri Han, Karakakalpakistan'da Kanşayım, Türkiye'de, Esmehan, Hürü, Kars'ta Müdamî'nin anlattığı İlhan Başgöz'ün kaydettiği Namuslu Kız adlı hikâyelerle ve yazma eser olarak elimizde bulunan Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra adıyla bilinen hikâyesiyle benzerlik gösterir. *ALİHAN İLE PERİ HAN, KANŞAYIM, ESMEHAN, HÜRÜ, HİKÂYET-İ DUHTER-İ ŞEYH ABDULLÂH BASRAVÎ VE KADI-YI BASRA*).

Hikâyenin şahıs kadrosunu Hacer Hanım, Yusuf, Hacer'in abisi, Ahmet Ağa'nın karısı Hanım Sultan, Vezir, İmam, Hacer Hanım'ın çocukları Hasan, Hüseyin oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Doğu Anadolu'da Ahmet adında bir aşiret reisi, onun da Hanım Sultan adında bir karısı ve bir veziri vardır. Ağa Hacc'a gitmeye karar verir. Her şeyini oğluna emanet edip gider.

Ağa'nın Hacer Hanım adında dünyalar güzeli bir de kızı vardır. Herkes onu kıskanır. Ağa'nın ikinci hanımı olan Hanım Sultan da bu üvey kızını kıskanmaktadır. Hanım Sultan, vezirle bir plan yaparak kızın suyuna yılan koyarlar. Hacer Hanım suyu içer ve karnına yılan yavruları dolar.

Aradan üç beş ay geçer ve Ağa, Hicaz'dan döner. İçtiği sudaki yılanlar büyümeye başlayınca Hacer Hanım'ın karnı şişer. Ağa önce farkına varmaz. Ancak Hanım Sultan, Ağa'ya gelip kendisi yokken kızının erkeklerle düşüp kalktığını söyler. Ağa bunun üzerine oğlundan, kardeşini dağa götürüp öldürmesini ister. Abisi ile Hacer, atlanıp dağa doğru yola çıkar. Bir ara uyurlar. Abisi o ara kardeşini seyreder ve kıyamaz. Paltosundan bir parça koparıp öldüremeden geri döner.

Hacer uyandığında kimseyi göremez. Dağ başında yapayalnız kalır. O ara tepeden aşağı bakar ve aşağıda orakçıları görür. Hem de

susadığı için aşağı iner ve bir çeşme başına gider. Elini yüzünü yıkamak için eğilince kusmaya başlar ve o anda karnındaki bütün yılanlar dökülür. Yılanlar çoğalıp üç yüz tane olurlar. Ancak kusunca bir tane bile kalmaz.

Kız, bu işi, üvey annesinin yaptığını anlar. Çeşmenin yanındaki ağacın üstüne çıkıp oturur. Bu arada o şehrin ağasının oğlu Yusuf adındaki delikanlı iki atıyla beraber çeşmeye gelir. Atlar, kızın sudaki aksini görüp su içmezler. Delikanlı kafasını kaldırıp baktığında ağaçta güzel bir kız görür. Delikanlı Hacer'le konuşmaya çalışır ama hiç cevap alamaz. Hacer'e ister dilsiz olsun ister lal olsun onunla evleneceğini söyler. Yusuf, gidip babasını vezirleri alır gelir ve Hacer'i kendine almak için onları ikna eder. Kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Aradan zaman geçer ve Hacer Hanım ikiz oğlan doğurur. Adlarını Hasan ve Hüseyin koyarlar. Bu arada Yusuf, Hacer'e kendisinden bir şey istemediği için sitem eder. Hacer de babasıyla kardeşini görmeyi diler. Yusuf işlerden ötürü kendisinin gelemeyeceğini söyler ve köyün imamıyla çocukları ve Hacer'i gönderir. Yolda çadır kurarlar. Gece İmam Hacer'in çadırına gelir. Kendisi ile beraber olmazsa Hasan'ı öldüreceğini söyler. Hacer yine de kabul etmez. İmam, Hasan'ı öldürür. Ertesi sabah yola devam ederler. Akşam olunca yine çadır kurulur. İmam gece yine gelir ve kendisiyle olmazsa Hüseyin'i de öldüreceğini söyler. Hacer, yine kabul etmez. İmam, Hüseyin'i de öldürür. Ertesi gece İmam yine gelir. Bu seferde kendisini öldüreceğini söyler. Hacer kurtuluşu olmadığını anlayınca İmam'a bir abdest alıp geldikten sonra onun olacağını söyler. İmam kaçmaması için Hacer'in beline bir ip bağlar ve Hacer karanlığa doğru gider. Belindeki ipi bir ağaca bağlayıp kaçar. İmam Hacer'in kaçtığını anlayınca geri dönerek Yusuf'a gidip Hacer'in çocukları öldürüp kaçtığını söyler. Yusuf da inanır.

Hacer Hanım, ağlaya sızlaya bir yere gelir. Orada bir sürü görür. Meğer o sürü, babasının sürüsüdür. Bir koyun alıp derisinden bir elbise diker. İşkembesinden de bir başlık yapar ve çobanla beraber babasının evine gelir. Ondan iş isterler. Hanım Sultan razı olmasa da Ahmet Ağa bu Keloğlan'a acır ve seyis olarak işe alır.

Gel zaman git zaman Yusuf, karısının aşkıyla yanar ve Ahmet Ağa'ya gidip bir bakmaya karar verir. Bir keroan oluşturup yola çıkar.

Bir gün Ahmet Ağa'nın şehrine varır. Ahmet Ağa'ya haber gelir. Hacer de bunu duyar. Akşam herkes Ahmet Ağa'nın odasında oturur. Birisinden hikâye anlatmasını isterler. Keloğlan anlatabileceğini ancak kapıyı kilitleyip anahtarı alacağını söyler. Zira bu hikâyenin çok kelleye sebep olacağını söyler. Hanım Sultan karşı çıksa da Ağa kabul eder.

Hacer başından geçen hikâyeyi olduğu gibi anlatır ve başındaki başlığı çıkarır. Hacer'in bütün güzelliği ortaya çıkar. O arada kendini tanıtır. Bu olanlar üzerine Ahmet Ağa karısıyla vezirini, Yusuf da imamı idam ettirir. Yusuf, Ahmet Ağa'dan Hacer'i tekrar ister. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Ali Dehri, *Çankırı Masalları-Hürü*, Çankırı Matbaası, 1933, 56 s.

Azerbaycan Folklor Külliyatı, C. 30, Bakı, 2012, s. 305-343.

Azerbaycan Folkloru Külliyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 58-95.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 291-295.

Erkoçak, Mehmet, *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*, Osmaniye, 1998, s. 117-144.

Gönül Beşirova, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 325-346 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Hekimoğlu, Güzide, *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas, 1996 (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Lisans Tezi)

Kaya, Doğan, "Esmehan", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20-21, Sivas, 1998, s. 215-235.

Memmedhüseyn Tehmasib, Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları - Beş cildde*. C. 1, Bakı, 2005, s. 197-230.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 225-233. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 119-142.

HACI GİREY

Karakalpak millî destanlarından. Ana konusunu yurdun bağımsızlığı için verilen mücadele teşkil eder. Yurdun, halkın korunması ideali üzerine temellendirilmiştir. Destan metni ilk olarak 1939-1941 yıllarında, Sayıpınazar Beknazarov tarafından Kurbanbay Cıray'dan derlemiştir. Bu eşmetin 20 ciltlik "Karakalpak Folkloru" adlı serinin XVII. cildinde yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Harezm'in Kahat şehrinde, Babahan padişah onun da Kidir adında bir veziri vardır. Babahan, Vezir'ine ülkesinde kendine karşı koyabilecek güçte birinin olup olmadığını sorar. Vezir Kidir de Manğıt yurdunda Girey adında yiğit birinin olduğunu söyler.

Girey, halkın sevdiği, sözüne güvendiği kahraman birisidir. Kalmuk hanı Toksavıl, Girey'i ortadan kaldırmak ister ve bunun için de pehlivanı Alşağır'ı vazifelendirir.

Ne var ki Alşağır Girey'i, mağlup edemez. Girey gerek onu gerekse diğer düşmanlarını öldürüp ülkesini selâmete çıkarır.

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 166.

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s. 147.

HACI SAİD VE PERİ

Geniş Türk coğrafyasında ve Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Farklı adlarla masal olarak anlatıldığı gibi halk hikâyesi olarak da anlatılır. Muhtevasının zenginliği, olayların

sürükleyiciliği sebebiyle halk tarafından çok sevilmiş, yazıya aktarılmıştır. Anlatmalar içinde temel unsur değişmemiştir, ayrıntılarda ve kişi adlarında kısmî farklılıklar vardır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hacı Said ve Peri hikâyesinin eşmetinleri vardır ve bu eşmetinler başlıcası; *Esmehan, Alihan ile Peri Han, Kanşayım, Hacer Hanım, Hürü, Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra, Helvacı Güzeli, Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Buseyrî*'dir.

Burada tanıtmaya çalıştığımız Hacı Said ve Peri hikâyesi Âşık Mustafa Aydın tarafından halk hikâyesi olarak anlatılmıştır. Hikâyeye adını veren Hacı Said, Peri'nin babasıdır.

Aşağıda özetini ve metnini verdiğimiz Sait ve Peri hikâyesini Âşık Mustafa Aydın anlatmıştır. Mustafa Aydın, bu hikâyeyi Âşık Mevlüt İhsanî'den dinlemiş ve uygun yerlerine manzum kısımlar ekleyerek zenginleştirmiştir. Bir başka deyişle hikâyede yer alan şiirlerin tamamı Mustafa Aydın'a aittir.

Mustafa Aydın, 30.01.1963 günü Kars'ın Selim ilçesine bağlı Beyköy'de doğmuştur. Babasının adı Ali ve Zeynep'in oğludur. Altı çocuklu ailenin dördüncü çocuğudur. İlkokul tahsilini köyünde, ortaokulu Sarıkamış, lise tahsilini de Sarıkamış ve Erzurum'da yapmıştır. Askerlik hizmetini 1983 yılında Balıkesir Orduevinde yapmıştır.

Askerlik dönüşü Erzurum'a gitmiş 1990 yılına kadar orada kalmıştır. 1992 yılında evlendiği Melek öğretmeni 1998 yılında geçirdiği trafik kazasında kaybetmiştir. 1999'da Sakine Hanım'la evlenmiştir. İlk evliliğinden iki çocuğu, Sakine Hanım'dan da bir çocuğu olmuştur.

Mustafa Aydın, 14-15 yaşlarında gördüğü bir rüya sonrası şiire başladığını ifade etmiştir. Âşık Mevlüt İhsanî ile tanıştıktan sonra da bu vadiye ilerlemesi hız kazanmıştır. Mevlüt İhsanî, ona her ne kadar "Aydınoğlu" mahlasını verse de o bunu pek kullanmamış, daha çok Aydın, Mustafa, Mustafa Aydın'ı kullanmayı tercih etmiştir.

Nihat Koçak, Paşa Susanoğlu, Beyzade Arslan, Âşık Saim, Adem Aydiner, İsmail Şengül ve Ömer Esenyayla gibi âşıkların yetişmelerinde önemli rol oynamıştır.

Saza hâkim ve irticali kuvvetli olan Mustafa Aydın'ın şiirleri genellikle koşma tipinde, 11 ve 8 hecelidir. Ancak âşık şiiri tarzında farklı hecelerde ve farklı şekillerde de bir hayli şiirleri vardır. Hemen her konuda şiir söylemiştir.

Yurdun muhtelif yörelerinde ve yurtdışında yapılan şenlik, festival ve bayramlara katılmış, pek çok âşıkla karşılaşmalar yapmıştır. Çok sayıda kaset, CD, DVD çıkarmıştır.

Sait ve Peri hikâyesinde toplam 12 şiir vardır. Bunlardan 4 tanesi 8 heceli, diğerleri 11 hecelidir. Mustafa Aydın, şiirlerin sonunda pişrevî denilen mâniler eklemiştir. Bunların sayısı 8'dir. Şiirlerden birisi Vanlı Gökçek'e, birisi Aliyar Bey'e diğerleri de Peri'ye aittir.

Mustafa Aydın, Sait ve Peri hikâyesi ile ilgili olarak 16 Mayıs 2020 tarihinde bize şu bilgileri vermiştir:

“Sait-Peri'nin hikâyesinin bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyorum. Hikâyeyi, Mevlüt İhsanî ustadan öğrendim. Aralarına türkü ekledim, hikâyeyi süsledim. Anlatımı yarım saat süren hikâyeyi, 1,5 saatte çıkardım. Ayrıca hikâyeye Çoban Ali ve Mirza karakterini ben yerleştirdim. Aliyar Bey, Peri'yi ailesine gönderdiği anda Mevlüt İhsanî usta, Emrah'ın Selvi için söylediği;

*Kadir Mevlâ gönder yâri
Gönül ister hemen şimdi*

şiirini okuyordu. Ben oraya hikâyenin ruhuna uygun türkü yaptım, öyle anlatmaya başladım.”

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Hacı Said, Mehmet, Peri / Mirza, Gülnaz Hanım, Taptık, Hafız Hakkı Hoca, Komşular, Doktor Murat Bey, Âşık Vanlı Gökçek, Aliyar Bey, Zakir, Şakir, Şahmurat, Kervancı, Çoban Ali yer alır. Mekân olarak da Bitlis, Hac karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bitlis'te Hacı Said Peri adında bir kızı Mehmet adında da bir de oğlu vardır. Cami avlusunda kundakta bulduğu çocuğu eve getirip evlât edinir ve böylelikle üç çocuğu olur. Bulduğu çocuğun adını Taptık koyar. Çocuklar büyür.

Sait, hanımını ve oğlu Mehmet'i yanına alıp yakınları ve komşuları ile Hacc'a gider. Kızını da Taptık'a emanet eder. Onlar Hac'da iken Taptık, Peri'yi rahat bırakmaz. Peri ona yüz vermez. Bunun üzerine bir planla sabah namazı için camiye giden Hafız Hakkı Efendi'yi tuzağa düşürüp iftira eder. İnsanlar eve gelince Hakkı Efendi pencereden kaçıp canını zor kurtarır.

Aradan zaman geçer Hacı Said ve arkadaşları dönüş yolculuğuna başlar. Taptık, şehre bir günlük mesafede onları karşılar ve Sait'e kızının ahlaksız olduğu iftirasını atar. Sait, oğlu Mehmet'i bacısını öldürmesi için evine gönderir.

Mehmet eve gelir. Bacısı ormana götürüp hançerler ve oradan uzaklaşır.

Peri bir ağacın ve çeşmenin başında yaralarını temizler. O sırada oraya Van valisi Aliyar Bey arkadaşı ile ava çıkmıştır ve kızın bulunduğu yere gelir. Kızı yaralı halde görür, sarayına götürüp bakımını yaptırır.

Aliyar Bey, Peri ile evlenir, ondan Zakir ve Şakir adında iki oğlu olur.

Aradan yıllar geçmiştir. Aliyâr Bey, Peri'yi babasının yanına göndermek ister. Yanına yardımcısı Şahmurat'ı ve 5-6 kişiyi katıp yolcu eder. Kervan bir hayli yol aldıktan sonra akşam olunca bir yerde mola verilir. Şahmurat, altı adamının her birini uzak noktalara, nöbete gönderir. Ortalık sakinleşince Peri'nin çadırına gider. Peri'ye uygunsuz teklifte bulunur. Peri karşı çıkınca iki Zakir'i ve Şakir'i öldürüp kaçar.

Askerler gelir, çocukların ölüsünü görür. Askerler, çocukları defnederler ve Aliyâr Bey'in korkusundan her biri bir tarafa kaçıp gider. Peri, tek başına ıssız dağ başında Bitlis'e doğru yol alır. Yolda bir çobana rast gelir. Yanındaki altınları Çoban'a verir ve yardımını ister. Çoban, ona bir elbise bulur. Peri'nin elbisesini bir koyun derisine sarıp kaldırır.

Peri, kendisine Mirza adını koyar ve Çoban'la vedalaşır yola çıkar. Yolda rastladığı bir kervanbaşına Aliyar Bey'e verilmek üzere bir mektup yazıp verir, yoluna devam eder.

Bitlis'e vasil olduğunda baba evine gider. Annesi Gülnaz Hanım onu tanımaz ve işlerine bakması için yanına hizmetçi alır.

Diğer taraftan Şahmurat, Aliyar Bey'e yalan söyler, baskınına uğradıklarını, eşkiyanın herkesi kılıçtan geçirdiğini, kendi canını zor kurtardığını söyler. Aradan çok geçmez, Peri'nin namesi Aliyar Bey'in eline geçer. Aliyar Bey nameyi okudu, Şahmurat'ın yaptıklarını öğrenir fakat ona bir şey belli etmez. Gezmek bahanesiyle onu yanına alıp Bitlis'e doğru yola çıkar. Bitlis'e vasil olunca Hacı Sait'in evine misafir olur.

Bu arada Peri / Mirza, Çoban Ali'ye haber gönderir ve kendisine bıraktığı emanetleri alıp gelmesini söyler. Akşam yenilir, içilir, sohbet koyulaşır. Abisi Mehmet, kardeşi Taptık, Şahmurat, Aliyar Bey, Hacı Sait hepsi oradadır. O sırada Çoban Ali de gelir, Mirza'nın elbisesini verir. Mirza / Peri kapıları kapatır ve sözleri bitinceye kadar kimsenin dışarı çıkmamasını söyler. Hacı Sait buna müsaade eder. Peri anlatacaklarını anlatır, gerçekler anlaşılır. Suçlular cezalandırılır.

Hacı Sait, kızı Peri ile Aliyar Bey'i yeniden evlendirir.

Kaynakça:

“Kaşayım”, *Karakalpak Folkloru*, Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak Filialı Devkaraev Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları, C. 9, Nökis, 1981.

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, “Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 159.

Alangu Tahir, Billur köşk, YKY, İstanbul, 1961, s. 25-39.

Ali Dehri, *Çankırı Masalları-Hürü*, Çankırı Matbaası, 1933, 56 s.

Alptekin, Ali Berat, “Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 69-77.

Altan, Demet, *Mustafa Aydın'ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Ankara, 2007. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 58-95.

Erkoçak, Mehmet, *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*, Osmaniye, 1998, s. 117-144.

Gönül Beşirova, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 325-346 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Gözitok, M. Akif-M.Emin Altınışık, *Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Buseyrî*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

Hekimoğlu, Güzide, *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas, 1996. (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Lisans Tezi).

Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra, Millî Kütüphanede (06 Mil Yz A 4948-1).

Kaya, Doğan, "Esmehan" *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20-21, Sivas, 1998, s. 215-235.

Memmedhüseyn Tehmasib, Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları - Beş cildde*. C. 1, Bakı, 2005, s. 197-230.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 225-233. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Turan, Fatma Ahsen vd., *Sazın ve Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri I*, (Âşık Mustafa Aydın, Md. Yazarı: Şeyma Mergen), Gazi Kitapevi, Ankara, 2008, s. 466-476.

Uygur, Ceyhun Vedat *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar)*, Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 202-203.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 119-142.

HACI SEYYÂD

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif ettiği hikâyelerdendir. Hikâye muhteva olarak Azerbaycan'da anlatılan Alihan ile Peri Han ve Esmehan adlı hikâyelerle büyük oranda benzerlik gösterir (Bkz. *ESMEHAN, ALİHAN İLE PERİ HAN*).

Mevlüt İhsanî 1928'de Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Çermik köyünde doğmuş; 026 Kasım 2015 günü Gebze'de vefat etmiştir. Sazı ve irticali güçlü olan İhsanî'nin hafızasında 16 hikâye vardır. *Şifakâr, Bedri Sinan ile Mahpeyker* ve *Ülker Sultan* adlarında üç hikâyeye tasnif etmiştir.

Hikâyede namus iftirasına uğrayan bir kadının verdiği hayat mücadelesi, gösterdiği azim ve sabır konu edilmiştir.

Hacı Seyyad adlı hikâye metni Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu'nun yazdığı *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri* adlı kitapta yer almaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birisinde Bitlis'te Hacı Seyyad adında bir zât vardır. Bu adam çok sadık, dürüst, doğru bir adamdır. Memleketin önde gelen adamlarındandır. Mehmet ve Peri adında iki çocuğu vardır.

Bir sabah namazı çıkışında milletin heyecanlı konuşmalar ve hareketler içinde gören Hacı Seyyad cami avlusunda kundaklanmış bir bebeği görür. Altı kez hacca giden Hacı Seyyad bebeği yanına alarak evine götürür ve ona bakmaya karar verir.

Hacı Seyyad bebeği evine getirir ve ona Tapdık adını verir. Hacı Seyyad'ın eşi, henüz kundaktaki kızı Peri ile Tapdık'ı emzirir.

Tapdık 15-16 yaşlarına gelir. Herkesi hayran bırakacak derecede zeki biri olur. 18 yaşına geldiğinde Hacı Seyyad da çok yaşlanır. Hanımı, hac kafilesi ile hacca gitmek ister. Kafile bu hususta tecrübeli olan Hacı Sayyyad da Peri ve Tapdık'ı evde bırakıp eşi ve oğlunu yanına alıp yola çıkar.

Tapdık, onlar hacca gittikten sonra kendisin gün gelir kovarlar düşüncesiyle, fakir kalırım korusuyla, Peri'ye bir ahlaksızlık yaparak kendisine eş yapmayı düşünür. Fikrini Peri'ye söyler. Peri, aynı anadan emdiklediri, kardeş sayıldıklarını söyleyip karşı çıkar. Tapdık, zor kullanır. Peri, güçsüz kalınca bağırır. Kapının önünden geçen cami hocası Hafız Mehmet Efendi, Peri'nin sesini duyar ve yardıma koşar. Tapdık, evden dışarı çıkar ve komşulara Mehmet Efendi ve Peri'yi uygunsuz yakaladığını söyler. Mehmet Efendi, "Halk beni linç eder." diyerek kaçır. Halk, Peri'nin üstüne yürür, linç etmeye çalışır. Artık dışarıya çıkamaz hale gelir.

Hacılar, hac ibadetlerini yapıp yola çıkarlar. Bitlis'e yaklaştıklarında mola verirler. Evleri üç saatlik bir mesafededir. Hacı Seyyad oğlu Mehmet'i eve gönderip bacası Peri'yi alıp gelmesini ister. Bu arada Tapdık onların geldiğini öğrenir ve yanlarına gider ve Peri'yi Hafız Mehmet Efendi'yle uygunsuz yakaladığını söyler.

Mehmet, Tapdık'la Bitlis'e gider. Mehmet eve gidip ve Peri'ye babasının kendisini çağırdığını söyler. Birlikte yola çıkarlar. Issız bir yerden geçerken, Mehmet hançerini çekip kardeşi Peri'yi yaralar, kaçar.

Peri, yaralı bir şekilde Van denizine gelir. Peri, bir ağacın dalına çıkar. Ölümünün orada olmasını ister.

Bu sırada Van Valisi Alhan Paşa, memleketin adamlarıyla dolaşmaktadır. Alhan Paşa, atlarıyla pınar başına gelir. Atları nara atar. Yukarı baktıklarında Peri'yi fark ederler.

Vanlı Gökçeği adındaki âşık, şiirle onun kim olduğunu sorar. Peri'yi aşağıya alıp yaralarını iyileştirirler. Van Valisi, bacası Zöhre'yi devreye sokarak Peri ile evlenmek istediğini söyler. Peri kabul eder.

Aradan yedi sene geçer. İki tane çocukları olmuştur. Alhan Paşa, Peri'yi ailesinin yanına göndermek ister. Şahap adlı veziri ve kırk elli askeri ile Peri yola çıkarlar. Yolda Şahap, Peri'ye; "Ya benim olacaksın ya da çocuklarının başını keserim." der. Peri direnir. Şahap, çocuklarını öldürmekle tehdit eder. Peri, yine ona teslim olmaz. Şahap, bıçağını çıkarıp Peri'nin iki çocuğunu da keser. İçeride Peri ağıtlar yakar, feryat figan eder.

Şahap, askerlerinin hepsini terhis edip evlerine gönderir.

Ertesi gün Peri ağlaya ağlaya yola düşer. Yolda bir çobana rastlar. Bir koyunun bir taşın etrafında dolanırken, melerken görür. Koyunun bu hâlini gören Peri çobana bunun nedeni sorar. Çoban; "Üç gün evvel kuzusunu kurda verdik." diye cevap verince Peri, "Ben de çiftte kuzumu kurda verdim." diyerek ağıt yakar.

Peri çobandan erkek elbisesi ve makas ister, erkek kılığına girerek Bitlis'in yolunu tutar. Baba evine gelir. Kapıyı çalar, anası çıkar. Ona hizmetkâr ya da kahveci isteyip istemediklerini sorar. Kimliğini gizleyen Peri, baba evinde hizmetçiliğe başlar.

Aradan zaman geçer. Peri, Van valisine başından geçenleri anlatan bir mektup gönderir ve Buitlis'e gelmesini ister. Van valisi, atlılarını alır Bitlis'e gelir. Yanında o zalim veziri de vardır. Ancak Şahap, Vali'ye; "Yolda eşkiya bastı. Aileni de öldürdüler, çocukları da öldürdüler." diyerek yalan söylemiştir.

Hacı Seyyad'ın konağında oturup yiyip içerler. Peri bir kat kadın elbisesi giyerek yanlarına gelir ve başından geçenleri anlatır. Van valisi Alhan Paşa, zalim veziri yakalatır ve darağacına çektirir. Peri, Tapdık'ın yaptıklarını da babasına anlatır.

Kaynakça:

Altun, Işıl, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007.

Türkmen, Fikret, Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 162-180.

HACI TAĞI

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Tağı'nın maceraları ile ilgili destandır.

"Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)", adıyla bir doktora tezi hazırlayan Sevtap Yazar, çalışmasında destan hakkında incelemeler yapmış ve destanın metnini kaydetmiştir.

Destan metni, Gazah bölgesinin Eynallı köyünden olan Eşref Rzayev tarafından anlatılmıştır.

Hacimli bir destan olan Hacı Tağı destanı manzum-mensur yapıdadır. Manzum ürünlerden 4'ü geraylı, 23'ü koşma ve 1'i de muhammestir.

XIX yüzyılda yaşayan Hacı Tağı, Göyceli köyündendir. Yoksul bir ailenin evlâdıdır. Kalveli'nin oğludur.

Destan Sevtap Yazar tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Hacı Tağı, hikâyede kimseden bir eğitim almamakla birlikte, babasının kendisine verdiği tüfek ve atla denemeler yaparak kendisini

geliştirir. O; o kadar çok talim yapar ki sonunda usta bir atıcı ve iyi bir at binicisi olur. Hasansuyu'nda at oynatma ve atıcılık konusunda Hacı Tağı'nın önüne kimse geçemez. O, yirmi üç yaşına girdiğinde kurşunu yüzüğün ortasından geçirebilecek kadar iyi silah kullanır.

Hacı Tağı, ailesinin tek çocuğudur, tek çocuk olduğu için babası tarafından çok kibirli büyütülmüştür. Babası öldükten sonra Hacı Tağı'nın bakımını amcası Çırag üstlendiği için Hacı Tağı onun sözünden çıkmamaktadır.

Hacı Tağı'nın amcası Çırag; Hacı Tağı'yı da alıp ekinlerini biçmek üzere Mehman'a gider. Onlar Mehman'a gittiklerinde Nedir Bey'in adamları Çirkinoğlu Ali ile Avdırahman'ın Nedir Bey'in hayvanlarını Hacı Tağuların ekinliğinde otlattıklarını görürler. Hacı Tağı'nın amcasının tarlalarından çıkma teklifini, Nedir Bey'in adamları kabul etmezler. Bu olay sonucunda Nedir Bey'in adamları Hacı Tağı'nın amcası Çırag'a saldırır; Hacı Tağı da Çirkinoğlu Ali ile Avdırahman'ı öldürerek kaçak düşer.

Hacı Tağı, kaçak düştükten sonra ilk olarak Murguz Dağı'na gider, birkaç gün orada kaldıktan sonra Hoy şehrine, oradan Bozdağ'a geçer ve Bozdağ'da yerleşmeye karar verir. Kendisine bir kayanın arasında yatacak yer yapan Hacı Tağı, yaşamını Bozdağ'da sürdürür.

Hacı Tağı, Bozdağ'da Cavanşir adlı bir genç ile tanışır. Cavanşir, Urum hükümdarının öldürdüğü kardeşi Cahan'ın öcünü hükümdardan almak için yurdundan ayrılmıştır. Hacı Tağı, Cavanşir'e kardeşinin öcünü Urum hükümdarından alacağına dair söz verir ve onlar bir arada hareket etmeye başlarlar. Ancak Cavanşir, Hacı Tağı'nın kardeşinin öcünü Urum hükümdarını öldürerek almasından sonra Hacı Tağı'dan ayrılarak İran'da kalır.

Bozdağ'ın tepesinden bakan Hacı Tağı, Şahpur'un postasının Urum'a Şahın adamlarının eşliğinde götürüldüğünü görür. Adamların götürdüğü paralar halktan zorla toplanan paralardır. Hacı Tağı, paraları askerlerden alıp fakirlere dağıtmaya karar verir ve Cavanşir'le birlikte askerlerin önünü kesip, onları etkisiz hale getirerek bir manda derisi dolusu altın ve parayı ele geçirir.

Hacı Tağı, Cavanşir'e Urum Hükümdarından kardeşi Cahan'ın öcünü alacağına dair söz vermiştir. Bu yüzden Hacı Tağı; Urum şehrine

giderek, Urum Hükümdarını öldürüp kafasını keserek Cavanşir'in ayaklarının altına atar ve Cahan'ın öcünü almış olur.

Hacı Tağı ile Cavanşir Şahpur'a gelirler. Onlar, pazarda gezerlerken bir adam, Hacı Tağı'yı tanır. Bunu duyan askerler Hacı Tağı'nın etrafını sararlar. Hacı Tağı'yı tanıyan kişi onun etrafını saran askerlerin başında bulunan Zöhrab Han'dır. Zöhrab Han, Hacı Tağı'yı yakalamasına rağmen, ona bir şey yapmaz. O, geçmişte bahçıvanlık yaparken Hacı Tağı'dan yardım görmüştür. Bu yüzden Zöhrab Han, Hacı Tağı'yı askerlerin yanından uzaklaştırıp ondan İran'ı terk etmesini ister.

İran Şahı, Hacı Tağı'yı yakalayana hanlık ve çok miktarda para vereceğini vaat eder. Hacı Tağı ile Cavanşir Bozdağ'dan ayrılırken; İran Şahının vaat ettiklerini almak isteyen tacirler, onların önünü keserler. Hacı Tağı, kendilerine saldıran tacirleri etkisiz hale getirip cezalandırır. Bu olaydan sonra Cavanşir İran'da kalmak istediğini Hacı Tağı'ya bildirerek ondan ayrılır.

Hacı Tağı, Cavanşir'den ayrıldıktan sonra Gumlu köyüne gelir. Gumlu'da Mehemmedhesen adlı köylü Hacı Tağı'ya yardım eder ve onu evinde barındırır. Hacı Tağı, Gumlu köyünde katıldığı bir düğünde Calal Bey'le at yarışı yapar. At yarışını Hacı Tağı kazandığı için Calal Bey onu yakalatmak ister. Bunun üzerine Hacı Tağı, onu öldürür. Calal Bey'in ölümünden sonra Calal Bey'in oğulları ve diğer beyler Hacı Tağı'nın üzerine gelseler de Hacı Tağı onları etkisiz hale getirir. Bunun üzerine hükümet adamları Hacı Tağı'ya yardımcı olan Mehemmedhesen'i ve Hacı Tağı'nın yakınlarından altı kişiyi hapsederler. Hacı Tağı, onların hepsini haptisten kurtarır.

Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey, Hacı Tağı'nın peşini bırakmamaktadır. Bir gün Hacı Tağı köyünden altı kişi ile Ağstafa'ya gider. Casuslar bunu Mamoy Bey'e iletirler. Mamoy Bey'in o esnada yanında bulunan Ferruh Bey, Hacı Tağı'yı öldürme görevini üstlenir. Ancak o, Ferruh Bey'i ve adamlarını etkisiz hale getirir.

Hacı Tağı hikâyesi, Hacı Tağı'nın geriye dönmesi ile son bulmaktadır. Gence Valisi, Hacı Tağı'nın silah zoruyla etkisiz hale getirilemeyeceğini anlayınca ona bir mektup yazarak dost olmak istediğini bildirir. Gence

Valisi ile görüşen Hacı Tağı, valinin ortaya çıkması isteğini kabul eder. Valinin kaçak olmadığı ve serbestçe dolaşabileceğine dair yazdığı mektubu alan Hacı Tağı, mektubu Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey'e götürür ve artık serbestçe dolaşmaya başlar. Hacı Tağı, köyleri Göyceli'ye gelir. Halk bir toplantı düzenler. Göyceli'den, Eynallı'dan, Gırlı'dan ve Köçesger'den ihtiyarlar gelip, Hacı Tağı'yı ziyaret ederler.

Hacı Tağı, yurda döndükten sonra halka artık kendilerinden vergi alınmayacağını söyler. O günden sonra halk altı köyün vekilliğine Hacı Tağı'yı seçer. Hacı Tağı, derdi olan herkesin derdini adaletle halleder. Muhtarlar ve beyler Hacı Tağı'dan rahatsız olsalar da bir şey yapamazlar. Çünkü halk; Hacı Tağı'nın yanındadır, valinin de Hacı Tağı'nın kaçak olmasındansa birkaç köyü idare etmesi işine gelmektedir. Böylece kimsenin karışmadığı Hacı Tağı'nın hürmeti her yere yayılır.

Kaynakça:

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2008, s. 167-170, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

HADDER MİHRALİ

Doğu Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. 1943 yılında Kars'ta, Pertev Naili Boratav, Âşık Merdan'dan derlemiştir.

Hikâye dev, on değiştirme vs. gibi masal unsurlarını da ihtiva eder. Hikâye kahramanı çeşitli maceralardan sonra üç güzel ile memleketine dönüp 40 gün kırs gece düğün yapar.

Şahıs kadrosunda Hadder Mihrali, Hızır, İhsan Padişahı, Aslı, Haramiler, Kandehar Padişahı, Pürze Sultan, Dev, İreyhan, Feyzullah, Hadder Mihrali'nin Anası gibi isimler bulunur. Mekân olarak da Bercilez Dağı ve Kandehar karşımıza çıkar.

Hikâyeyi İlhan Başgöz şöyle özetlemiştir:

"Hadder Mihrali dünyaya yetim gelir. Analık elinde büyür. 16 yaşına kadar muhtelif zanaatların çıraklığını yapar. 16'sında bir marangozun takımlarını alıp dağ başına kaçır. Orada bir kervana rastlar. İhsan şehrine gider.

Bir gün rüyasında Hızır, İhsan Padişahı'nın kızı Aslı'yı, ona gösterir. Hadder Mihrali, kıza âşık olur. Üç sene kızla konuşmanın çaresini bulamaz.

Taoladan Padişah'ın siyah atının eyerini ve gürzünü kaçıırıp Bercilez Dağı'nın başında haramilere baş olur.

Siyah ata binip Kandehear şehrine varır.

Kandehear Padişahı'nın atına kimse bakamazmış. Padişah, tellal bağirtir ki, 'Kim seyislik eder ve atıma bakarsa aylığı 500 lira.'

Hadder Mihrali 'Ben bakarım.' diye gider. Atı görür ki atın rengi al, kuyruğunun yalı beyaz, sağ ayağı beyaz sekili, alnında siyah bir nişan var. At Hadder Mihrali'yi de yanına yanaştırmaz. Hadder, 3 İhlas-ı Şerif okuyup atın gözüne üfürür. At sakinleşir. Ses çıkarmaz. Yemini suyunu yer. Bu at kanatlı kuş gibi uçar. 3 saatlik yolu yarım saatte keser, 20 seyis öldürmüşlüğü vardır.

Padişah memnun olur, 150 lira aylık keser. Hadder Mihrali, şart koşar ki: 'Haftada bir atı bahçeye çıkaracak, padişah görecektir.' İki aylığını peşin alır.

Birkaç gün sonra atın gümüş yularını, eyer takımını, Arap kispetinin kılıç ve gürzü alıp herkes yattıktan sonra ata biner ve kaçar.

Hadder Mihrali, Kışmış şehrine varır ki tellallar bağıırıyor: 'Padişahın 2 saatlik bir işi var. İş kim görürse ağırlığınca altın kazanacak.' Hadder Mihrali işe talip olur.

Padişah der ki: 'Bak bu kuyudan bizim suyumuz gelir. Suyu 10 gün kesiyorlar, susuz kalıyoruz. 11. gün açıyorlar. 20 senedir ne kadar adam indirdimse geri gelen yok. Sen bana haber getirirsen kızım Pürze Sultan'ı sana veririm.' Bir ferman yazıp imza eder.

Beline bir kendir bağlayıp Hadder Mihrali'yi kuyuya 40 metre indirirler. Dibine varır bakar ki bir dev oturuyor. Bir omuzunu mağaranın sağına birini soluna dayamış. Yanında bir güzel kız. Kızın şavkı etrafı tutmuş. Karşısında bir mermer taşın üstünde bir kurbağa var. Her taraf ceset dolu.

Hadder Mihrali, kılıcını çekince Dev der ki: 'İnsanoğlu bir sualim var, doğru cevap verirsen bu güzel de altınlar da senin. Bu kız mı güzel kurbağa mı güzel?' Hadder Mihrali kendi kendine der ki devler ters olurmuş. 'Gönlün düşmüş kurbağa daha güzeldir.' Dev, 'Aferin insanoğlu. 30 senedir ben bu cevabı beklerdim. Ey kurbağa kabuğundan çık bakalım.' Kurbağa kabuğundan çıkar, eşsiz bir güzel olur.

Dev; 'Ben sözümde dururum al bu güzeli, al altınları. Ben gidiyorum.' der. Hadder Mihrali der ki: 'Suyu niye kesiyorsun?' Dev elini uzatıp çeker, kurnayı koparır. 'Senin yiğitliğin için bu şehrin suyunu ihsan ettim. Daha kesilmeyecek.' Fakat Hadder Mihrali, Devi kılıçla vurup öldürür. İkinci defa vurmaz.

Kurbağa donundaki kızın adı Senem imiş. 'Canım sana feda, sen benimsin, ben seninim. Bu ikrardan dönme yok. Yoksa kendimi parçalarım.'

Hadder Mihrali iki kızla birlikte 60 gün mağara içinden geçip 61. gün ışığa çıkar. Kışmış şehrine varırlar. Hadder Mihrali olanları Şah'a anlatır. Padişah düşünür ki 'Bu oğlanın boynunu vursam dünya güzelleri ve at bana mı kalır?' Hadder Mihrali, atın yanına gelir ki hayvanın gözlerinden yaş dökülür. Bir deri bir kemik kalmış, 4 seis öldürmüştü. Yanına kimseyi koymamış. Hadder Mihrak ata yem ve su verir. 3 gün besler. Atın rengi parlayıp gözyaşı kurur.

Dördüncü gün Padişah'ın huzuruna varır ki Padişah'ın rengi terstir. Alır Mihrali:

Beni çok cezaya salma sen Şah'ım.

Padişah rahme gelir. 'Bu âşığa kıymak olmaz.' der ve sorar: 'Nerelisin?' 'Hoyluyum, yetimim.' Padişah: 'Peki benden ne dilersin?' Hadder Mihrali: 'Kızın Pürze ahdi amanımızda yazılı. Onu verirsen giderim.' Padişah: 'Benim başka çocuğum yok. Bana oğul olup burada kalırsan veririm.' Eğer âşıksan derdini türkü ile söyle bakalım:

Sevgilimi bana versene Şah'ım.

Şah, kızı Pürze'ye sorar. Kız razı. Düğünleri yapılır, fakat Hadder Mihrali, 'Anamı görmemiş gerdeğe girmeyeceğim.' der. Üç kız ile Mihrali yola çıkıp 3 ayda İhsan şehrine varırlar.

İhsan şehrinin padişahı, kızı İreyhan'ı Mısır Padişahının oğlu Feyzullah'a vermiş. Düğün yapılır. Mihrali bunu duyunca aldı:

Benim sevgilimi versene Şah'ım.

Mısır Padişahı, Mihrali'nin boynunu vurdurmak ister. İhsan padişahı der ki: 'Benim kızım 9 aydır 'sevgilim var' diye yerlerde sürünür. Demek sevgilisi bu âşıkmuş. Sen çek arabanı.'

İhsan padişahı Mihrali'den dünya güzelini ister. Mihrali 'Sana hediye dir.' deyip verir. Padişah 40 gün 40 gece toy düğün eyler. Zıfafa girer. Mihrali de 40 gün 40 gece düğünden sonra 3 güzeli; Pürze'yi, Senem'i, İreyhan'ı alıp Hoy şehrine varır.

Anası Hoy'da sefil olmuş, hastadır. Mihrali'nin sesini duyar duymaz ölür. Mihrali 6 ay bekledikten sonra her bir sevgilisine 40 gün 40 gece toy düğün edip her üçüyle zıfaf olur. Cenabı Allah her kişiye böyle nasip eyleye."

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkü lü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 229-231.

HAL MAHMUT

(Bkz. MAHMUD İLE NİGÂR)

HAM BİN NUH'UN SARAYI

Seyfizülyezen hikâyesi içinde yer alan hikâyelerdendir. (Bkz. SEYFİZÜLYEZEN). Hikâye hayalî unsurlar ve entrikalarla doludur. Seyfizülyezen'in, kötü niyetli annesi Kameriye ile mücadelesi, sabrı ve mücadele azmi ile zorlukların üstesinden gelmesi hikâye edilmiştir.

Tamamı mensur olan hikâye metni, Muharrem Zeki Korgunal tarafından 1930 yılında yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Seyfizülyezen çadırında oturmuş, ertesi gün olacak savaşı düşünmektedir. Bir aralık nöbetçi çadırın kapısını açar ve Kameriye diye bir kadının geldiğini söyler. Seyfizülyezen içeri girmesine müsaade eder.

Kameriye, güzelliğiyle Seyfizülyezen'i alt edeceğini düşünür. Seyfizülyezen, kadının güreş tutma teklifini kabul eder. Kameriye, Seyfizülyezen'nin kolundaki işareti görünce onun çöle bıraktığı oğlu olduğunu anlar. Ona tatlı dille "Gel babandan kalan tahta otur, halkı ve askerleri sevindir." der. Seyfizülyezen tahta oturur. Ancak Kameriye kıskanır ve onu öldürmenin yollarını arar.

Kameriye, bir gün Seyfizülyezen'e; "Babandan kalan hazineyi bulalım." der. Seyfizülyezen kabul eder ve yola koyulurlar. Üç gün yol gittikten sonra büyük bir ağacın altına konaklarlar. Seyfizülyezen yorgun olduğu için uyumak ister ve annesinin dizine yatar. Annesi bunu fırsat bilerek kılıcını çeker ve Seyfizülyezen'i bir iki yerinden keser. Oradan kaçır.

Seyfizülyezen uyandığında öleceğini zanneder. O sırada iki güvercin gelip Seyfizülyezen'e; "Ağacın yapraklarını çiğneyip yaralarına sür." derler. Fakat Seyfizülyezen yapraklara uzanacak güçte değildir. O sırada bir rüzgâr eser ve yapraklar yere dökülür. Seyfizülyezen yaprakları çiğner yaralarına sürer. Sanki hiç yaralanmamış gibi iyileşir ve yola koyulur.

Seyfizülyezen ileride büyük bir dağa denk gelir. Bu dağın bir yamacında büyük bir saray diğer yamacında ise büyük bir manastır vardır. Ortasında ise çok azgın bir nehir akar. Seyfizülyezen, manastırın kapısını çalar. Kapıyı Ahmimüttalip açar. Seyfizülyezen'e kendisini elli yıldır beklediğini sorar.

Seyfizülyezen, yirmi dört yaşında olduğunu, nasıl olur da yirmi dört yıl beklediğini sorar. Ahmimüttalip, karşıdaki sarayın Seyfizülyezen'in olduğunu, sarayda türlü hazinler olduğunu, ama öncelikle gelen kişinin Seyfizülyezen olup olmadığını söyler. Bir direk üzerinde bulunan ayak izlerinin Seyfizülyezen'in ayak izleriyle aynı ölçüdedir. Seyfizülyezen'in bu ayak izlerine basmasını ister. Ayak ile izler örtüştür. Ahmimüttalip, gelen kişinin Seyfizülyezen olduğundan şüphesi kalmaz.

Seyfizülyezen, bu direk üzerinden saraya geçer. Odada bulunan ölünün sağ kolunun altındaki tılsımı alır gelir. Ahmimüttalip “Şimdi sol kolunun altındaki kılıcı al gel, ama ölünün yüzüne bakma.” der. Seyfizülyezen kılıcı alır, dayanamaz ölünün yüzünü açar. Bir anda taş yağmuru başlar. Seyfizülyezen kaçmaya çalışır, fakat nafile. Ahmimüttalip’ten yardım ister, ancak yardım alamaz. Seyfizülyezen iki ay o saraydan çıkamaz.

Seyfizülyezen, bir gün direğin başına çıkar, karşıya atlamaya çalışır. Atlar, fakat tam nehrin ortasına düşer. Yüzme bildiği için kendini kıyıya atar. Sadece donu ve kılıcıyla kalmıştır. Biraz yürüdükten sonra bir bahçeye rastlar. Yabanmersini ağacının başına çıkar bir güzel karnını doyurur. O sırada bahçedekilerin konuşmalarını duyar. Ağaçtan iner ve oradakilere; “Ben bir tüccarım, gemim fırtınaya yakalandı, gemim parçalandı, arkadaşlarım boğuldu.” der. Orada bulunan Ceyze, bu yalana inanır. Akşam olunca yatmak için Ceyze, Seyfizülyezen’e odasını gösterir. Gece Seyfizülyezen duvardaki delikten Ceyze’yi izler ve saraydan aldığı tılsımın onda olduğunu görür ve tılsımı ondan çalar.

Sabah olunca yemek yerken Ahmimüttalip gelir. Seyfizülyezen bu olaya şaşırır ama bir şey olmamış gibi yapar. Ahmimüttalip, kızına tılsımı sorar. Kızı bakar ki tılsım kolunda yok Canı sıkılır. Seyfizülyezen “Tılsım bendedir bununla kendi ülkeme gideceğim.” der ve oradan ayrılır.

Seyfizülyezen, tılsımın cini Ayrüz’la havada uçar ve Ham Bin Nuh’un Sarayı’nın üzerinden geçerler. Seyfizülyezen, Ayrüz’a beni saraya indir, kılıç orada kaldı onu alacağım.” der. Ayrüz, istemeyerek de olsa saraya iner. Seyfizülyezen, tekrar odaya girer ve kılıcı alır, dayanamaz ölünün yüzünü tekrar açar. Ortalık yine karışır, saray başına yıkılmaya başlar. Seyfizülyezen saraydan atlar, tam nehre düşeceği sırada Ayrüz tutar. Ayrüz, onu kendi ülkesine götürmek isterken yolda bir şehre denk gelirler. Burası, Seyfirraad’ın şehridir. Seyfirraad’ın Şame adında bir kızla düğünü vardır. Padişah, Şame’yle gerdeğe gireceği sırada Seyfizülyezen ortaya çıkar ve Şame’yi padişahın elinden alır. Herkes çok şaşırır Seyfizülyezen yaşıyordur.

Padişah, kızı geri alıp Seyfizülyezen’i de öldürmeyi planlar. Vezirleri, Padişah’a efendim güreş müsabakası yapmasını söyler.

Padişah bu fikri makul bulur. Güreşler başlar. Müsabakalara katılan Seyfizülyezen, en ünlü güreşçileri, savaşçıları alt eder. Kimilerini kılıcıyla ikiye böler, kimilerini yaralar.

Güreşlerden sonuç alamayan Padişah, çareyi Seyfizülyezen'in en yakın dostu Sadun Zenci'ye onu öldürtmede bulur. Sadun Zenci'yi çağırır, "Onu öldürürsen, sana kızımı vereceğim." der. Sadun Zenci, zindandan kurtulmak için bunu kabul etmiş gibi görünür.

Seyfizülyezen, Sadun Zenci'yle düşmana hücum eder. Savaşta yorgun düşerler. Tam esir düşecekleri sırada Ayrız, taş yağmuruyla onları oradan kurtarır ve bir dağ başına getirir. Seyfizülyezen, Ayrız'a sözünü dinlemeyip yardıma geldiği için kızar. Ayrız af diler.

Sadun Zenci, Seyfizülyezen'e kölelerini Kameriye'nin kaçırdığını ve onları her an öldürmek üzere olduğunu söyler. Seyfizülyezen gidip köleleri kurtarır. Kameriye Seyfizülyezen'nin annesidir. Oğlunun kendisini affetmesini ister. Seyfizülyezen annesine dayanamaz ve onu affeder.

Kameriye içten içe oğlunu öldürmeyi planlar, fakat bunu belli etmez. Şame ile Seyfizülyezen, muhteşem bir düğün hazırlığına başlar. Düğün kırk gün kırk gece sürecektir. Bu sırada padişah; "Şame'nin babası olan Melik, eğer Seyfizülyezen'yi yetiştirmeseydi, bunlar başıma gelmezdi." der ve onu öldürmek üzere adamlarına emir verir.

Seyfizülyezen bunu Ayrız'dan öğrenir. Derhâl Ayrız'a emir verir ve Melik'i yanına getirttirir. Melik, karşısında kızı ve öldüğü sandığı Seyfizülyezen'i görünce korkup baygın düşer. Kendine geldiğinde Seyfizülyezen ona başından geçenleri anlatır ve Melik'e; "Artık kızınla evlenmek için bir şart kalmadı. Onu bana verir misin?" der. Melik Seyfizülyezen'den özür diler ve yaptıklarını padişahın korkusuyla yaptığını söyler ve kızını Seyfizülyezen'e verir.

Düğün başlar ve bütün ihtişamıyla devam eder. Aradan otuz yedi gün geçtiği halde Kameriye oğlunu öldürmenin bir yolunu bulamamıştır. En sonunda, oğlunun tılsımlı olduğuna karar verir ve otuz sekizinci gün oğlunun yanına gider ve "Oğlum! Taşıdığın tılsımda büyük isimler yazar. Onu zıfaf gecesi koynundan çıkar, taharetsiz taşıma!" der. Seyfizülyezen, bunda kötü bir şey görmez ve tılsımı o gün çıkartıp annesine vereceğini söyler.

Düğün çok muhteşem olur ve kırkıncı günün sonunda Şame ve Seyfizülyezen gerdek çadırına girer. Seyfizülyezen'in aklına tılsım gelir ve tılsımı annesine verir. Kameriye gece yarısına kadar bekler ve tılsımı çıkarır. Tırnağıyla tılsımı okşayınca Ayrüz'u karşısında görür, sanki Mihrisüleyman'ı bulmuş gibi sevinir. Kameriye Ayrüz'a emreder; "Şame'yi koyuna tapılan, Seyfizülyezen'i de insanların yendiği ülkeye at." der. Ayrüz emri alınca gerdek çadırına gider. Şame ile Seyfizülyezen'i kucaklar. Havadayken Seyfizülyezen uyanır ve Ayrüz'a ne olduğunu sorar. O da "Tılsımı annene vermekle aptallık ettin, fırsatın varken onu öldürmeliydin." der. Seyfizülyezen yalvarır, fakat nafile. Şame, koyunların tapıldığı ülkeye atılır. Orada tapılan koyunun hizmetine verilir, her gün onun altını temizler ve suyunu yemini hazırlar. Seyfizülyezen ise, insanların yendiği ülkede mağaralarda saklanır, geceleri çıkıp karnını doyurur.

Bir gün Seyfizülyezen, vücudu beyaz kıllarla kaplı birine rastlar. O kişi; "Ben bu ülkenin tek dişisiyim. Bunlardan kurtulmak istiyorsan, bir horoz var. O horozu alıp tüylerini yolman gerek." der. Seyfizülyezen, bunu kabul eder, horozu saklandığı yerde bulup yakalar ve tüylerini yolup oradaki halkın üzerine atar. O vakit gökten yıldırımlar düşerek oradaki halkı helak eder. Seyfizülyezen o dişiye teşekkür eder. Adından; "Benim Şame adında bir sevilim var. O ayrı yerde, ben ayrı yerdeyim. Dilersen gel birlikte onu diyar diyar arayalım." der. Dişi, Seyfizülyezen'i sevmiştir. Teklifi kabul eder ve Seyfizülyezen'le birlikte diyar diyar Şame'yi aramaya koyulurlar.

Kaynakça:

Korgunal, Muharrem Zeki, *Ham Bin Nuh'un Sarayı*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1930, 82 s.

HAMİT HAN İLE MELEK SULTAN

Âşık Murat Çobanoğlu'nun tasnif ettiği bir hikâyedir. Doğu anadolu'da bazı âşıklar tarafından anlatılmaktadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye reel unsurlar ön plandadır. Aşk, vefa, kıskançlık ve husumet dikkat çekmektedir.

Hikâye metni Ali Kafkasyalı, Bayram Durbilmez ve Timur Yılmaz tarafından yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İspir'in Yoncalı köyünde Ali Ağa'nın Hamit Han adında bir oğlu vardır. Hamit Han, evin tek evladıdır ve çok sevilir. Askerlik zamanı gelmiştir. O vakitler askerlik süresi 7 sene olduğundan, annesi Gamlı Sultan, o gittikten sonra kendisine yardım edecek birinin olmadığını düşünerek oğlunu evlendirmek ister. Aile, Ahmet Ağa'nın kızı Melek Sultan'ı bulurlar alıp gelin getirir. Üç ay sonra Hamit'in askerlik kâğıdı gelir.

Hamit askerlik için Van'a gider. Bir sene önce kendi köyünden Yunus adında bir genç de Van'a gitmiştir. Tanışır ve Hamit Yunus'a evlendiğini, kızın adının da Melek Sultan olduğunu söyler. Yunus da aynı kızı sever ama Hamit bunu nerden bilsin? Yunus, Melek Sultan'ı sevdiğini söylemez. İçinden Hamit'e kötü şeyler yapacağına dair fikirler geçer. Hamit Han'ın komutanının adı Salih Yüzbaşı'dır. Salih Bey, Hamit'i çok sevmektedir. 3-5 ay geçtikten sonra Hamit askerliğe alıştır ve çavuşluk rütbesine yükselir.

Köyde, Melek Sultan hamiledir. Bir oğlan çocuk dünyaya getirir. İsim düşünürler. O arada Hamit'ten mektup gelir ve çavuş olduğunu yazar. Bunun üzerine çocuğa Talibi Çavuş ismini verirler. Hamit, oğlu olduğu için çok sevinir. Daha istekle askerliğin yapmaya devam eder. Aradan 2 yıl geçer, ama ailesinden mektup gelmez. Çünkü Yunus gelen mektupları yakar. Hamit, çok endişelenir. 4 yıl geçer hâlâ eline mektuplar geçmez. Talip de 4 yaşını doldurmuştur ve hep babasını sormaktadır.

Yunus'un teskeresine günler kalmıştır. Dört yıldır Hamit'ten haber alamayan ailesi perişandır. Yunus, Salih Yüzbaşı'nın dilinden Hamit'in babası Ali Ağa'ya mektup yazar. Bir tatbikatta kaza kurşunu nedeniyle şehit olduğunu söyler. Ailesinin gözlerini kanlı yaşlar bürür.

Yunus'un teskere günü gelir. "Hamit'e köyden bir isteğin var mı?" diye sorar. O da ailemden haber alamıyorum, bir mektup yazayım da götür." der. Bu arada Hamit'in anne ve babası oğullarının ölümüne dayanamayıp 40 gün geçmeden ölürler. Melek Sultan'ın babası kızını ve torununu yanına alır. Melek Sultan; "Bu servetin malın hayrı yok."

deyip tüm mallarını satıp aldıkları parayla köy çeşmelerini, yollarını yaptırır.

Yunus, teskeresini alıp köye gelir. Hamit'in verdiği mektubu yolda yakmıştır. Hamit'i sorarlar, o da evet öldüğünü söyler. Aradan 3-5 ay geçtikten sonra Yunus, Melek Sultan'a elçiler gönderir. Melek Sultan, her defasında reddeder. Babası Ahmet Bey; "Daha ne kadar bekleyeceksin!" diyerek Yunus'la evlenmesini söyler. Sonunda kızını Yunus'a verir. Melek Sultan Yunus'a; "Yalnız ismim sana yârdır, vücudum ve gönlüm asla senin olmayacak!" der. Yunus ise er-geç Melek Sultan'a sahip olacağı inancındadır.

Hamit, ailesinden haber alamadığı için hep ağlar. Salih Yüzbaşı, askeri birlikten belli bir miktar askerin İspir'e gideceği haberini alır. Komuta Salih Yüzbaşı'da olacaktır. Salih Yüzbaşı, Hamit'e hazırlanmasını söyler.

Askerî birlik yola çıkarlar. Yoncalı Köyü'nün önünden geçerken Hamit, derin bir ah çeker. Yüzbaşı derdini anlamaya çalışır. Hamit; "Burası benim köyümdür." der. Yüzbaşı, ona 1 saat izin verir. Hamit buna çok sevinir. Hamit, evinin yıkılmış olduğunu görür. Yakın komşu olan Hatun Sultan onu görür, ama tanıyamaz. Ona kendisini tanıtır. Hatun Sultan, olan biten her şeyi anlatır.

Hatun Sultan'ın kızı 15-16 yaşlarındaki kızı Ayşe gizlice Melek Sultan'ın yanına gider, durumu anlatır. Melek Sultan bayılır. Ayılınca, Hatun Sultan'ın evine gider. Her şeyi öğrenen Hamit birliğine döner. Askerliğinin bitmesine altı ay kalmıştır.

Melek Sultan, komşusu Kezban Abla'nın yanına gider, derdini anlatıp ondan yardım ister. Artık Yunus'un evinde kalamayacağını, izni olsa onun yanında kalmak istediğini söyler. Kezban Abla kabul eder.

Yüzbaşının evi İspir'dedir. Hamit Han'ı evine çağırır. Derdine çareyi yüzbaşının karısı bulur. Ona yüzbaşının bir kıyafetini verir. Hamit'e gidip düşmanını öldürmesini söyler. Öldürdükten sonra bir avuç kanını da ona getirmesini söyler.

Melek Sultan, günün birinde İspir'e gelir. Yavrusuyla bir çeşmen başına otururken yanına iyi kalpli bir nine gelir, ona yardım etmek ister.

Melek Sultan'ı misafirperver olan Hacı Ahmet isminde birinin yanına götürür. Hacı Ahmet'in çok iyi kalpli Senem Hatun adında karısı vardır. Senem Hatun Melek Sultan'ın derdini dinler, duyduklarını eşi Hacı Ahmet'e anlatır. Hacı Ahmet'in yedi tane oğlu vardır. Küçük oğlu Ali'ye, Yüzbaşı Salih'in evine götürmek için bir mektup verir; mektupta Hamit'i birkaç günlüğüne yanına göndermesini rica eder.

Ali, Hamit'i bir köy kahvesinde bulur. Çok güzel türküler söyler. Ali Hamit'e çok iyi bir âşık olduğunu, babasının âşıkları çok sevdiğini söyler. İki beraber Hacı Ahmet'in evine giderler. Hamit, Hacı Baba'ya derdini anlatır. Melek Sultan kahvaltı getirir ve Hamit onu görür, ama yüz çevirir. Bu arada Hacı Baba, Hamit'in babası Ali Ağa'nın çok yakın bir dostudur. Bunu öğrenince Hamit'e daha çok kanı ısınır. Melek Sultan'ın elinin Yunus'un eline değmediğini, onların zorla evlendirildiğini söyler. Hamit, kabul eder ve birkaç gün müsaade ister. Çünkü intikamını almak zorundadır.

Hamit köyüne gelir. Gece olmasını beklemek ister. Bu arada on beş yıl babasının kapısında çobanlık yapan Garip Çoban, Hamit'i görür ama tanıyamaz. Hırsızlık için geldiğini düşünür. Hamit çobana kendisini tanıtır.

Çoban, Hamit'e yardım etmek için Yunus'un evini gösterir. Hamit oraya gidip Yunus'u öldürür. Bir avuç kanını yüzbaşının karısına getirir. Yüzbaşının karısı hakkını helâl eder. Hamit sevinç içinde Hacı Baba'nın evine döner. Melek Sultan ve Hamit Han'ın yeniden düğünleri yapılır. Hacı Baba, orada kendilerine bir ev yaptırır. Komşu olurlar. Mutlu ve huzurlu bir hayat sürerler.

Kaynakça:

Durbilmez, Bayram, Karslı Âşık Murat Çobanoğlu, *Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kayseri, 2014, s. 102, 451.

Kafkasyalı, Ali, Âşık Murat Çobanoğlu *Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara, 1998.

Öztürk, Aydın, "Ölümünün 3.yılında Âşık Murat Çobanoğlu'nun Hamithan ile Melek Sultan Hikâyesi Üzerine Bir Tahlili denemesi", *Erciyes*, S. 354, 2007, s. 28.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 99-118.

HAMİT HAN İLE ZÜLFÜNAZ

Âşık Mehmet Oktay'ın tasnif ettiği hikâyedir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyenin sonunda âşıklar vuslata ererler. Metnin orijinali şahsî arşivimizde bulunmaktadır.

Mehmet Oktay, 1949 yılında Çıldır'ın Güvenocak köyünde doğmuştur. Şiirlerinin bir kısmında Erkânî mahlasını kullanmıştır. Âşık Dursun Durdağ'ının yanında yetişmiştir. Sazı ve irticali olup, halk şiirinin hemen her türünde ve şeklinde şiiri vardır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan âşık programlarının pek çoğuna katılmıştır. 12 kadar halk hikâyesi bilmektedir. Cengi Talih ile Telli Kader ve Hamit han ile Zülfünaz adlarında iki hikâye tasnif etmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

40-45 yıl evli olmalarına rağmen çocukları olmayan Mehdi Han ile Selmi Sultan vardır. Bir gün çok arzulu olarak dua edip Allah'tan çocuk isterler. Allah dualarını kabul eder ve bunların bir erkek çocuğu oylur. Çocuğun adını Hamit Han korlar.

Hamit Han, biraz büyüdükten sonra hocaların yanında ders görür, aydın ve iyi avcı olarak yetişir.

Hamit Han bir av sırasında çeşme başında Danacı Hasan'ın kızı Zülfünaz'ı görür âşık olur. Bunu, kendisinde durgunluk hisseden annesine söyler. Babası, Danacı Hasan'ın evine gidip Zülfünaz'a dünür olur. Aksi biri olan Danacı Hasan, bunlara ret cevabı verir.

Beri taraftan Möhrüdar Mehmet, kızı Gülçimen'i, Hamit Han'a vermek ister, ancak Hamit Han, onu istemez, gözü Zülfünaz'dadır.

Mehdi Han, oğlunun bu meseleyi çözmesi için Âşık Balyemez'e vazife verir. Balyemez gidip Danacı Hasan'ın arkadaşı Yözüberi Dayı'yla konuşur. Onunla konuşması işe yarar. Yözüberi Dayı, Danacı Hasan'ı kızını vermesi konusunda ikna eder.

İki taraf anlaşır, 40 gün 40 gece düğün yapılır. Sevgililer muratlarına ererler.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

HAN BEYİ İLE HARAZA BEYİ

Erzurum'da anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye kahramanı olan Han Beyi'nin kızı Zalli Sultan kız olmasının yanında bileği bükülmez bir yiğittir. Hikâyenin sonunda Horaza Beyi ile evlenir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Han Beyi ile Haraza Beyi hikâyesi Hasankale'nin Balkaya köyünden 1930 doğumlu Celal Tetik tarafından anlatılmıştır. Hikâye Köksal Selçuk tarafından derlenmiş, Hasankale (Pasinler)'de Derlenen Halk Hikâyeleri adlı lisans tezinde kaydedilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Geçmiş zamanda doğuda yaşayan Haraza Bey ile batıda yaşayan Han Beyi vardır.

Han Beyi'nin Zalli Sultan adında bir kızı ile bey büz keleş i vardır. Zalli Sultan babasına, Haraza Beyi'ni ziyarete gitmeyi teklif eder. Üç aylık yiyecek hazırlar. Bey, idareyi keleş başı Allioğlu'na verir ve kızı ile yola düşer.

Allioğlu, Zalli Sultan'a âşıktır. Han Biyi'nin kızı Zalli Sultan'ı eli ile götürüp Haraza Bey'e teslim etmesini içine sindiremez, kara kara düşünmeye başlar. Birisi kız kardeşini verirse kendisine yardım edebileceğini söyler. Allioğlu kabul eder. Yanına iki pehlivanını alır tebdil-i kıyafet ile Han Beyi'nin ardına düşer.

Han Beyi, peşinden gelenleri fark eder. Onların içine girer. Çadır kurup geceyi ormanda geçirir. Zalli Sultan, babası uyumakta iken silahlarını kuşanır. Fırsatını bulur Allioğlu'nu ve diğer iki pehlivanı bağlar. Gelip yerine yatar.

Babası yerde elleri bağlı üç kişi görür vce bunları tanır. O sırada

kızı gelir ve bu üç kişiyi keseceğini söyler. Babası karşı çıksa da kız dediğini yapar onların başını keser.

Sabah olur, baba kız yola koyulur. Yolda elli devesi olan birisi ile karşılaşır. Zalli Sultan, babasına artık kendisine “Kızım” değil de “Oğlum diye hitap etmesini ister. Babası kabul eder. Develer Horaza Beyi’nin develeridir. Kız, deveçiden Künter Beyi’nin Horaza Beyi uykuda yakalayıp götürdüğünü söyler.

Baba-kız, yollarına devam ederler. Künter Kalesi’ne gittiklerinde çadır kurarlar. Zalli Sultan, Künter Beyi’nden Horaza Beyi’ni kendisine vermesini yoksa dünyayı kendisine dar edeceğini söyler. Künter Beyi, silahını kuşanır, erkek kıyafetindeki Zalli Sultan’ın karşısına çıkar. Zalli Sultan, onu yener. Künter Bey, aman diler ve kendisini öldürmemeye söz alır.

Zindan kapıları açılır, Horaza Bey, serbest bırakılır. Birlikte mağaraya Han Beyi’nin yanına gelirler.

Bunlar hep birlikte saraya gelirler. Horaza Bey, gaflette olan vezirlerini idam ettirir. Kız kendisini tanıtır. Han Beyi oradan ayrılıp evine gelir. Bir müddet sonra da kızı Zalli Sultan oraya gelir.

Aradan zaman geçer, bir gün Horaza Bey gelip Zalli Sultan’ adünür olur. Babası kızının fikrini sorar, o da kabul eder. Han Beyi kızını Horaza Bey’e verir.

Kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Seçuk, Köksal, Hasankale (Pasinler)’de Derlenen Halk Hikâyeleri, Erzurum, 1978, s. 63-78, (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

HAN KIZI ALTINSAÇ

Başkurt destanıdır. Destanda hanın kızını alıp götürmek için Aktaş dağı civarında yaşayan halkın üzerine düşman gelmesi, halkın buna karşılık vermesi ve güçlü düşman kuvvetleri karşısındaki yenilgi anlatılmıştır. Destan mensurdur ve hacimsizdir.

Destan metni “Başkurt Destanları 3” adlı kitapta yer almaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Uzun yıllardan beri Aktaş Dağı’nın öte yanında eski hanlardan kalmış bir şehir vardır. Bu şehrin o dağ düzündeki kurulu olduğu dönemlerde bir gün düşman çıka gelir.

Şehrin hanı üzerlerine gelen düşmanın dileğini öğrenmek için bir elçi gönderir. Elçi bu düşman ordusunun liderine gider ve üzerlerine neden düşmanca gelindiğini sorar. O da Aktaş hanının güzelliği dillere destan kızı Altınsaç’ı almak için geldiğini söyler. Eğer onu iyilikle vermezlerse savaşarak da olsa kızı alacağını da ekler.

Bu durumu haber alan han, kızının fikrini sorar. Altınsaç, bir yağmacının eşi olmaktansa ölmeyi tercih edeceğini söyler. “Aktaş dağlarından Ural dağlarının ötesine gelin olman.” der. Bunun üzerine han düşmana haber yollayıp kızını vermeyeceğini savaş istiyorsa da savaşacaklarını söyler.

Düşman kumandanı buna iyice hiddetlenir ve yurduna erli boş dönmeyeceğini haykırır. Neticede yaman bir savaş başlayıverir. Han’ın Askerleri başta kahramanca dövüşse de düşmanın askeri çok kalabalıktır. Aktaşlılar şehirlerine kaçmaya başlar. Şehir halkı da büyük korkuya kapılır.

Bunun üzerine Altınsaç, atına binip düşmanın üzerine hücumla kalkar. Baya yaman dövüşse de yaralanır ve geri dönmek zorunda kalır.

Bu sıralarda han da kendi hazinesini düşmanın eline geçmemesi için Aktaş Dağı’nın tepesinde bulunan bir delikten içeriye akıtarak orada saklamayı başarır ve düşmanla cenk etmeye devam eder. Ne var ki muzaffer olamaz ve esir olur.

Altınsaç, yanına hizmetindeki kızlardan birini alıp o hazinenin saklandığı delikten içeri girer. Bundan sonra ne olduğu bilinmez, ancak Altınsaç’ın bazı geceler dağdaki kayalardan birine oturup hüznü hüznü etrafı izlediğini söyleyen insanlar vardır. Han’ın hazinesine de cinler sahip çıkar kimseyi oraya yaklaştırmazlar.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 65-67.

HAN MAHMUD

(Bkz. MAHMUD İLE NİGÂR)

HAN MAHMUT İLE DİYER HAN

(Bkz. . MAHMUT İLE NİGÂR)

HAN MİRGEN

Hakas Destanıdır. Anna V. Kurbijekova'nın anlattığı, Galina G. Kazaçinova'nın kaydettiği destan metni 1992'de Abakan'da yayımlanmıştır. Bu metin, Timur B. Davletov tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış 2008'de TÜRKSÖY tarafından Türk araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Yüzyıllardır anlatılan bu destanda Davletov'un ifadesiyle *"Dünyanın yaratılışını, akarsu ve denizlerin ilk akışını anlatıldığı, hayvanların konuştuğu ve toplulukların hızla yayıldığı bu dünya, tüm dünya mitolojisinde de önemli bir yer tutan ve adı geçen "Orta Dünya"da geçen büyük bir yolculuğu, büyük bir savaşı ve inanılması güç bir kahramanlığı"* anlatılmıştır. Destan, düşmanlarına bile değer veren onları küçümsemeyen özelliğiyle ayrı bir üstün özelliğe sahiptir.

Destan metni toplam 5114 dizedir. Dizeler, genellikle 7 hecelidir.

Destanda hadiseler muhayyel ülkede cereyan etmektedir ve şahıslar da olağanüstü kimliktedirler.

Destan, Salahaddin Bekki tarafından şöyle özetlenmiştir:

Altında küçüğü, üstünde büyüğü olmayan kimsesiz Han-Mirgen uzun zamandır Ay-Arışla evlidir fakat çocukları olmamıştır.

Han-Mirgen, eşiyle mutlu bir şekilde yaşarken Küreldey'den bir elçi gelir. Küreldey'in kendisi Sarı-Han'ın kızı Salaaçın-Arığ için yapılan yarışlara katılmak için Sarığ-Han'ın ülkesine doğru yola çıkmıştır. Elçisini de bu yarışlarda kendisine yardımcı olması için Han-Mirgen'e gönderir.

Uzunca bir zaman Han-Mirgen, yolculuğa çıkıp çıkmamakta tereddüt eder. Eşinin ikazı üzerine hazırlanıp yola çıkan Han-Mirgen, bir süre sonra zengin Sarığ-Han'ın memleketine ulaşır. Orada yarış için gelen bahadırların atlarını görür ve çok etkilenir. Bir zaman sonra Sarığ-Han, neden yarışları başlatmıyor diye bahadırlar arasında homurdanmalar başlar.

İlk yarış olan at yarışını Han-Mirgen'in atı kazanır. Daha sonra Han-Mirgen, Üzüm-Molat'la dokuz yıl sürecek bir savaşa girer. Üzüm-Molat'ın kız kardeşi Üzüm-Çarçah bir yılana dönüşüp Han-Mirgen'in bir koltuğunun altından girip diğerinden çıkar. Han-Mirgen, ağır yaralanır. O sırada bir kız güzeli, gelip Han-Mirgen'i iyileştirmeye çalışır fakat başarılı olamaz. Bu arada Alp-Küreldey, Salaaçın-Arığ kızı alıp düğüne başlamıştır. Kız güzeli Toolay-Mooray, Küreldey'e giderek yardım ister. Küreldey, o gelme de ben Salaaçın-Arığ'ı alırdım diyerek yardıma gitmez.

Toolay-Mooray, Han-Mirgen'i atına yükleyerek memleketine doğru yola çıkarır. Han-Mirgen'in memleketinde uzun zaman bekler. Onu diriltecek nesneleri bulamaz. Bu arada Toolay-Mooray, gökyüzünde uçuşan ala kazların kendi aralarındaki konuşmalarını duyar ve Han-Mirgen'i nasıl diriltebileceğini öğrenir. Han-Mirgen, Çalat-Han'da bulunan üç köşeli altın örtü ile diriltilebilirmiş.

Toolay-Arığ, anılan nesneyi getirmek için Çalay-Puruhhan'ın yanına gider. Çalay-Puruhhan, kızı Toolay-Mooray'ın istediği nesneleri Toolay-Arığ ile gönderir. Toolay-Mooray, annesinin gönderdiği ipek örtü ve altın kamçı ile Han-Mirgen'i dirilitir. Toolay-Mooray, kendine gelen Han-Mirgen'e yurdunun talan edildiğini, ayrıca tanrının emretmediği kızla (Ay-Arığ) evlendiğini de söyler.

Han-Mirgen dirilince ili, halkı tekrar yurduna döner. Bu arada Altın-Çüs adlı bir oğlu olduğunu da öğrenir. Ay-Arığ adlı hanımı

ise yeraltına inmiştir. Han-Mirgen ile kendisini kurtaran Toolay-Mooray'ın düğününü yaparlar. Bir zaman sonra da Toolay-Ariğ ile Altın-Çüs'ün düğününü yapılı.

Mutlu ve huzurlu yaşarlarken düşman saldırısına uğrarlar. Altın-Çüs, tek başına düşmanla savaşmaya başlar. Han-Mirgen, oğluna yardıma gider ve orada Ot-Han'la karşılaşır. Onlar savaşırken evde Toolay-Ariğ bir erkek ve bir kız çocuk dünyaya getirir. Toolay-Mooray, bu çocukları atın heybesinin gözlerine koyarak attan, çocukları Ot-Han'dan korumak için kendi annesinin yurduna götürmesini ister. Ata, yolda karşılaşabileceği muhtemel tehlikeler konusunda bilgiler de verir. At, çocukları Çalay-Puruhhan'ın memleketine ulaştırır.

Çalay-Puruhhan, çocukları kabul etmez. At, çocukları alıp kilitli Ak Kaya'ya getirir. Sihir sözüyle kayanın kapısını açar ve çocukları kayanın içinde bulunan taş yatağa koyup yorganla üzerlerini örter. Bu arada çocukları arayan Ot-Han'ın atının nal sesleri duyulur. Ot-Han, ne kadar uğraşsa da kayanın içindeki çocuklara ulaşmaz ve dönüp gider.

İki ihtiyar ortaya çıkarak ata, çocukları neden buraya getirdiğini sorar. Daha sonra erkek çocuğa Ças-Han, kıza ise Haan-Ariğ adını verir. Kız güzeli çocukları orada bırakarak döner.

Ças-Han, kız kardeşi Haan-Ariğ'ı babasının yurduna gönderir. Kendisi de halkını bulmak için yeraltına iner. Kısa bir sürede Ot-Han'ın yerine ulaşır. Ot-Han'la amansız bir dövüşe başlar. Uzun bir mücadeleden sonra Ot-Han'ı yener ve halkını kurtarır. Memleketine döndüğünde Toolay-Ariğ ve Moolay-Ariğ tarafından karşılanır.

Haan-Ariğ, Ças-Han'a evlenmesi gerektiğini söyler ve kalkıp annelerinin yanına giderler. Anneleri, onları babaları Han-Mirgen'e gönderir. Han-Mirgen, Kilin nehrinin kenarında tek başına halkını yöneten Kilin-Ariğ adlı kızın Ças-Han'a tanrının yazdığı kız olduğunu söyler. Ças-Han, ailesiyle vedalaşp yola çıkar.

Kendisinden önce Ay-Ariğ'dan olan Ala-Picir kardeşi gelip Kilin-Ariğ'ı nehrin dibine götürür. Ças-Han, nehrin yolunu tutar. Bir balığa dönüşüp nehre dalar. Ças-Han, Ay-Ariğ'ın bulunduğu yere gelince üvey kardeşleri onu öldürmek ister. Ay-Ariğ buna mâni olur. Nihayetinde Ças-Han ile Kilin-Ariğ'ın düğünleri yapılır."

Kaynakça:

Aktaş, Erhan, *Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları*, Kömen yayınları, Konya, 2016.

Bekki, Salahaddin, *Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler*, Öncü Kitap, Ankara, 2009, s. 276-278.

Davletov Timur B., *Han Mirgen Hakas Türklerinin Alplık Destanı* (Anlatan Anna V. Kurbijekova), TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2008.

Macit, Ümmügülsüm, *Hakas kahramanlık Destanlarından Han Mirgen: İnceleme-Metin-Aktarma*, Van, 1999, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HAN ORBA

Hakas Destanıdır. Tamamı manzum olup 8622 dizedir. Hece sayıları 6-11 arasında değişir. Bu metni haycı *Semyon İvanoviç Şulbayev* anlatmış, *Alevtina Konstantinoviç Maytakova* yazıya geçirmiştir.

Destan üzerinde yüksek lisans çalışması gerçekleştiren Erhan Aktaş, daha sonra bu çalışmasını Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlama imkânı bulmuştur. Söz konusu kitapta metnin orijinal hali ve Türkiye Türkçesine çevrilmiş şekli bulunmaktadır.

Destanda zaman ve mekân muhayyeldir. Muhteva itibarıyla olağanüstülükler daima ön plandadır. Olaylar, bilinmeyen zamanda hayali kahramanların güçlerinin karşılaşmasıyla sürüp gider.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Han Kara ve eşi Kara Tarğah vardır. Hara, halkını ayırım yapmadan yönetir ve bu yüzden herkes tarafından çok sevilir. Ancak diğer yurtlarda yaşayan düşmanları da vardır. Bunlardan birisi olan Kara Molat onunla savaşılmaya gelir. Bu sırada Kara Tarğah altı aylık hamiledir ve üç yaşında da oğlancığı vardır.

Çarpışma sırasında sihir yapabilen Kara Tarğah, eşi güç durumunda kalınca sihir yapar ve Kara Molat'ı etkisiz hale getirir.

Çarpışmadan bir müddet sonra Kara Tarğah doğum yapar ve bir kız çocuğu doğurur. Çocuklarını Kara Molat tehlikesinden korumak

için oğlunu gümüş yeşil çiçek, kızını da altın ak çiçeğe dönüştürüp ak sarayın bahçesine diker. Saraya Kara Molat gelir. Kara Tarğah'tan Han Hara'nın çocuklarını öğrenmek ister. Han Tarğah'ta yaşı ilerlediği için çocukları olmadığına inandırır. Han Hara'nın malı mülkine el koyarlar. Han Tarğah'ı, halkını önüne katıp Han Molat'ın diyarına götürürler.

Kara Han'ı yurduna dokuz yıl boyunca kara ve ak duman çöker, dokuz yıl boyunca dağılmaz. Yıllarca toprağında ot bitmez. Han Molat, Kara Han'ın halkına zulmeder.

Zaman ilerler. Günün birinde bir fırtına çıkar ve gökten altın tüylü bir guguk kuşu olan kız, gelip bahçeye konar. Kara Han'ın evine girer. Köşede kırk anahtarla açılan demir sandığı görür. Kız, kırk anahtarı bulur. Kara Tarğah iki evlâdının zırhlarını ve silahlarını oraya koymuştur. Altın guguk donlu kız dışarı çıkar ve bahçedeki iki çiçeği koparır. Çiçekleri ak ipekten örtüye koyup "Yiğit yaratılmış Kara Han'ın gümüş çiçeğe çevrilen; küçük yaştaki oğulcuğu benim karşımda belirsin." diyerek sallar.

Küçük kız çocuğu belirir. Kız, erkek evladı sağ eliyle kız çocuğunu da sol eliyle tutar. Altın masasının başına oturtup karınlarını doğururlar. İki kardeş, kıza annesini, babasını sorarlar. Kız, kendilerini onun yanına götüreceğini söyler. "Ben, Kara doru atlı Han Hıls'la Çaçah'ın kızıyım. Adım Harlıh. Kara Tarğah'ın küçük kardeşiyim, sizin teyzenizim." diyerek kendisini tanıtır. Üçü birbirine sarılıp ağlaşırlar.

Harlıh oğlana Han Mirgen, küçük kıza da Han Orba adını verir. Han Orba'ya altı yıl geçene kadar evden çıkmamasını söyler. Han Orba üç defa teyzesinin elini öper. Harlıh, bunları ak ovaya götürür. Onlara ailelerini ve yurtlarını kurtarmak için burada altı yıl beklemeleri gerektiğini söyler. Sonra da çiçeğe dönüştürülen halkı ve hayvanları eski hâllerine dönüştürür ve uçup gider.

Han Mirgen, Kara Molat'tan intikam almak için kardeşi Han Orba'nın rıza göstermemesine rağmen Altın Harlıh'ın verdiği altı yıllık süreyi beklemez, sert zırhını giyer, kırk yıl atımlık olan canlı okunu ve kılıcını yanına alıp yola çıkar.

Han Mirgen, yol boyu Kara Molat'ın halkına çok eziyet ettiğini şahit olur. Kara Molat'ın yurduna ulaşır ve onun selâm verip otağına

girer ve kendisini tanıtır. Ardından sihirli güçlerini kullanarak Kara Molat'ı öldürür. Kara Molat'ın karısı Kara Nincil, hamile olduğunu, kendisini öldürmemesini söyler. Han Mirgen, kadının canını bağışlar.

Han Mirgen evden dışarı çıktığında Kara Molat'ın kardeşi Kara Kuzgun'un kendisini beklediğini görür. Han Mirgen, onu da öldürür.

Han Mirgen daha sonra Kara Molat'ın kız kardeşi, Kara Marha'yı görür. Kara Marha, Altın Harlıh'ı ağabeyi Kara Kuzgun'a eş olarak düşündüğünü söyleyip Han Mirgen'e saldırır. Bu sırada tepede biri görünür. Bu, Ay Arığ adlı kızdır. Bu arada Kara Molat'ın eşi Kara Nincil bir erkek çocuk doğurmuştur. Ay Arığ Kara Molat'ın küçük oğlunu öldürür.

Daha sonra Kara Marha ile dövüşen Han Mirgen'in yanına kardeşi Altın Harlıh gelir. Han Mirgen, Kara Marha'yı öldürür.

Han Mirgen, babası Kara Han ile annesi Kara Tarğah'a kavuşur. Mal-davarı sürüp tüm halkını yurduna götürülmesi emrini verir.

Han Mirgen'in atı şeytanlar tarafından kaçırlır. Han Mirgen atını ele geçirmek için yola düşer.

Han Mirgen ak dağları, akdoğan gibi geçer, mavi dağları aşar. Kara Noçıl'ın kız kardeşi Kara Tana, Altın Harlıh'ın kanadını koparır Kara Noçıl'a verir. Ay Arığ, Kara Tana'yı öldürür. Kara Noçıl intikam almak için oraya gelir. Ay Arığ, onu da öldürür. Han Mirgen, Altın Harlıh'ın tüyünü Kara Noçıl'dan alır.

Gelirken bir su başında dinlenir. Bu sırada yanına su iyesi Sarı Tamcıl gelir. Sarı Tamcıl, Han Mirgen'in saf ruhuna ulaşmak istemesi üzerine kavgaya tutuşurlar. Kavga dokuz gün sürer.

Altın Harlıh oraya gelir. Üç tur attıktan sonra Han Mirgen ağzını açar. Altın Harlıh, ak kazın ak yumurtasını, Han Mirgen'in ağzına bırakır. Güçlenen Han Mirgen, Sarı Tamcıl kara yerden aşağı atar.

Altın Harlıh, Han Mirgen'in etrafında üç kez döner. Altın Harlıh'ın kuyruğundan düşen tüyleri Han Mirgen tüyü alıp sağ cebine koyar. Ak sarı atlı Ay Arığ kızı yerin altında şeytan inine altmış oltayla çeker, yetmiş demir oltayla büyük sihir edip göğe doğru çeker. Altmış demir oltanın otuzunu vurup koparırlar, yetmiş demir oltanın, kırkını

kesip çekerler. Ak sarı ata ise dört ayağına demir kelepçe geçirirler. Demir kelepçeye geçirirler.

Bunu gören Han Mirgen onlara saldırır ve yerde yatan Ay Arığ'ı onların elinden kurtarır. Ay Arığ, Han Mirgen'e teşekkür edip yanından ayrılır.

Han Mirgen yoluna devam eder. Yolda Ah Han'ın kızı Altın Çaçah'ı görür. Kız Han Mirgen'e eş olmak ister. Bu kız birden harikulade kıza dönüşür. Etrafında kötü niyetliler yüzünden şekil değiştirip çirkinleşmiştir. Kız, Han Mirgen'i çatal kanatlı yılanı bindirip yolcu eder. Gökte Ay Arığ'la karşılaşır.

Bu arada altı yıl bekleyen Han Orba bu süre dolunca evinden ayrılır, Ay Arığ, Han Mirgen'in yanına gelir. Ay Arığ onlarla vedalaşır.

Han Mirgen ve Han Orba baba ve annelerinin yanına gelirler. Kara Han ve anneleri Kara Tarğah iki çocuğunu görünce çok sevinirler. Kucaklaşırlar. Kara Tarğah, oğlu Han Mirgen'e Altın Çaçah'ın iyiliklerini unutmamasını söyler.

Günün birinde Kara Han'ın yurduna şiddetli bir kasırga gelir. Kuvvetli rüzgâr etrafı dağıtır, karanlık yurdun üstünde olan mı göğün ufkunda ora mı, kanat vuruşları iki kulağı sağır eder. Kara Han ile Kara Tarğah, çift kanatlı karayılan uçup geldiğini görürler. Kara Han'ın yurdunu üç defa dolandıktan sonra Altın Çaçah'ın yurduna altındaki kara şeytan yerinden kanlı ordu gelir.

Han Mirgen ile Han Orba altı günlük uykudan uyanır. Anne ve babası olanlar anlatır. Altın Harlıh bunların yanına gelip Altın Çaçah'ın zor durumda olduğunu söyler. Altın Çaçah'a yardım etme zamanıdır. İki kardeş dayanıklı zırhlarını, demir zırhlarını, çelik kılıcını hazırlayıp anne-babasıyla iki kardeş vedalaşırlar.

İki kardeş Altın Çaçah'ın yaşadığı şehre ulaşırlar. Bu sırada Altın Çaçah, dokuz gün boyunca Han Taycı ile savaşmaktadır. Üç bir araya gelince kuvvet kazanırlar ve Han Taycı'yı öldürürler.

Bu zaferden hepsi sonra Altın Çaçah'ın büyük sarayında toplanırlar. Dokuz gün boyunca eğlenirler. Han Orba ve Han Mirgen anne ve babalarının yanına dönerler. Kara Tarğah, Han Mirgen'e Ay Arığ'la evlenmesi gerektiğini söyler.

Han Mirgen ile Han Orba, ertesi gün zırhlarını kız istemek için yola düşerler. Yolda guguk donlu Altın Harlıh bunlara dahil olur. Ay Arığ, üçünü de sarayında misafir eder. Misafirler dünürücü geldiklerini söylerler. Ay Arığ, buna işe razı olur. Hep beraber ak saraydan çıkarlar.

Kara Tarğah'ın sarayında da düğün hazırlıkları başlar. Altmış masaya ihtiyar oturur. Altın masanın başında Han Mirgen ile Ay Arığ yanında yiğit Altın Çaçah kız kıymetli toya yetişir. Sonbaharda başlayan toyları yaza kadar ulaşır. Uzaktan gelen halka yolluk öteberi, yakından gelen misafirlerin eksikleri giderilip gönderilir. Düğün sonrası herkes odasına çekilir.

Sabah altın masada Kara Tarğah oğluna; "Dokuz neslin o tarafında kara doru atlı Hazır Han var. Kan içici, kötü niyetli, halkına eziyet eden, halkını aç bırakan, bir zalim altmış handan vergi alan, yetmiş hanın aşını yer, dövüşüp savaştığı halası çifte kamçıyla cezalandırır. Burada babanın yurdu var. Onun gibi kötü niyetli Han Hartığa isimli oğlu var. Sen onunla savaşmaya kalksan senin saf gücün ulaşmaz, ulu gücün yetmez. Büyük evde yakalanmadan önce onun yurduna gitmek gerekir." der.

İki kardeş zırhlarını, canlı okunu, demir kılıcını alıp altı defa öpüştükten sonra yola çıkarlar. İhtiyar ana-baba, halkı ağlar.

Üç bozkır aşarlar, üç ırmak geçerler. Baba yurdundan uzaklaşıp el yurduna yaklaşırlar. Hazır Han'ın yurdunda, Han Hartığa'yı bir masanın başında oturmuş olarak görürler. Han Orba onunla mücadeleye girer ve sonunda Han Hartığa'yısonra da babası Hazır Han'ı öldürür, kara başını koparır.

Halkın gülmeyen yüzünü güldürür. Dokuz gün boyunca dağılmayan duman gökyüzüne çekilir. Han Orba'nın karşısına Hazır Han'ın kardeşi Han Sabar çıkar. Hazır Han'ın yurdunda savaş altı yıla ulaşır. Altın Harlıh, Altın Çaçah ve ağabeyi Han Mirgen de canla başla savaşır. Han Orba, Han Sabar'ın etlerini, tutuğu yerden, koparıp atar. Ne var ki bu savaşta Han Mirgen'in babası ve annesi ölürler. Altın Harlıh ve Altın Çaçah savaştan sonra oradan ayrılıp giderler. Han Orba ve Han Mirgen yurtlarına gelirler.

Bu arada Han Mirgen'in oğlu olmuş gençlik çağına erişmiştir. Ancak çocuğun adı yoktur. Ay Arığ, çocuğun adını Han Orba'nın koymasını ister. Han Orba çocuğun adını Han Çibek koyar.

Ay Arığ, oğlu Han Çibek'e eş olarak Kök Han'ın kızı Kök Nincil'i uygun görür. Ne var ki kızın kendisi ile evlenmek isteyenleri imtihandan geçirir. Han Çibek ve Han Orba Kök Nincil'in yurduna gelip Gök Han'a kendilerini tanıtır ve niyetlerini söylerler. Gök Nincil ile Ay Mirgen ve Sarı Hartığa adlarında iki yiğit daha yarışacaktır. Yarışın sonunda rakiplerini öldüren Han Çibek üstün gelir. Kök Han eşi Kara Tana, kızları Kök Nincil'i Han Çibek'e verirler. Toy düzenlenir, yemekler yenir, içkiler içilir.

Teyzeleri Altın Harlıh, altın guguk donuna girip, kara yerden havalanır Kara Han'ın yurduna uçar. Toy sonrasında Han Mirgen ve davetliler Kara Han'ın yurtlarına geri dönerler. Burada da toy düzenlenir. Toyun sonunda yiğitler her sefer olduğu gibi yine dokuz günlük "alp uykusu"na yatarlar.

Uyanan ev halkına Ay Arığ yemeklerini hazırlar. Ama onda bir üzüntü vardır. Ay Arığ; "Bugün son kez seni görüyorum." diyerek endişelerini dile getirir.

Bu sırada eve Altın Tas adında bir yiğit gelir. Yas Han ile Pus Han'ın zulmünden kaçmıştır. Onlara başından geçenleri anlatır. Han Mirgen, onlara gereken dersi vermek ister. Hazırlığını yapıp ailesiyle vedalaşıp yola çıkar. Yol boyunca gördüklerinden onların ne derece vahşi yaratıklar olduğunu anlar. Altın Harlıh ve Altın Çaçah oraya gelir.

Han Mirgen Tas Han ile Pus Han'ın yurdunda çetin bir savaşa girer. Tas Han'ın oğlu Tazır Mirgen ile dokuz gün boyunca savaşır. Günden güne Han Mirgen'in gücü azalar. Yapılan sihirler de etkisini göstermez. Yirmi yedi gün sonra gücü iyice azalır. Ayaklarının bastığı yerde kızıl kanlar akar, kandan kızıl tüyleri, dağılıp çırılçıplak bir deriye dönüşür ve ölür.

Oğlu Han Çibek babasının öcünü almak için ileri çıkar. Sıra ile Tazır Mirgen'i, onun babası Taş Han'ı ve ardından da Taş Han'ın kardeşi Buz Han ile onun oğlu olan Puzır Han'ı öldürür.

Han Mirgen'in cesedini demir tabuta koyup yurda getirirler. Altın Dağ'da mezara korlar ve mezarı başından Mezarı başında ağıtlar yakarlar.

Han Mirgen, Taş ve Buz Han'ın ülkesinde onlarla savaşta iken bir kızı olmuştur. Han Orba, bu kızı Kaan Kız adını verir. Yiğitler alp uykusuna yatarlar ve dokuz sonra uyanırlar. Bu arada Altın Harlıh gelir. Kara Mool ile onun kızı Azgın Noğas tehlikeli birileri olduklarından ve yurdun geleceği için onlarla savaşmanın ve yenmenin gerekli olduğundan söz eder. Ardından guguk donuna girip Kara Mool'un yurduna uçup gider.

Han Çibek, Gök Nincil, Han Orba, Altın Çaçah ve artık yetişkin çağa gelen Kaan Kız, Kara Mool'un yurduna giderler.

Önce Han Orba ile Azgın Noğas'la, Kaan Kız da Kara Mool'un oğlu Kara Türtüs ile savaşır. Savaş sonunda Kara Mool, Azgın Noğas ve Kara Türtüs yenilirler. Düşmanların hepsi öldürülür. Altın Çaçah da bu mücadelede ölür. Altın Çaçah'ı altın dağa getirip defnederler.

Han Orba, Han Çibek, Haan Hız, yiğit Altın Çaçah kızın mal-davarını sürerek halkını önüne alarak öz yurtlarına geri dönerler. Dokuz yıl boyunca savaşıp çok yorulan yiğitler altı ayaklı demir yataкта dokuz gün boyunca uyurlar. Ay Arığ ise işleriyle uğraşıp yiğitlerin uyanmasını bekler. Yiğitler uyanır altın masanın başına otururlar.

Ay Arığ onlara, Kara Mool'un yurdunda savaştayken Kök Nincil'in oğlu olduğunu, adını Han Sağın koyduğunu söyler. Sonra da kendilerini bir tehlikenin beklediğini bildirir. Çünkü delikanlı olan Han Sığın kimseye haber vermeden evden uzaklaşmıştır. Aradan altı yıl geçtiği halde kendisinden bir haber alınamamıştır. Han Sığın, ak nehrin ötesinde yaşayan gaddar Ak Hartığa ve onun kardeşi Kök Hartığa'nın yurduna gitmiştir.

Hemen hazırlıklar yapılır sefere çıkılır. Onlara her zaman yardım eden Altın Harlıh yine yardıma gelir.

Çarpışmada çok çetin olur. Bu arada Ak Han'ın oğlu Ak Ölen de onlara yardıma gelir. Ne var ki Kara Sarhıl, Ak Ölen'i öldürür. Kaan Kız Kara Sarhıl'ı, Altın Harlıh da Ah Hartığa'yı öldürür.

Savaşta Han Çibek de ölür. Han Harlıh ak ipekten örtüyü çıkarıp Han Çibek'in cansız bedenine örtüp onu tekrar hayata döndürmeye çalışır. Ama olmaz. Altın Harlıh tükürdüğünde altın tabutlar meydana gelir. Han Çibek ile Ah Ölen'i iki altın tabuta koyup bozulmasın diye kara kayanın içine hiç açılmayacak şekilde kilitler. Altın Harlıh kız altın guguk donuna girip iki kardeşe veda edip baba yurduna uçar.

Han Orba ile Kaan Hız, atlarının dizginlerini çözüp yüksek tepeye çıkarlar. Altın Harlıh'ın yurduna giderler. Onlar evlerine ulaştığında Ay Arığ, Çis Han'ın oğlu Köğetey Mirgen'in Ak Ölen'in kız kardeşi Tülkü Arığ'ı kendisine eş yapmak arzusunda olduğunu söyler. Tülkü Arığ'ı, Han Sığın'a verirler. Dokuz yıl süren büyük bir toy düzenlenir.

Han Orba kız yapayalnız yaşamaya başlar. Yiğit Han Sağın karısı Tülkü Arığ ile sağlıklı ve rahat yaşar. Anaları Kök Nincil, Kaan Kız ile anası Ay Arığ boya boy ekleyip huzurlu yaşarlar.

Kaynakça:

Aktaş, Erhan *Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2007 (E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans)

Aktaş, Erhan, *Hakas Destanları Han Orba*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2011, s. 254.

Arıkoğlu, Ekrem, *Hakas Destanları I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 729 s.

Arıkoğlu, Ekrem, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*, C. 5.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HAN ŞİLGİ – HAN HÜLÜK

Tıva Destanıdır. Yeraltı dünyası, don değiştirme, hayvanlın konuşması vs. gibi olağanüstülüklerin çok sayıda yer alır. Destan metni 1996'da Arı-Haan. Tıva Ulustun Maadırlıg Tooları adlı kitapta yayımlanmıştır. Bu metin 1961 yılında Begzi Kaadır-ool Monguşeviç

tarafından Donduk Salçak Damdınoviç'ten derlenmiştir. Aynı metin Türkçeye çevrilerek Metin Ergun ve Mehmet Aça tarafından 2005 yılında yayımlanmıştır.

Manzum destan olan ve genellikle 8 hece olan destan metni, 7100 dizeden oluşmaktadır. Dizelerin ölçüleri sağlam değildir.

Destanda Aldın Noyun, Say-Kuu, Ulu Hambilek, Küçük Hambilek, Ulu Hambere, Küçük Hambere: Sayın Havırçı, Şogjaan Mergen, Sayın Ool gibi yardımcı tipler; Han Hülük'ün konuşabilen, birtakım sırlara vakıf atı Han Şilgi, ciğeri şifa olan Gök Boğa, sütü şifalı olan Sagan İngil gibi hayvan kahramanlar ile Han Huva gibi tabiatüstü yardımcı tipler karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanın birinde, zengin mi zengin Hüree-Kızıl'ın eteğine hâkim olan üst dünyada Aldın Noyun adında kardeşi, alt dünyada Sogjan Mergen adlı kardeşi, Ulu Hambere ve küçük Hambere adlarında iki köpeği olan, Ulu Hambilek ve küçük Hambilek adlarında da iki düşmanı olan, erler eri Han Hülük yaşamaktadır. Han Hülük'ün Han Şilgi adında harikulade bir de atı vardır.

Han Hülük Bey çok güçlü kuvvetli bir beydir. Altmış gün Aldı Korzaytı'da otuz gün de Üstüü Korzaytı'da avlanır. Yine bir gün avda iken yorulup uyur. Bir ses duyup uyanır. Gelen kardeşi Aldın Noyun'dur. Kardeşi, Gök oğlu Demir Möge'nin obasını, yurdunu bastığını, yağmalayıp gittiğini söyler.

Han Hülük, derhâl obasına gider. Obasında kimseyi göremez. Sağı solu gezinirken direğin üstünde bir kâğıt görür. Bu, karısı Say-Kuu'nun yazdığı bir mektuptur. Say-Kuu mektupta arkasından gelmemesini, Demir Möge'nin yağmalayıp her şeyi götürdüğünü, onun çok güçlü olduğunu ve onunla savaşılamayacağını, yurdunda kalıp orada yaşamaması yazılıdır.

Han Hülük buna aldırış etmez Demir Möge'nin gittiği üst aleme yönelir. Yolda Ulu Hambilek, küçük Hambilek, Ulu Hambere, küçük Hambere ile karşılaşır. Onlar da bundan vazgeçmesini söylerler. Ancak Han Hülük kararlıdır, yoluna devam eder.

Uzun müddet yol gittikten sonra Demir Möge'nin Ulu taygasına varır. Möge'nin otağını görür. Han Hülük, hemen don değiştirerek bir oğlana, atı Han Şilgi de kızıl taya dönüşür. Yolda, ak sarıklı bir dedeyle karşılaşır. Dede Demir Möge'nin yulkıcısı Aksagalday Sayın Havırçı'dır.

İhtiyar, Han Hülük'e nereden gelip nereye gittiğini sorar. O da fakir olduğunu, yemek ve su aradığını söyler. Dede, ona aradığı her şeyi kağanda bulabileceğinde söz eder. İleride gene bir ak sakallı dedeye rastlar. Konuşurlar. Dede ona Möge'nin çobanı olduğunu söyler ve ayrılan ikram eder. Han Hülük de ayrılanı içer. Sonra Demir Möge'nin obasında olup olmadığını sorar. Dede, uyumakta olduğunu söyler ve Han Hülük'ün eşi Say-Kuu'nun üç gün önce oğlan doğurduğunu bugün ardiclanacağını söyler. Han Hülük oradan ayrılıp Demir Möge'nin avlusuna gider.

Han Şilgi, boz at tezeğine, kendisi de kuru dallı dikene dönüştürür. Altın-gümüş kuyunun yanına gider. Kuyunun yanına bir elinde çaydanlık, bir elinde kova ile kardeşi Sogjan Mergen gelir. Sogjan Mergen su doldururken abisi Han Hülük'ün kokusunu alır. Han Hülük onu fazla sıkıntıda bırakmamak için asıl hâline dönüşür. Sogjan Mergen, Han Hülük'ü görünce çok sevinir. Han Hülük ona Demir Möge'nin nerede olduğunu sorar. Kardeşi uyuduğunu, Demir Möge'nin çok güçlü ve aynı zamanda acımasız biri olduğunu, onunla kimsenin boy ölçüşmeyeceğini söyler.

Han Hülük, bilekliğini çıkarıp yengesine götürmesi için kardeşine verir. O da çömleğin içine koyar. Çömleğin içine su doldurup içeri gider ve suyu kazana dökerken bileklik kazanın dibine düşer. Say-Kuu bunu görünce bilekliği alıp Han Hülük'ün yanına gider. Han Hülükle muhabbet edip Demir Möge'yi nasıl alt edebileceklerini konuşurlar. Say-Kuu'ya gidip it dikenini koparmasını ve oğlunun beşiğindeki yatağı çıkarıp it dikenini sermesini söyler. Çocuk ağladığı zaman Demir Möge buna kızacak ve neden ağladığını soracak sana kızınca sen de çocuğun, babamın ölüm sırrını öğrenmezse, ölünceye kadar ağlayacağını söylediğini bildir der.

Her şey planladıkları gibi olur. Demir Möge uyanır ve kızar. Sonra ölüm sırlarını tek tek anlatır. Dokuz canı olduğunu ve bu canların üçünün dışarıdaki, altısının içerdeki yerlerini söyler. Sonra yatar uyur.

Say-Kuu çocuğun beşiğindeki dikenleri çıkarıp pamuklu yatağına yatırıp Han Hülük'ün yanına gider. Han Hülük, obadaki üç canı Say-Kuu'nun halletmesine, dışardaki altı canı da kendisinin halletmesine karar verir. Sonra atına binip oradan uzaklaşır.

Han Hülük, ileride 7 geyiğin otlanıp durduğunu görür. Nişan alıp birini yatırır. Bunun üzerine 7 geyik art arda geçer. Han Hülük en sonuncu geyiğin karnının şişik olduğunu görür ve ölüm sırrının onda olduğunu düşünüp geyiğin karnını deler. Karnından kara kalpak kutu çıkar. Demir Möge onu karnına koyduğundan beri geyik, yediğinden içtiğinden bir şey anlamaz. Han Hülük, geyiği tedavi eder. Geyik, Han Hülük'e kendisini kurtardığı için teşekkür eder, dualar edip oradan ayrılır.

Han Hülük, kara kalpak kutuyu açınca içinden üç kel arı çıkar. Han Hülük arıları yakalayıp yutar ve zehirlenir. Hemen atı Han Şilgi, ağzına kan işeyip iyileştirir.

Han Hülük, bu defa sarı tayganın üstünde akbabayı aramaya başlar. Onu ormanın içinde uyurken bulur. Han Hülük, akbabayı yakalayıp ciğerini, yüreğini çıkarır. Tam yiyeceği sırada Han Şilgi, akbabanın zehirli olduğunu söyleyip uyarır. Etini yakıp atar.

Han Hülük, sarı taygaya gitmek için tekrar yola çıkar. Yolda garip sesler duyarlar. Demir Möge'nin atı Kök Bora sağa sola tekme atmaktadır. Han Şilgi, eyerinden kurtulur ve onunla kavgaya başlar. Han Hülük, sert kara yay ile Kök Bora'nın yüreğini söker. Böylelikle 3 canı da yok etmiş olur. Say-Kuu kadın da kara sumak hazırlayıp 6 canı tek tek yok eder.

Demir Möge, bunun üzerine hastalanır. Bağırıp, inlemeye başlar. Han Hülük oraya gelir ve altmış kulaç altın ipi götürüp Demir Möge'nin boğazına sarar ve bir ucunu da Han Şilgi'ye verir. Han Şilgi otağı dağıtır. Han Hülük de ciğerini yüreğini delik deşik edip Demir Möge'yi öldürür.

Han Şilgi, Han Hülük, Say-Kuu kadın ve Şorjan Mergen malını mülkünü alıp Hüree Kızıl taygaya gelirler. Tekrar ulu otağını kurar.

Han Hülük, yine ava çıkar. Beş altı geyik vurduktan sonra yatıp uyur. Bir müddet sonra Han Şilgi'nin sesine uyanır. Han Şilgi ona Demir Möge'nin kardeşi Kögeldey Mergen'i gösterir.

Kögeldey Mergen, Han Hülük'le kavga etmek ister. Han Hülük, ertesi gün karşılaşmak için sözleşirler. Han Hülük, yatar dinlenir ve gün ışıyınca meydana çıkar. İki er uzun süre böyle mücadele ederler. Sonunda Han Hülük onu kucaklayıp alt eder. Tam öldürecekken Kögeldey Mergen yalvarır, af diler. Eğer affederse kardeş olacaklarını söyler. O da affeder ve Köndelgey'i otağına gönderir. Köndelgey oraya gidip atını salıp uyur.

Say-Kuu, Kögeldey Mergen'i görür ve obasına gitmek için zorlar. O istemese de Say-Kuu onu kandırır. Sandığın içinde yatmaya ikna eder.

Av yerinde uyumakta olan Han Hülük uyanır, avlarını atına yükleyip otağına gelir. Say-Kuu'yu çağırır. Kadın ona kardeşinin hasta olduğunu söyler. Şifası için üst alemdeki gök boğanın ciğerini yüreğini getirmesi gerektiğini söyler. Han Hülük, hemen yola çıkar. Karşısına Kalpagalday Sayın Ool çıkar. "Senin kardeşin şeytan ağrısından hastadır. Sandık içinde bir iblis var." der ve uzaklaşır. Han Hülük, üst aleme gittiği zaman bir çadır görür ve içeri çay içmeye girer. İçeride sefil sarı bir kadıncağızla, koca kara nine oturmaktadır. Kara nine nereden gelip nereye gittiğini sorar. Han Hülük, olanları anlatır. Gölün gök boğasının ciğerini yüreğini almaya geldiğini söyler. Nine o yarattığın çok tehlikeli olduğunu söyleyip biri kırmızı biri beyaz iki tane bey verir. Yarattığın alev alev yanan boynuzuna ak bezi bağlamasını öğüt verir.

Han Hülük çıkıp gider ve ulu tayganın üstünde altın gölü görür. Ak Boğa gölün içerisinde diyerek koşturup gider. Boğayı yakalayıp bir boynuzuna al bir boynuzuna ak bezi örter. Tam ciğerini alacakken Gök Boğa öldürmemesi için yalvarır. O da öldürmeden biraz yürek alır. Sonra dost arkadaş olurlar. Gök boğa kuyruğundan 3 kıl koparıp Han Hülük'e verir. Sağ olursa renklerinin canlı kalacağını hastalanırsa buruşup solacağını söyler. Han Hülük de ona 3 ok verip aynı şeyleri söyler. Han Hülük obasına Gök Boğa da gölüne geri döner.

Han Hülük, obaya giderken kara çadıra uğrar. Bu sırada sefil sarı kadıncağız Gök Boğa'nın ciğeriyle kendi buzağının ciğerini değiştirir. Han Hülük obasına gidince kardeşinin gene iyileşmediğini öğrenir ve bu sefer yetmiş yıllık yerde 3 aylık Şogaan İngil'in olduğunu ve onun sütünün iyi geleceğini söyler. Han Hülük çıkar gider.

Han Hülük, gene kara çadıra uğrar ve sarı kadın kardeşinin falına bakar ve kahverengi sandığın içinde şeytan olduğunu söyler. Han Hülük, inanmaz yola çıkar ve bir sürü zorluklarla karşılaştıktan sonra sütü obaya getirirken kara çadıra uğrar. Sarı kadın, sütleri değiştirir. Obasına gider sütü verir, ama bu da çare olmaz. Birkaç gün avlandıktan sonra tekrar obaya döner. Kardeşi hala iyileşmedi diyerek Say-Kuu bu kez de ona yetmiş yıllık yerdeki Sunduk Lama'dan em getirirse, o zaman iyileşeceğini söyler.

Han Hülük uzak yere gideceği için Ulu Hambere ve küçük Hambere adlı iki itini çağırıp kendinin gideceğini belki ölebileceğini, ölmezse de en az 50 yıl en fazla 60 yıl sonra geri geleceğini o gelene kadar obaya göz kulak olmalarını söyler. Sonra yola çıkar ve üst alemdeki kara çadıra gider. Sefil sarı kadıncağız bu sefer de nereye gittiğini sorar. Han Hülük de anlatır. Kara nine bir yazı verip "Oraya götür." diye öğüt verir.

Han Hülük yola çıkar. Çok uzun yollar geçtikten sonra Han Şilgi birden durup yollarında Çoorat'ın alemi olduğunu orayı geçmek için de aşık kemiği, göz ve sinirin gerekli olduğunu anlatır. Bunların hepsini teker teker bulurlar. Çok zorlu yollardan, çok sık ormanlardan geçerler. Yolda karşılaştığı zorluklara karşı hararındaki avını kullanır. Bu şekilde zorluklar atlattır ve Sunduk Lama'nın obasına ulaşır. Bakar ki üç otağ art arda kurulmuş durur. Ak otağa girince iki prenses görür ve elini yüzünü kapatırlar. Bunu garipseyerek dışarı çıkar. O sırada herkes tevek oynamaktadır. Oda tevek oynamaya gider. Herkes onun oyun oynamasını garipser ve oyunu bırakıp giderler. Han Hülük sinirlenip Han Şilgi'nin yanına gelir. Han Şilgi ona, kişi olmayan yerin kişisini dışladıklarını söyler.

Sonra başka bir otağa girerler orada üç sarı kadın görür. Yazıyı bu kadınlara verir. "Han Hülük eniştemiz gibi Han Huva ablamız gibi" deyip çıkarlar. Sunduk Hoca ile an Hülük çay içer ve konuşurlar. Nereden gelip nereye gittiğini sorar o da kardeşinin hasta olduğunu onun için

ilaç istemeye geldiğini söyler. Lama ilaç vereceğini ama üç şeyi bulup getirmesi gerektiğini söyler. Birincisi, Aldın Şarlaaş'ın kanadını ister. Han Şilgi'nin yardımıyla, zorlansa da kuşu bulup öldürür ve kanadını Lama'ya getirir. Lama bu defa ikinci olarak bödene kuşun kanadını ister. Bir sürü zorluklar atlattıktan sonra kuşun boynunu kesip öldürür. Kanadını Lama'ya getirir. Lama bu defa son bir yer olarak alt alemdeki Ejen Haan'da "Erkek kuzum ve dişi kuzum var, onları getir." der. Han Şilgi'nin de yardımıyla farklı yerlerden geçip Ejen Haan'ın obasına gelirler. Ejen Haan'la karşılaşır ondan dişi erkek kuzuları ister. Ejen Haan ilk başta vermese de Han Hülük sinirlenince verir. Alıp hızlıca Sunduk Lama'ya getirir. "Artık acıktım, yoruldum. Obamdan çıkalı çok oldu, ilacı vereceksen ver, vermeyeceksen, yeter bitsin!" der. Lama da ilacın birkaç güne hazır olacağını beklemesini söyler. Han Hülük buna dayanamayacağını söyleyip Lama'yı tehdit eder. Sunduk Lama, daha fazla zorlamaz, üç toz ilaç verir. Han Hülük tozu alıp obadan ayrılır.

Han Hülük, alt dünyasındaki oba yurduna koşturup gider. Yolda giderken Gök Boğa'nın yanından geçer. Gök Boğa içki içmemesini öğütler. Oradan kara otağa gelir.

Otağ ak otağa, içerisindeki sefil sarı kadın da prensese dönüşür. Han Huva'nın otağında bir gece kalır ve Han Huva, onun üç ilacını üç ak toprağa ve üç kâğıda sarar. Ertesi gün otağa giderken ulu kahverengi sandığın içinde şeytan olduğunu söyler. Rakı, içki içmemesini öğütler.

Otağına gidince Say-Kuu kadın, kısır kısrağı ve ulu kısrağı sağarziçki hazırlar. Han Hülük gelince ona kardeşini sorar. İyi olduğunu söyler. Say-Kuu, ona içki sunar, ama o reddeder. Say-Kuu, "Kutlama için içmen gerekir." diyerek onu kandırır ve dibine kadar içkiyi içirir. Ardından bir çamçak zehiri doldurup içirir. Han Hülük, hızını alamayıp tüm fıçıyı içer. Yarı sarhoşken sandık içinden Kögeldey Mergen çıkar ve Han Hülük'le dövüşmeye başlar. Say-Kuu, Kögeldey Mergen'e yardım eder. Han Hülük yıkılıp düşer. Han Hülük'ü altmış kulaç kuru çukura atar. Han Hülük'ün obasını yağmalayıp gider.

Han Huva, Han Şilgi'ye binip Han Hülük'ün obasına gelir. Yapacak bir şey yoktur. Çukurun ağzına kardeşleri dostları gelip ağlaşırlar. Defalarca seslenmelerine rağmen kimse ses vermez. Aldın Noyun kardeşi abisinin yanına çukura iner ve dostlarının yardımıyla

da onu oradan çıkarırlar. Bu zehrin şifasını ardıç, Sibiryâ ardıcında bulurlar ve Han Hülük'ü onunla yıkamaya başlarlar. Herkesin yardımıyla büyü bozulur. Han Hülük dirilip ayağa kalkar. Hepsi bir arada konuşup gülüşüp kötüsünü konuşup ağlayıp otururlar. Bundan sonra rakı içmemesini isterler. Dostları üst aleme geri dönerler.

Han Hülük, Han Şilgi'ye binip Kögeldey Mergen'i aramaya çıkar ve onu bulup kafasını keser. Bu sırada Say-Kuu kadın içki içer ve Kögeldey'e uyduğunu söyler. Say-Kuu'yu da kısırağının kuyruklarına bağlayıp dağ tepe dolaştırarak öldürür.

Han Hülük, obasını bırakıp üst alemdeki Han Huva kadının obasına gidip oraya yerleşir. Kardeşi Şogjaaan Mergen'i de ak otağa yerleştirip ulu bayram, toy kurup eder. Tepe yere otağ kurar, yokuş yere malını yayar, görmediği bahtiyarlığı sürer. Uzun ömür görüp, yaşarlar.

Kaynakça:

Ergun, Metin-Mehmet Aça, *Tıva Kahramanlık Destanları 2*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2005, s. 153-224.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*, Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibiryâ Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, s. 257-271. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HANLAR

Âşık Sosgertli Mehmet Hıcranî'nin tasnif ettiği hikâyedir.

İlhan Başgöz tarafından 1945'te Kars'ta derlenmiş olan bu hikâyeye, hacimsiz hikâyeye olup manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede birer dörtlükten oluşan 4 türkü vardır.

Hikâyedeki hadise gerçektir. Hicranî, köylerin ve insanların adı kötüye çıkmaması için kişilerin ve olayın geçtiği yerin adlarını değiştirmiştir. Karakale Köyü'nü Karalar'ın Kale şehri, Koç Köyü'nün adını da Koçular şehri, Kerem Ağa'yı, Kerem Han, Aşır'i Eşref olarak değiştirmiştir

Hikâye, İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Kale şehrinin hükümdarı Şamiran Han'ın çocuğu olmaz. Bir dervişin duası ile Han, bir çocuk sahibi olur, adını Hanlar korlar.

Hanlar, 12 yaşına kadar okula devam eder, ilim ve pehlivanlık öğrenir.

Ava çıktığı bir gün Baba Ali şehrinin hükümdarı Kerem Han'ın kızı Simüzer Hanım'ı görür ve ona âşık olur Kız, Hanları evine davet eder. Kızın evinde ikisi karşılıklı türküler söylerler ve ahdederek ki birbiri ile evlensinler.

Baba Ali şehirden Eşref Bey de kıza âşık olur, Simüzer'le evlenmek ister. Ve kıızı kaçırmaya kalkar

Simüzer, Hanlar'a haber ucurur. Hanlar vaktinde yetişir, Eşref'i öldürür Kavga kargaşalığında Hanlar yanlışlıkla Simüzer'in en sadık hizmetçisini, kendi sevgilisini ve arabanın sürücüsünü de öldürür.

Kars Ağır Ceza Mahkemesi, Hanlar'ı 32 sene hapse mahkûm eder.”

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkölü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 232.

HÂRUT İLE MÂRUT

İşledikleri günahdan dolayı kıyamete kadar Babil'de baş aşağı asılarak cezalandırılacak olan iki melek. Büyücülüğün simgeleridir. Yeryüzüne büyü'nün zararlarını öğretmek için gönderilmiş, ancak işledikleri günahdan dolayı cezalandırılmışlardır.

Melekler yeryüzündeki insanların işledikleri günahlara anlam veremezler. Allah'a; “Ya Rabbi! insanlar senin verdiğin bu kadar

nimetin kıymetini bilmeyerek bunca günahı neden işliyorlar? Onların bunca günah işlemelerine niçin izin veriyorsun?" diye sorarlar. Allah da onlara; "Şayet sizde de şehvet olsaydı sizler de günah işlerdiniz. İnsanların yaradılışında bulunan huy ve arzu sizde olsaydı siz günah işlemez miydiniz?" diye sorar. Melekler hep bir ağızdan; "Hâşâ! Biz doğru yoldan sapmazdık." derler. Bunun üzerine Allah onlardan kendi aralarında güvendikleri iki melek seçmelerini emreder. Onlar da kendi aralarında Hârut ile Marut'u seçerler.

Allah tarafından Bâbil'e gönderilen bu iki melek, hergün gündüzleri kendilerine verilen işleri yapar gece olunca da "İsm-i Âzam" duasını okuyup gökyüzüne çıkarlar. Günün birinde, Zühre adında çok güzel bir kadın, şikâyetçi olduğu kocasından boşanmak ister ve bunlardan yardım ister. İki melek, kadına âşık olurlar ve onunla birlikte olmak isterler. Kadın, puta tapmaları ve içki içmeleri şartıyla onların isteğini geri çevirmeyeceğini bildirir. İki melek, kadının isteklerini yerine getirir. Birlikte sevişirken Allah, göğün kapılarını açar ve meleklerle onların içki içtiklerini ve azmış hâllerini gösterir. Ne var ki kadın vaadini yerine getirmez ve onlara teslim olmaz. Onlardan kendisine "İsm-i Âzam" duasını öğretmelerini talep eder. Melekler, kadının isteğini yerine getirir. Zühre bu iki melekten İsm-i Âzam duasını öğrenir, okur ve göğe çekilir. Allah onu güzelliğin sembolü olan Zühre (Venüs) yıldızına çevirir.

Hârut ve Mârut Allah'tan kendilerini affetmesi için devamlı niyazda bulunurlar. Meleklerle İdris Peygamber aracılık eder, onlara dünya ya da ahiret azabından birini tercih etmelerini söyler. Melekler de dünya azabını tercih ederler. Allah, onların kıyamet gününe kadar Babil'deki kuyunun birinde baş aşağı asılı bir şekilde azap çekmelerini emreder. Büyücüler bu kuyunun başına gelip onlardan sihir öğrenirlermiş.

Kaynakça:

Kaya, Doğan, *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2020, s. 444.

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayın, Ankara, 2010, s. 470-471.

HAS VE NAZ KARDEŞLER

Âşık Gürkanî (Enver Gürkan)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Türk halk hikâyeleri geleneğinde yer alan pek çok aşk hikâyesinde karşımıza çıkan pirin verdiği elmadan çocuk sahibi olma ve çocuğa ad verme motifi Has ve Naz Kardeşler hikâyesinde de görülür. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyeni özeti şöyledir:

Zamanın birinde çocuğu olmayan bir kral vardır.

Kral bir gün bahçede iken yanına bir ihtiyar gelir, ona elma verir. Elmayı üçe bölmelerini, bu üç dilimi kendisinin, hanımının ve atının yemesini söyler. İhtiyar, eğer kralın iki oğlu ve iki tayı olursa, bir tay ile bir oğlu kendisine vermesini ister ve zamanı geldiğinde bunların adlarını da kendisinin koyacağını söyleyip gözden kaybolur.

Aradan zaman geçer, iki oğlu, iki de tayı olur. Çocuklar büyür. Kral sözünde durur, çocuklara ad koymaz. Günün birinde ihtiyar gelir ve çocuklara Has ile Naz adlarını koyar. Ardından önceden söylediği gibi taylardan birisini ister. Kral, tayları vermek istemez ve ihtiyarı kovdurur. Bunun üzerine ihtiyar, Has'ı ve tayı kaçıır. Kral her yerde oğlunu arar, bulamaz.

Has, tay üstünde ihtiyarı takip eder. Tay, Has'a ihtiyarın onu öldüreceğini ve hızlı davranırsa ondan kurtulacağını söyler. İhtiyarı kendi tuzağına düşüren Has kaçır. Atıyla beraber bir şehre gelir ve kılık değiştirerek Keloğlan olur. Yaşlı bir adamın yanında çalışmaya başlar. O şehrin padişahının kızlarının has bahçesindeki havuzuna girer. Padişahın en küçük kızı onu görür ve Has'a âşık olur. Has ile evlenmek ister.

Padişahın üç kızı vardır. Küçük kız, ablalarının da aklına girerek evlenmeleri gerektiğini söyler. Büyük kız vezirin oğluyla, ortanca olanı lala oğluyla, en küçük de Keloğlan ile evlenir.

Babası, Keloğlan ile evlenen kızına sinirlenir ve onlara düğün yapmaz. Üstelik üzüntüden hastalanır. Keloğlan, beyaz aslan sütü ve kara aslan postu getirerek padişahı iyileştirir. Ardından da gerçek kimliğini açıklar. Padişah Has ile kızına düğün yapar.

Kaynakça:

Enver Gürkan (Âşık Gürkani), *Bir Aşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 70-91.

HASAN İLE ÖMER

Âşık Gürkanî (Enver Gürkan)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Aşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Aşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Diğer halk hikâyelerinden etkilenerek tasnif edilmiş hikâye pek çok hayali unsurları ihtiva etmektedir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyeni özeti şöyledir

Hasan adlı bir avcı, av sırasında bir ceylana rast gelir. Ceylan, ormanın derinliğine doğru kaçır. Hasan, ceylanı takip ederken ceylanın bir kulübenin yanında durduğunu görür. İçeriden yaşlı bir adam çıkar ve Hasan'dan yardım ister. Bir mağaradan bahseder ve mağaranın en ucunda bir kutu olduğunu ve o kutuyu alıp çıkmasını gerektiğini söyler Hasan'a. Eğer bir şeye gözü takılır almaya kalkarsa mağaranın kapısının kapanıp, içeride kalacağını söyler.

Hasan mağaraya girer, her yer değerli eşya ile doludur. Kutuyu alır, tam çıkacakken, elim boş dönmeyeyim diye bir şey almaya uzanır, mağaranın kapısı o an kapanır, Hasan içeriden kalır. Bir delik görür. O deliği, cebindeki çakısıyla oyarak genişletir ve aşağıya atlar, ne var ki bir gölün içinde düşer. O sırada gölün kenarında olan bir çoban gölün içinde çırpınan Hasan'ı görür. Çoban, Hasan'ı sudan çıkarır ve kendisine evlâtlık olarak alır. Hasan, annesi ve babası yerine çobanlık yapmaya başlar.

Çobanlık yapan Hasan, günün birinde cebindeki kutuyu fark eder. Kutuyu açar. Kutunun içinden kırk peri kızı çıkar. Kızlar, tekrar kutuya girerlerken her biri Hasan'a bir altın bırakır. Kırk altın sahibi olan Hasan, çoban olmayı bırakır. Artık varlıklı birisi olmuştur.

Hasan, hükümdarın kızına düünür olur. Hükümdar kızını Hasan'a verir. Hasan, memleketini özlemiştir. Yakınlarıyla helalleşip eşiyle beraber yola çıkar. Yolda, iki adamın bir cesedi ip ile sürükleyerek götürdüklerini görür. Adamlara bunun sebebini sorar. Onlar da ölenin kendilerine borçlu olduğunu ve borcunu vermediği için böyle yaptıklarını söylerler. Hasan, o adamın borcunu ödeyip oradan uzaklaşır. Yolda, Ömer adında biriyle karşılaşır ve onunla yol arkadaşı olur. Gece, bir ormanda konaklarlar. Ömer, nöbet tutacağını söyler. Gece olur, Hasan ile eşi uyur. Ömer, yaşlı bir adamın kendilerine doğru bağırarak geldiğini görür. Yaşlı adamın önüne çıkıp kılıcını boynuna vurur. Ertesi gece yine Ömer nöbetteyken aynı adam gelir. Ömer, yine adamın boynuna kılıcını vurur. Üçüncü gece, Hasan nöbet tutmak ister ve Ömer'i ikna eder. Ömer uyur. Gece yine o yaşlı adam gelir. Hasan onu tanır. Hasan tam adamın boynuna kılıç vuracakken, adam Hasan'a tokat atar. Tokatın şiddetiyle düşüp bayılan Hasan, uyandığında hanımını çadırda bulamaz. Ömer ise uyuyordur. Ömer'i uyandırır. Birlikte yaşlı adamın izini sürerler. Hanımını bulurlar. Ömer kadınla konuşur ve kadından onu alt edebilmek için yaşlı adamın sırrının ne olduğunu öğrenmesini ister. Akşam olur, yaşlı adam kadını bıraktığı yere gelir. Kadın, adama sırrını sorar. Yaşlı adam, canını, bir adada yaşayan vahşi bir ineğin ciğerinin alacağını söyler.

Bunu öğrenen Ömer ineğin ciğerini ele geçirir. Yaşlı adamı, böylelikle öldürmeyi başarır. Üçü birlikte yollarına devam ederler. Hasan memleketine gelince Ömer'i öz ailesiyle tanıştırmak ister. Ömer, Hasan'a yolda borcunu kapattığı cesedin kendisi olduğunu ve iyiliğini karşılıksız bırakmadığını söyler. Bedenini gömmelerini söyler. Hasan, denileni yapar. Arkadaşını gömdükten sonra hanımıyla ailesinin yanına gider.

Kaynakça:

Enver Gürkan (Âşık Gürkani), *Bir Aşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 4-22.

HASAN MİRZA BEY İLE SARA HANIM

Âşık Seyyatî'nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

“Seyyatî” mahlasını kullanan Âşık İsrail Uzunkaya, 1957’de Çıldır’ın Eşmepınar köyündendir. Ortaokul mezunudur. Evli olup beş çocuğu vardır. Seyyatî Çıldır’da yaşamaktadır.

Şiire 13 yaşında Âşık Oruç ve Abdullah Uzunkaya’nın yanında şiire başlamıştır. Kendisi de Tuña Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan’ı yetiştirmiştir. Âşıklığa Oruç Burukçu ve Abdullah Uzunkaya’nın yanında başlamıştır. Sazı ve irticali olan bir âşıktır. Tuñay Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan adında çırakları vardır. Âşık Edebiyatına çok önemli örnekler kazandırmıştır. 11 hikâye tasnif etmiştir. Hikâyelerin tamamı da manzum ve mensur yapıdadır. Bunların başlıcası; Ah Şu Hudutlar Olmasaydı, Ferhat Bey ile Gülşah Hanım, Gülşah ile Aliş, Hasan Mirza ile Sara Hanım, Kars Ayaz, Sürgün, Karabağ, Dost Kapısı, Gülenaz Sultan ile Garip Bey, Ramazan Bey, Serhat Bey’le Sevgi Hanım’dır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Mikâil Bey, Malakan İstikam Bey, İvan, Münevver Hanım, Hasan Mirza, Mehdi Han, Akça Kız, Vasili Bey, Sara Hanım, Vali, İshak Bey bulunur. Mekân olarak Kars, Cavvarlı köyü, hayvan olarak da şahin ve laçın yer alır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mikâil Bey ile Malakan İstikam Bey birlikte değirmen işletmektedirler. Malakan Bey’e dostu İvan’ın verdiği şahin ve laçın kuşları vardır. Mikâil Bey’e bunlarla dost olmanın kendi menfaatlerine olacağını söyler.

Bir gün Mikâil Bey’in hanımı Münevver Hanım rüyasında Hasan Mirza’yı perişan vaziyette görür. Hasan Mirza o sırada arkadaşı Mehdi Han ile ticaret için başka diyara gitmiştir. Kadın rüyasını eşine anlatır. Mikâil Bey, şahine et, laçine yem verir havalandırır. Kuşlar Hasan Mirza’nın ve Mehdi Han’ın yanına gider. Hasan Mirza kuşları tanır. Dönüş yolunda olduğunu bildiren bir name yazıp babasına gönderir. Kuşlar, nameyi Mikâil Bey’e getirir.

Hasan Mirza, kervan istirahat hâlinde iken rüyasında bir güzele sevdalanır. Memleketi Kars'a gelir. Yüzü solgundur. Mehdi Han'ın, Münevver Hanım'a gördüğü rüyadan sonra bu hale geldiğini söyler.

Beri tarafta Cavvarlı köyünden Vasili Bey'in kızı Akça Kız, kumaş almak için pazara gelir. Hasan Mirza rüyasında gördüğü kızı karşısında görünce şaşırır, kendinden geçer. Kız da onu rüyasında görüp âşık olmuştur. O da şaşırır.

Mikâil Bey meseleyi öğrenir. İki gencin farklı dinlerden olması problemdir. Yine de dünürçüler hazırlanır Vasili Bey'in evine gider. Adam; "Benim Müslüman'a verecek kızım yok." diye gelenlere olumsuz cevap verir. Bu arada köyünü terk edip gitme kararını alır ve hazırlıklarına başlar. Sara, fırsatını bulur, Hasan Mirza'ya durumu bildirir. Hasan Mirza, hemen yola çıkar ve onları yolda yakalar. Kız, Hasan'la gelmek ister, babası bırakmaz. O sırada oradan geçmekte olan vali feryat u figanı duyar, bunun sebebini sorar, durumu öğrenir. İki genci evlendireceğini ve düğünün Kars'ta yapılacağını söyler. İki sevgili için görkemli bir düğün yapılır.

Aradan aylar geçer. Hasan Mirza'nın Sara Hanım'da bir oğlu olur. Çocuğun adını İshak Bey koyarlar. Yıllar yılları kovalar, İshak Bey on beş yaşına gelir.

Günün birinde Sara Hanım hastalanır ve vefat eder. O vakit gurbette olan Hasan Mirza, eşinin cenaze merasiminde bulunamaz. Birkaç yıl sonra Hasan Mirza da vefat eder. İshak Bey, babasının ortağı İstikam Bey'le çalışır.

İshak Bey, değirmende iken karşısına bir peri kızı çıkar, o kızı âşık olur. Başını alıp gider, diyar diyar kızı arar ve kayıplara karışır.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

HASAVKA

Karaçay-Malkar destanlarından. Hacimsiz bir destandır. Destan metni, Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-

Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur ve beyilerledir. Genellikle 11 hece olmakla beraber dizeler arasında ölçü birliği yoktur.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

“1806-1812 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra, Belgrad anlaşmasına göre sınırların yeniden çizilmesi üzerine Kafkasya’daki Karaçay bölgesi Rusya sınırları içinde kalmıştı. 1822 yılında Rus tâbiyetinde oldukları ilân edilen Karaçaylılar Rusya’ya karşı ayaklandılar. 1826 yılında Osmanlı devletinden yardım isteyen Karaçaylıların bu istekleri cevapsız kaldı. Karaçaylılara Kuban Irmağı’nın Osmanlı-Rus sınırı olduğu ve Karaçay’ın Rusya’nın hâkimiyetini kabul etmesi gerektiği bildirildi. Karaçay’ın yalnız ve güçsüz kaldığını anlayan Rusya, Kafkasya’nın en stratejik bölgesinde yer alan Karaçay’ı 1828 yılı Ekim ayı sonlarında General Emanuel komutasındaki ordusu ile işgal etti. Hasavka’da Rus ordusuna karşı son savunma savaşını yapan Karaçaylılar yenilerek teslim oldular. Bu savaşta Osmanlı taraftarı olan Karaçay beylerinden Kırımşavhal Oğlu İslâm’a karşı Rusya tarafını tutan Karaçay beyi Duda Oğlu Tengizbiy (Amantiş) Rusya ile iş birliği yaptı ve gizli dağ geçitlerinden Karaçay’a ulaşan yolları Rus ordusuna göstererek Karaçaylılara ihanet etti.

1828 yılında Karaçay’ın da ele geçirilmesiyle Rusya’nın Kafkasları işgali tamamlandı. Bundan sonra Kafkas halklarının 1864 yılına kadar sürecektir olan bağımsızlık savaşı başladı. Hasavka destanı Karaçay halkı arasında dilden dile dolaşarak günümüze ulaştı.”

Destanın özeti şöyledir:

Rus ordusu güçsüz ve zayıf durumda olan Karaçay bölgesine saldırır, Hasavka’ya gelir. Ruslar, Amantiş’den gizli yolları öğrenirler, Karaçaylılarla mücadeleye girerler. Karaçaylılar Rusların hakimiyeti altına girmek istemezler.

Ebekku Oğlu barut kalesine barut almak için gider; fakat sel bastığı için barut ceherini öldürür. Davut, bir avuç barut arar bulur. Bu baruttan karışım yapıp kurşun döktükten sonra iri yarı Rus askerlerini göğüslerinden vurur öldürürler.

Yiğit delikanlılar gururlar haykırırlar, taştan taşta rüzgâr gibi atlarlar. Kahraman umar generali öldürmek için düşmana doğru

cesurca atılır. Kahramanca savaşırken bir kurşun isabet eder Umar'a ve ölür oracıkta. Bir süre daha düşmanla mücadele devam eder fakat Karaçaylıların hem askerleri hem güçleri azalmıştır. Düşman vadinin içine doğru sokulur ve düşmandan alınacak intikam yeni nesillere kalır.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 471-479.

HASRET İLE FERHAT

Bir aşk hikâyesi olup manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye metni adlı kitapta Timur Yılmaz'ın yayımladığı Âşıklardan Halk Hikâyeleri kitabının 2. Cildinde yayımlanmıştır.

Hikâye âşık 22 Ekim 2009 günü Kars'ta âşık Sabri Yokuş'tan derlenmiştir. Âşık Sabri Yokuş bu hikâyeyi, Malatya'da bulunduğu sıra 101 yaşında olan bir ihtiyardan dinlediğini, manzum kısımları da kendisinin yazdığını ifade etmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Malatya'nın Akçadağ kazasının Arpalı köyünde Arap Kadir adında bir ihtiyar onun da İskender Bey ve Yunus Bey adında iki oğlu vardır. İskender Bey'in hiç çocuğu yoktur, ancak Yunus Bey'in yedi kızı vardır İskender Bey çocuğu olması için, Yunus Bey de bir erkek evlâdı olması için Allah'a dua eder.

Gün gelir Yunus Bey'in eşi Belkıs Hanım da İskender Bey'in eşi Dilber Hanım da hamile kalırlar. Birinin kız, diğlerinin erkek çocuğu olduğu taktirde onları evlendirmeye karar verirler. Yunus Bey'in iki erkek çocuğu, İskender Bey'in de bir kız çocuğu olur. Kızın adını Hasret ,erkeklerin ilk doğanına Kahraman ikinci doğana da Osman adını koyarlar. Hasret, ilk önce doğan Kahraman'a Beşik kertmesi yapılır.

Kahraman ve Osman birbirlerini hiç sevmezler ve süreli kavga ederler. Daha üç dört yaşlarındaiken bile Hasret için kavga ederler.

Hasret, annesine yazısının karalı olduğunu, içinde kötü bir his olduğunu söyler ve başı önde dolaşır yüzü gülmez, sıkıntısını deyişlerle

dile getirir. Hasret'in annesinden başka bir dert ortağı da dayısı Hacı Yahya'nın karısı Gülsüm Hanım'dır. Gülsüm Hanım Hasret'i çok sever ve onu kendi oğluna almayı düşünmektedir, ne çare ki Hasret Kahraman'a beşikkertmelidir.

Bir gün İskender Bey'in kapısını yakışıklı bir delikanlı kapısını çalar, Dikmetaş köyünden Mustafa'nın oğlu olduğunu, hem öksüz hem yetim olduğunu, İskender Bey'in koyunlarına çoban olmayı istediğini söyler. İskender Bey, Ferhat adındaki bu delikanlıyı işe alır.

Bir gün kuşluk vakti kadınlar koyunları sağarken, koyunların kafasını tutması için Ferhat'ı çağırırlar. O sırada Hasret, Ferhat'ı ve gönlünü kaptırır.

Hasret artık eskisi gibi üzüntülü değildir, yüzünde güller açar. Bunu annesi fark eder. Annesi Hasret'e mutluluğunun sebebini sorunca Hasret Ferhat'ı sevdiğini deyişle söyler. Hasret Ferhat'a olan aşkını Gülsüm Hanım'a da anlatırken dayısı konuşmalarını duyar.

Kahraman Bey ve Osman Bey on yedi yaşına gelirler. Artık aralarındaki geçimsizlik iyice artmıştır. Bir gün tarlada çapa yaparken Hasret için kavga etmeye başlar ve Osman kazmasını Kahraman'ın kafasına vurur ve Kahraman'ı öldürür. Kardeş katili olan Osman halk tarafından dışlanır ve o da içindeki vicdan azabına dayanamaz ve hapse girmeyi de göze alamaz gurbete çıkar.

Bir oğlunu toprağa veren diğeri de kardeş katili olması üzerine bu derde dayanamayan Yunus Bey'in beli iyice bükülür. Kardeşi İskender Bey de bu hadiseden sonra kızını evlendirmeyi düşünmez.

Yunus Bey ve Belkis Hanım içindeki evlât acısıyla birbirlerine türkü söylerler. Osman, yakalanıp hapse atılır. Günün birinde bunların evine mektupla bir kara haber gelir; oğulları Osman hapishanede kendisini öldürmüştür. Bunu duyan anne babalarının dünyaları kararır.

Hasret, yengesine sürekli gönlündeki sevdadan bahseder. Dayısı Yahya da Dikilitaş köyünde güzelce, narin bir kız görür ve onu oğluna beğenir ve Gülsüm Hanım'a söyler. Gülsüm gelini olarak hep Hasret'i görmüşse de Hasret çoban Ferhat'ı sevdiğinden ondan vazgeçer.

Bir gün Ferhat koyunları otlatırken, Hasret onun yanına gider ve bir türküyü aşkını dile getirir.

Hacı Yahya, oğullarına Hasret'i almak ister ve bunu eşine de açar. Eşi Gülsüm Hanım, Hasret'in çobanı sevdiğinden haberi vardır, ama elinden bir şey gelmez.

Hacı Yahya, İskender Bey'e eşe dosta kızını oğlu için istemeye geleceğini duyurur. Bunu duyan Hasret, arkadaşı Ayşe'ye derdini deyişle dile getirir.

Hacı Yahya, Hasret'i oğluna istemek için dünnür gider. Orada Ferhat'ı çağırır ve ondan türkü söylemesini ister. Ferhat öksüzlüğünden bahseden türküler söyleyince Hacı Yahya, onun iyiliğinden bahseder ve Ferhat'ı oğlu olarak gördüğünü Hasret'i Ferhat'a istediğini, kendi oğlunun da o an da başka bir düğününün olduğunu söyleyince İskender Bey kızı Hasret'i Ferhat'a verir.

Bu ani gelişme karşısında Hasret, sevincinden düşer bayılır. Ayşe onu ayıltıp bu müjdeyi tekrar ona haber verir. Düğün kurulur.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, C. 2, Ankara, 2011, s. 181-202.

HASTA KASIM

Azerbaycan'da Dikmetaşlı Hasta Kasım'la mısım formunda anlatılan rivayettir. Hasta Kasım XVIII. Yüzyılda yaşamış ve Azerbaycan'da haklı şöyrete ulaşmış güçlü şairlerden birisidir. Hayatı ile ilgili bilinenlerin çoğu rivayet şeklindedir. Koşma, tecnis, geraylı ve muhammesler yazmıştır. *Masum*, *Cihan* ve *Abdullah* gibi hikâyeleri onun tasnif ettiği söylenir.

Konu olarak, Hasta Kasım'ın Dağıstan'a gidip orada Lezgi Ahmed'i mağlup etmesi ve Melek Hanım'la evlenmesi anlatılır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tikmetaş'ta Kasım adlı yetim bir çocuk vardır. Kasım, Nene'sinin yanında kalır ve obanın çobanlığını yapar.

Kasım, bir gün evlerinin önündeki taşın üstünde taze bir ekmek görür. Ekmek çok hoşuna gider ve onu yemeye başlar. Nene'si aklına gelir, kalan parçayı ona bırakır.

Ekmeği yiyen Kasım'ı uyku tutar. Kasım birden ağrı hisseder, uyanır. Bakar ki uzaktan atlı adamlar gelmekte. Adamların bir kısmı Kasım'a doğru gelmeye başlar. Gelen, Dağıstanlı Ahmed adlı bir askerdir. Ahmed yaklaşır ve Kasım'dan bir parça ekmek ister. Kasım nenesi için ayırdığı parçayı Ahmed'e verir. Birlikleriyle tanışır, sohbet ederler. Bir müddet sonra Lezgi Ahmed Dağıstan'a döner.

Kasım evine gelir, Nene'sine bir daha çobanlığa gitmeyeceğini söyler. Kasım hastalanır ve uzun süre hasta yatar. Artık adı "Hasta Kasım"a çıkar.

Biraz düzeldikten sonra Nene'sinden Abdullah Han'ın bacası Melek Hanım'ı kendisine istemesini söyler. Nenesi vaz geçirmeye çalışır, ama Kasım dinlemez.

Nenesi, Melek Hanım'a gidip Kasım'ın onun derdinden hastalanıp yataklara düştüğünü söyler.

Diğer taraftan Lezgi Ahmed, Kasım'dan ayrıldıktan sonra şiir üstüne şiirler söylemeye başlar. Dağıstan'a gidip kendine saz alır ve âşıklık etmeye başlar.

Dağıstan'da Nadir Şah ile Kuba Hanlığı hükmetmektedir. Feteli Han ile aralarında bir iddialaşma vardır. Feteli Han, Nadir Şah'a mektup gönderip kendi âşığı ile karşılaşma yapabilecek bir âığı varsa göndermesini ister.

Nadir Şah vezirine bir âşık bulmasını söyler. Vezir pazara gider, elinde sazla gezen bir adam görür ve âşık olup olmadığını sorar. Bu, âşık Lezgi Ahmed'dir. Vezir, Lezgi Ahmed'i alıp Feteli Han'a götürür

Lezgi Ahmed birinci gruptaki âşıkları bağlar ve Nahcivan'a gönderir. Feteli Han, ikinci grubu gönderir, Ahmed onları da bağlar. Feteli Han üçüncü grubu göndermek ister, ama yaşlı bir adam onun hakkından ancak Hasta Kasım'ın gelebileceğini söyler. Feteli Han, kardeşi Teymur Han'a mektup gönderir, Kasım'ı ister.

Abdullah Han ise Teymur Han'dan mektup alır. "Kasım'ı nerede bulurum?" diye düşünürken annesi, kuyuya gidip seslenmesini, belki sağ olduğunu söyler. Abdullah Han, kalkar kuyunun başına gelir, ona kuyudan çıkmasını söyler. Kasım önce çıkmaz sonra bacası Melek Hanım ile ilgili bir istekte bulunması üzerine kuyudan çıkar.

Hasta Kasım, Aran-Haran'a doğru yola çıkar. Lezgi Ahmed, âşıkları bağladıktan sonra daha da yüreklenir. Feteli Han'a sözünü söyler ve bu arada Kasım gelir. Lezgi Ahmed onu tanır. Hasta Kasım'a selâm vermeden sazına düzen verip sözünü söyler. Hasta Kasım, Lezgi'ye cevabını verir. Kasım sorar o cevap verir. Bu şekilde bir müddet karşılaşma devam eder. Sonunda Hasta Kasım, Lezgi Ahmed'e yedikleri ekmeği hatırlatır. Ekmeğin üçte birini Ahmed yemiştir. Saz meclisinin sonunda oradakiler Ahmed'i mağlup ilan ederler.

Kasım Tikmedaş'a döner. Abdullah Han'ın bacası Melek Hanım'ı ister. Ama Abdullah Han vermez. Kasım, Melek Hanım'a mektup yazar. Melek Hanım, yükte hafif, pahada ağır olan ne varsa alır ve Hasta Kasım'a gider.

Hasta Kasım Melek Hanım ile birlikte nenesinin yanına gelir, mutlu mesut yaşamaya başlarlar.

Kaynakça:

Âşık Hüseyin Saî, Heste Kasım, Gerib ve Shahsenem, Tebriz, 1345, 144 s.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 198-203.

Efendiyev, Paşa, *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı*, Bakı 1981, 193-195.

Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara 1977.

Kırzioğlu, Fahrettin, "Dede Kasım", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, C. 2, s. 209.

[Pirsultanlı], Sednik Paşayev, *Dikmedaşlı Heste Kasım'ın Edebî İrsinin Tedkiki*, Bakı, 2011.

Sayılov, Galib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Folklor Enstitutu Yayınları, C. 29, s. 156-166.

Sayılov, Galib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Folklor Enstitutu Yayınları, C. 28, s. 161-170.

HÂTEM-İ TAY

Edebiyatta cömertliğin timsali olarak literatürde yerini almış Arap şahsiyeti Hatem-i Tay'ın şöhretinden istifade edilerek oluşturulmuş halk hikâyesidir. Hikâye kahramanı her ne kadar Arap ise de eser Fars, Hint hatta Malay diline aktarılmış, yüzyıllar boyu toplumları etkilemiştir.

Hatem-i Tay, VI.VII. yüzyıllarda yaşamış olup asıl adı Ebu Seffane Hatem bin Abdullah bin Sa'd et-Tai el-Kahtani'dir. Babası Abdullah'ı çocukken kaybettiği için onu annesi Guneyye binti Afif yetiştirmiştir. Cömertliğinden dolayı "Hatem"; Tay kabilesinden olduğu için de "Hatem-i Tay" diye adlandırılmıştır. Hz. Muhammed'in yaşadığı devre yetişmiş, ancak onun peygamberliğini görmeden vefat etmiştir. Babasını küçükken kaybetmiştir. Şairdir, ancak kültürde cömertlik, tevazu, vefa, misafirperverlik, sadakat, iffet, adalet ve hoşgörünün sembol ismi olarak yer almıştır.

Bizim kültürümüzde ise XIX. yüzyılın sonlarında birkaç baskısı (1867, 1874, 1879) yapılmıştır.

Ahmet Edip Uysal 1974 Ağustos'unda, Erzurumlu masalcı, halk hikâyecisi ve meddah Behçet Mahir'den bir derleme yaptığı derleme üzerinde Tuncer Gülensoy iki çalışma yapmıştır. Bilge Seyidoğlu da yine Behçet Mahir'den yaptığı derlemeyi Türklük Araştırmaları Dergisinde yayımlanmıştır Milli Kütüphanenin 1965 AD 429 seride 1/638, Hastan-Hatib kataloğ sırası 087 T 813 özel kodda kayıtlı bir metni bulunmaktadır.

Bin Bir Gece Masallarında 289 ve 290. Hikâyelerinde Hatem-i Tay adının geçtiği görülür.

Eserin asıl adı "Dasitan-ı Hatem-i Tay" dır. Hikâye; "gör" redifli bir gazelden sonra başlar ve artarda pek çok çerçeve hikâye ile sürüp

gider. Uslub ve şekil itibarıyla Bin Bir Gece Masalları ile büyük oranda benzerlik gösterir.

Mekân olarak doğu hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkan Basra, Rey, Taberistan, Bedahşan, Babil, Semerkant, Horasan, Mısır, Hindistan gibi yerler karşımıza çıkar.

Kahraman olarak padişahlar, dervişler, şeyhler, tüccarlar, çamaşırcı ve eskici gibi kişiler görülür. Bunun yanında cinler, periler, cadılar şeklinde masal kahramanlı yer alır.

Hikâyeler öğüt ve ibret verici hadiselerle örölmüş didaktik nitelikte bir eserdir.

Toplum içinde var olan kazanmadan harcayan, hazır yiyici, miras yedi tipler, tamahkarlık, hırs, riya gibi kavramlar sıkça yer alır. Ancak düşkün insanlara yardım etme ve el uzatma duygusu da ihmal edilmez.

Hâtem-i Tay hikâyesi, bu konuda yüksek lisans tezi yapan Sırrı Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Basra’da Hâtem adında adil, cömert ve misafirperver bir hükümdar vardır. Bu hükümdar Tay kabilesinden olduğu için de Hâtem-i Tay adıyla anılır olmuştur. Cömertliği dillere destan olan bu hükümdar, ihtiyaç sahiplerine kendisinden gönderdiği tezkire karşılığında bin altınlık bir ihşanda bulunması için, güvendiği Said Emin’i görevlendirir.

Basra’da Cüneyt isimli mirasyedi bir genç vardır. Cüneyt babadan kalan malı zevk ve sefa yolunda kısa zamanda bitirir. Hâtem’in tezkirelerini taklit ederek, sahte tezkireler düzenler ve Said Emin’den üç yüz altmış tezkirelik altın çeker. Sene sonu gelir Hâtem hesapları kontrol etmek üzere Said Emin’i çağırır, hesap sorar. Said Emin’deki tezkireler Hâtem-i Tay’ın tezkirelerinden fazla çıkar. Said Emin bu sahte tezkirelerin Cüneyt tarafından düzenlendiğini düşünür. Hâtem’e durumu arz eder. Hâtem Cüneyt’i buldurur ve huzura alır. Cüneyt suçu kabullenir.

Hâtem, Cüneyt’in cezalandırılması konusunda vezirlerinin görüşünü sorar. Hepsı Cüneyt’in ağır bir şekilde cezalandırılması için teklif getirirler. Hâtem düşünür Cüneyt’i cezalandırmaz. Ona yüklü bir altın bağışında bulunarak suçunu bağışlar.

Hâtem-i Tay kendine gurur getirerek, vezirlerine kendinden daha cömert, daha adil bir hükümdar bulunup bulunmadığını sorar. Vezirlerinden biri Rey şehrinde Bânû-yı Cihan adında bir kız padişah bulunduğunu, bunun her kim Allah için der ise bin altınlık bağışta bulunur. Dolayısı ile de onun bağışının daha çok olduğunu söyler. Hâtem-i Tay bir kızın kendisinden daha cömert olmasını kabullenemez. Rey şehrindeki bu padişahın cömertliğini görmek için hazırlık yapılmasını ister. Hazırlıkları yapılarak Hâtem-i Tay Rey şehrine hareket eder.

1. Hikâye:

Hâtem-i Tay, Rey Şehri yolunda giderken ihtiyar bir bezirgâna rastlar. Bezirgân Hâtem'e, Arslan ile Uğru Hikâyesini anlatır. Sonunda da insanın akıl ve düşüncesi ile yaratıkların en şerefli olduğunu ifade eder.

Hâtem Rey şehrine varıp, şehri dolaşır. Derviş kıyafetine girerek Bânû-yı Cihân'ın sarayına varıp ihsan ister. Bu hareketi birkaç kere tekrarlar. hiçbir zaman boş çevrilmez, bin altınlık bağış alır. Bânû-yı Cihan Hâtem'in birkaç kere gelip ihsan istemesinden şüphelenir. Bir daha gelir ise huzura alınmasını ister. Hâtem, bağış için saray altına geldiğinde çavuşlar, Bânû-yı Cihan'ın kendisini görmek istediğini söyleyerek, Hâtem-i huzura çıkarırlar. Hatem, kendini tanıtır ve Bânû'ya bu kadar tükenmez mala nereden sahip olduğunu sorar. Banu durumu açıklayabileceğini ancak Kandelosya Şehrinde bir cevher-furuş olduğunu, bunun her gün bin altınlık bir mücevheri mezada çıkardığını, bin altınlık değerindeki pahasını bulunca da polat bir havan içerisinde un gibi ezip havaya neden savurduğunu merak ettiğini söyler. Bu müşkülün çözülmesi hâlinde durumunu açıklayacağını belirtir.

2. Hikâye:

Hâtem-i Tâî, Rey şehrinden ayrılarak Kandelosya şehri yoluna koyulur. Basra'da Hâtem-i Tâî'nin vezirleri, padişahlarını merak ederler. Kız padişahı bahseden vezir, diğerlerine merak edilecek bir durum olmadığını, padişahlarının 21 aylık bir seyahatten sonra ülkesine döneceğini söyler. Hâtem, Kandelosya yolunda bir hayli zorluk çeker, bu zor kara ve deniz yolculuğundan sonra da Kandelosya'ya ulaşır. Şehri dolaşır, Bedestan'a varır. Cevher-furuş bir mücevheri dellallara vererek

satmalarını söyler. Derviş kılığındaki Hâtem-i Tay da bu mücevhere talip olmak isteyen müşteriler arasındadır. Mücevher bin altınlık bir değere ulaşınca Cevher-furuş dellalın elinden mücevheri alır, havan içinde dövüp havaya savurur. Çevredekiler böyle bir mücevheri ele geçirememenin üzüntüsü içerisindeyler. Hâtem Cevher-furuş ile tanışır, mücevheri böyle havaya savurmasının sebebini sorar. Cevher-furuş bu sorunun cevabının gayet müşkül olduğunu, ancak kendisinin de bir müşkülünün bulunduğunu, buna cevap getirmesi hâlinde Hâtem'e cevap vereceğini söyler. Hâtem problemini sorar. Cevher-furuş Taberistan'da bir âma Arap'ın olduğunu, bunun ensesine bir sille vururup sille atanın 'Hakkı kalmasın.' demesini ve bir akçe vermesini merak ettiğini, bunu öğrenmesi hâlinde kendisine cevap vereceğini söyler. Hâtem-i Tay Taberistan yolunun durumunu sorar.

3. Hikâye:

Hâtem-i Tay, Taberistan yoluna koyulur. Yolda Salus adında birine rastlar. Salus, Hâtem'e amcasının kızı ile evlenmeyi kararlaştırdıklarını, ancak amcasının kızı kendisine vermekten vazgeçerek bir başkasına verdiğini, düğün alayının bugün buradan geçeceğini ya kızı alacağını ya da öleceğini söyler. Hâtem-i Tay, Salus'a Hz. İsa ve Natûra kıssasına anlatır. Daha sonra düğün alayı görünür, Salus kızı alarak evlenir. Hâtem-i Tay, Taberistan'a varır. Şehri gezer. Âma Arap'ı bir kahvehanede bulur. Kendini tanıtır. Ensese sille vurup bir akçe vermesinin sebebini sorar. Âma Arap da durumunu açıklayabileceğini, ancak kendisinin de bir merakı olduğunu, bunu öğrenmesini ister. Hâtem-i Tay, Arap'dan merakını sorar. O da Babil Şehrinde bir çamaşırcının olduğunu, bunun devamlı minareye vakitli vakitsiz inip çıkmasının sebebini ne olduğunu öğrenmek istediğini söyler.

4. Hikâye:

Hâtem-i Tay Taberistan şehrinden ayrılır, Babil şehrine doğru yola çıkar. Günün birinde Babil'e gelir, şehri gezer, çamaşırcıyı bulur ve kendini tanıtır. Çamaşırcıya minareye devamlı çıkıp inmesindeki sebebini ne olduğunu öğrenmek istediğini söyler. Çamaşırcı da Hâtem'e merakını açıklayabileceğini, ancak kendisinin de bir müşkülü olduğunu, bunun çözülmesini istediğini söyler. Hâtem anlatmasını ister. Bedahşan şehrinde bir eskici olduğunu bunun bazen ağlayıp, bazen gülmesindeki sebebini ne olduğunu öğrenmek istediğini belirtir.

5. Hikâye:

Hatem, yeni bir yolculuk için gerekli hazırlıklarını yaparak, Bedehşan'a doğru yola çıkar. Bir hayli meşakkatli bir yolculuktan sonra şehre ulaşır. Eskiciyi bulur kendini tanıtır. Zamanlı zamansız ağlayıp gülmesindeki sebebin ne olduğunu sorar. Eskici bu sorunun cevabının müşkül olduğunu, kendisinin de bir merakinin olduğunu söyler. Hatem-i Tay; "Buyurun, derdin nedir? Muradın gülü hangi bağda açılmıştır." diyerek, her kime gittiyse bir başka yana gönderilişinden duyduğu şaşkınlığı ifade eder. Eskici sualinin cevabının uzak olmadığını, bir yolu göstererek, bu yolu takip edip giderse, bir mecnun-sıfat civana rast geleceğini, bunun ahular ve hayvanlarla arkadaşlık etmesindeki sebebinin ne olduğunu öğrenmek istediğini ister.

6. Hikâye:

Hatem-i Tay eskiciye veda edip, o Civanı bulmak için yola çıkar. Yabanda o beyabani ile karşılaşır. İnsanlardan nefret edip, ahular ve vahşi hayvanlarla ünsiyet etmesinin sebebinin ne olduğunu öğrenmek istediğini söyler. Beyabani sorusunun cevabını açıklamasının mümkün olmadığını bildirir, ancak Hatem'in boş gitmemesini ister. Hatem-i tay'a dönerek Horasan şehrinde bir şeyh-i fani ve bir Dânâ-yı Âbid'den bahseder. Kendisi ile ilgili sorunun cevabını ondan alabileceğini söyler.

7. Hikâye:

Hâtem-i Tay, Horosan şehri yolunu tutup gider. Günün birinde Horosan'a ulaşır, Şeyh'i bulur. Şeyh, Hâtem'e yakın ilgi gösterip, bu yolda çok zahmet çektiğini ama sergüzeştinin sona ererek, muradına vasıl olduğunu açıklar. Hâtem-i Tay o gece Şeyhin misafiri olur, sohbet ederler.

(Hikâyenin çözüm bölümünde yeni olaylarla birlikte Hikâye kahramanlarımızın sayısı da artar. Olay kahramanlarımızın başlarından geçen olaylara yeni kahramanlar eklenir. Bu kahramanlar arasında cadular (Mekkare), Periler, insanı havada taşıyan iri kuş vb... karışır. Olay kahramanlarımızın başından geçen olaylar değişik zaman ve mekâna taşar.)

7. Hikâye:

Şeyh-i fâni, Hâtem'e o yabanda gördüğü civanın bir şehzade olduğunu, kendisinin bir bağ-ı behişt bulunduğunu, bu bağın içinde de bir havz-ı musaffadan bahseder. Şehzade bu bağ-ı ve havuzu işitir. Şeyhin hizmetine girer. Şeyh'e havuzda gusletmek istediğini söyler, ancak şehzade şeyhin nasihati ile yetinmez, o havuza girer. Artık şehzade gerçek ile hayal arasında bir dünyada kendini bulur. Oradan ayrılır sahraya çıkar, zenginlerle karşılaşır. Başından birçok olaylar geçer. Şeyhin nasihati ile yetinmediğine pişman olur, ancak iş işten geçmiştir. Günün birinde yolu tekrar bir bağa düşer. Bağın meyvelerinden yer. Bağın sahibi gelir. Şehzadeye acı sözler söyleyerek döver. Şehzade bağın sahibi olan Pir'e yalvararak başından geçen olayları anlatır. Pir şehzadeye acır. Ona nasihatlar ederek ileride bir yeri işaret eder. Orada pek çok kız bulunduğunu ve oraya gitmemesini, nasihati ile yetinmesini söyler. Şehzade, bir gün Pir'in bahsettiği kalenin kapısına gelir. Peri kızları onu içeriye alırlar. Perilerin şah-ı Hubanları, şehzadenin nasibine düşer. Şehzade vuslat diler. Peri Padişahı, vuslat için kırk gün sabretmesini ister. Ancak şehzade vuslat da ısrarlıdır. Bu ısrar karşısında ortada bulunan havuzda gusletmesini ister. Şehzade havuza dalar, sudan başının çıkardığında çevresinde kimsenin olmadığını görür. Başını şeyhin bahçesindeki havuza sokup çıkarmıştır, çevresinde Bânû'nun ve meclisin olmadığına gördüklerinin hepsinin bir hayal olduğuna kanaat getirir. Şeyh'e havuza başının sokalı ne kadar zaman geçtiğini sorar. Şeyh de bir dakika der. Şehzade dünyanın bir hayalden başka bir şey olmadığını düşünür. Şeyh Hatem'e o beyabanın o âlemi müşahade ettikten sonra kimse ile ülfet ve ünsiyet etmeyerek, ahular ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık ettiğini söyler.

Şeyh, Hatem'e nasihat ve dua eder, Bânû-yı Cihan ile evlenmesini ister. Bedahşan'a giderken de yolda gördüğü beyabana rastladığında selâmını iletmesini ister.

6. Hikâye:

Hatem-i Tay, Horosan şehrinde ayrılır, Bedahşan'a doğru yola çıkar. Bir gün o beyabanının bulunduğu yere gelir. Onu ahular ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık ederken bulur. Onun dünya ahvalinden uzak yaşayışı ve hayvanlarla olan dostluğuna hayran kalır. Şeyh'in selam

ve nasihatini iletir. Ona kurduğu dünyası ve dostluğunu hiçbir şeye değişmeyeceğini söyleyerek veda eder.

5. Hikâye:

Hatem-i Tay Bedahşan'a ulaşır. Eskiciyi bulup hâl-hatır eder. Şeyh'ten aldığı ve yabanda gördüğü beyabanının durumunu açıklar. Eskicinin evine giderler, misafiri olur. Eskici kendi durumunu anlatmaya başlar. Zamanında kendisinin Mısır'da zengin bir tüccarın oğlu olduğunu, çok rahat bir hayat geçirdiğini, bir gün babasının öldüğünü, babasının ölümü ile birlikte çevresini kötü arkadaşların aldığını, elde avuçta ne varsa hepsini kötü yolda sarf ettiğini, çok perişan bir duruma düştüğünü açıklar. Günün birinde Hindistan'da ticaretle uğraşan pederinin arkadaşı bir tüccarın Mısır'a gelerek, kendisinin bu hali karşısında şaşırarak, çok kızdığını ve kendisine yeniden ticaretle uğraşması için gerekli ortamı hazırladığını ilave eder. Eskici tekrar yokluk günlerine dönmek için evlenmeye karar verir. Dostlarının da yardımıyla evlenir. Evlendiği kadının hizmet ve güzellikte hiçbir kusuru bulunmamakla beraber kendisi ile oturup yemek yemez. Kadına neden yemek yemediğini sorunca, erkeklerle yemek yemenin edep dışı olduğunu söyler. Bu duruma çok üzülen eskici durumu dostlarına açar. Dostları bunun bir mekkare (cadı) olabileceğini söyleyerek takip etmesini isterler. Eskici hanımını takip eder, bir cadı olduğunu anlar. Bir yemek sırasında durumu hanımına kızarak söyler. Kadın bundan tedirgin olarak çok kızar. Hemen kendisini boşamasını, kendisinin de başını alarak bu diyarı terk etmesini ister. Mahalleden imam, müezzin ve komşuları toplayarak hanımını boşar. Mısır'ı terk ederek Bedahşan'a yerleştiğini söyler. Ağlayıp gülmesini ise, hanımının güzelliği ve hizmetini düşündükçe güldüğünü, onun bir cadı olup, bed-çehreliğini düşündükçe de ağladığını anlatır.

4. Hikâye:

Hâtem-i Tay, eskiciden ayrılarak Taberistan'a gelir. Çamaşırcıya varıp selâm verir. Hâl-hatır ederler. Ardından Hâtem eskicinin başından geçenleri anlatır. Çamaşırcı, doğum yerinin bu şehir olduğunu, babasının bu şehirde müezzinlik yaptığını, babasının hastalığı üzerine müezzinlik görevine kendisinin devam ettiğini açıklar. Bir sabah ezan için minareye çıkar, minare şerefesinde bir büyük kuş görür. Ayağından tutar. Kuş

havalanır. Bir hayli uzun bir yolculuktan sonra bunu bir mezaristanda bırakır. Elinde bir meşale ile bir Arap görür. Arap yer altında bir yere iner. Orada bir kıza eziyet, işkence eder. Çamaşırcı oradan ayrılır. Küçük Semerkant şehrine varır. Padişahın kızının kaybolduğunu duyar. Arap'ın eziyet ettiği kızın padişahın kızı olduğunu düşünerek padişahın huzuruna varıp haber verir. Padişahın kızını Arap'ın elinden kurtarırlar. Çamaşırcı, padişahın kızı ile evlenerek vezir olur. Padişahın diğer vezirleri ona haset ederler. İftira ederek bunun uğru olduğunu padişaha iletirler. Padişah öldürülmesini ister. Bunu haber alan çamaşırcı oradan kaçır. Yolda o kuşa rastlar ayaklarından yapışır. Kuş havalanır. Bir mezarlığında kuş bunu bırakır. Oradan, orta Semerkant şehrine varır. Bir kahvehaneye girer. Kahve parası vermek için yanındaki bin altını arar, altını kuşağında bulamaz. Durumunu kahveciye açıklar. Kahveci bunu Hacı Ali'ye gönderir. Parasını Hacı Ali'den alır. Böyle adalet ve düzenin işlediği başka bir yer bulunmadığını düşünür. Orta Semarkant'ta, varlıklı bir kadınla evlenir. Kadın, ölen kocasından kalan dolabı işletmesini söyler. Kadın, çamaşırcıdan sene sonunda hesap ister. Çamaşırcı hesabı verir, ama hile yaptığını da açıklar. Kadın kocasının Allah'a asi olduğunu, katledilmesi gerektiğini söyleyip sağa sola bağırır. Çamaşırcı oradan kaçır. O kuş, tekrar önüne çıkar. O kuşun ayaklarına yapışır. Ağaçlık bir yerde konar. Biraz ileride bir bağa girer. Altın bir köşkte istirahat eder. Meğer orası perilerin köşkü imiş. Orada perilerle yer içir. Bir gün o bağda gezinirken o kuşu görür. Kuşu ipe yakalamaya çalışır. Kuşun boynuna ipi atar, kuş havalanır. Kuş çamaşırcıyı tekrar minarenin şerefesine getirip bırakır. Böyle devamlı minareye çıkıp inmesinin sebebi o kuşu gösterir ki 'Tekrar rastlarım da beni o yerlere götürür.' der.

3. Hikâye:

Hatem, Taberistan'dan ayrılır. Bâbil şehri yoluna düşer. Bâbil'e gelir. Âmâ Arab'ı bulup hâl hatır eder. Çamaşırcı hâlini beyan eder. Âmâ Arap, başından geçenleri anlatmaya başlar. Pederinin burada kiracılık ettiğini, onu yiğitliği ile herkesin tanıdığını, ölünce onun işini kendisinin üstlendiğini söyler. Günün birinde Taberistan'a iş için giderken, karşısından acayip kıyafetli bir derviş kendine yaklaşır. Hâl-hatır ettikten sonra derviş bir işinin olduğunu, iş bitiminde kendisine

istediği kadar mal vereceğini açıklar. Arap, derviş ile yola çıkar. Günün birinde geniş kubbeli bir yere gelirler. Derviş Arab'a kendisi nasıl hareket ederse öyle hareket etmesini tembih eder. Çünkü orada her şey tilsimat üzeredir. Kubbenin altında altın ve gümüş işleyen peri kızları vardır. O kızlardan biri altın taht üzerindedir ve gayet güzeldir. Derviş yaklaştıkça, peri padişahı olan kız yalvarır. Derviş dinlemez ve kızıdan bir cevher kutu alır. Orada bulunan altın ve mücevheri de alıp oradan ayrılırlar.

Arap vesveseye düşer. Derviş'in kendine vereceği altının az olacağını, dervişin ise çok altın alacağını düşünür. Altdan alarak Derviş'le pazarlığa başlar. Bir katır, iki katır yükü altın derken hepsine el koymaya kalkar. Derviş peki der. Arap bununla da yetinmez; 'Kızdan alınan kutu neydi, çok altın eder!' diye düşünür. Derviş; 'Bu kutudaki tutiyadır. Açık göze çeksen kapanır, kapalı göze çeksen açılır.' der. Arap inanmaz. Derviş, Arap'ı dizine yatırıp gözüne çeker. Arap'ın iki gözü de görmez. Tekrar gözüne sürerek açılmasını ister. 'Senin gözlerini körlüğü bütün Müslümanlara hayırlıdır.' diyerek ensesine bir sille vurur. Katarları çeker, Arab'a bin altın bırakır, 'Bu altınları bozup sille vurana bir akçe ver ki sille vuranın hakkı kalmasın.' der. Hâtem-i Tay, Arab'ın anlattıkları karşısında şaşkındır. 'Derviş bu kadar altın ihsan ede, sen bir kutuya tama' edip, tamahkârlık cezasını bulmuşsun.' der.

2. Hikâye:

Hâtem-i Tay Babil şehrinden ayrılıp, Kandelosya yolunu ele alır. Kandelosya'ya ulaşır. Cevher-furuş'a varıp âmâ Arab'ın Hikâyesini anlatır. Cevher-furuş, o Derviş'in ilim hikmet sahibi babası olduğunu, kendisine ilim ve irfan öğrettiğini, Bedestan'da ticaretle uğraştığını anlatır. Bir zaman sonra, arkadaşları ile zevk ve sefa âlemine katıldığını, babasının ölmeden önce 'Bu mal sana payidar olmaz bir zaman olur ki kendinden nefret edip ölümünü bin kere istersin, o zaman şuradaki halkaya bir ip geçirip, o ipi boynuna takıp kendini asarsın.' der ve bir gün babası ölür. Eldeki malı zevk, sefa âleminde harcar. Dostları nasihat ederse de anlamaz. Eskiden kapılarında çalışan biri bunu yardımcısı olarak seyrana götürür. Orada tavukları, çaylak kapar. Seyrana gelen eski arkadaşları Cevher-furuş'u döverler. Oradan eve gelen Cevher-furuş, babasının nasihati üzerine gösterdiği halkaya ipi takıp boğazına

geçirir. Halkanın bağlı olduğu tahta ile birlikte yere düşer. Üzerine altın ile karışıp cevahir dökülür. Altın ve cevherlerin içinden bir kâğıt düşer. Kâğıtta ticaretine devam etmesini, her gün bir cevheri un gibi edip ufalayarak havaya savurmasını, düşmanların bunu görüp hasetlerinden helak olacağını söyler. Bedestan'da dolap tutar, her şeyi yeni baştan düzüp, yanına hizmet için gulamlar alır. Kendini döğenler; 'Cevher-fürüş'un yüzüne nasıl bakarız.' diyerek birbirlerini suçlar. Cevher-fürüş (Murtaza Ağa), bir ziyafet düzenler. Ziyafete kendini döğenleri de davet eder. Ziyafet başlar. Gulamlardan biri, tek kılıçla ortaya gelir. Cevher-fürüş, 'Siz sıçanın, kılıcın yarısını yediğine inanıyorsunuz da çaylağın tavukları yediğine niçin inanmayıp beni dövdünüz.' der. Gulamlarına işaret ederek vurmalarını söyler. Cevher-fürüş daha sonra, evlendiğini söyleyerek, dünyada hakikat üzere konuşacak insanın az olduğunu, 'Cümle ahabab muhabbet davasını ederler ama hepsi mal için konuşur.' der.

1. Hikâye:

Hatem Kandelosyo'dan çıkıp, Rey şehri yoluna koyulur. Hatem-i Tay Rey şehrine varır. Bânû-yı Cihan'a Cevher-fürüş'un hikâyesini anlatır. Bânû-yı Cihan, zamanında pederinin şah olduğunu, halkının gayet mamur ve müreffeh bir hayat sürdüğünü, günün birinde bu şehirde bir hırsız türediğini, soymadık saray ve ev bırakmadığını anlatır.

Babası ölünce, Bânû-yı Cihan tahta geçer hırsızın yakalanması için gayret sarfeder. Günün birinde bir bezirgân soyulur. Bânû, hırsızın bulunması için tellallar çıkarır. Bir gün saraya gelen birisi Bânû'ya hırsızın ayaklarına çingirak takan şeyh olduğunu söyler. Bir plân yapılır şeyh saraya davet edilir. Bezirgânın o gün kaybolan inci bir tespihi vardır. Şeyhin hırsız olduğunu söyleyen adam, yanına bir adam alıp şeyhin evine varır, o gün kaybolan eşyaların isimlerini sayarak şeyhin istediğini söyler. Şeyhin hanımından eşyaları alıp Bânû-yı Cihan'ın huzuruna gelirler. Bu işi şeyh ve adalarının plânladığı ortaya çıkar. Şeyhin bütün mallarına el koyarlar. Şeyh ve müridleri cezalandırılır. Bânû-yı Cihan; 'Bu tükenmez mal, o şeyh den kalan maldır.' der. Hâtem, Bânû'yu helalliğe ister, Bânû da makul görüp rıza gösterir. Hâtem, Rey şehrinde Basra'ya hareket eder.

Vezirleri, Hâtem-i Tay'ı yolda karşılayıp, Basra'ya gelirler. Hâtem-i Tay, vezirine dönüp bütün söylediklerinin doğru olduğunu, Bânû-yı Cihan'ı anlattığı üzere bulduğunu söyler ve Bânû ile evleneceğini ifade eder. Düğün hazırlıkları başlar. Rey şehrine gelip Bânû-yı Cihan'ı alarak kırk gün kırk gece düğün yapıp muratlarına ererler."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 247-249.

Büyüktaş, İsmail, *Şahmaran Hikâyesi ve Hatemtay Hikâyesi*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Edgüer, Nahit Nafiz: Masal Masal İçinde Hatem Tâi, Öğretmenler Bankası Ders Alet ve Malzemeleri Endüstrisi A. Ş., Ankara, 1964.

Gülensoy, Tuncer, "Erzurum Ağızı ile Hatem-i Tâ'i Masalı. Türkoloji Dergisi, Ankara Ün. TDCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü. C. 8I, Ankara, 1978, s. 403-457.

Gülensoy, Tuncer, "Hatem-i Tâ'i (Tey)", Erciyes Dergisi, Kayseri, 1981, S. 37-44.

"Hatem-i Tâ'i" Md., Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları. C. 4, İstanbul, 1981.

Mazıoğlu, Hasibe, "Divan Edebiyatında Hikâye", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi. Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

Seyidoğlu, Bilge, "Hatem-i Tey Hikâyesi", Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 3, İstanbul, 1987, s. 131-187.

Yılmaz, Sırrı, Dâsîtan-ı Hâtem-i Tay (İnceleme-Metin), Sivas, 1992, 151 s. (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HATOHŞUKOĞLU CANBOLAT

Karaçay-Malkar destanlarındandır. Tamamı Manzum olup genellikle 11 heceli dizeler hâlinindedir ancak ölçü sağlam değildir.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

“Hatohşukoğlu Canbolat, 19. yüzyılda yaşamış bir Kabardey prensidir. Kabardey bölgesinden Kuban ötesine göç ederek küçük Zelençuk ırmağı kıyısında Hatohşukuey¹ adlı köyü kuran Canbolat, küçüklüğünde babası tarafından o zamanın gelenekleri gereği Karaçay’ın Uçkulan köyünde Çotçaların Canbolat adlı bir Karaçaylıya atalığa verilmiş, Hatohşukoğlu Canbolat on yaşlarına kadar burada büyüyüp yetiştirilmiştir.

Canbolat Kabardey prenslerinden Hatohşuklar ile Besleney Çerkeslerinin prens soyu Kanuhlar arasında yıllardan beri süren düşmanlığı sona erdirmeyi umut ederek, Kanuhların kızları Haniy’i kaçırarakevlenir. Ancak Kanuhlar kızları Haniy’i evlâtlıktan reddederler. Daha sonra Canbolat bir tartışma sonucu kayınbiraderini öldürüp, Karaçay’daki atalıklarının yanına kaçır. Kanuhlar Canbolat’tan intikam almaya yemin ederler. Canbolat’ın yolu bir gün Kanuhların bölgesine düşer. Canbolat’ın geldiğini öğrenen Kanuhlar ona pusu kurarlar. Kanuhlardan 15 yaşındaki Adilgeriy adlı bir genç atıyla gelerek ateş eder ve Canbolat’ı öldürür.

Yaşadığı dönemde yağmacılık, soygun, köle ticareti gibi kimi insanlar tarafından ‘yiğitlik ve cesaret’ olarak nitelendirilen kötü işlerle meşgul olan Hatohşukoğlu Canbolat’ın ünü yalnız Kabardeyler ve Karaçaylılar arasında değil, o dönemde Kafkasya’da işgal hareketlerinde bulunan Ruslar ve Rus Kazakları arasında da yayılmıştı. Rus Kazakları arasında Canbolat ile ilgili şöyle bir olay anlatılır:

‘1820’li yıllarda Gum (Kuma) Irmağı vadisinde, günümüzdeki Karaçay kasabası Üçköken yakınlarında kurulmuş olan bir Rus kalesinden, yedi Kazak süvarisi başlarında Rus subaylarıyla birlikte etraflı teftişe çıkarlar. Almalı-Kol denilen yerin yakınlarında karşılarna üzerinde yamçısıyla bir atlı çıkar. Rus subayı adamı durdurarak yanında tütün ve sigara kâğıdı olup olmadığını sorar. Atlı pantolonunun cebinden gümüş bir tütün tabakası çıkararak Rus subayına uzatır. Bu sırada önü açılır yamçısının altından, belindeki kılıcı gören Rus Kazakları tedirgin olurlar Subay kendisine bir sigara sardıktan sonra gümüş tabakayı geri vermez ve kendi cebine koyar. Atlı tabakasını geri ister. Rus subayı ise ona ‘Senin gibi bir dağlıya gümüş tabaka neye gerek’

der ve gülümser. Atlı, Rus Kazaklarının arasından atıyla yıldırım gibi geçerken havada kılıcının parıldadığı görülür ve göz açıp kapayıncaya kadar Rus subayının başı kanlar içinde yere düşer. Rus Kazakları panik içerisinde atlarını mahmuzlarlar ve kaleye doğru dört nala koşturmaya başlarlar. Atlı arkalarından yetişir ve kılıcıyla Rus Kazaklarını birer birer devirmeye başlar. Son kalan Kazak kale kapısından girerken yetişen atlı ona da kılıcını savurur. Kılıçla boynundan beline kadar sırtının ortasından kesilen Kazak ölmez ve yaralı olarak kurtulur. Kendilerine saldıranın kim olduğunu sorduğunda, o adam Hatohşukoğlu Canbolat derler.'

Hatohşukoğlu Canbolat, Besleney prensleri Kanuhların kızı Haniy'i kaçırıp evlendikten sonra Karaçay'a gelir ve Kuban Irmağı kıyısında, bugünkü Taşköprü köyü yakınlarında Haniy Tala adını verdiği yere yerleşerek küçük bir köy kurar. 1815-1820 yıllarında buraya Kabardey aileler ile birlikte Karaçaylılar da yerleşirler. Canbolat'ın en yakın arkadaşı, onunla her türlü çatışmaya, savaşa gözünü kırpmadan giren Karaçaylı Babbuç oğlu Salpı adlı delikanlıdır.

Hatohşukoğlu Canbolat'ın acımasız ve merhametsiz bir karaktere sahip olduğuna dair, hayatıyla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır:

Haniy Tala'da bir gün sabahın erken saatlerinde Kuban Irmağı kıyısına inen Canbolat tüfeğini temizlerken, ırmağın karşısında bir atlı belirir. Atlı ırmağın geçit yerini de aramadan atını Kuban Irmağı'nın azgın sularına sürer ve Canbolat'ın bulunduğu karşı kıyıya çıkarak onunla selâmlaşır. Genç atlı Canbolat'a 'Hatohşukoğlu Canbolat'ı' aradığını söyler. Canbolat da 'Benim, gel misafirim ol'- der. Delikanlı Canbolat'ın 'Süt Evladı' (Emçek Ulan) olmak istediğini söyler, kendisini kabul etmesini rica eder. Canbolat delikanlının atalığı olur ve onu yetiştirmeye başlar.

Bir gün evlerine yolu düşen bir misafirin sırtı yara içinde, zayıf ve bakımsız atını beğenen delikanlı Canbolat'tan onu kendisine almasını ister. Canbolat kendi sürüsündeki en güzel atlardan istediği birini alabilecekken, bu zayıf ve bakımsız atı ne yapacağını sorar. Delikanlının ısrarı neticesinde misafirinden o atı satın alarak delikanlıya verir. Delikanlı Canbolat'm atlarıyla birlikte kendi atına da bakmaya başlar. Günlerden bir gün delikanlının atını uzun bir dizginle tutarak kendi

sürüsündeki atların üzerinden sağa sola sıçrattığını gören Canbolat hayretler içinde kalır. O gün delikanlı hakkında yüreğine bir endişe ve korku düşer.

Yine bir gün evlerine gelen bir misafirin kını paslanmış eski kılıcını beğenen delikanlı Canbolat'tan onu kendisine almasını ister. Evinde yüz kişiden yağmalanmış her türlü silâh olduğunu söyleyen Canbolat, onlardan birini almak yerine bu eski kılıcı ne yapacağını sorar. Delikanlı ısrar eder. Kılıcın sahibi kılıcın ata yadigârı olduğunu, Gürcistan'dan geldiğini ve satmak istemediğini söylese de Canbolat'tan çekinerek vermeye razı olur. Delikanlı kılıcına yeni km yapar, biler, parlatır. Bir gün atını dört nala koştururken, avluda kazan asmak için kullanılan kalın zinciri kılıcıyla bir vuruşta keser. Buna şahit olan Canbolat'ın içini yine derin bir endişe kaplar.

Delikanlı on sekiz yaşına girer. Bir gün Canbolat ve arkadaşları Kuban ötesine giderek yağmacılık ve soygun yapmayı planlarlar. Delikanlı da kendileriyle gelmek istediğini söyler. Kara Nogay bölgesine giderek hayvan ve at sürüsü çalarlar, Beş Tav civarından geçerek Gum (Kuma) Irmağı vadisine girerler. Bir süre sonra arkalarından bir Rus askerî birliğinin takip etmekte olduğunu görürler. Canbolat arkadaşlarına çaldıkları hayvan sürüsünü götürmelerini, kendisinin Rus askerleriyle savaşaacağını söyler. Delikanlı bunu kabul etmez ve kendisinin geride kalarak savaşmak istediğini Canbolat'a bildirir. Canbolat ve arkadaşları sürüyle uzaklaşırlar. Canbolat biraz uzaktaki bir tepenin üzerinden dürbünüyle bakarak, delikanlının Rus askerlerinin arasına şimşek gibi daldığını ve kılıcıyla hepsini birer birer devirdiğini görür. Bir saat kadar sonra Canbolat ve arkadaşlarına yetişen delikanlı yanında eyerleri ve koşum takımlarıyla birlikte sekiz at getirmiştir. Bunu gören Canbolat ve arkadaşlarının yüzü değişir, içlerini bir korku kaplar. Delikanlı Canbolat'a artık onun yanından ayrılma vaktinin geldiğini söyler. Canbolat bu delikanlının kendisine bir rakip olarak yetiştiğini düşünmeye başlar. Arkadaşları da aynı fikirde olduklarını belirtirler. Atlarını biraz otlatıp dinlendirdikten sonra Canbolat delikanlıya 'Bu kadar yıl yanımızda kaldın, köyümüze dönerek süt annene de hoşça kal demeden ayrılmak olmaz' der. Delikanlı onların tavırlarındaki değişikliği fark eder. Kuban vadisine indiklerinde Kuban Irmağı'nın

taştığını ve azgın bir şekilde aktığını görürler. Canbolat delikanlıya atıyla karşı kıyıya geçip geçemeyeceğini sorar. Delikanlı tereddütsüz bir biçimde atını ırmağa sürer ve azgın suların arasından karşıya geçer. Bu sırada Canbolat'ın arkadaşları tüfekleriyle onun arkasından ateş ederler ama vuramazlar. Karşı kıyıya ulaşan delikanlı öfke içinde kılıcını çeker ve atını şaha kaldırarak tekrar ırmağa sokar. Canbolat'ın arkadaşları telâşlanırlar ve 'Bu tarafa geçerse hepimizi haklar' diye Canbolat'a seslenirler. Canbolat tüfeğiyle delikanlıya nişan alır ve ırmağın ortasındaiken onu alnından vurup öldürür. Bu olayı duyan Canbolat'ın Karaçay'daki süt annesi 'İçirdiğim süt sana haram olsun' diyerek onu evlâtlıktan reddeder. Atalığı Çotçaların Canbolat da onu evinden kovar.

Kuban vadisinden Teberdi vadisine göç eden Hatohşukoğlu Canbolat burada 'Kabak Caşagan' köyünü kurar. Narsana (Kislovodsk), Beş Tav (Pyatigorsk), Burgustan, Batalpaşinski (Çerkesk) civarındaki Rus, Nogay, Çerkeş köylerini yağmalamakla hayatını geçiren Canbolat yine bir soygun seferi sonrası düşmanı olan Kanuhların köyünün yakınından geçmek zorunda kalır. Yanlarındaki hayvan sürüsünü kestirme olan dağ yolundan aşırımları imkânsızdır. Ovadan geçen yol da hem uzun hem de Rus askerlerinin denetimindedir. Orta yol ise Knuhlarn arazisinden geçmektedir.

Canbolat ve arkadaşları Kanuhların arazisine girerek ilerlemeye devam ederler. O sırada Kanuhların köyünden genç bir atlı dört nala onlara yaklaşmaya başlar. Canbolat'ın arkadaşı Salpı atının gelişinden şüphelenir ve ateş etmeye hazırlanır. Canpolat gelen atının henüz çocukluktan gençliğe adım atmış bir delikanlı olduğunu görünce Salpı'ya müdahale ederek durdurur. Delikanlı onlara selâm verecekmiş gibi yaklaştığı sırada çerkeskasının (üzerinde fişeklik olan elbise) yenine sakladığı tabancasını çıkararak ateş eder ve Canbolat'ı göğsünden vurup öldürür.

Canpolat'ın ölümü üzerine halk şairleri arasında onun hayatıyla ilgili destanlar söylenmeye başlar."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 443-453.

HAVERZEMİN ŞAHI'NIN OĞLUNUN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN)

HAYDAR BEY

Azerbaycan'da ve Türkiye'nin doğusunda anlatılan aşk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıdadır. Hikâye metni Ehliman Ahundov tarafından tespit edilmiş; önce 1967'de daha sonra da 2005 yılında basılmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Şah Abbas, Vezir Allahverdi Han, Şahsenem, Hacı Hüseyin, Haydar Bey, Ahmet Terekeme, Süsenber, Ahmet Hotkâr, Vezir Musa Han oluşturur.

Mekân olarak Tebriz ve İsfahan, hayvan olarak da ceylan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Günlerden bir gün İsfahan'da Şah Abbas, Vezir Allahverdi Han'la geze-geze Tebriz'e gider. Orada Deveciler mahallesinden geçerken güzellikte eşi benzeri olmayan bir kıza rast gelirler. Şah, bu kıza âşık olur. Şahsenem adındaki bu kız, Hacı Hüseyin'in kızıdır. Bir kadına para verip kendisi için dünür gitmesini söyler.

Kadın, Hacı Hüseyin'e gidip durumu anlatır. Hacı Hüseyin de bunu kızına havale eder. Kadın, bir hayli uğraştıktan sonra kızı ikna eder. Kadın Şahsenem'le Şah Abbas'ı görüştürür. Kız da Abbas'ı beğenir. Vezir Allahverdi, İsfahan'a döner, Şah Abbas orada kırk gün kalır.

Kırk gün sonra geçtikten sonra Vezir Allahverdi'den bir mektup gelir. Mektupta Şah'ın İsfahan'a dönmesi gerektiği yazılıdır. Şah, dönüş hazırlıklarına başlar. Şahsenem, Abbas'a yokluğunda çocuğu olursa ne yapacağını sorar. Şah Abbas, kadına bir pazibent verir, kızı olursa satıp harcamasını, oğlu olursa koluna bağlamasını söyleyip yakınlarıyla vedalaşıp İsfahan'a döner.

Dokuz aydan sonra, Şahsenem'in bir oğlu olur. Şahsenem oğlana dedesinin adı olan Haydar adını koyar.

Aradan zaman geçer. Haydar büyüyip yedi yaşına geldiğinde hocalardan ders almaya başlar. On beş yaşında geldiğinde sokakta aşık oynarken kırk günlük bir misafirlikten sonra doğduğu başına kakılır. Haydar öfke ile eve gelip hançerini çeker ve annesinden babasının kim olduğunu sorar. Korkan kadın olanları anlatır. Haydar babasını aramaya karar verir. Onu kararlı gören annesi babasının verdiği pazıbendi oğlunun koluna bağlar.

Haydar yola çıkar ve bir hayli yol gittikten sonra İsfahan'a ulaşır. Burada kırk gün babasını arar bulamaz.

Şah Abbas, Veziri ile yine derviş elbisesiyle gezerken yolda bir oğlan yanında da bir atı yatarken görürler. Bunu haydut zannederler. Haydar, bunların fısıltısıyla uykudan uyanır. Şah'la vezir ona kim olduğunu burada ne aradığını sorarlar. Haydar şiirle kendisini anlatır. Oğlanın söyledikleri hoşlarına gider ve Şah onu kendi oğlu yapmaya karar verir. Oğlan razı olur.

Kısa zamanda Haydar hünerleri ile kendisini sevdirebilir. Şah ona artık Haydar Bey der ve onu kullar ağası tayin eder.

Günün birinde Şah hastalanır. Tabipler ona ceylan eti ve kanı ile şifa bulacağını söylerler. Şah kendisi için ceylan eti getirecek birini ister. Haydar bu işe talip olur. Şah Haydar Bey'in emrine yüz atlı verir. Haydar ceylan avına çıkar.

O sırada İzmir'de yaşayan Ahmet Terekeme'nin Süsenber adında tahsilli ve güçlü kuvvetli bir kızı vardır. Kız, dağda yaşamakta ve yol kesmektedir. Süsenber'in bir evcilleşmiş ceylanı vardır. Bu ceylan, yoldan geçenleri kandırıp, ardına düşürür, Süsenber'e kadar getirir.

O sırada dağda ceylan avında olan Haydar Bey, bu ceylanı görür ve peşine düşer. Ceylan mağaraya girer. Namaz vakti olduğundan Haydar Bey mağaranın içinde namaz kılar, ardından yorgun olduğu için uyuyakalır. Uykusunda bir pir, Süsenber'in aşkına ona bir bade içirir. Bu arada Süsenber' de Haydar Bey'in aşkına bade içer.

Haydar Bey, uyandığında yine ceylanı kovalar. Ceylan onu Süsenber'e getirir. Kız oğlana bir soru soracağını, cevap verirse onunla gideceğini, yoksa onu öldüreceğini söyler.

Haydar Bey, kızın bütün sorularını cevaplar. Kız sözünde durur ve kendisiyle birlikte geleceğini söyler, ancak bir de kılıçla boy ölçüşmek ister. Dövüş sırasında kız Haydar Bey'i başından yaralar. O vakit kız attan iner Haydarbey'in yanına gider. Baygın yatan Haydar Bey'in başını merhemleyip yarasını sarar. Kendisine âşık olduğunu bildiren bir pusula yazıp koynuna kor ve oradan ayrılır.

Haydar ayılıp hiç kimsenin olmadığını görür. Kâğıdı okur ve kızın vurduğuna pişman olduğunu anlar. Atına binip kızın gittiği tarafa doğru yola çıkar. Epey gittikten sonra bir şehre varır. Orada Keşmir'i sorar tekrar yola düşer. Keşmir'e ulaştığında orada Süsenber'in arkadaşı olan Karı'yı görür. Karı, Haydar'a beklemesini söyleyip müjdeli haberi Süsenber'e vermeye gider. Gece olur. Haydar Bey kızın evine gider ve orada kalır.

Bu sırada Süsenber'in Ahmet Hotkâr adında bir nişanlısı vardır. Münafıklar, Haydar Bey'in Süsenber'in yanında olduğunu gidip Ahmet Hotkâr'a haber verirler. Hotkâr çok öfkelenir, yanına atlılar alıp yola çıkar. Süsenber'e, Hotkâr'ın geldiği haberini verirler. Süsenber, Haydar Bey'i başına bir iş gelmemesi için yüklüğe gizler. Hotkâr odaya gelir, selâm verir, Süsenber onun selâmını almaz. Hotkâr'la Süsenber kapışırlar. Süsenber, Hotkâr'ı alt eder. Haydar da gizlendiği yerden çıkar. Birlikte Hotkâr'ı bağlayıp evden kaçarlara. Bunlar gittikten sonra durum anlaşılır. Adamları gelip Hotkâr'ın elini ayağını çözer. Süsenber'in yedi kardeşi vardır, hepsi bir ordu komutanıdır. Hotkâr kızın kardeşlerine bir kâğıt yazarak bacılarının âşığıyla İran'a gittiğini bildirir.

Diğer taraftan Süsenber'le Haydar Bey de yorulurlar ve bir suyun başında yatarlar. Bu arada ordu gelip dağları sarar. Süsenber Hanım uyanıktır. Etrafin sarıldığını görür, Haydar Bey ise yatmaktadır. Oğlan uyanır, sarıldıklarını o da görür. Her ikisi kılıçlarını alıp orduya dalarlar. Birlikte orduyu dağıtırlar.

Hotkâr, yola düşer. Yolda kızın babası ve kardeşlerini görür. Birlikte kızın üstüne gelirler. Süsenber, onları tanır. Kız, Haydar'a babasından kendisini istemesini söyler. Haydar Bey, kızı ister. Ahmet Terekeme anlayışlı adamdır, kızı Haydar Bey'e verir.

Haydar bey, Şah Abbas'ın oğlu olduğunu söyler. O arada Haydar Bey'i arayan Şah Abbas'ın ordusu başındaki Vezir Musa Han ile beş yüz atlı, oraya gelirler. Herkes kendi yurduna döner.

Yolda Musa Han, Süsenber'e vurulur. Musa Han, tuzak kurup kızı kendine almayı planlar. Kafileden önce Şah'a gidip Haydar Bey'i kötüler. Şah, Haydar'ı yanına çağırır, kovulmasını ister. Haydar Bey'i alıp götürürler. Şah, oğluna ceylan etini sorar. O da olanları anlatır. Şah, Haydar Bey'i derde salanın kız olduğunu öğrenince kızı getirtip kısas almaya karar verir. Şah, kızı bulmak için üç askerini gönderir.

Şah, Haydar Bey'in öldürülmesine karar verir. Elbisesinin çıkartılıp asılmasını emreder. Elbisesi çıkarılınca Şah, Haydar Bey'in kolundaki pazibendi görür ve onun oğlu olduğunu anlar. Oğlan durumu anlatır.

Şah, kızı getirtir. Kız, Şah'ın huzuruna silahlı gelir. Şah emir verir Vezir Musa Han'ı öldürtür. Oğluna kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Oğlanın annesini de getirirler.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azərbaycan Dastanları Beş Cildde*, C. 3, Bakı, 2005, s. 160-179.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azərbaycanın Gayri-Maddi Mədəniyyət Abidələri və Ertoğrul Cavid*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Yayınları, C. V, Bakı, 2011, s. 183-212.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 467-487.

HAYDAR FAZİL'İN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN)

HAYDAR FAZİLİ

Ağrı'nın Tutak ilçesinden olan Âşık Divanî'nin tasnif ettiği hikâyedir. Hikâyeye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Asıl adı İhsan Kılıç olan Âşık Divanî, Karakalpak Türklerindendir. Ailesi aslen Gürcistan'ın Borçalı bölgesindendir. Babası, İsa Bey'in oğlu

olan Hacı İbrahim'in oğlu Sait Bey'dir. 1913'te İsaabat'ta doğmuştur. Toprakları 1915 yılında Ruslar tarafından işgal edilince ailesi Sivas'ın Kangal ilçesine göç etmiş 1923 yılında tekrar önceki yurtlarına dönmüştür. Geçimini çiftçilikten sağlamıştır. 28 Ocak 2006'da vefat etmiştir. Mezarı köyündedir. Herhangi bir tahsil görmemekle beraber dili sağlam ve şiir tekniği güçlüdür. 1933 yılında gördüğü bir rüya sonrası kendisine bade ve Divanî mahlası verilmiştir. Öğrendiği halk hikâyeleri ile Türk hikâye geleneğine katkılarda bulunmuştur. *Murat ile Aşnatelli, Maksudî ile Cefâî* adlarında tasnif ettiği ancak basılmayan hikâyeleri vardır. Sevenleri ve ziyaret edenleri sadece Tutarak'takilerle sınırlı kalmamış pek çok önde gelen âşık mutlaka ziyaretine gitmiştir. 400 kadar şiiri vardır. Hakkında bitirme tezleri hazırlanmış ve kitaplar yayımlanmıştır.

Haydar Fazılî hikâyesini derleyen Üstün Kaldırımcı hikâye metnini bitirme tezinde kaydederek edebiyat dünyamıza kazandırmıştır.

Hikâye, Üstün Kaldırımcı tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Hikâyenin kahramanı Haydar Fazılî Hint Padişahı'nın tek oğludur. Bir gün babası Haydar Fazılî ve Veziri Mahmut Paşa padişahın isteği üzerine Hacc'a gitmek için gemi ile Cidde şehrine hareket ederler.

*Günün birinde Cidde'e gelerek Cidde Emiri ile Âli Seyyaf'ın konuğu olurlar. Ali Seyyaf'ın kızı **Gülşen**'le karşılaşır ve her ikisi biri birine âşık olurlar. Hac ziyareti bitince de Fazılî Mahmut Paşa ve babası Ebrih Şah memleketlerine dönerler.*

Gün geçtikçe Fazılî'nin zayıfladığını gören Ebrih Şah oğluna derdini sorar. Oğlu da Gülşen Hanım'a âşık olduğunu söyler. Bunun üzerine Ebrih Şah, adamlar göndererek kızı ister. Ali Seyyaf kızı verir. Hindistan'a müjdelere gelir ve memlekette şenlikler başlar.

Bu olayı duyan İran Şahı Hürmüz Şah Cidde'ye elçiler göndererek Gülşen Hanım'ı kendi oğlu olan Gubat'a ister. Zor durumda kalan Ali Seyyaf, Ebrih Şah'a haber gönderir. Ebrih Şah da yüz bin kişilik bir orduyu Cidde'ye gönderir. Haydar Fazılî de orduyla beraber gider.

Cidde'ye gelen Fazılî, Gülşen Hanım'la görüşür. Bütün hazırlıklarını yapan Hint ordusuna elli bin kişilik bir kuvvet de Ali Seyyaf'tan alarak İran'a doğru yola çıkar. Fazılî'nin ordusu ilk savaşını

Van Kalesi'nde yapar. Burayı fethederek İran'a doğru ilerler. Bunu duyan Hürmüz Şah ikinci bir orduyu Hoy'a yollar. Hoy yakınlarında Fazılî'nin ordusu buradaki orduyu da yener. Hürmüz Şah, mecburiyet karşısında bunları karşılar ve ağırlar.

Fazılî burada Kıyasî isminde bir âşıkla atışır. Hürmüz Şah'ın Hürücan isminde bir kızı vardır. Onu da Türk Tayfur Paşa alarak Cidde'ye dönerler. Cidde'de istirahatini yapan Hint ordusu tekrar Hint eline döner. Fazılî ve Gülsen Hanım yine görüşürler ve üç ay sonra düğüne geleceklerini söylerler.

Müddet dolunca düğün yapılır, şenlikler olur. Günlerden sonra Ebrih Şah ölür, yerine Fazılî geçer. Türk Tayfur Paşa'yı baş vezir yapar. Böylece hayatlarına devam ederler. Nihayet herkes gibi onlar da dünyadan göçerler."

Kaynakça:

Eren, Hasan, *Divanî (Ağrı Halk Ozanı)*, Erzurum, 1973, (Bitirme Tezi).

Haznedar, Fuat, *Tutaklı Âşık Divanî - Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Erzurum, 1968, (Bitirme Tezi).

Kaldırımçı, Üstün, *Ağrı'dan Derlenmiş Üç Hikâyede Epizot Çalışması*, Erzurum, 1972, s. 88-120, (Basılmamış Lisans Tezi).

Kaya, Doğan, *Âşık Edebiyatında "Âşık Aile" Kavramı: Ağrı ve Sivas Örneği* 16-18 Ekim 2019 tarihlerinde V. Uluslararası Ağrı Dağı Ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu" nda sunulan Bildiri.

Kılıç, Âşık İhsan, *Divanî Divanı*, Doğu Yayınları, Cilt 1-2-3, Erzincan, 2011.

Kılıç, İhsan, *Âşık Divanı, Aşkta Serpintiler-Bizden Size Şiirler*, Tutak Kaymakamlığı, 1996.

HAZÂ CENGİ FETH-İ AYINTAB

Anteb'in Müslümanlar tarafından fethini anlatan cenk kitabıdır. Tamamı manzum ve mesnevi şeklinden olan yazma hikâye Anteb'in

Lohan köyünde bulunmuştur.” Hâza Ceng-i Feth-i Ayıntap” adını taşıyan ve toplam 239 beyit olan cenknamenin kim tarafından yazıldığı belli değildir. Yegâne nüshanın 17-18. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilmektedir. Eseri ilim dünyasına tanıtan Şakir Sabri Yener, yazma cenknameyi Öğretmen Mustafa Güzelhan’dan almıştır. O da Yener’e yazma kitabı Gaziantep ilk tedrisat müfettişi Ali Rıza Yalın’dan aldığını ifade etmiştir. Cenkname ilim dünyasına ilk defa Cemil Cahit Güzel tarafından 1939’da Halkevi dergisi Başpınar’ın ilk sayısında tanıtılmıştır. Sonraki sayılarda (Sayı 2-6) manzum olan hikâyenin mensur bir metnini, 79-80. sayıda da asıl metin olan manzum metni yayımlamıştır. Metin aruzun (Mefâîlün Mefâîlün Feûlün) kalıbıyla olmakla birlikte pek çok beyitte bu ölçüye uyulmamıştır.

Efsanenin ağırlıkta olduğu hikâyede yer adlarının dışında Anteb’in Müslümanlar tarafından fethi ile tarihi gerçekleri pek yer almamaktadır. Söz gelişi Anteb’in gerçek fatihi İyâz bin Ganm (582-641)’dan hiç söz edilmemektedir.

Hikâyenin Şakir Sabri Yener, mensur hale getirilen metni şöyledir:

“Hazreti Muhammed, beka milkine göçtükten sonra Sıddık Halife oldu. O da ecel dolusunu içti yerine Ömer geçti. Adaleti dünyayı tuttu, heybetinden iblisler kaçtı. Her iklim melikinden bac alırdı. Kisranın kasrına bile haraç alırdı.

Ömer, bir gün Şah ilinde bir Hisari ve Halep kurbunda bir murg-ı zarı işitti. Yüce taştan yapılmış bu hisarın hendekleri derin, burcu barları muhkemdi. Bu şehrin adı Anter’dir. Havası güzel, yelleri şifalıdır. Cihanda bir misali bulunmaz. Methine mecal yoktur. Bağ ile bostanı acayip sebzelerle doludur. Her tarafı gül gülistan, ile bezenmiştir. Çiçekler türlü türölüdür. Yaz ve kış eksik olmayan bol yemişleri şekerden lezizdir. Çeşmelerinden akan suları buzdan soğuktur. Her yerde bir pınar akıyor. İçi dışı üzüm, incir, armut, ayva gibi meyvelerle doludur. Kırmızı güller etrafını almış, her yer sümbül ile reyhane boyanmış. Güzelleri «alınıp gezerler. Görenlerin hemen gönlünü ezerler. Sanki bir ay parçasıdır her biri, misli ancak cennette bulunur Huri.

Bahar geldikte çuş eden suları, meleşen koyun ile kuzuları vardır. Nice elvan çiçekleri açılır. Hakk’ın nimetleri yere saçılır. Mor benefşeler

kokuyor; her dereden bir su akıyor. Al kırmızı çiçekler saçılmış; sanki dağlarına bir halı açılmış. Şıkıklar türlü nakışla bezenmiş; envai türlü çiçekler düzenmiş. Ağaçlarında bülbüller efgan ederler; kumrular destan okurlar.

Kış oldukta yağmurla karı yağar; bahar oldukla suları coş eder. Yakınında bir köy vardır; adı "Nurvan" (Şimdiki Nurgana). Bunun aşağısında bir pınar cereyan eder. Suyu gece gündüz bol bol akar İçenlerin derdi, gamı kalmaz. Soğuğundan gözyaşı dökerler. Şimalinde akan bir nehri vardır.

Ne kadar medhini söylesem sezadır. Orada sakin olanlar ferahfezadır. Allah'ı gör ki neler halk eylemiş Her dereden bir pınar akar. Nasıl medhin edeyim cinane benzer. Bu cihana misli gelmemiştir. Ne denli medh etsem medhine takat bulunmaz. Ol Hakk'ın bilinmez bir kudretidir.

Velâkin Padişahı ayın on dördü gibi güzel bir kızdı. Cihanda misli yok bir dilber İdi. Cihan halkı hep ona müşteri idi. Fakat o hiçbirini kabul etmezdi ve "Dünyaya girmem." derdi. Leşkeri, davarı, malı çoktu. Cümle varı o şehir içre dolu idi. Fakat puta tapardı. Her ay her yıl ona secde ederdi Ömründe hiç Girdigâr'ı anmadı. Bir olan yer gök Halik'ını tanımadı.

Bu yüzü mahın adı, Aynî idi. O kalede kendisi şah olmuştu. Bir gün beyler ile oturdular, birbiriyle meşveret kurdular. Kız dedi ki:

-Beyler! Şu cihanı kaplayıp tutan Ömer'i biliyor musunuz? Her yana yürüyüp garet kılıyor. Yakıp yıkıp çok haşarat ediyor. Dinine kim girerse anı koyar. Dinine girmeyeni cavidani kalmaz. Bir gün olur bize de gelir ve üstümüze çeri salar. Buna çare nedir, bir tedbir kılın! Hepiniz sözleri hep bir edin.

Kızın bir amcası oğlu var idi. Onun da adı Anter idi. Bahadır, dilaver, pehlivan idi. O iklimde ona benzer yok idi. Bu sözü işidince nagâh durdu

-Ey padişah! Sen beni gönder. Varıp devletine bir iş kılayım. Sağ selamet yine dönüp geleyim. İsterim Ali'nin başını keseyim; getirip burcu bariye asayım.

Sultan bunu işidicek şad oldu:

-Anter'e bir at getirin, dedi.

Anter silahını kuşanıp atına bindi. Veda edip yalnız yola girdi O. Ali'yi kasd edip giderdi ve hezaran hile fikr ederdi. Kırk gün kırk gece yoluna gitti. Söz çoktur, Mekke iline irişti. Tesadüf o sırada Şah-ı Merdan (Hazret-i Ali) ava çıkmış, dağı taşı geziyordu. Anter ile yalnızca bir dağda buluştular. Ali'ye heybetle selâm verdi. Ve süratle yakın geldi. Ali silahını eline aldı.

-Ya yiğit, gelişin nereden? Heredensin? Burada işin ne, dedi.

-Anter diyarından gelişim ki burada gayet işim var. Bu işim de Ali'nin başın kesem, götürüp burcu baruya asam.

Şah bunu işidicek ansızın cuş eyledi. Bir na're urdu ki:

-Ben ol Ali'yem, ağâh ol ey melunu gümrâh. Tez imana gel. Gör ki şimdi ben senin keserim başını, gözlerinden akıdırım yaşını.

Çünkü mel'un Ali adını işitti. Kılıcını çekip Ali'ye saldırdı. Hemen Şah-ı Merdan anı depretmeyip kılıcını çaldı, anı yarısından iki böldü. Düşüp canı cehenneme gitti. Başın kesip eline aldı Heman Ömer'in yanna götürdü, meydana kodu. Ömer onu görücek, hayran kaldı. Dedi ki:

-Bu nedir ey can-ı âlem? Beyan et bakalım el Sultan-ı âlem.

Ali dedi ki:

-Ey benim şehriyarım. Yoluna feda olsun cümle varım. O Anter Şah-ı Aynî bunu salmış, bize kasd eyleyüp bunda gelmiş. Nagihani gezerken rastladım. İki biçtim, kanı yere döküldü.

Ömer hazretleri nasıl ki onu bildi, derya cuşa geldi. Canına ateş düşdü, yandı. Mübarek gözleri al kana boyandı.

Bilal'e emir kıldı;

-Sala kıl, cümle mescide gelsin.

Bilal, ol dem çıkıp nida kıldı. Salayı cümle işidip geldiler. Minbere çıkıp Huda'ya hamd etti. Mubammed Mustafa'ya salât ve selâm okudu. Hutbe okudu; nasihat etti. Macerayı tamam edip söyledi:

-Herkes varıp yarağın görsün, silahın getirsin, yarın uzak yola sefer vardır. Biliniz ki kâfir çengine gideriz; o Anter kalesine azm ederiz. Biz din yolunda gazayı kılalım. Haktan rızayı bulalım.

Cümleler işidip anda durdular, varıp herkes yarağım gördüler.

Tez sabahtan atlanıp geldiler. Çıkıp sahra yüzünü umular.

Ömer silahını geyinmiş; yüzü nura boyanmış geldi. Hazret-i Ali de Döldül'e binmiş, Zülfikar'ını kuşanmış, amamesini sarınmış geldi.

Resulullah sancağını getirip Ömer'in üstüne açtılar. Hemen emretti. Askerler yürüdü. Dağ taşı asker bürüdü. Hepsi o dem yola revan olup giderler ve Anter kalesini azmederler. Salât, tekbir, tehlil ederler. Gehi konup gehi göçerler, durmadan menziller, merhaleler geçerler. Nice nice sahrayı geçerler. Saf saf olup deşt ü sahrayı yürürler. Otuz gün otuz gece gittiler. Ol Anter kalesine hayret ettiler. Beya dağı derler bir ulu taş var. Hem etrafında bahçe ile bağ var. Anın tahtinde Dülük derler bir köy var. Suyu çimenzare akar. Asker o şehri onda gördüler. Çadırları kurup oturdular. Ol anda akşam yakın olmuştu. Her biri yatıp aram kıldılar.

Şimdi biz alalım haberi bu taraftan: Kâfir askeri işten haberdar oldu. Gelen Ömer'dir. Kâfirin başına kıyamet koptu. Hemen kâfir kaynaşıp kavga koptu. Cümleten derilip Şah'a geldiler. İşte anda o kâfirler söz birlik ederler. Gece oldukça gelip Ömer'in ordusunu şephun edeler.

Hepsi yorgun ve gafil yatarlarken kâfirler irişteler, kılıcı çekip İslâm ordusuna giriştiler. Asker uyanıp tamamem kalktılar, ata binip kılıç çektiler. Kâfirin başına kıyamet koptu. Tekbir sesleri semaye çıktı. İki leşker birbirine karıştı. Cıdalar ejderha gibi uruştu, erenler al kızıl kana bulaştı. Kâfir ünü dağ ile taşı tuttu. Bahadır pehlevanlar baş açtı. Erenler kükreyip cenge derildi. Yüreksizlerin o anda ödü yarıldı. Kılıçlar çâk çâk oldu. Beyaz topraklar kızıl kane boyandı. Dünyayı karanlık gece tuttu. Cihan halkı görünmez oldu. Erenler al kan içine gark olup kelleler meydana döküldü. Felekler o cengin heybetiyle doldu. Cümle melekler tehayyirde kaldı. Cenk, kavga gayetle arttı. O gün niceler cansız veya deli oldu. Hemen leşkerler oynadı ve dağıldı. Bölükler birbirine karıştı. İki leşker cihanı birbirinin başına dar ettiler. O gece böyle müthiş bir cenk oldu. Artık sabah yaklaşmıştı. Kâfirler sabah olduğunu bildiler. Heman

kaçıp şehre geldiler. Müslümanlar da dönüp geldiler ve Ömer'in katına cem oldular Abdest alıp namaz kıldılar. Malikü'l-mülke niyaz ettiler. Heman ol dem bir teftiş yaptılar. Aralarında beş pehlevan ölmüştü. Daha birçok Müslüman şehit olmuş yatıyordu. Daha nice bin kâfir kırılmış ve hepsinin ömür defteri dürülmüştü. Hemen ol dem beş pehlevanı alup gütürüp bir tepeye defnederler, kalanı da yerinde defnederler.

Bu leşker onda biraz dinlendiler. Ömer, Amrû Emiyye'yi çağırdı. Dedi ki:

-Yâ Amir bu yeri hiç gördün mü bize ayan ve beyan eti

Amir dedi ki:

-Yâ Ömer ben bu yere gelmişem, Hamza ile bu şehri görmüşüm. Ne kadar cehd etlikse bu kaleye giremedik vessalâm. Hamza'yı o demde tuttular, içeri girip kapıyı berkittiler. Hemandem biraz durdum düşündüm. Çalıştım, dağdan bir lağım kazdım, onu kazarken suya çıktım; tesadüf etmedim, boşa çıktım. Bir lâğım daha işledim. Yine boşa düştüm. Bu kez kale tarafından işledim. Yer altında bir mağara gördüm. Bakıp gördüm; Hamza harb ederdi. Her kime ursa yakardı. Ahır kâfir âciz olup haracı alıp boynuna pacı vurdu. O devirde Padişah, Anter idi. Bunun atası yavuz er idi. Oradan çıkıp cihanı gezdik gördüğüm budur. Nişanı verdim.

Ömer dedi ki:

Ya Amir, şehir içine revan tezce vargil. Onlar söz dinlesinler, imana gelsinler ve yahut kanların boynuna alsınlar. Eğer onlar imana gelmezlerse ve yahut emrimi tutmazlarsa seraser hâk ile yeksan eder. Bir can bırakmam. Ömer benim gözlerim açsınlar canı elimden kurtarırlarsa kaçınsınlar.

Amir seman ve taa (başüstüne) deyup gitti ve şehir içine yetti. Süratle yürüyüp şehre girdi. Şah karşısına vardı durdu. Kız anı görücek dedi ki:

-Ey Pir; Ne dersin bana haber ver!

Amir dedi ki:

-Ey şah anla! Ömer'den gelmişem agâh ol! Ömer dedi ki:

-Var söyle imana gelsin ve yahut cizyeyi boynuna alsın. Eğer 'yok' der ise cümlesini kırarım, bu dünyadan defterini dürerim.

Şah Anter bu sözleri işidicek vücuduna beter bir lerze düştü. O anda çok korktu. Candan tenden ümidi kesti. Heman dem ne kadar beyleri varsa katına çağırdı ve ihtar edip dedi ki:

-Beyler, bu derde çare nedir? Eğer isterseniz midara edelim.

Cümle beyler birbirine danıştılar, bu derde şöyle bir çare buldular, dediler ki 'Eğer bu yılanı, bizi kahreyleyen bu ejderhayı defederse biz de dediğini yapalım.'

Meğer onda bir ejderha var imiş, günde yirmi deve yirmiş. Şahları buna muvafakat etti, 'Yazılan takdir bozulmaz.' dedi.

Bu söz üzere Ömer hazretlerine birkaç adam salarlar, onlar Ömer hazretlerine hemen varırlar.

Ömer'in başı kubbeye, teni bir dağa benzer. Üzerinden kuşlar uçamaz. Bunlar Ejderhayı tamamen anlattılar ve Ömer'e karşı ahd ü peyman ettiler.

Ömer, bunların sözlerini dikkatle dinledi. Heman dem Şah-ı Merdan Hazret-i Ali'ye döndü.

-Yâ Ali, dedi, ol Ejderhaya gitmek gerektir.

Şah-ı Merdan dedi ki:

-Kandadır gideyim, Mevlâ'nın emriyle iki pare edeyim.

Aynı tarafından gelen kâfirler beraber gidip uzaktan gösterdiler. Anlar havf edip geri döndüler. Şah bir baktı. Deveye benzer bir şey ovayı zabt etmiş. Gözü meşaleler gibi yanıyor. Her ağzından yere ateşler iniyor. Şah-ı Merdan taaccüp edip hayran hayran baktı ve;

-Yâ Deyyan! Senden yardım dilerim, dedi.

Ejder, Şah-ı Merdanı görünce deprendi. Şîr-i Yazdan hemen Zülfikar'ını çekip vurdu ise de ejderin bir kılına ziyan olmadı. 'Ne hikmettir?', diye tefekküre daldı. Bu kez heybetle bir na're vurdu. Yine bir kılını kestiremedi ve hiç tesir yapmadı. Hiddetinden Zülfikarı taşa çaldı, taş baştanbaşa ikiye bölündü dedi:

-Yâ Rab, ne hikmet? Kılıcım hızlı vuruşumla taşı kesti, ejderhayı kesmedi.

Hazret-i Ali biraz fikr edip dona kaldı. Tefekkür bahrine bir hayli daldı. Ol anda Aliye bir nida iriştı:

-Niçin kesmiyör bilir misin? 'Anı ol gâh helak ederim!' dedin de 'İnşallah!' demedin. Anın çün biz de ona 'Kesme! dedik. Bil ki sen öyle söyleseydin keserdi.

Ali bu nidayı işitip aklı gitti. Ağladı, göz yaşını akıttı.

Töve ve istiğfar etti. Zülfikar'ı elden bıraktı. Biraz şöyle beyhuş yattı, kaldı. Sonra aklı başına derildi. Yine ona nagihani düstur geldi ki 'Yılanı öldür!' diye. Hemen 'Allah!' diye Zülfikar'ı çekip yerinden sıçradı ve ejderhaya çaldı. O dem ejderhayı iki böldü.

O arada Şah-ı Merdan ziyade susadı. Hemen yeri depti, ayağı altında bir çeşme su aktı. Ondan içip abdest aldı, namaz kıldı Cenabı Halika niyaz etti. Ol ilin kamusu ona 'Pes!' dediler. Bu pınara da 'Ali Pınarı' deye ad kodular.

Ali, müminlerin yanına sağ salım geldi. Onlar etrafına toplanıp rahat oturdular, Ali ne kim olmuş ise hepsini birer birer söyledi ve anlattı. Hepsı işidip şaz oldular ve aferin kıldılar.

Ayni'ye de gidip Ali'nin yılanı öldürdüğünü söylediler. Ayni Ömer katına geldi. Ömer onu görüp şaz oldu. Ali ile de görüşüp şaduman oldu ve gönülde bir güman kalmadı.

Ayni ve etrafı dediler ki: 'Biz Ömer hazretlerine uyduk, ol din-i mübîne tabi olduk.,'

Ömer, bu sözleri işidicek çok memnun oldu ve

-Bu şehrin ismi (Aynitab) olsun dedi. (Bunun manası 'Aynî tövbe etti.' demektir.)

Ayni, ol demde şehrine döndü ve fakat sözünden tekrar rücu etti.

Bu gez Ömer bu sözü duyup!

-Asker! Bu şehri seraser yağma edin, diye emir verdi.

Asker hemen ol dem yürüyüp şehri yağma ettiler, türlü hasarat

verdiler. Kamu malın ve davarın aldılar, Ömer katına geldiler. Ömer bir adam yolladı. Dedi ki:

-Varın, benim hakkımda ne söylerler görün!

Onlar varup gizlice dinlediler. Kâfirler şöyle söylüyorlardı:

-Onu bize Allah havale etti n'idelim. Bize zulüm oldu nere gidelim.

Ömer katına varıp küffarın bu sözünü ona söylediler. Ömer onlara yine tekrar leşker saldı ki urup garet edeler.

Ömer bundan sonra yine adam yolladı, 'Ne söylerler dinleyiniz.' diye.

Vardılar dinlediler ki yine evvelki sözlerini söylüyorlar. Üçüncü defa yine leşker saldı ve garet ettirdi. Sonra yine adam yollayarak ne söylediklerini anlamak istedi. Onlar gidip kulak verdiler. Bu defa şöyle söylüyorlardı:

-Allah'a muti olduk. Din-i mübîni kabul ettik. Tabiiyyetten bir doğru yol bulmuşuz. Tâbiiz biz ona uyduk. Ne hod eylerse biz Allaha uyduk.

Ömer cengi menetti, iki gözü yaş ile doldu. Ağlayu ağlayu dedi ki:

-Varın, ne kim aldınızsa geri verin. Bunlar çünkü Allah işini kabul ettiler. Hak daima muini olsun.

Ömer elini kaldırıp göğe döndü. Yüzünü yere urdu; hem zarılık etti. Dedi ki:

-Yâ Rabbenâ! Sen inayet kıl! Bu kavme hidayet ver! Bunlara fazlınla rahmet eyle. Dahi nimetinle bunları topla. Bunların suçlarını sen bağışla Yâ İlâhi! Bulardan daimü'l-baki razi olduk. Hemîşe belâlardan sakla Ya Rabbi! Sen Muhammed Mustafa'dan ayırma! Buları ol safadan ırak etme! Buna eğri bakanlar olmasınlar. Ebed ağlayup gülmesinler, dahi kim kötü sapar oda yansın. Hezaran türlü türlü derde düşsün. Ey Hak! Anın kavmini kim ki incide, onu kahret ve oda yak! Dahi bu şehri, ruz u mahşer kaim olunca daim şen eyle. Eziyet eden bütün nâre yana ve azaları pare pare ola! Hayır say edenin bunda elini al, onu sen lütfunla cennete sal!

*Ömer pes ondan sonra şehre göçtü. Gelip ol yarenlere karıştı.
Kamu halk karşılayıp izzet ve ona can ü dilden hizmet kıldılar.*

*Ayni o günde hemen baş koydu, şahadet getirip amana geldi.
Cümleten ne kim varsa yeksan olarak bir kezden Müslüman oldular.
Ömer hazretlerini ve etrafını topladılar nice günler ziyafet eylediler.
Bölük bölük etraflardan gelirler Muhammed dinini hep öğrenirlerdi.*

Ömer anda bir ulu Cami bina edip ona ‘Ömer camii’ deyu ad verdi.

*Çünkü Anteb’in fetih işi oldu. Atın başın Acem mülküne çekti.
Acem iklimini de seraser feth edüp Onda on iki dilaver dikti.”*

Kaynakça:

Güzel, Cemil Cahit, Gazianteb’in İslâmlar Tarafından Fethine Dair Manzum Bir Efsane”, *Başpınar*, S. 1, 19 Şubat 1939, s. 11-12.

Yener, Ş. Sabri, “Anteb’in Halife Ömer Tarafından Fethi”, *Başpınar*, S. 2, 1 Nisan 1939, s. 23. / S. 3, 1 Mayıs 1939, s. 15-16. / S. 4, 1 Haziran 1939, s. 18-19. / S. 5, 1 Temmuz 1939, s. 15-16. / S. 6, 1 Ağustos 1939, s. 8.

Yener, Ş[akir], S[abri] “Antep Hakkında Tarihi Bir Efsane-Anteb’in Hazreti Ömer Tarafından Fethi”, *Başpınar*, S. 79-80, Aralık-Ocak 1946-1946, s. 1-7.

HAZÂ HİKÂYET-İ KIZ MA’A CÜHÛD

(Bkz. KIZ DESTANI)

HELALAY ile GARİP

Türkmenistan’da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye hacimsizdir. Metni Türkmenistan’da 1943 ve 1993 yıllarında yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bağdat’ta Adıl Şah adlı bir kızı vardır. Garip’in babası Diyarbakır’da Şaapbas’a vezirdir. Padişah kızı Şahsenem’i Garip’e vereceğini söyler. Kızını sevmeyişi gibi Garip’i de ülkeden kovar. Garip, Bağdat’a gelir. O yılı geride bırakır.

Bağdat hakanının Helalay adlı kızı onun da Destegül adlı bir yardımcısı vardır. Destagül, Garip'i Helalay'a över. Aslında Garip, kendisinin de ohuşana gider. Garip, Helalay'a da Destegül'e de yüz vermez. Şahsenem'in aşkından kurtulamamıştır.

Aradan zaman geçer, reddedilen Helalay, Garip'in odasına gider, kendisiyle evlenmeyi kabul etmezse ona öldürüleceğini söyler. Garip evlenmeyi kabul eder. Helalay ile Garip'in nikâhları kıyılır, yedi gün yedi gece eğlenirler.

Padişah bir süre sonra, tahta Garip'i geçirir.

Kaynakça:

Karrieva, Amangül - Kakalı Berkeliev-Kakabay Seyitmıradov, *Türkmenistan Halk Dessanları*, Aşgabat, 1943 (Türkmenistan, 1993.)

HEMRA VE HURLİKA

Uygur, Türkmen, Tatar, Karakalpak ve Kazaklar arasında yaygın olarak anlatılan halk hikâyesidir. Pek çok masalımsı ve olağanüstü unsurlar vardır. Üç anlatma arasında kısmi farklılıklar vardır, ancak müşterek hususlar daha fazladır. Söz konusu eşmetinler Naciye Yıldız tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır.

Bu destan Karakalpaklarda "Hürliha - Emira" adıyla bilinir (Bkz. *HÜRLİHA - EMİRA*).

Oldukça hacimli olan hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin Türkmen eşmetninin özeti şöyledir:

Ravilerin rivayetine göre çok eski zamanda Mısır'ın Hısrov adlı bir padişahı vardır. Padişahın hiç evlâdı yoktur.

Günlerden bir gün veziri Kasım'ın bir oğlu olur. Kasım, oğlu için bir toy düzenler. Ne kadar fakir fukara varsa toya çağırır. Padişahı da toya davet eder. Padişah toya gelir. O zamanda çocuksuz biri toya geldiğinde onun beline kemik sıkıştırıp, atının kuyruğuna da bez bağlamak adettir. Halk bu âdeti yerine getirmesi için vezir Kasım'a baskı yapar. Vezir yapmayınca halkın içinden iki yiğit yapmaya karar

verir. Padişah, durumu anlayınca toyu terk etmek için ayağa kalkar. Bu sırada gençlerden biri padişahın beline kemik sıkıştırır, diğeri ise atının kuyruğuna bez bağlar. Padişah üzgün ve canı sıkkin bir halde sarayına gider. Kırk gün bir hücrede kalır, hiç dışarı çıkmaz.

Halk Padişah'ın bu durumdan rahatsız olunca Kasım, padişahı teselli etmesi için saraya yollarlar. Padişah, çocuk sahibi olma umuduyla vezirinin tavsiyesiyle yeni kırk cariye alır. Fakat bunlardan da evlât sahibi olamaz.

Padişah, Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmeye karar verir. Veziri Kasım'ı da yanına alarak yollara düşer. Çöllerde yol alırken aksakallı bir dede ile karşılaşır. Padişah dedenin elini tutunca onun Hızır olduğunu anlar ve ondan yardım ister. Hızır da padişahın muradına kavuşması için Allah'a dua eder. Padişah ve veziri tekrar yollara düşerler. Nihayet Hz. Ali'nin kabrine varırlar. Orada kaldıklarının üçüncü gecesini padişah ağlaya ağlaya uyur. Rüyasında ona bir kız ve üç oğlan verileceğini, fakat çocukların on dört yaşlarına gelince geri alınacağını görür. Sıçrayarak uyanır. Padişah geri alınacak olan çocukların hiç olmamasını isteyerek yurduna varmak üzere yola çıkar.

Yurduna varınca otuz iki hanımına izin verir ve kendi de Mekke'ye gitmek amacıyla yollara düşer. Hanımlarından otuzu gider, fakat iki tanesi gitmez. Bu iki hanımın hamile olduklarından haberleri yoktur. Zaman geçince büyük hanımın iki oğlu, küçük hanımın ise bir oğlu bir kızı olur. Vezir hemen padişaha haber gönderir. Padişah haberi alınca çok sevinir ve hemen Mısır'a doğru yola çıkar. Mısır'a varınca büyük hanımdan olan iki oğlana Ziver ve Hurşit, küçük hanımdan olan oğlana Hemra, kıza ise Gülcemile isimlerinin verir. Çocuklar için kırk gün kırk gece toy düzenlenir.

Aradan zaman geçer ve çocuklar yedi yaşına gelirler. Oğlanlar eğitim almaları için mollaya verilirler. Gel zaman git zaman çocuklar, on dört yaşına gelirler. Padişahın eli yüreğindedir. Vezirleri, çocukların tecrübe kazanmaları için Çin-Maçin'e gönderilmelerini teklif ederler. Padişah da "Yanımda öleceklerine uzakta ölsünler!" diye düşünerek teklifi kabul eder. Oğlanlar için develerle hububat hazırlanır. Altınlar verilir. Yola çıkacakları zaman Gülcemile abisi için hazineden gizlice iki tane inci kandil alır ve onu abisine verir.

Padişah, oğullarını vezire emanet eder ve oğlanları yolcu eder. Gittikleri ülke kıtlık içindedir. Bunu gören Hemra dayanamaz ve Mısır'dan getirdiği hububatlarla aç halka, günde bir defa yemek dağıtır. Kendi malzemesi bitince ağabeylerinden ister, fakat onlar vermek istemezler. Hemra da kardeşinin verdiği inci kandilleri satarak, ağabeylerinden parayla yiyecek alır. Halkı, yine doyurur. Mısır'a dönecekleri zaman Hemra, isteyen yoksulların kendisiyle Mısır'a gelebileceklerini söyler. Kırk bin kişi Hemra ile Mısır'a gitmek ister.

Vezir, Ziver, Hurşit, Hemra ve kırk bin kişi yola çıkarlar. Hemra yolda susayan fakirlere su vermek için bir kuyunun başına gider. Orada Azrail ile karşılaşır. Azrail, ona vaktinin dolduğunu söyleyince Hemra karşı çıkmaz ve fakirlere veda eder. Fakirler Azrail'e, Hemra'nın yerine kendi canlarını alması için yalvarırlar. Vezir Kasım da Allah'a dualar eder. Sonunda dualar kabul olur, Hemra ve kardeşlerine Allah yüz yirmi yıl ömür verir. Ağabeyleri en önde giderken Hemra yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek için kervanın en arkasından ilerler. Mısır'a yaklaşıncı, padişaha haber vermek için üst üste iki adam gönderilir. Fakat padişah oğullarının yaşadığına inanmayıp adamların kendisiyle alay ettiklerini düşünerek ikisini de öldürtür. Son olarak vezir gider ve olanları anlatır. Padişah buna çok sevinir ve kırk gün kırk gece toy düzenleyip, at yarıştıtır.

Günler birbirini kovalarken Padişah, bir gece rüyasında İrem Bağı denen yerde peri kızlarının yanında bir kafeste bulunan nakışlı, rengârenk bir kuşun öttüğünü duyar ve peri kızlarından bu kuşun adının Bülbülgöye olduğunu öğrenir. Padişah, bu rüyadan ürpererek uyanır ve kuşun hasretiyle yataklara düşer. Vezirler İrem Bağı'nın beş yüz yıllık mesafede olduğunu gidiş gelişin bin yıllık mesafe ettiğini ve kuşu getirmenin imkânsız olduğunu söylerler. Fakat padişah yine de vazgeçmez. Bunun üzerine Ziver ve Hurşit, kuşu bulmak için yola çıkarlar. Hemra da olanları öğrenince babasının tüm yalvarmalarına rağmen ağabeylerinin peşinden gider. Ağabeyleri onu görünce hiç sevinmezler. Üç kardeşin karşılarına üç yol çıkar. Her birinin bir yola gitmesine karar verirler. Orada bulunan üç kayanın altına da birer ok koyarlar. Gittiği yoldan dönüp Mısır'a doğru yola çıkan okunu alacaktır. Böylece kimin eve gittiği belli olacaktır. Birinci yol, gidilip gelinmesi

kesin olan yoldur ve o yola Ziver gider. İkincisi, gidilip gelinmesi şüpheli yoldur ve o yola Hurşit gider. Üçüncü de gidilip gelinmesi imkânsız olan yoldur ve o yola Hemra gider.

Hemra gittikten sonra aynı anadan doğma olan Hurşit'le Ziver, anlaşp birinci yola giderler. Hemra yolda giderken babasının onu türbelerde yatmaması için ikaz etmesine rağmen bir türbeye girer ve orada uykuya dalar. Bu türbe, Hz. Ali'nin türbesidir. Türbede bulunan kırk çiltten, Hemra'ya lâıyk bir kız olarak Hurlika'yı düşünürler. Bu düşüncelerine Şah-ı Merdan da onay verir. Çilttenler, Hurlika uyurken onu alıp türbeye getirirler. Çilttenler, iki genci bir yere koyup nikâh kıyarlar. Nikâhı kıyan Ömer, vekil olan da Sultan Veyis'tir. Hurlika, Hemra'ya İrem Bağı'nda yaşadığını, istenirse oraya kırk günde varılabileceğini anlatır. Hemra da kendisini tanıtır. İki âşık yaşadıklarını rüya mı gerçek mi olduğunu anlamak için bir yol bulurlar. Hurlika kaçıp Hemra kovalarken ikisi de uyanırlar.

Kızın aşkıyla yanan Hemra onu bulmak için türbeden çıkıp yollara düşer. Hemra dokuz gün yol yürüyüp çöle varınca önüne bir dağ çıkar. Hemra, dağa baktığı sırada hem doğuda hem batıda güneşin doğduğunu görür. Ne tarafa gideceğini bilemediğinden Hz. Ali'den yardım ister. Duaları kabul olur ve önüne gelen yolda yürümeye başlar. Yolun sonunda İrem Bağı'na ulaşır. Karnı çok acıktığı için pilav pişen kazana elini uzatınca kazandan çıkan bir kevgir alnına yapışır. Etli börek pişen kazana el uzatınca, yine aynı şeyle karşılaşır. Üzüm yemek için dala elini uzatınca dallar ayağına dolaşır. Havuzdan su içmek isteyince havuzun suyu çekilir. Elma yemek için ağaca elini uzatınca dallar daha da yukarı kalkar. Bunu üzerine Hemra dua eder ve ağaçtan böylece bir elma koparabilir. Fakat elmayı yiyemeden elma elinde kaçır gider.

Hemra yorgunluktan bir gül ağacının dibinde uykuya dalar. Bu sırada Hurlika ve cariyeleri bahçeye gelirler. Hemra uyanır ve Hurlika'ya seslenir. Kız, yanındaki deve onu incitmeden yanına getirmesi için emir verir. Dev, Hemra'yı kızın yanına getirir. İki âşık kavuştukları için çok mutlu olurlar. Cariyeler kendilerini nikâhsız sanımasınlar diye de olan biteni onlara anlatırlar. Fakat yine de bir nikâh kıyıp düğün yapıp muratlarına ererler.

Aradan kırk gün geçtikten sonra bir seher vakti Hemra babası aklına düşer ve ah ederek uyanır. Hurlika, ne olduğunu sorunca Hemra babasının düşünde gördüğü kuşu anlatır. Hurlika buna bir çözüm bulacağını ve üzülmemesini söyler. Kız Heştiruh adlı devî yanına çağırır ve ondan Hemra'yı Semen Bağı'na götürmesini ister. Hemra'ya bağda bulunan eve girmesini, evdeki sandıkta bulunan kafesi alıp oraya geri gelmesini söyler. Kafesi açarsa, kardeşi Hüyrzagpıran'ın kuşun sesini duyup ona kötülük edeceğinden dolayı Hemra'yı kafesi açmaması için tembihler.

Dev, Hemra'yı bağa götürür. Hemra kafesi alır, fakat dayanamayarak açar. Gün ışığını gören kuş öter ve Hemra orada bayılır. Kuşun sesini duyan Hüyrzagpıran, Kaknus adlı devini kuşa bakması için yollar. Deve, Kuşu çalan biri varsa, ona taş mı suya mı vurulmak istediğini sormasını ve cevabın tam tersini yapmasını söyler. Dev, bağa girip Hemra'yı pençeleri arasına alarak havalanır. Uyanıp kendini havada bulan Hemra, deve yalvarır. Fakat dev ona merhamet etmez. Sadece taş mı suya mı vurulmak istediğini sorar. Hemra tam tersi yapılacağını tahmin ettiği için ve ölüsünü Hemra'nın bulmasını istediği için suya vurulmak istediğini söyler.

Bu sırada Heştiruh dev, havada Hemra ve diğer devî görür. Hurlika'nın gazabından korktuğu için hemen Hemra'yı kurtarmaya göğe çıkar. İki dev kapışırken Hemra yere doğru düşmeye başlar. Bu sırada gurra açtıran Hurlika, Hemra'nın yere doğru düştüğünü görür ve silkinip bir laçine dönüşerek Hemra'yı tutup yere indirir. Hurlika sevgilisine bunları yaşatan kardeşine savaş açar ve Hüyrzagpıran'ın üzerine bir ordu gönderir. Hurlika'nın ordusu kardeşinin ordusunu bozguna uğratır. Hüyrzagpıran kardeşinin uğruna bunları yaptığı insanoğlunu görmek için Hurlika'nın sarayına gelir. Kız, Hemra'yı görünce ona âşık olur ve bir geceliğine de olsa Hurlika'dan Hemra'yı ister. Hemra nikâh düşmeyeceğini ve bunun çok ayıp olduğunu söyler. Kız kardeşi ikna olmayınca kadıyı çağırmaya karar verirler. Kadı da Hüyrzagpıran'ı sevdiği için ondan alacağı otuz buse karşılığında nikâh düşer cevabını vermeyi kabul eder. Herkes toplanıp gelince Hurlika kardeşinin yanağında bir diş izi görür ve kadının rüşvet aldığını tahmin eder. Kadı da Hemra ve Hüyrzagpıran'a nikâh düşebileceğini söyleyince

Hurlika rüşvet alındığından emin olur. Hurlika kadını tehdit edip korkutarak doğruları söylemesini sağlar. Hüyrzagpıran kaderine razı olup eve döner.

Bu olaydan kırk gün sonra Hemra yine ah ederek uyanır. Babasına kuşu götürmesi için istediği sürenin dolduğunu ve artık gitmesi gerektiğini söyler. Hurlika, buna çok üzülür, ağlar. Hemra'ya yardıma ihtiyacı olduğunda yakması için bir saç teli verir. Hemra'ya saçı yakınca kendisinin yanına geleceğini söyler. Hemra üç aya geleceğine söz verip Bülbülgöye'yi de alıp yola çıkar.

Hemra ağabeyleriyle ayrıldığı üç yol ağzına gelince kayaların altına bakar ve üç okun da yerinde durduğunu görür. Kuşu kafesin altına gizleyerek ağabeylerini aramak için yola çıkar. Bir vakit yol aldıktan sonra, Şah-ı Dehken'in yurduna gider. Padişahın halkın arzlarını dinlediği saatte saraya gidip padişaha kaybolan iki abisini aradığını söyler. Padişah emir verir ve tüm yabancılar toplanıp getirilir. Hemra içlerinde ağabeylerini göremez. Hemra o diyarda bir de kız padişahın sarayı olduğunu öğrenir. Oraya gitmek için yola çıkar.

Kız padişahın ülkesine gidince kelleciler pazarında bir kellecide saçları sakalları birbirine karışmış, saçları tırnakları uzamış bir halde ağabeylerini görür. Onlara kendini tanıtır. Ağabeylerini hamama gönderip güzelce temizletir, giyimlerini düzeltir. Ağabeylerinin kız padişahla satranç oynayıp da yenilip bu hâllere düştüklerini öğrenir. Hemra bu kız padişahı yenmek ister. Onun kedisinin üzerine çıra yakıp satranç oynadığını ve hiç yenilmediğini öğrenir. Koltuk altlarına birer fare alarak kızın karşısına çıkar. Semiz bir kızdır. Hemra kızı güreş ve atışmada yener. Sonra kız kedisini ortaya getirip, üzerine çıra yakıp satrancı oynamaya başlar. Hemra yenilmek üzereyken fareleri çıkarır. Fareleri görünce dayanamayan kedi, onların üzerine atlar. Böylece çıra yana düşer ve Hemra kızı yener.

Hemra abisi Ziver'i bu kızla, diğer abisi Hurşit'i ise Şagul adlı bir kızla nikâhlayıp ulu bir toy düzenler. Ağabeyleri bundan pek hoşlanmazlar. Üç kardeş yola çıkarlar. Hemra taşın altına sakladığı Bülbülgöye kuşunu ağabeylerine gösterir. Onlar da iyice fesatlaşırlar. Hemra'nın hem kuşu bulmuş olması hem de kendilerini kelleciden kurtarmış olması babalarının gözünde onu en sevilen evlât yapacağını

düşündüklerinden Hemra'yı öldürmeye karar verirler. Hemra uyurken boğazına bıçağı dayarlar. Hemra yapmamalarını söylese de kararlıdırlar. Kuş bir anda onu yurdundan ayırdığı için Hemra'nın gözlerinin oyulup kendisine verilmesini ister ve yutarsa içinin soğuyacağını söyler. Ağabeyleri kuşun dediğini yapıp kardeşlerinin gözünü oyarlar. Kuş gözleri kanatlarının altına saklar. Ağabeyleri Hemra'nın elini ayağını bağlayıp onu bir kuyuya atarlar ve üzerine de taş yığarlar.

Ziver ve Hurşit Mısır'a gittiklerinde Hıroov padişah oğlu Hemra'yı sorar. Onlar da hiç karşılaşmadıklarını söyleyip Hemra'yı gönderdiği için babalarına sitem ederler. Padişah oğlunun uğruna yitip gittiği kuşu görmek bile istemez. Hemra'nın annesi Mihriban, kız kardeşi Gülcemile, çok üzülürler. Kuş padişaha olan biten her şeyi anlatır. Padişah olanları duyunca yataklara düşer. Biraz kendine geldiğinde Ziver ve Hurşit'in ellerini bağlatıp Hemra'yı attıkları kuyuya kendilerini götürmelerini söyler. İki kardeş onları çöle sürükleyip susuzluktan öldürmeyi planlarlar. Bülbülgöye bunu anlar ve padişaha söyler. Padişah bunları bir güzel dövdürür. Padişah, ailesi ve halk iki zalim kardeşin gösterdiği yoldan giderek Hemra'nın atıldığı kuyuya gelirler. Önce babası seslenir, fakat Hemra ağabeylerinin babalarını taklit ederek kendisinin yaşayıp yaşamadığını kontrol ettiklerini sanarak ses vermez. İkinci olarak annesi seslenir. Hemra yine ses vermez. Son olarak kardeşi Gülcemile hem seslenir hem de sel gibi gözyaşı akıtır. Hemra yüzüne gelen yaşları hissedince gerçekten geldiklerini anlar ve ses verir. Padişahın adamları hemen kuyuya inip Hemra'yı çıkarırlar. Acıya daha fazla dayanamayan Hemra düşer bayılır. Padişah oğlunu ve ailesini de alarak Mısır'a döner.

Hemra çok hastadır ve gözleri de görmez. Aklına Hurlika'nın verdiği saç teli gelir. Kardeşi Gülcemile'ye ateş yakmasını söyler. Yanan ateşe saç atar ve Hurlika ve cariyeleri hemen Hemra'nın yanına gelirler. Kız sevgilisini o halde görünce ağlayıp, kendinden geçer. Daha sonra Hurlika gurrandazlara gurra açıp, müneccimlere de kitap açıp Hemra'nın derdinin çaresini bulmalarını emreder. Gurrandaz, Hemra'nın oyuk gözününün abı zemzem ile yıkanması ve İrem Bağı'ndan gelmiş olan bir ak ve bir kızıl gülle silinmesi hâlinde Hemra'nın gözlerinin açılacağını söyler. Peri kızları hemen Ab-ı Zemzem ve gülleri getirirler. Bülbülgöye de kanatları altında sakladığı Hemra'nın gözlerini verir. Hurlika,

gurrandazın dediklerini yapıp Allah'a sevgilisinin gözlerinin açılması için dua eder. Duası kabul olur ve Hemra eskisinden de iyi olur. Tüm Mısır halkı ve ailesi buna çok sevinirler.

Hemra, zalim ağabeylerinin öldürülmesini değil kelleciye gönderilmelerini ister. Hisrov padişah, gelini Hurlika'yı Mısır'a davet eder. Hemra da Hurlika'dan Mısır'a gelmesini istediği için kız cariyelerine emir verir. Cariyeleri kızın taht ve tacını alıp Mısır'a taşırlar. Hisrov padişah, bu mutlu olaylar için kırk gün kırk gece toy tutup at yarıştıırıp, altın kabak attırır. Kırk gün sonra toy dağılır ve Hemra ve Hurlika muratlarına ererler.

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 166-167.

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Ankara, 2003, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, s. 205.

İnayet, Alimcan, *Hurlika-Hemracan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bier Araştırma*, İzmir, 1992, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Radloff, Wilhelm, *Proben der Wolksliteratür III*, Petersburg, 1885.

Rahman, Abdülkerim, *Uygur Halk Destanları*, Sincan Halk Neşriyatı, Sincan, 1981.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011.

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 56-79.

Yıldız, Naciye, *Hemra ve Hurlika Hikâyesinin Üç Eş-Metni Üzerinde Bir Değerlendirme*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

HEMRAH VE SEYYAD HAN

Azerbaycan, Türkmen, Özbek ve Kazak Türkleri arasında da farklı adlarla anlatılır. Azerbaycan'da Emrah ve Sayat Peri, Türkmenistan'da Sayat-Hemra, Karakalpakistan'da da Sayathan-Hemire olarak bilinmektedir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*).

İran'ın Kuzeydoğu bölgesinde yaşayan Horasan Türkleri arasında yaygın olan halk hikâyesidir. Elimizdeki yegâne yazma metin XX. yüzyılın ortalarında Horasan'ın Goçan ilçesinin Eli-abad köyünden Gül-Mehemmed oğlu Ağa Molla Mehmed İbrahim Şarei Eli-Abadi adlı bir bahşının anlattığı metindir.

Kim tarafından ve ne zaman tasnif edildiği bilinmeyen hikâyede mekânların pek çoğu ve şahıslar muhayyeldir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak diğer halk hikâyelerinden farklı olarak manzum kısım daha fazladır. Manzum kısımlarda ölçü sağlamdır. Hadise Azerbaycan'da başlayıp yine orada sona ermektedir. Hikâyenin kahramanı Hemrah, rüyasında âşık olduğu kızı alıp gelmek için yurdunu terk eder ve Rum ülkesine Kızıl Elma şehrine gider. Oraya babası ile gitmesi, ancak babasının iki sevgiliyi tanıştırp yurduna dönmesi diğer halk hikâyelerinde görmediğimiz bir durumdur.

Hemrah ile Seyyad Han üzerinde bir yüksek lisans çalışması gerçekleştiren Javanshür Babak, hikâyeyi Türk yazı diline kazandırmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Azerbaycan'da Mahmut ve Ahmet adlarında iki kardeş, bu kardeşlerden Mahmut'un Selbinaz adında bir kızı, Ahmet'in de Hemrah adında bir oğlu vardır. Çocuklar, evlenme çağına eriştiklerinde onları birbirine nişanlarlar.

Hemrah'ın ailesi çok fakirdir. Gün gelir kadıyı çağırırlar, Selbinaz ile Hemrah'ın nikâhını kıyar. Yedi gece yedi gündüz düğün yapılır. Düğünün son gecesine seferde olan Ahmet'in zengin dostu Budağ da katılır. Tacir Budağ'ın eline bir dütar verirler. Budağ, birkaç yıl önce Rum ülkesinde Kızıl Elma şehrine Muhammed Han Çelebi'nin sarayının ilerisinde Seyyad Han adında güzeller güzeli bir kızı görüp âşık olduğunu söyler ve dütar eşliğinde kıza söylediği türküyü okur.

Hâlâ onun vuslat ateşiyle yanıp kavrulduğunu söyler. Yemekler yenilir, Hemrah'ın ellerine kına yakılır.

Hemrah o gün sabaha doğru bir rüya görür. Rüyasında Hz. Ali Murtaza, Budağ'ın sözüünü ettiği Seyyad Han ile arşta nikâhının kıyıldığını Selbinaz'ı bırakarak, Seyyad Han'ın izinden gitmesi gerektiğini, onun da kendisini beklediğini söyler. Hz. Ali'den bu sözleri Hemrah aniden uykusundan uyanır ve Seyyad Han'ın izinden gitmeyi aklına koyar.

Sabah olunca, halk saz çalıp türküler söyleyerek Selbinaz'ı ata bindirirler ve Hemrah'ın evine getirir, gerdek odasına yerleştirir. Akşam erkekler de Hemrah'ı oraya getirirler.

Gece Selbinaz, Hemrah'ı dalgın ve düşünceli görür ve bunun sebebini sorar. Hemrah rüyasını anlatır. Artık buralarda duramayacağını ve Seyyad'ı alıp tez zamanda geleceğini söyler. Selbinaz buna karşı çıkar ve karalar bağlayacağını, gözü yollarda dönüşünü bekleyeceğini söyler.

Hemrah, annesinin yanına gider. Durumu anlatır. Selbinaz'ı ona teslim eder. Babası Ahmet oğlunu bu kararından vazgeçirmeye çalışırsa da başaramaz. Hemrah hazırlıklarını tamamlar. Evden çıkarken Selbinaz başını eşiğe kor, ne var ki Hemrah yine de kararından vazgeçmez. Kim var kim yok herkes birikir, Hemrah'ı ve babası Koca Ahmet'i uğurlar.

Bunlar 40 gün yol gittikten sonra Kızıl Elma'ya ulaşırlar. Bir çeşme başında toplanıp eğlenmekte olan kızlara Seyyad Han'ın obasını sormak için yanlarına giderler. Koca Ahmet, kızların içinde bulunan Nazlı Han'a âşık olur. Hemrah, orada daha fazla kalmadan ayrılmak isterse de babası ağırdan alır, gitmek istemez.

Koca Ahmet, Nazlı Han'ın kim olduğunu ve Seyyad Han'ın sarayının yerini öğrenmek ister. Nazlı Han, Muhammet Han'ın kızı olduğunu söyledikten sonra Seyyad Han'ın durumunu, köşkünü, sarayını, narin kızlarını, ördeklerini, kazlarını, laçinlerini, şahinlerini, bahçelerini, ovalarını, kara gözlerini, şirin sözlerinden söz eder.

Hemrah ve Koca Ahmet tekrar yola düşerler ve ertesi gün Seyyad Han'ın bahçesine ulaşırlar. Hemrah, babasını omuzlayıp duvarın üstüne çıkarır. Koca Ahmet duvarın üstünden bahçedeki yolları,

ağaçları ve köşkünde oturan Seyyad Han'ı görür. O sırada Seyyad Han'ın karşısında kızlar, saz çalıp türkü söylemektedir. Seyyad Han da ayna karşısında saçını taramakta, miskler-amberler sürmekte, kaşlarına rastık, gözlerine siyah sürme çekmekte, yüzüne allık, pudra sürmekte yüzündeki benleri boyamakta, buklelerine altın tozu dökmektedir. Üzerinde elbiseler değerlidir, kollarında altın bilezikler, göğsünden mücevherler, rengarenk altın işlemeli şallar vardır. Aşağı inip gördüklerini Hemrah'a anlatır, Seyyad'ı anlatmakla bitiremez. Bir çalgıcı gibi dütarını alıp bahçeye gideceğini söyler.

Hemrah, Koca Ahmed'ti bahçeye indirir. Ahmet, bir yandan elma yer ve bir yandan da elmaların bir kısmını koynuna doldurur, bir kısmını da suya atar. Seyyad Han bunu görür. Oradaki kızlar ellerindeki sopalarla Koca Ahmet'i ite kalka Seyyad Han'ın karşısına getirirler. Koca Ahmet, Azerbaycan'dan geldiğini, aç olduğunu söyler. Seyyad Han, sırtındaki sazı sorar. Koca Ahmet de güçlü bir âşık olduğunu sorar. Bunun üzerine Seyyad Han kendisine sorular soracağını, eğer doğru cevap veremezse zindana attıracağını söyler. Seyyad Han, dütarıyla niçin bahçedeki elmaları topladığını sorar, Koca Ahmet de cevaplandırır. Seyyad Han, bu defa elmaları niçin suya attığını sorar. O da bahçenin dışında aç bir oğlunun olduğunu, elmaları onun toplaması için dereye attığını söyler. Seyyad Han, nereden gelip nereye gittiğini doğru olarak söylemesini ister. Koca Ahmet, Kızıl Elma yurduna Azerbaycan'ın Erivan şehrinden geldiklerini, buna da Pir Budağ adlı bir tüccarın ve Şah-ı Merdan İmran Ali'nin sebep olduğunu söyler. Kız bu sözleri duyunca içine bir huzur dolar. Çünkü kendisinin de rüyasına Hz. Ali girmiş ve "Kırk gün sonra buraya Hemrah adlı bir oğlan gelip sana misafir olacak. O senin nasibindir. Kutlu bir saatte sizin nikâhınız arşta kıyıldı." demiştir.

Kızın yüzündeki gülümsemeyi görünce Koca Ahmet rahatlar. Bu sırada Hemrah duvardan atlayıp yanlarına gelir. Seyyad Han sırtında sazı olan Hemrah'ı görünce çok sevinir. Ona, kapı kapı gezerek saz çalan biri mi, yoksa düşünde Hz. Ali'nin sözünü ettiği âşık mı olduğunu anlamak için sorular sorar. Hemrah da Seyyad Han'ın yüreğinden geçenleri anlar ve buralara kadar gelmesinin sebebinin kendisi olduğu söyler. Ardından babasının arzusu üzerine Seyyad Han'ın köşküne,

bahçenin güzelliğine ve oradaki kızlara bir deyiş söyler. Seyyad Han ve kızlar, Hemrah'ın sözlerini beğenirler. Seyyad Han, sofraya hazırlarlar onların karnını doyurur.

Baba-oğul orada üç gün, üç gece çalıp söylerler. Dördüncü gün Seyyad Han, Koca Ahmet'e artık gidebileceğini, oğlunun yanlarında kalıp çalıp çağırmasını ister. Koca Ahmet hem oğlundan ayrılması hem de kovulma hali ile hüznü sözler söyleyip oğlunu Seyyad Han'a emanet eder. Oğlu ile baş başa kaldığında; "Bahçenin etrafında bekçiler, fitneler, gammazlar var. Öyle korkusuz olma ve türküy söylediğinde sesini fazla yükseltme. Bahçede bulunduğunu yabancılara bildirme. Şayet rakiplerin bahçede olduğunu öğrenirlerse seni idama götürürler. Sana zulüm eder, nazik bedenini de darağacına asarlar." diyerek öğütler verir. O da sazı ile Selbinaz'a kendisini unutmamasını söyler. Baba oğlu gözyaşlarıyla birbirinden ayrılır.

Koca Ahmet, üç aylık yolculuktan sonra evine gelir. Selbinaz amcasının yanında Hemrah'ı göremeyince ah çekip ağlar. Amcası Koca Ahmet'ten Hemrah'a ne olduğunu sorar, o da Hemrah'ın yakında geleceğini söyler.

Diğer taraftan Hemrah, babasından ayrıldıktan sonra hüznlenir. Seyyad Han onu teselli eder. Saz çalıp rahatlamasını söyler. Hemrah, Seyyad Han'a üç aylık yolu kendisi için aşır geldiğini ve vuslata kavuşmak istediğini söyler. Hemrah bu sözleri söyleyince Seyyad Han, kızlara sır tutmaları ve haset etmemeleri şartıyla Hemrah'ı köşke çıkaracağını söyler. Onlar da söz verirler.

Akşam olunca hazırlıklar yapılır ve Hemrah meclise gelir. Seyyad Han, Hemrah'a oradaki kızlardan birisine bir deyiş söylemesini ister. O da diğerlerinden farklı bulduğu Gürcü kızına bir deyiş söyler. Hemrah'ın diğer kızları bırakıp kâfir Gürcü kızına deyiş söylemesi Seyyad Han'ın zoruna gider, onun nasıl birisi olduğunu ve kusurlarını deyişle dile getirir. "Sen bir kızın vasfını övmemi söyledin ben de övdüm. Benim kabahatim ne?" der. Seyyad Han, Hamrah'a güzelliğini fark etmesini ve kendisine yakın olmasını söyler.

Hemrah, Seyyad Han'ın sözlerine alınır ve üç ortalarda görünmez. Seyyad Han, Hemrah'ı çağırır ve onun gönlünü almaya çalışır. O gece kadar sarılıp koklaşırlar.

Ertesi gün bahçede Hemrah dütarı ile kızlara, gece yaşadığı mutluluğu dile getirir. O sırada bahçeye bir gelin ile bir kız gelir, Seyyad Han'dan kimin daha güzel olduğunu söylemesini isterler. O da bu işe Hemrah'a havale eder. Hemrah onların güzelliğini anlatırken ölçüyü kaçıır. Söylediği sözler Seyyad Han'ı öfkeler. Kızlara Hemrah'ı sopa ile dövmelerini emreder. Kızlar söyleneni yapar ve döve döve onu bahçeden dışarıya çıkarırlar.

Hemrah, şehre gider, birkaç gün orada burada gezip durur. Rastladığı bir Dadı Kadın ona bu hâllere neden düştüğünü sorar, o da olanları anlatır. Kadın o gün bahçeye gideceğini söyler, kendisinin de beraber gelmesini ister.

Kadın ve Hemrah bahçeye giderler. Hemrah bir ağacın dibinde otururken Kadın Seyyad Han'ın yanına gider. Ona Hemrah'ı sorar. Seyyad Han da olanları anlatır. Dadı Kadın, güzel sözlerle Seyyad Han'ın gönlünü alır ve kendisi ile Hemrah'ı görüştürebileceğini söyler ve Seyyad Han'ı bahçede Hemrah'ın olduğu yere götürür. Dütarla birbirlerine sitemlerini ve sevgilerini söylerler. Daha sonra sevgilerine bağlı kalacaklarına dair birbirlerine söz verirler. Köşke gelip birlikte hoş vakit geçirirler.

Sabah Seyyad Han, Hemrah'a gül toplamak için bahçeye gider. Uyandığında onu yanında göremeyen Hemrah onu epey aradıktan sonra bulur ve ona kırıncı sözler söyler. Bunun üzerine Sayat han, kızlara emreder ve Hemrah'ı dövdürür ve ardından zindana attırır.

Dördüncü gün, Hemrah, hapsedildiği hücrenin penceresinden Seyyad Han'ı iki zenci köleyle görür. Acı ve sitemle Seyyad Han'a deyişler okur. Seyyad Han, onu umursamaz ve oradan ayrılır.

Ertesi gün dadı Kadın bahçeye gelir ve Hemrah'ı göremez. Seyyad Han'a onun nerede olduğunu sorar, zindanda olduğunu öğrenince oraya gider. Hemrah, Dadı'ya üç gündür aç olduğunu ve Seyyad Han'ı hâlâ çok sevdiğini söyler, tekrar aralarını bulmasını ister. Dadı, gerekli izni alır, Hemrah köşke gelir. Hemrah deyişle baştan aşağı kırmızılar giyinen Seyyad Han'ın güzelliğini över.

Seyyad Han, Dadı ile başbaşa kalınca ona köşkte vuslata eremeyeceğini ve Hemrah ile birlikte Azerbaycan'a gitmek fikrinde olduğunu söyler. Dadı bu fikri makul karşılar.

Seyyad Han, kızları son defa toplayıp güzel bir ziyafet verir. Dadı hazırlık yaparken Seyyad Han kızlarla vedalaşır. Kızlar, Hanımağa olan Seyyad Han'ı gözyaşlarıyla uğurlarlar.

Bunlar, Azerbaycan'a doğru üç gün üç gece yol alırlar. Yolda dinlenirken Hemrah başını Seyyad Han'ın dizine koyar. Çok geçmeden Seyyad Han, kendilerine doğru gelen bir toz bulutu görür. Biraz sonra peşlerinden gelenler bunları çembere alır. Askerlerin komutanı Seyyad Han'a babasının ve annesinin adını kirlettiğini, Celeb halkının tamamını da utandırıp başlarını eğdirdiğini söyler. Bunun üzerine Seyyad Han, komutana kendilerine dokunmamaları şartıyla yanındaki malını, servetini verebileceğini söyler. Komutan ve askerler buna razı olurlar. Seyyad Han, komutana bir kat elbise, bir avuç dolusu altın, mücevher verir. Atın sırtındaki bir hurç dolusu altın sikkeyi de askerlere verir. Bunlar da mutlulukla hayır dua edip geri dönerler.

Seyyad Han ile Hemrah Allah'a şükredip Azerbaycan'a doğru yollarına devam ederler. Güzel bir günde Eriwan dağlarına ulaşırlar. Yolda Hemrah Selbinaz'dan söz eder ve ardından olup biteni anlatır. Hemrah, Selbinaz'la geçirdiği yerleri görünce duygulanır.

Biraz yol gittikten sonra Kızıl Elma yolunda Hasan Ali adında birinin misafiri olurlar. Herkes Seyyad Han'ın güzelliğine meftun olur. Sonra onlarla vedalaşıp yola düşerler. Yolda rastladıkları bir değirmende konaklarlar. Değirmenin etrafında güzel bahçeler ve güzel bir köşk vardır. Oradaki bir kızdan buraların sahibinin Selbinaz olduğunu öğrenir. Selbinaz da o sırada bahçededir. Kız, Selbinaz'ın yanına gidip bir adamın kendisi ile görüşmek için izin istediğini söyler. Selbinaz izin verir.

Hemrah, Seyyad Han'ı dışarıda bırakıp Selbinaz'ın huzuruna çıkar. Karalar giymiş olan Selbinaz, Hemrah'ı tanıyamaz. Hemrah kimliğini gizler ve Hemrah'ı Seyyad Han'ın bahçesinde gördüğünü söyler ve kendisinin niçin karalar giydiğini sorar. O da bunun sebebinin nişanlısı Hemrah olduğunu ve o gelinceye kadar da karalar giyeceğini söyler. Biraz sonra Selbinaz Hemrah'ı tanır. Birbirine sarılıp ağlarlar. Selbinaz, Seyyad Han'ı getirip getirmedikini sorar. Hemrah, deyiş ile olup biteni anlatır ve Seyyad Han'ı getirdiğini söyler. Selbinaz bunun üzerine kara elbisesini çıkarıp rengarenk elbiseler giyer, takılar takıp süslenir.

Hemrah, Selbinaz'dan Seyyad Han'a karşı yakınlık ve ilgi göstermesini rica eder. Selbinaz da akrabasını, kızları yanına alıp Seyyad Han'ı karşılamaya çıkar. Hep birlikte köşke dönerler. Selbinaz, güzel bir ziyafet verir.

Sabah olunca atlarına binerek şehre doğru giderler. Birkaç yaramaz adam şehrin hükümdarına gidip; "Koca Ahmet'in oğlu Hemrah, Rum vilâyetinden Hasan Han Çelebi'nin Seyyad Han denen peri gibi kızını getirmiş. Bu kızın cihanda eşi benzeri yok ve güzelliği güneşle ay gibi ışık saçıyor." derler. Hükümdar, emir verir, Hemrah'ı yakalatır ve zindana atattırır. Seyyad Han, bir mektup yazıp gizlice hükümdara gönderir. Hükümdar merhamete gelir ve Hemrah'ı serbest bırakır.

Hemrah, önce Selbinaz'ı, sonra da Seyyad Han'la vuslata erer.

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 165-166.

Javanshır Babak, *Horasan Türkçesi Hemrah ve Seyyad Han Destanı (İnceleme - Metin - Sözlük)*, İstanbul, 2008 (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, Halil İbrahim *Türkmən Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011.

HEYRATDI KASIM

Azerbaycan'da anlatılan hikâyelerdendir.

Muhteva itibarıyla Şah İsmail ve Elif ile Mahmut hikâyeleriyle müştereklik gösterir. 1974'te Tovuz'da yaşayan Aşıq Ekber Ceferov'dan derlenmiş metin Azerbaycan Folklor Külliyyatının 27. Cildinde yayımlanmıştır.

Hikâyede ceylanın insan olması, tayy-i mekân, tayy-i zaman gibi olağanüstülükler vardır.

Şahıs kadrosunu Kasım, Esmail, Vezir, Eyvaz, Keykubat, Fekfur

Peri, Celali pehlivan oluşturur. Hayvan olarak ceylan, ülke olarak da Hindistan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir gün şehzade Kasım arkadaşlarıyla ava çıkar. Bir ceylan görürler. Kasım der ki: "Ceylan kimin başının üstünden atlayıp giderse, onun sonu kötü olacak!" Ceylan da Kasım'ın üstünden atlayıp kaçar. Kasım, ceylanı tek başına bulmak ister. Atıyla birlikte ceylanın peşinden gider. Ceylan aslında Hint padişahının kızı Esmail'dir. Ceylan, atlıdan kurtulamayacağını anlayınca tekrar insan kılığına döner.

Kasım, çeşmenin başında dinlenirken uyur. Esmail, onun bulunduğu yere gelir ve Kasım'ı uyurken bulur. Bir mektup yazar. "O aradığım ceylan benim. Ben Hint padişahının kızı Esmail'im." der. Mektubu, Kasım'ın koynuna koyar ve ülkesine gider.

Şehzade Kasım uyandığında koynundaki mektubu fark eder.

O sırada Kasım'ı aramakta olan Vezir, yanına gelir. Kasım ona olanları anlatır. Kızı aramaya gideceğini söyler. Babası Kasım'ın gitmesine razı olmaz. Kasım ısrar eder. Babası vezire; "Otuz asker al, Kasım'la git. Her gün on asker geri dönsün Kasım korkunca geri döner." der.

Vezir emri yerine getirir. Yolda dördüncü günün sonunda Kasım bakar ki bir tek Vezir kalmış. Bunun Vezir'in işi olduğunu anlayıp onu da kovar.

Kasım, yoluna devam eder. İleride bir kale görür. Kalenin kilidini kırıp içeri girer. Bakar ki çok güzel bir kız oturmuş ağlıyor. Kızın abisi yedi ağabeyi savaştadır. Altı kardeş ölmüş, sadece adı İbrahim olan hayatta kalmıştır.

Kasım gidip İbrahim'e yardım eder. Birlikte, haramileri ve onların reisi Eyvaz'ı öldürürler. Kasım yoluna devam eder ve Hindistan'a gelir. Kasım, burada da pehlivanların başı Keykubat'la karşılaşır. Keykubat'ın 7777 askeri vardır. Kasım önce Keykubat'ın 3 pehlivanını alt eder.

Keykubat'ın Fekfur Peri adında sevdiği bir kız vardır. Kız ise, Keykubat'ı sevmeyi. Keykubat'la Kasım savaşırken gönlü Kasım'ın yenmesinden yanadır. Mücadelenin galibi Kasım olur.

Kasım, o gece Fekfur Peri'nin evinde kalır. Sabah olunca Fekfur Peri ile helalleşip yola çıkar. Üç gün sonra Celali pehlivanının çadırlarının bulunduğu yere gelir. Kasım, bu defa Celali ile karşılaşır. Tam onu öldürecekken Celali'nin bir kız olduğunu görür. Kasım, birkaç gün Celali'nin yanında kalır. Celali'nin kendisini kim yenerse onunla evleneceğine dair sözü vardır. Ancak Kasım, Esmail Hanımı unutamaz. Celali, Kasım'ın hüznü olduğunu görünce bunun sebebini sorar. O da durumu anlatır. Celali, bunun kendisi için çok kolay olduğunu söyler ve ardından gidip getirmeye muvaffak olur.

Celali, Kasım ve Esmail Hanım, Fekfur Hanım'ın yanına giderler. Üç gün burada kaldıktan sonra birlikte yola çıkarlar.

Kasım, üç güzelle vatanına döner. Herkesin karalar giydiğini görür. Rastladığı birine bunun sebebini sorar. O da padişahın oğlunun seferde öldüğü haberini aldıkları için halkın karalar giydiğini söyler.

Kasım, hemen saraya gelir. Saraydakiler onun ölmediğini görüp sevinirler.

Vezir, sihirli yüzük sayesinde tahta geçer. İlk iş olarak Padişah'ı hemen zindana attırır. Kasım'ın da gözlerini çıkarttırır büyük bahçesine gönderir.

Kasım bahçede gözü yaşlı otururken iki kuş gelir, tüylerini gözüne sürürse gözlerinin açılacağını söyler. Kuş dilinden anlayan Kasım el yordamıyla yerdeki kuş tüylerini bulur ve onları gözlerine sürer.

Kasım'ın gözleri açılır. Kasım'la Celali karşılaşır kızların yanına giderler. Sonra da veziri öldürürler. Herkes Kasım'ı padişah ilan eder. Feteli Padişah'ı'nı zindandan çıkarırlar. Sonra da kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azerbaycan Folklor Külliyyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutut Yayınları*, C. 27, s. 125-159.

HİTAYİ'NİN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN)

HİKÂYÂT-I KISSA-YI MİHR Ü VEFA

Yazılı kaynaklarda bilinen bir hikâyedir. Hikâye üzerinde *İsmet Tüfekçi çalışmıştır. Tüfekçi, Hikâyât-ı Kıssa-yı Mihr ile Vefa*” adlı tezinde hikâyenin metnini kaydetmiştir. Motif yönünden oldukça zengin olan hikâyede olağanüstülükler ön plandadır.

Hikâye, Ali Berat Alptekin tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Eski zamanlarda Rumeli vilayetinde Kaygusuz Şah isminde zengin bir padişah yaşamaktadır. Padişahın üç oğlu vardır. Günün birinde padişah hastalanır, derdine hiçbir hekim derman bulamaz. Padişahın iyice düştüğünü gören vezirler toplanıp; ‘Padişahım, tahtınızı kime bırakacağınızı vasiyet edin, sizden sonra karışıklık olup kavga çıkmasın.’ diye dileklerini bildirirler. Padişah da hazinede üç tane küp olduğunu, kendisi öldükten sonra onları açmalarını ve lalanın sözünden çıkmamalarını tembihler.

Padişah bir müddet sonra ölünce onun vasiyeti gereğince küpler açılır. Büyük küpün içi toprak, ortanca küpün içi kemik, küçük küpün içi ise altın doludur.

Bu duruma bir mânâ veremeyen vezirler, lalaya giderler. Lala, toprakların ve tahtın büyük şehzâdeye; deve, koyun, sığır gibi malların ortanca şehzâdeye; altınların da küçük şehzâdeye verileceğini söyleyerek müşkülü halleder. Böylece büyük oğul, babasının yerine geçip padişah olur, ortanca kardeş de kendine düşen payı alıp bir yere yerleşir. Vefa ismindeki küçük kardeş ise, altınları alarak gününü gün etmeye başlar. Kısa sürede baba mirasını tüketen Vefa, Allah’a yalvarır, bulunduğu Tekye şehrinde ayrılıp başka diyarlara gitmeye karar verir.

Yolda bir remilci gören Vefa, geleceği hakkında falına baktırır. Remilci; ‘Bir şehre varacaksın, o şehrin arkasından bir su akar. Eğri şehrindeki bu suyun gözesine gidersin, orda bir canavar gelip su içer. O canavarı gizlice takip et, içi hazine dolu bir mağaraya varırsın ve orada yaşayan dünya güzeline sahip olursun.’ der.

Vefa, yola revan olup Tekye şehrinden ayrılır. Bir müddet gittikten sonra Vefa'nın karşısına dört yol çıkar. Vefa, hangi yola gideceğini düşünürken gaipten gelen bir ses, onu orta yola gitmesi için ikaz eder. Yolu takip eden Vefa, remilcinin dediği suyu bulur ve gözesinde beklemeye başlar.

Canavar gelip suyunu içer, daha sonra da mağarasına döner. Canavarı takip eden Vefa, mağarada bir güzelle karşılaşır. Mihr-i Banu ismindeki kızı gören Vefa, bir 'ah' çeker ve bayılır. Vefa, burada yedi kere bayılıp ayılır. Sonunda kendisine gelen Vefa, Banu'ya kim olduğunu sorar. O da başından geçenleri anlatır.

Vefa'yla Mihr-i Banu böylece sohbet ettikten sonra mağaradaki hücreleri sırayla gezerler. Fakat bu hücrelerden birisini Banu göstermez. Çünkü orada bir ağaç vardır, her yıl üstünde üç gömlek biter, gömleğe kim dokunursa başına bir felâket gelir. Yasak hücreyi çok merak eden Vefa, Banu'nun uyuduğu bir saatte hücreye girer ve dokunulmaması gereken gömleğe dokunur. Bunun üzerine gömlek uçar. Hadiseyi öğrenen Banu, çok üzülür, fakat iş işten geçmiştir. Uçan gömlek Mağrip'te bir 'çiftçi' dükkânına düşer.

Çiftçi; 'Böyle güzel bir gömlek benim harcamı değildir.' diyerek onu köyün seyyahına satar. Seyyah da 'Bu gömlek bana lâıyk değildir.' diyerek Mağrip Padişahı'nın vezirine verir. Vezir de gömleğin kendisine lâıyk olmadığını söyleyerek padişaha hediye eder.

Padişah gömleği görür görmez 'ah' çekerek vezirine gömleğin sahibini bulmasını tembihler. Boynunun vurulmasından korkan vezir, çaresizlik içerisinde bütün beylerini bir tarafa gönderir. Günün birinde vezir, kara kan düşünürken ona bir konak sahibi yol gösterir. Konak sahibi; 'Bu pireheni sen bulamazsın. Rumili'nde Tuna kenarında Azarka Cazu isminde bir kocakarı vardır, ancak o bulur. Onun her yerden, her şeyden haberi vardır.' der.

Bunun üzerine vezir, Cadı kadını bulur. Cadı, küpüne biner, yılanı kama yapar ve vezirle birlikte önce padişahın sarayına gelir. Bu sırada padişah içir e düştüğü aşk derdi ile perişandır. Cadı, padişaha; derdine çare bulacağını, âşık olduğu güzelin de Mihr-i Banu olduğunu söyler. 'Gidip, o güzelin sevgilisi Vefa'yı öldüreceksin, daha sora da Mihr-i Banu'yu getireceksin.' der. Küpüne binen Cadı, buradan

ayrıldıktan sonra Mihr ü Vefa'nın bulunduğu yere, mağaraya gelir. Dilenci kılığındaki Cadı'yı Mihr ü Vefa biraz altınla savmak isterlerse de bunu başaramazlar. Cadı, sihir yapar ve Vefa'yı öldürür. Mihri Banu'yu padişahın huzuruna getirir. Banu, sevgilisini Cadı'ya sorar Öldürüldüğünü öğrenince de ah, figan edip ağlar.

Padişah, Banu ile evlenmek ister. Lâkin Mihr-i Banu buna razı olmaz. Bir yıl mühlet ister ve sakın bir köşede yas tutar. Padişahın emriyle bütün halk da bir yıllık yas tutmaya başlar Öte yandan Vefa'nın kardeşleri merak edip onu aramaya çıkarlar. Bir falcının yardımıyla Vefa'nın bulunduğu mağaraya gelirler Kardeşleri Vefa'nın boğazlandığını görünce ağlamaya başlarlar. Bunların yanına Hazreti Hızır gelir. Dua eder ve Vefa tekrar dirilir.

Kardeşleri onu tekrar memleketlerine etmez. Ne şartlarda olursa olsun Banu'yu bulacağını söyleyip aramaya başlar.

Günler sonra yolu Mağrip diyarına düşer.

*Şehre girince yas tutup kara giymediği için onu yakalarlar. Bir bağban burada Vefa'ya yardım eder. Bu arada Vefa, Banu'nun padişahın sarayında olduğunu öğrenir. * burada Vefa'ya yardım eder. Bu arada Vefa olduğunu öğrenir.*

Vefa, Banu'yu kaçırma planları hazırlar. Bağban her gün yemiş satmaktadır. Bir gün de Vefa'yı yollar. Vefa, giderken Banu'nun çok önceleri toplayıp sakladığı nergislerden birkaçını sepetine koyar ve bir de muhabbetname yazar. Daha sonra da sepetini alıp saraya gider.

Banu, yemiş almak isteyince nergisleri tanır. O da Vefa'nın muhabbetnamesine bir cevap yazar; 'Akşam oldukça gel, senin ile kaçalım.' der.

Gece padişahı sarhoş eden Banu, oradan kalkıp Vefa'nın yanına gelir. Birlikte kaçarlara ve bir mağarada gizlenirler. Padişah, durumu öğrenince çok üzölür, fakat iş işten geçmiştir. Padişah, çeşitli yollara başvurursa da Mihr ü Vefa'yı bulamaz."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 270-279.

Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Folkloru I-II*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2006, s. 378-387.

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter Yayın, Ankara, 2010, s.260-264.

Tüfekçi, İsmet, *Hikâyât-ı Kıssa-yı Mihr ile Vefa*, Erzurum, 1980, (Basılmamış Bitirme Tezi).

HİKÂYET-İ ABDÜLMECİD

Arapçadan Türkçeye aktarılmış bir hikâyedir. Metin Eski Anadolu Türkçesi dönemine aittir. Eserin giriş kısmında şöyle bir ibare vardır:

“Bilgil ki iş bu kitâbda Nîl-i Mübârek ırmâğı kıssası rivâyet olunur ki ve anın acâ’ib ve garâ’ib hikâyet olunur. Ol sebebden ben za’if bu kitâbı Arabî dilinden Türkî diline tercüme eyledim. Öyleki okuyanlar ve dinleyenler zevk u safâlar iderler. Ol sebebden ben fakirü’l-hâkîri hayr dua ile yâd eyleyeler.”

Hikâye üzerinde ilk olarak Yusuf Ziya Sümbüllü çalışmıştır. Sümbüllü, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü’nde, Türkçe eserlerde 8364-4 kayıt numarası ile kayıtlıdır. Ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Toplam 9 yaprak olup her yaprakta 17 satır bulunmaktadır.

Dinî motiflerin yanında, hikâyenin kahramanı Abdülmecid’in bin yıl ömrünün olması, başı gökte, burnunun deliklerinden, ağzından ve gözlerinden ateş saçan canavar, bakırdan kuş, yetmiş dört dallı elma ağacı, susuzluğu ve açlığı günlerce gideren anar, güneşin ve ayın olmadığı yer, ak gümüşten çanak, misk ve amber kokan kubbe, yakuttan gök, nurdan direk gibi olağanüstülüklerin de yer aldığı bir hikâyedir. Hikâyede Nil, tıpkı Fırat gibi mübarek olarak nitelendirilmiştir.

Hikâye Yusuf Ziya Sümbüllü tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Allah’ın sevgili kullarından biri olmakla 1000 yıl ömrü olan Abdülmecid, kâfir memleketlerde bir nice yıl tutsak kaldıktan sonra, Allah’ın yardım ve inayeti ile kaçarak Mısır’a ulaşır. Burada 81 gün gezip dolaşan Abdülmecid, Nîl Nehri’ni görür görmez ona hayran kalarak, bu nehrin kaynağını bulmaya and içer. Bu hâl üzere 30 yıl

Nil Nehri'ni seyrettikten sonra, kaynağa ulaşmak adına maceralı yolculuğuna da başlamış olur.

Abdülmecid yolculuğu sırasında masallara ve efsanelere özgü dini-sihri olağanüstülüklerle sahip kişi ve varlıklarla da karşılaşır. Bu kişilerden özellikle İmran her ne kadar Abdülmecid'i çıkmış olduğu bu zorlu yolculuktan vazgeçirmeye çalışsa da Abdülmecid'in bu iş için seçilmiş kişi olduğu kanaatine vararak, ona yardım etmeye karar verir.

İmran'ın yol göstermesi ve tavsiyeleri doğrultusunda, pek çok güçlüğü aşan Abdülmecid, Cebrail (a.s) in de yol göstermesi ve verdiği malumat sonucu Nil Nehri'nin kaynağına yani Cennet'e ulaşır. Böylece Nil'in kaynağını bularak amacına ulaşan Abdülmecid, geldiği yerden yine fantastik nitelikteki yolculuğunu tamamlayarak İmran'ın defnolduğu mezarı ziyaret edip geri döner."

Kaynakça:

Sümbüllü, Yusuf Ziya, " Hikâyet-i Nil-i Mübârek Üzerine", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish of Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2755-2770, Ankara-Turkey.

HİKÂYET-İ ÂŞIK EFGAN

Türkiye'de anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye metni, yegâne nüsha olarak M. Öcal Oğuz'un şahsi kütüphanesinde bulunan yazmada kayıtlıdır. Hikâyenin yazıldığı tarih ve müstensihi hakkında bilgi mevcut değildir. Taşıdığı özellikler göz önüne alındığında hikâyenin XVIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir. Hadiselerin geçtiği mekân da hikâyede pek yer almaz ancak M. Öcal Oğuz, hadiselerin vuku bulduğu yer olarak Orta Karadeniz'in öne çıktığına işaret etmiştir.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahip olup aşk konuludur. Hikâye kahramanı Âşık Efgan'ın sevdiğine kavuşmak için senelerce diyar diyar onu araması ve çektiği çileler üzerine kuruludur.

Üzerinde pek çalışma yapılmamış olan hikâye ile ilgili olarak M. Öcal Oğuz'un 1995 yılında hazırlamış olduğu "Âşık Efgan Hikâyesi İnceleme-Metin" adlı çalışma bu alanda yapılmış ciddi bir çalışmadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Tiflis Bey'inin bir oğlu olur. Bey, şükür nişanesi olarak açlar doyurur, çıplaklar giydirilir, kurbanlar kestirir. Çocuk, 4 yaşına girince sarayda bir hoca tayin edilir. Çocuk, o hocadan 9 yaşına kadar eğitim görür.

İlerleyen zaman içerisinde delikanlı olur. Bu delikanlı, ava merak salar. Bir gün dağda avlanırken bir dervişe rast gelir. Fakir birisi zannettiği dervişe para vermek ister. Derviş kabul etmez. Üst üste 7 gün aynı olay tekrarlanır. Sekizinci gün derviş buna bir kız resmi gösterir. "Bu kız, Gülşan Şah'ın kızı Belendihüma'dır. Senin ismin de Efgan olsun. Bu kız bulmak artık sana kaldı." deyip gözden kaybolur. Aynı vakit de pirlar, Efgan'ın aşkına Belendihüma'ya da bade verirler.

Efgan orada baygın kalır. Nice zaman sonra adamları onu bulup saraya getirirler. Babası, at üstünde giden oğlunu sedyede görünce kahrolur. Çağrılan tabipler çare bulamazlar.

Efgan kendisine geldiğinde olup betini anlatır, mesele anlaşılır, Efgan âşık olmuştur. Efgan, Gülşan Şah'ın memleketini sorar. Böyle bir memleketi yaşlılar dahil kimse duymamıştır. Babası, annesi Efgan'a başka bir kız almayı teklif ederlerse de o kabul etmez. Oğlan helallik alıp yollara düşer.

Âşık Efgan 3 ay yol gider. Bir su kenarında dinlenirken uyuyakalır. Rüyasında dervişler buna bir pazibent verirler. Oğlan uykudan uyandığında etrafta kimseyi göremez. Yola çıkar, bir kahveye denk gelir. Sirtında saz görenler, Efgan'ın âşık olduğunu anlarlar; "Çal da dinleyelim." derler. Âşık Efgan, sazına dokunur, efkârlı efkârlı çalıp söyler.

Efgan, tekrar yola çıkar, yüksekçe bir yerde bir ağacın altında uyur. O uykudayken, bir aslar atını yer. Atsız kalan Efgan, yola yaya devam eder.

Efgan dört ay yol gider. Yolu bir şehre varır. Şehirde bir ihtiyar ile karşılaşır. Ona, o şehrin neresi olduğunu sorar ve şehrin Yunan adında bir yer olduğunu öğrenir. Efgan, ihtiyara Gülşan ilini sorar. İhtiyar oranın on üç aylık olduğunu söyler.

Efgan, bunları öğrenince tekrar yola çıkar. Yolda çok sıkıntılar yaşar, kimi zaman umudunu kaybeder. Efgan'ın aklına dervişin verdiği kolundaki pazibent aklına gelir. Hepsinde de pazibentteki duayı okuyarak bu zorluklardan kurtulur.

Çok umutsuz kaldığı bir sırada yine pir karşısına çıkar ve gözlerini kapatmasını ister. Efgan gözlerini kapatır. Gözlerini açtığında bir çeşme başında olduğunu görür. Orada bir de kız vardır. Efgan ondan Gülşan şehrini sorar ve bir aylık mesafede olduğunu öğrenir. Tekrar yola çıkar ve bir ay sonra Gülşan Şehrine varır.

Âşık Efgan, Belendihümâ'nın sevdasıyla şehirde akşama kadar dolaşır durur. Bu arada Şah'ın sarayı önüne gelir. İçeri girmek ister. Kapıcı onu tartaklayıp uzaklaştırır.

Akşam olur, Âşık Efgan nereye gideceğini bilememektedir. "Böyle gezmektense yatmak iyidir." deyip, bir kapının eşiğine başını koyup yatar. Meğer o kapı, Belendihümâ'nın bahçe kapısıdır. Bağban, evine gitmek için dışarı çıkarken kapıda yatmakta olan Âşık Efgan'ı görür. Uyandırıp kim olduğunu söyler. Efgan, bağbana başından geçenleri anlatır. Bağban, ona, para karşılığında yanında çalışmasını teklif eder. Efgan işi kabul eder ve o gece orada yatar. Sabah olunca bağban gelir. Efgan, bağbana asıl adı yerine adının Abdurrahman olduğunu söyler.

Bağban, ona bahçenin hizmetini öğretir. Âşık Efgan, onun öğrettiğinden kat kat fazla iş görür, bağbanın gözüne girer. Az vakitte Efgan bahçeyi öyle hale getirir ki içine giren bir daha çıkmayı istemez.

Efgan gurbette iken, memleketinde babasına bir hastalık hâsıl olur. Cümle hekimler bir çare bulamazlar ve sonunda vefat eder. Oğlu olmadığından bir başkasını bey ederler. Annesi ile kız kardeşini saraydan çıkarıp malını ve mülkünü ele geçirirler. Bir gün annesi de ölür, kız kardeşi yalnız kalır. Kızı evlendirmek isterlerse de kız Efgan'ın sağ veya ölü haberini almayanca kimseyle evlenmeyeceğini söyler.

Efgan, bahçe işlerinden fırsat buldukça sazını çalar, gönlünü eğlendirir. Yine bir gün saz çalarken, bahçenin bitişiğindeki sarayda yaşayan Belendihüma, saz sesini duyar. Saz çalanan kim olduğunu merak edip baktığında görür ki bu rüyasında gördüğü delikanlıdır. Bahçeye iner, onunla buluşur. Efgan'ı saraya getirirler. Kavuşan sevgililer muhabbet ederler.

Kızın saraya birisini aldığı haberi padişaha gider. Oğlanı öldürmek ister, ancak Efgan şehirden kaçır. Askerler, her yerde onu aralar ama bulamazlar. Padişah, kızını baş vezirin oğlu ile nişanlar, ama kız kabul etmez; “Ben bir yiğide söz verdim, üç yıl onu bekleyeceğim.” der.

Âşık Efgan, Ferzander şehrine gelir, kahvede türkü söyler. Onu çok beğenen yeniçeri ağası, âşığı konağına götürür. Ağanın kızının gönlü, Efgan’a düşer. Kız oğlana sevdasından bahseder, ama karşılık bulamayınca öcünü almak için; “Bu oğlan bana lafatıyor.” diye babasına şikâyetinde bulunur. Ağa, bunu zindana atar ve ertesi gün cellâtların eline verir. Efgan pazibendinden duayı çıkarır okur. Cellât, satırı vurur, ama yere düşen kelle cellâda aittir. Herkes şaşkınlığından donakalır.

Efgan gözünü açtığında kendisini çölün ortasında bulur. Biraz yürür, bir sahile rastlar. O sırada sahile, su almak için bir kâfir gemisi gelmiştir. Efgan’ı yakalayıp götürürler. Ülkenin kralı onu zindana attırır. Birkaç gün sonra, zindana Süleyman adında biri daha gelir. Bu iki din kardeşi, birbirlerine sahip çıkarlar. Hapistekileri gündüzleri çalıştırmaktadırlar. Günün birinde Süleyman bir kazma çalar. Akşamları tünel kazarlar. Aylar sonra tünel biter ve bu iki zindandan kaçarlar.

Efgan ve Süleyman bir akarsu kenarına gelirler. Orada bir kayık bulup küreklere asılırlar. Gide gide bir köye varırlar. Bu köy, bir Müslüman köyüdür. Köy halkı, Efgan’ın âşık olduğunu fark edip el üstünde tutar.

Efgan bunlardan Gülşan şehrinin yerini öğrenir. Süleyman ile yola düşer. 3 yıl yol gittikten sonra oraya ulaşırlar. Tam o sırada Belendihüma’nın vezir oğlu ile düğünü yapılmaktadır. Âşık Efgan, cariyelerin yardımı ile Belendihüma’yı kaçıtır.

Bunlar yolda 40 haramilere rast gelirler. Bunlar önceden babasının adamlarıdır, Babası ölüp tahta başkası geçince saraydan ayrılarak haramiliğe başlamışlardır. Afgan kendisini tanıtır. Haramiler, bunlardan özür diler. Hep beraber Tiflis’e gelirler. Padişah’ı öldürürler.

Efgan ülkenin padişahı olur, kız kardeşine de kavuşur. Efgan’la Belendihüma’nın düğünü kurulur. Efgan, kız kardeşini de Süleyman’a nikâhlar. 40 gün 40 gece düğün olur.

Kaynakça:

Oğuz, M. Öcal *Âşık Efgan Hikâyesi İnceleme-Metin*, Ankara, 1995 (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi).

HİKÂYET-İ BENNÂ VE MELİK-İ ŞEHR-İ KEVÂŞİR

Mensur hikâyedir. Hikâye metni Erzurum Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levent yazmaları arasında ASL-656.F.24 numara ile kayıtlıdır.

Hikâyede Şehr-i Kevaşir'de beceriksiz mimarların padişah tarafından hapsedilmesi, Bem şehrinden oraya giden bir mimarın padişahın istediği tarzda saray yapıp onları zindandan kurtarması anlatılmıştır.

Daha önce yayımlanmamış olan hikâyenin orijinal hâlini vermenin daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıya metnin aslı kaydedilmiştir.

Hikâye metni:

10b / Raviler şöyle getürmüşlerdir ki *sevad-ı kiramdan bir şehir var idi. Ana Bem şehri dirlerdi. Ol vilâyetde bir üstad-ı Benna var idi ki, naziri yok idi. Âlemde meşhur idi. Amma hemîşe bî-kâr idi ve teng-dest idi. Kalan yapucılar nesne bilmezlerdi. Hoş-vakt idiler ve daima işde idiler. Amma bu Bennâ'nın bir zâhid hatunı var idi. Cemalde ve kemalde nazîri yok idi.*

Bir gün Bennâ hatunı ile tatluca söyleşürken baylık yoksulluk sözi açıldı. Hatun eyitdi:

-Ey Şüher! Yıllar geçer, bir iş ucına yapışmazsın. Hak Teâlâ hazretleri ruz-ı dehende hayyü tüvanadır. Rızık eksik amma iki ayağı deprede durmak reva değildir, dedi. Bennâ eyitdi:

-Bir yerde mühmel işleri bulunur. Ol işleri mühmeller işler. Bu şehirde benim işime rağbet ider kişi yokdur. Gayri şehre dahi seni koyup gidemezim. Eğer bu mâni olmasa giderdim. Bir şehirde işim başarırdım. Bir şehirde çok nesne ele getürürdüm, didi. Bu cihetden sen gönlünü hoş tut ki, ben âlemde feragatim vardır. Hak Teâlâ hazretlerinin keremine ümiddârım ki her yıllarca sen gaib olasın, senden ve Hak hazretinden utanacak yerde bulunmam, didi.

Benna bu sözi işidince gönli hoş oldu. Dua eyledi. Andan yol tedarikini görmeğe başladı. Bir gün hatuna veda idüp gidecek vakitte hatun Bennâ'ya bir taze gül virdi, eyitdi:

-Benden sana yâdigâr olsun. Her vakit ki

11a / bu güli taze gördükçe beni anasın. Solmuş görünce bilesin ki, ayağım vefa dairesinden çıkmıştır, didi.

Andan Bennâ vedâ'laşup gitdi, yola revan oldu. Menzil menzil gide Şehr-i Kevâşir'e yetişdi. Ol vilâyeti gezdi. Bennâlardan kimse görmedi. Bir gün sanurdu ki bu şehrin bennâları yok mudur?" didi. Eyitdiler:

-Bu şehrin bennâları padişah zindanında mahbustur, didiler.

Bennâ sebebini sordı. Ol kişi eyitdi:

Padişah ağır imaret yapmak buyurdu. Ol işin uhdesinden gelmediler. Padişah kakıdı sebep budur, didi. Bennâ zindanın yolunu sordı. Delâlet itdiler. Zindan kapusına vardı. Zindancıdan destur diledi, içeru gürdi. Buluşdılar, bilişdiler. Üstaza izzet itdiler ve didiler ki:

-Ey üstâz! Hak Teâlâ hazretleri seni bizim halasımız için göndermiş. Hoş geldin. Bil ve âgâh ol ki, bu padişah bize bir köşk saray yapmak buyurdu. Elimizden gelmedi. Bize eyitdi:

-Bunca zemandır şehrimde nimet yersiniz, benim işim oldukça çekiniürsünüz. Ya işim başarın yahud bin altın virin, didi. Birimizin elinden gelmedi. Ol sebepten bizi zindana buyurdu. Ol zamandan berü hapis çekeriz. İmdi çün sen geldin, işimiz âsândır, didiler.

Üstâd eyitdi:

-Gönlünüzi hoş tutun. Beni padişaha bildirin. Hem işe mültezim olun. İnşallahu Teâlâ padişah istediği gibi işi bite, didi.

Bennâlar, şaduman oldılar. Andan padişaha bildirdiler. Padişah buyurdu:

-Ustayı göreyim, didi. Çün üstâd padişaha yetişdi. Senâ-yı lâyük ve dua-yı muvafık itdi. Ol dem şah üstadı söyletirdi. Nevaht itdi ve eyitdi:

-Benim için bu vuzul-ı köşk ve saraydur, didi.

Üstâd

11b / *vardılar. İ'zaz u ikram ile avratı şehr-i kevâşire getürdiler. Lâ teşebbüh bir cennet gibi sarayda kondurdılar. Kendünün iç haremîni ana ısmarla Bennâ taşrada hâkim oldu, ol hatun içerde hâkim oldu.*

Andan sonra padişah buyurdu.

-Bennâ evine giresün, didi. Hatunını görüp hurrem-dil handan-leb olup oturdılar. Avrat sergüzeştini ehline hikâyet eyledi. Bennâ işidüp şad oldu. Hak celle ve alâ hazretlerine şükürler eyledi ve bu hikâyet anlardan yâdigâr kaldı. Rahmet-i Hüdâ bu kitabın müellifine, kâtibine ve sahibine olsun. Âmîn! Yâ Rabbe'l-âlemîn!

Kad vakîü'l-ferâğ fî şehr-i Saferu'l-hayr yevm-i Cum'a temâm şod

Kaynakça:

Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları. No: ASL-656.F.24

HİKÂYET-İ DUHTER İLE MAH YİĞİT

Hikâye üzerinde ilk olarak Yusuf Ziya Sümbüllü çalışmıştır. Sümbüllü, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü'nde, Türkçe eserlerde R-1069.1 kayıt numarası ile kayıtlı eser üzerinde inceleme yapmıştır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan bu eserin ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Toplam 12 yaprak olup her yaprakta 17 satır bulunmaktadır. İlk sayfada 7 satır vardır. Hikâyenin üslubu akıcı ve sadedir.

Tamamı manzum olan hikâye aruzun (*Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün*) kalıbıyladır. Hikâye toplam 384 beyittir ve

*Bir hikâyet geldi dilime ideyim
İşbu sözden fâ'idelidir 'ilm*

*İit imdi bir hikâyet ki şirin
Dinleyenler uçmağa gire yarın
beyitleriyle başlayıp;
Okuyanı dinleyeni yazanı
Rahmet ile yarlıgagıl ya Ganî*

*Dahi her kim bu dastanı okıya
Yazana bir Fatiha başışlaya*

beyitleriyle sona ermektedir.

Hikâyede kızın sorduğu 32 ve delikanlının sorduğu 1 soru üzerine bina edilmiştir. Soruların cevapları peygamberler, diğer insanlar, insan dışı varlıklar, bitkiler, hayvanlar olarak karşımıza çıkar.

Hikâyeyi, Yusuf Ziya Sümbüllü şöyle özetlemiştir:

“Yiyecek, içecek bir şey bulamayacak kadar fakir duruma düşen bir ailenin ilim ve irfanda başarılı bir oğulları vardır. Oğlan, ailesinin içerisine sürüklendiği bu fakirlikten kurtulabilmesi adına, hep beraber başka bir şehre göç etmelerinin faydalı olacağını belirtir.

Bu hâl üzere, anne, baba ve oğlan başka bir şehre ulaşarak o şehrin hâkiminin yanına varırlar. Oğlan, tatlı dili, güler yüzü ve parlak zekâsı ile şaha, anne ve babasını bir at ve elbise karşılığında hizmetçi olarak satarak, kendisi daha büyük bir şehre doğru yola çıkar.

Oğlan, şehre yaklaştığında kendisine doğru hızla gelen bir atlı postacı ile karşılaşır. Atlı postacının şehrin hâkimine götürmekte olduğu mektubu kendisinin götürebileceğini belirten oğlan, o mektubu alarak şehre iyice yaklaşır. Bir aralık Âcaba bu mektupta ne yazıyor?” düşüncesine kapılan oğlan, mektubu okuyunca, bu mektubun getiren kişinin idam fermanı olduğunu anlayarak, son anda kendini öldürtmekten kurtularak şehre girer.

Oğlan, şehre girince, kaledeki burçlarda asılı vaziyette insan başları görür. Bu durumu çok garipseyen oğlan, misafir olduğu evdeki yaşlı kadından bu işin sırrını sorar. Kadın, bu oğlana, şahın kızının kendisine talip olanlara sorular sorduğunu, bilemeyenlerin başını keserek burca astırdığını anlatır. Oğlan, bu kızın sorularına cevap verebileceğini düşünerek o saraya gider. Kendisine eğer kızın sorularını bilemezse kellesinin uçurulacağı söylene de oğlan bu kızla karşılaşmaktan geri durmaz.

Arada bir perde olmak koşuluyla kızla karşılaşan oğlana, kız üç gün içerisinde toplam 32 soru sorar. Kızın bütün sorularına cevap veren oğlan, kıza kendisinin de bir soru sormak istediğini, eğer soracağı soruyu

bilirse kellesini verebileceğini bilemezse kızın kendisiyle nikâhlanmasını şart koşar. Kız, oğlanın kendisine sorduğu sorunun cevabını bilemeyince, bir gün izin isteyerek, o akşam bir hile ile oğlana yanaşır ve onu sarhoş ederek cevabı oğlandan öğrenir ama kız yüzüğünü oğlanın yanında unutarak sarayına döner. Oğlanın sorusuna kızın cevap vermesi üzerine, kızın babası oğlanın kellesinin kesilmesine hükmeder. Oğlan, bu durum karşısında şaha, kızının yaptığı hileyi naklederek ona kızının yüzüğünü kanıt olarak sunar. Her ne kadar kız bu yüzüğün kendi yüzüğü olmadığını, asıl yüzüğün sonradan yaptırdığı yüzük olduğunu iddia etse de şahın adamları bu iki yüzüğü karşılaştırdınca kızın yalan söylediğini anlarlar ve bu durumu şaha iletirler.

Şah, bu hâl üzere hemen kızını oğlana nikâh eder. Yedi gün düğün demek kurulur ve kız ile oğlan muradına ulaşır. Oğlan, akli, bilgisi ve kurnazlığı sayesinde çok geçmeden o şehrin hâkimi olarak anne ve babasını da yanına alarak mutlu bir hayat sürmeye başlar.”

Kaynakça:

Sümbüllü, Yusuf Ziya, “Duhter ile Mah Yiğit Adlı Hikâyeden Hareketle Bir Öğretim Aracı olarak Bilmece”, *Kaygusuz’un Bilge Torunu Abdurrahman Güzel’e Armağan*, (Editör: Hamiye Duran), Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s. 271-291.

HİKÂYET-İ DUHTER-İ ŞEYH ABDULLÂH BASRAVÎ VE KADI-YI BASRA

Millî Kütüphanede (06 Mil Yz A 4948-1) numara ile kayıtlı yazmanın 2-20 yapraklarında bulunan bir hikâyedir. Kim tarafından telif edildiği ve istinsah edildiği ile ilgili bilgiler yoktur. Hikâye, hırs, sabır, tamah, şehvet doğruluk kavramlarının ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Bu hikâye, büyük oranda Azerbaycan’da anlatılan Alihan ile Peri Han, Esmehan, Hacer Hanım, Çankırı’da anlatılan Hürü, Kars’ta Müdamî’nin anlattığı İlhan Başgöz’ün kaydettiği Namuslu Kız adlı hikâyelerle hikâyeleriyle ve Karakakalpakistan’ın “*Kanşayım*” adlı destanla benzerlik gösterir (Bkz. *ALİHAN İLE PERİ HAN, KANŞAYIM, HACER HANIM, HELVACI GÜZELİ, HÜRÜ*).

Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar, beyitlerle ve aruz ölçüsüyledir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Şeyh Abdullah, Şeyh Abdullah'ın hanımı, Şeyh Abdullah'ın oğlu, Şeyh Abdullah'ın kızı Nigârîn, Cariyeler, Bağdad Halifesi, Yusuf Şah, Vezir, Veziroğlu, Yusuf Şah ile Nigârîn'in üç oğlu oluşturur. Manevî şahsiyet olarak Hızır; mekân olarak Basra, Bağdat, Mısır; hayvan olarak da deve, at, katır karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Basra şehrinde çok altını-gümüşi olan Şeyh Abdullah adında bir hoca; hocanın da hanımı ile bir oğlu ve Nigârîn isminde çok güzel bir kızı vardır. Günün birinde hanımı vefat ider.

Şeyh Abdullah, oğlu ile Hacc'a gitmek ister. Kızı Nigârîn'i de dostu ve güvenilir insan olan şehrin Kadısına emanet ider. Kızını Kadı'nın evine gönderip yola çıkar.

Günün birinde Nigârîn, Kadı'nın hanımı ile hamama gider. Eve döndüklerinde içeride kimsenin olmayacağı rahatlığı ile kızın yüzü, başı açıktır. Ne var ki o sırada Kadı evdedir. Kızı görür kızı âşık olur. Kız, bunu fark eder, ihtiyatlı hareket etmeye başlar.

Kadı'nın artık huzuru kaçır, geceleri uyumaz, yemekten kesilir. Çareler arar ve sonunda Nigârîn'in cariyesine durumunu söyler. Çok para verir ve gidip bunu kızı söylemesini ister. Cariye Nigârîn'in yanına gider, meseleyi aktarır. Kız, beyninden vurulmuşa döner, bu haberi getirdiği için cariyesine çok kızar.

Nigârîn, artık hamama cariyeleri ile gizli gizli, gece vakti gitmeye başlar.

Kadı, bunu fark eder ve hamamcıya para verip hamama kendisini saklamasını söyler. Hamamcı dahi razı olur.

Bir gece Nigârîn yine cariyeleri ile hamama gelir. Peştamalı ile kurna dibinde yıkanmaya, saçlarını taramaya başlar. Kadı hiç güzünü ayırmadan onu seyrederken kendinden geçer ve ah ider. Bu sesi, Nigârîn duyar. Cariyelerine burada bir erkeğin olduğunu ve hemen onu bulup dövmelelerini söyler. Cariyeler mumla etrafı aramaya başlarlar ve bir köşede Kadı'yı bulurlar.

Nigârîn, taslarla o kişiyi dövmelelerini söyler. Kadı cariyelerin hücumuna uğrar. Canını dışarıya güçlükle atar. Elbisesi orada kaldığı için eve ancak peştamalla dönebilir. Hanımı buna şaşırır. Kadı, yıkanıp elbisesini giyer ve hanımına yalan söyler. Yalanı şöyledir:

“Beni bir hoca evine da’vet etdi. Pes da’vete icabet edip vardık. Oturduk, biraz sohbet ettik. Yedik içtik. Gece yarısı olunca ol hocanın evinde oturduk. Andan gönlüm senin vuslatına tâlib kıldı. Durugeldim ol hocayı selâmlayıp taşra çıktım eve gelirken yolda bir viraneye uğradım. Nâgâh gördüm ol viraneden beş altı kimse çıkıp çevre yanımla aldılar. Ben ol dem canımdan ümidi kestim. Beni soydular, her nem varise aldılar. Andan her taraftan bana urdular. Aklım başımdan gitmiş beni öldü sanıp bırakmışlar gitmişler. Bir zamandan aklım başıma geldi. Gördüm ol kimseler gitmişler heman can acısıyla duru gelip senin katına geldim”

Kadın bu yalana inanır. Kadı gönlünden kıza kin bağlar ve onun için hileler düşünür.

Aradan zaman geçer, Hoca Abdullah oğlu ile beraber Hac ibadetini yapıp memleketine gelmek için yola çıkar. Basra’ya bir saatlik yol kalınca şehre müjdeciler onların geldiğini haber verirler. Dostları yola çıkıp onları karşılar. Karşılayanlar içinde Kadı da vardır. Hoca Abdullah, Kadı’ya kızını sorar. Kadı; “Ya Şeyh! Kişinin böyle evlâdi olmaktan olmadığı yeğdir. Sen gideliden beri kızın şöyle fâhişe oldu kim halk arasında ırz (u) nâmusumuz kalmadı. Elinden âciz kaldık. Bihamdillâh ki mübarek yüzünü gördüm. Hemin şimdi senden dileğim budur kim kızını tizcek benim hanımdan alıp beni bu belâdan kurtarasın.” der evine döner.

Bunları duyan Hoca Abdullah’ın dünyası kararır. Derhâl oğluna gidip bacısını öldürmesini, o ortadan kalkmadan şehre dönmeyeceğini söyler.

Hoca Abdullah’ın oğlu, Basra’ya gelip doğruca bacısının bulunduğu yere gider. Hiç bu şeyden haberi olmayan Nigârîn, kardeşinin geldiğine sevinerek ona doğru koşar. Kardeşi ise elinde kılıç üstüne yürür. Kız, sebebini sorar. O da duyduklarını bacısına nakleder, kendisini öldüreceğini söyler. Kız da söylenenlerin iftira olduğunu söyleyip ağlamaya başlar. Kardeşi, Nigârîn’e inanır, ancak, babasının

öldürmesini istediğini hatırlar. Çare olarak parmağını kesip öldüğüne inanması için parmağı babasına götürmeyi bulurlar. Delikanlı bacını alıp şehrin dışında bir araziye götürür, bacısının parmağını kesip babasına götürür.

Hoca Abdullah, kızının parmağını görünce onun öldürüldüğüne kanaat getirir. Evine gelip, işiyle meşgul olmaya başlar.

Beri taraftan Nigârîn, başına gelenlere devamlı ağlayıp Allah'a yardım etmesi için yalvarıp durur. Üç gün ve üç gece sahrada aç ve susuz gezinir durur. Dördüncü gün bir kervansaraya rastlar. Oraya gider ve mescide sığınır. Allah'a dua etmeye devam eder. O sırada içeriye bur ahu girer. Onu kendisine Allah'ın gönderdiğini düşünür. Ahunun sütü ile karnını doyurur. Ahu gider, Nigârîn de dışarı çıkar. Kervansarayın önünde bir ırmak görür. İrmaktan abdest alıp mescitte dua eder. Karnı acıktığında mecsude gelen ahunun sütü ile karnını doyurur.

O civarda Bağdad halifesi ve onun da Yusuf adında bir oğlu vardır. Halifenin Vezir'i ile bir de Yusuf'un akranı olan oğlu vardır. Yusuf, babasının huzuruna çıkıp ava gitmek istediğini söyler. Halife izin verir. Yusuf, hazırlıklarını yapar ve Vezir'in oğlunu da yanına alarak ava çıkar. Av yapı yapı Basra yakınlarına kadar gelirler. Bir ahuya rastlarlar. Ahu, kaçır ve onları Nigârîn'in bulunduğu kervansaraya kadar getirir. Onu takip iden Yusuf, mescide geldiğinde kovaladıkları ahunun bir kızı emzirdiğini görürler. Yusuf Nigârîn'i görünce âşık olur. Kızı, gören Vezir'in oğlu da Nigârîn'e âşık olur. Kızı alıp Bağdat'a doğru yola çıkarlar.

Bagdat'a vasıl olduklarında Yusuf, babasına pek çok hayvan avladığını, asıl kazancının gördüğü bir kız olduğunu ve kızı alıp getirdiğini söyler. Halife kızı görmek ister. Kızı getirirler. Nigârîn'i beğenen Halife, onunla oğlunu evlendirir. Yedi gün yedi gece dillere destan bir düşün yaptırır.

Nigârîn, namaz kılar Allah'a dua eder ve parmağını ister. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve duası kabul olur, Allah ona parmağını tekrar verir. Nigârîn, sevincini Şah oğlu Yusuf ile paylaşır ve başından geçen macerayı bir bir anlatır.

Nigârîn, Yusuf'le zıfafa girer murat alıp murat verirler.

Aradan bir yıl geçer, Nigârîn'in bir oğlu olur.

Halife torununun yüzünü görünce yüz deve başışlar. Nigârîn, yanında bulunan ve üzerinde babasının adı yazılı olan mühürle develeri alnından mühürler. Bir yıl sonra Nigârîn'in bir oğlu daha olur. Halife onun için de yüz at verir. Bu yüz at da mühürlenir. Üçüncü sene Nigârîn bir oğlan çocuğu daha doğurur. Ona da yüz katır başışlar. Nigârîn, onları da mühürler.

Aradan yıllar geçer. Çocuklar büyür. Halife vefat eder, makamına Yusuf geçer. Yusuf, Vezirin oğlunu da kendisine Vezir yapar.

Bir gün otururken Nigârîn, basanı gidip kendi suçsuzluğunu söylemek, yakınlarıyla hasret gidermek istediğini söyler. Yusuf, gitmesine rıza gösterir. Hazırlıklar yapılır. Yusuf, onları Veziroğlu'na emanet eder. Nigârîn, üç oğlunu da alıp yola düşer. Nigârîn, önceden sığındığı kervansarayaya kadar gelir. Aynı mescitte şükür namazı kılmak ister.

Onu görür görmez âşık olan Veziroğlu, senelerdir aşkını gizlemiştir. Nigârîn'i bu şekilde yalnız görünce, ona sevdiğini ve kendisiyle birlikte olmayı söyler. Nigârîn, sinirlenir ve ona tepki gösterir. Veziroğlu, dediği yapılmazsa çocuklarını öldüreceğini söyler. Nitekim ilk Nigârîn kabul etmeyince bir çocuğun, daha sonra diğer ikisinin de boğazını keser. Nigârîn, buna rağmen Veziroğlu'na teslim olmaz. Veziroğlu, kimse var mı diye dışarı çıkar. O sırada Nigârîn, bu belâdan kurtulması için Allah'a dua eder. Allah, Nigârîn'in dualarını kabul eder ve o sırada mihrap duvarı yarılır ve Nigârîn'i duvarın içine alır. Veziroğlu içeri girer, Nigârîn'i göremez. Mescidi terk idip muradına iremeden dışarı çıkar. Dışarıdakilere üç çoğun öldürüldüğünü Nigârîn'in bir peri olduğunu, bu mescitte bulduklarını ve yine bu mescutte kaybettiğini söyler. Üç şehzadenin cesidini alıp ağlayıp inleyerek Bağdat'a dönerler.

Veziroğlu, Yusuf Şâh'a yalanlar söyleyerek onu ikna eder. Yusuf Şah'ın aklı başından gider, divane olur. Cümle halk karalar giyer.

Şehzadeleri defnedip üzerlerine bir imaret yaparlar. Hergün Kur'an okurlar. Yoksullara yemek verirler. Yusuf Şah'ın aklı fikri hâlâ Nigârîn'dedir.

Veziroğlu ve yanındakiler, mescitten ayrıldıktan sonra duvar tekrar yarılır ve Nigârîn dışarı çıkar. Orada daha fazla kalmayıp yola düşer.

Yolda karşısına boz atlı, yeşil donlu, kamçılı ve yüzü nurlu Hızır çıkar. Hızır, kendisini Hak Teâlâ'nın gönderdiğini ve Mısır'a götüreceğini söyleyip göz açıp kapayıncaya kadar bir zaman içerisinde Mısır'a ulaştırır.

Mısır'da şah ölmüş. Halk toplanıp karar alır; şehre ilk kim gelirse onu padişah yapacaklardır. Nigârîn, erkek kıyafeti giyer ve ertesi gün namazını kıldıktan sonra şehre doğru gider. O sırada halk toplanmış ve gelecek kişiyi beklemektedir. Nigârîn'i görüp şehre getirirler ve Mısır tahtına sultan iderler. Ziyafetler verilir. Halk coşku ile bu sevinci kutlar.

Nigârîn'e kim olduğunu sorarlar. O da Horasan Şâhı'nın oğlu olduğunu söyler ve şunları ilâve ider:

"Adıma Melik Cihân Şâh derler. Bir gün atam ile şikâra çıktık. Nice türlü canavarlar sayd ettik. Nâgâh benim önüme bir ahu geldi. Ahu amma dahi üzerinde yüz türlü nakş var ve boynunda bir tavk-ı zerrin takılmış. Anı göricek gönlüm kapıldı. Diledim kim o gazâlî ele getirem ve girir eyitdim kim bu geyik değildir ola. Perilerden ahu suretine girerler didi m. Amma anı tutmağa gönlüm arzu kıldı. Kemend atdım kemenden bir kerre sıçrayup şöyle kaçtı kim göz irmez oldu. Pes anın ardından sürdüm. Birkaç dağ aşurdum. Gece oldu. Ol dağda yatdım. Gece uyanup kendimi bu şehir üçünde buldum. Ne atam ve ne silâhım var. Uş siz geldünüz beni alup getirüp tahta geçirdiniz." der.

Beri taraftan Yusuf Şah, hanımını ve çocuklarını kaybedince içi yanar, gece gündüzü kalmaz her gün ah u figün eder. Böylelikle aradan bir yıl geçer. Bu sırada Basra'da kıtlık olur, halk açlıktan kırılır. Bunu Yusuf Şah duyar ve ölen çocukları için Basra'ya hayır göndermek ister. "Varın Nigârîn'in alınlarına damga bastığı atları, develeri ve katırları getirin. Cümlesine buğday yükletin. Üç yüz baş davar da Basra fukarasına iletin." diye emir verir. Şah'ın emri yerine getirilir.

Basra'da Nigârîn'in babası Hoca Abdullah, işin aslını araştırmadan kızını öldürttüğü için büyük pişmanlık duyar. Bir gün bu sıkıntısını oğluna açar. Oğlu, olup biteni söylemek mecburiyetinde kalır. Şeyh Abdullah oğlundan hakikati duyunca hüznü daha artar. Sağdan-soldan

soruşturur, ancak bir haber alamaz. Bu sırada Basra'ya Yusuf Şah'ın gönderdiği hayvanlar gelir. Şeyh Abdullah hayvanların alınlarında kendi mühürünü görünce heyecanlanır. Hayvanları getirenler, onların Bağdat şahı olan Yusuf Şah'a ait olduğunu söylerler. Şeyh Abdullah, hayvanların kendisine ait olduğunu söyler ve bunda ısrar eder. Bunun üzerine Şeyh Abdullah da dahil hep birlikte Bağdat'a Yusuf Şah'ın yanına gelirler, durumu anlatırlar. Yusuf Şah sinirlenir. Meselenin aydınlanması için şeriat alimleri toplanır. Alimler, hayvanların şer'an Şeyh Abdullah'a ait olduğu hükmüne varır ama şahtan çekindikleri için bu davayı Mısır şahının çözebileceği söylerler.

Durumu anlatın bir mektup yazıp haberciye verip haberciyi Mısır'a gönderirler. Vezir, Mısır Şahı Nigârîn'e mektubu okur. Kız meseleyi anlar. Mektuba cevap olarak

Yusuf Şah'ın, Veziroğlu'nun, Şeyh Abdullah'la oğlunun ve Basra Kadısı'nın Mısır'a gelmelerini yazar. Haberci mektubu Bağdad'a getirir.

Bunların dördü de toplanıp Mısır'a gelirler. Nigârîn onları yolda karşılar ve makamına getirir. O gün gelenleri yedirir içirir ve misafir eder. Veziroğlu'yla Basra Kadısı ayakta durmalarını, diğerlerini de tazim ile oturmalarını emreder. Yusuf Şah, kızı mescitte buluşundan çocuklarının ölmelerine kadar olan hadiseyi anlatır. Veziroğlu, daha önce Yusuf Şah'a söylediği yalanı yine söyler.

Nigârîn, hepsini dinledikten sonra hükmünü verir. "Ol davalar benimdir ve anlara ben damgayı kendü elim ile bastım." deyip mühürü Yusuf Şah'ın önünde koyar. Şeyh Abdullah ve Yusuf Şah buna mana veremezler. Mührün kendisinde olmasının bir hükmü olmayacağını ve hüccet gerektiğini söylerler. Bunun üzerine Nigârîn, Veziroğlu'yla Kadı'yı bağlamaları emrini verir. Ardından işin evvelinden son ana kadar başına gelenleri bir bir anlatır. Şeyh Abdullah ve oğlu ile Yusuf Şah karşılarında Nigârîn'i görünce çok sevinirler. Hasretler birbirine kavuşur.

Nigârîn, mecliste bulunanların rızasını alıp kocası Yusuf Şah'ı kendi tahtına oturtur. Babasına vezirlik ve kardeşine de bir ulu sancak verir.

Yeni Mısır sultanı Yusuf Şâh emreder ve Veziroğlu ile Kadı'nın elini ayağını kestirir.

Kaynakça:

Alangu, Tahir, *Billur Köşk*, YKY, İstanbul, 1961, s. 25-39.

Ali Dehri, *Çankırı Masalları-Hürü*, Çankırı Matbaası, 1933, 56 s.

Alptekin, Ali Berat, "Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 69-77.

Azerbaycan Folklor Külliyatı, C. 30, Bakı, 2012, s. 305-343.

Azerbaycan Folkloru Külliyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 58-95.

Başgöz, İlhan, *Türkölü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 291-295.

Beşirova, Gönül, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 325-346 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Erkoçak, Mehmet, *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*, Osmaniye, 1998, s. 117-144.

Hekimoğlu, Güzide, *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas, 1996, (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Lisans Tezi)

Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra, Millî Kütüphanede (06 Mil Yz A 4948-1).

Kaya, Doğan, "Esmehan", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20-21, Sivas, 1998, s. 215-235.

Memmedhüseyn Tehmasib-Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları - Beş cildde*. C. 1, Bakı, 2005, s. 197-230.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 225-233, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 119-142.

HİKÂYET-İ ERBA'İN SUBH U MESA

(Bkz. KIRK VEZİR)

HİKÂYET-İ GARİBE-Yİ YAHYÂ-Yİ BERMEKÎ

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de's-Şidde “darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç” anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Söz konusu hikâye Ferec'de “Ez an-i Yahya Bermeki ki Cevahir Gum-Kerd ve Nâ-binâ-yi Bedîd Kerd” adıyla 29. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. FEREC BA'DE'S-ŞİDDE).

“Hikâyet-i Garibe-i Yahyâ-yı Bermekî ve Ferâset-i A'mâ-yı Bağdadî” hikâyesi, hacimsiz bir hikâyedir. Şahıs kadrosu da pek geniş değildir.

Kahramanlar ve diğer şahıslar açısından da dar bir kadroya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vezir Bermekî'ye Harun Reşid'in mücevherlerini içinde saklayan hokka teslim edilir. Ne var ki Bermekî, hokkayı çaldırır. Ne kadar çaba sarf etseler de kutuyu bulamazlar. Uımulmadık bir şey olur kutu saraya gelen ama birisi tarafından bulunur. Bunun üzerine Bermekî, saray yakınlarında bir ev satın alıp evi ama olan kişiye hediye eder. Bununla da kalmaz ama olan şahsı saraya nedim olarak alır.

Kaynakça:

Karademir, Mahmut, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfûlmülûk_ Yahyâ-yı Bermekî*, Erzurum-1993 (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler “Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince”*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, 256 s.

HİKÂYET-İ İSA OĞLU AMET

Tatar destanıdır. Hacimsiz ve mensur bir destandır. Ancak destanın iki yerinde kısa manzum parçalar bulunmaktadır.

Destan metni, Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Tatar Destanları 2” adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destanda sekiz oğul babası Canıbek’in kız çocuğu olduğunda bunu kabullenemeyip öldürmeye kalkışması, hanımının kızı ondan kaçırması ve kızın ağabeyinin yanında büyümesi konu edilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Canıbek Han’ın eşi Taydulı Hanım doğumu yaklaştırmıştır. Bu sırada Canıbek ava çıkar. Gitmeden karısına; “Eğer çocuk kız olursa onu öldür, erkek olursa bir haberci yolla. Şayet kız olur da öldürmezsen, ben gelip seni öldürürüm.” der.

Han avda iken Taydulı Hanım bir kız doğurur. Onu öldürmeyip büyük oğlu Birdibek’e yollar.

Han’a haberci gelmeyince kızı olduğunu anlar ve geldiğinde, çocuğu öldürmediği için eşini oklamak ister. Oğulları; “Dokuz oğlun var, bir kızın olmasına neden bu kadar sinirlendin?” diye babalarına sorarlar. Taydulı Hanım, Aşıkça ve Tubıkçak adında iki atını Birdibek’e gönderip çocuğu, bu atlarla kaçırmasını ister.

Birdibek kundaktaki kızı alıp Çerkez ülkesine gider. Han’ın oğulları ile arasının açılmasına tepki gösterir.

Aradan yıllar geçer. Canıbek Han, bir gün; “Kim benim oğlumu getirirse kızımı ona veririm” der. İsa oğlu Amet; “Ben getiririm.” der, atını kamçılar.

Amet, Birdibek’i bulur. Birdibek onu konuk eder. Amet, Birdibek’in dostluğunu kazanmayı başarır.

Birlikte Han’ın yanına giderler. Han onları Mengel Bey’e gönderir. Menfel, onları ağırlayıp izzetler.

Mengel beyin hiç insan görmeyen Timur adlı bir oğlu vardır. Han, Timur’u görüp beğenir ve kızını ona lâıyk görür. Bunu duyan Amet,

Han ava çıkınca kızı alıp Zöye Dağı'na çıkar. (Bugün oraya "Kız Dağı" denilmektedir.)

Kız, Amet'ten hamile kalır ve bir oğlan doğurur. Han, Alaçın Alav'ı onun üzerine yollar. Bunlar Alaçın Alav'ın geldiğini görünce kaçarlar. Oğullarını bir ağaca asıp ağzına da koyunun kuyruk yağını sürüp uzaklaşırlar.

O vakit, Eçtirhan'da hüküm süren Timur Han vardır. Timur Han'ın çocuğu yoktur. Timur han bu çocuğu bulur ve evine getirir. Ona Salçı adını koyar. Onu evlâtlık eder ve büyütür.

Salçı, büyür ve zamanla halka çok eziyet etmeye başlar. Timur Han; "Bana oğul, değil halkım gerek!" deyip Salçı'yı askere yollar.

Kaynakça:

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 100-107.

HİKÂYET-İ MURAD ŞAH

Hikâyenin metni Sabri Koz'da bulunan bir mecmuanın içinde "Hikâyet-i Murad Şah" adıyla yer alan bu hikâye, sözlü anlatmalarda bulunmamaktadır.

Murad Şah Hikâyesi, klasik halk hikâyesi kalıbına uygun olarak aşk ile kahramanlığı, bir ermişin verdiği elma ile çocuk sahibi olan bir padişahı, aynı kızı seven baba oğul rekabetini, gurbeti, acı çekmeyi, olağanüstü yardımcıları ve sevgililerin yıllar süren acıların ardından gelen mutlu sonlarını işler.

Hikâyet-i Murad Şah, yaşadığı bilinen ya da varsayılan âşıkların başlarından geçen olaylar üzerine kurulu hikâyelerden değildir. *Hikâyet-i Murad Şah* ile bir halk hikâyesi olarak olay kurgusu ve kişi adları bakımından *Şah İsmail ile Gül'izâr* arasında müştereklikler yer alır.

Hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum parçalarda sık sık ölçü ve kafiye bozuklukları vardır.

Hikâyet-i Murad Şah'ın belli başlı kahramanları şunlardır: Murad Şah, Yemen Şah Kızı Gül'izâr, Murad Şah'ın Babası / Hurşid Şah / Horasan Padişahı, Annesi, Dede Sultan / Derviş/Hızır, Harâmîbaşı, Hashasbaşı, Kahveci.

Yer yer konuşma diline kaçan ve arada “Az gitti uz gitti, dere tepe düz gitti, altı ay bir güz gitti.”, “Biz gelelim...” gibi masal formellerine de yer veren anlatım bu hikâyede de karşımıza çıkmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Horasan padişahının çocuğu yoktur. Bir gün odasına giren bir dervişin verdiği elmayı eşiyle birlikte yiyerek erkek evlât sahibi olur. Derviş çocuğa Murad Şah adını verir. Murad Şah, rüyasında Yemen Şah Kızı Gül'izâr'a âşık olur. Babası da aynı kıza ilgi duymaktadır. Bu yüzden kızın kendisinde bulunan resmini oğluna göstermez.

Genç, sevgilisini bulmak için yola koyulur, kıza ulaşır. Genç âşıklar Horasan'a gitmek üzere yola çıkarlar. Ancak yolda gerek harâmîler gerekse Murad Şah'ın babası bunlara türlü engeller çıkarır. Bütün engeller, aslında Hızır olan ve Murad Şah'ın doğumuna sebep olan dervişin yardımı ile aşılar. Murad Şah babasının askerleriyle savaşı, sevgilisi Gül'izâr babasını bir kılıç darbesiyle ikiye bölerek öldürür. Murad Şah, Gül'izâr ile evlenir ve tahta çıkar.

Kaynakça:

Kaya, Doğan-M. Sabri Koz, “Hikâyet-i Murad Şah”, *Halk Hikâyeleri* 1, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 131-132.

Koz, M. Sabri, “Yazma Kaynaklardan Derlemeler I. Murad Şah Hikâyesi”, *Kaşgar*, S. 12, Kasım 1999, s. 83-120.

HİKÂYET-İ MÛSÂ PEYGAMBER

Hikâye metni Paris'te bulunan “Bibliothèque Nationale”de bulunan bir yazmada içindedir. Söz konusu yazmada 15 hikâyeye, Mevlid, Hz. Fatıma konusuna yer verilmiş, namaz ve kıyamet konularında bilgiler kaydedilmiştir. Toplam 62 varak olan yazmanın sonunda Hicrî 1056 (Miladî 1646) tarihi kayıtlıdır.

Kayıtlı hikâyelerin başlıca şunlardır: *Destan-ı Geyik*, *Hikâyet-i Musa Peygamber*, *Hazâ Kitab-ı Dasitan-ı İbrahim*, *Hikâyet-i Temimü'd-Darî* (Bu

hikâyenin içinde *Hikâyet-i Padişah*, *Hikâyet-i Dabbetü'l-Arz*, *Hikâyet-i Canavar*, *Hikâyet-i İğit*, *Hikâyet-i Salikin Kızı*, *Hikâyet-i Deccal*, *Hikâyet-i Abbas Hızır Nebi*, *Hikâyet-i Bulut* gibi şaka hikâyelere yer verilmiştir.), *Mevlid*, *Vefat-ı Fatıma*, *Kabr-ı Fatıma*, *Namaz ve Kıyamet Faslı*.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hz. Musa, günün birinde bir çobana rastlar. Çoban, Yaradan'a niyaz etmektedir: "Ey yeri göğü Yaradan! Neredesin? Sana sağdığım sütten vereyim. Elbiseni bitleri temizleyeyim. Çarığının sökülmesine, dağılmasına fırsat vermeyeyim. Koyunlarım sana feda olsun. Seni ne zaman ansam içim yanar, göyünür."

Bunları duyan Musa, çobana kızar, bunların Allah için uygun sözler olmadığını söyler ve tövbe etmesini ister. "Yoksa üstümüze gökten ateş yağar." der. Bunları duyan çoban elbisesini yırtıp başını açıp yabana kaçar.

O sırada bir nida gelir ve Musa'ya bu tavrının yanlış olduğu, herkesin Yaradan'ı gönlünden geldiğince zikredebileceği söylenir. Musa, çobanı arayıp bulur ve söylediklerinin Allah'a hoş geldiğini müjdelir.

Kaynakça:

Hikâyet-i Mûsâ Peygamber, "Bibliothèque Nationale, Paris.

HİKÂYET-İ TÂCİR

Şair İsmail tarafından yazılmış hikâyedir. Manzum yapıya sahiptir. Hikâye metni "*Hikâyet-i Tâcir...*" adıyla Ankara Millî Kütüphane'de Yz A 4978 numarada kayıtlı mecmuadadır. Mecmuada toplam üç eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla;

1. *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Radıya'llâhü Anh* (2b-15a)
2. *Fî Menkabeti Çehâr-Yâr-i Kibâr Rıdvânü'llâhi Aleyhim Ecmaîn* (16b-22b)
3. *Hikâyet-i Tâcir-i Mâldâr ve Püser-i Bâzer ü Âkıbet-i Hayr-ı Ü.* (23b-25b) adlarını taşımaktadır.

Şair İsmâil kimliği ile ilgili olarak hakkında biyografik, bibliyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. “Feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazılmış olan Hikâyet-i Tacir adlı bu mesnevî toplam 71 beyittir.

Mesnevî

1. *Var idi Rum elinde bir tâcir*
Malı çok oğlu bir veli fâcir

2. *Öldi hep kaldı oğluna malı*
Gör n’olur sonra oğlunun hali

beyitleriyle başlayıp;

70. *Kim ki sözün[i] fikr edüp söyledi*
Padişahlar katında yer eyledi

71. *Kim ki haddini bildi oldı cemîl*
Hatm eyle şimdi sözi İsmail

beyitleriyle sona ermektedir.

Didaktik bir eser olan Hikâyet-i Tacir, Ömer Seyfeddin’in Üç Nasihat adlı hikâyesiyle benzerlik göstermektedir. Hikâyede, varlıklı bir tacir ile oğlu söz konusu edilmiştir. Tacirin oğlu mirasyedi bir tiptir. Satın aldığı üç öğüt ile karşılaştığı tehlikelerden kendisini korumuş kurtuluşa ermiştir.

Hikâyede tacir, tacirin oğlu, tellal, hâce (efendi, ev sahibi), ev sahibinin karısı, zenci (dev) gibi tipler öne çıkmaktadır.

Hikâye Adem Ceyhan tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Rumeli’de, yani Anadolu veya Balkanlarda varlıklı bir tacir vardır. Bu ticaretle uğraşan ve zengin olan adam bir gün ölünce, onun bütün malı oğluna kalır. Fakat tacirin oğlu, bir ‘facir’, yani Hak yolundan dönüp günahlar işleyen bir kimsedir; babadan kalan mirası yeme, içme ve eğlence yolunda harcar. Bu sefihçe yaşantı sonunda elinde üç bin akçasının kaldığını, yani servetinin azaldığını fark edince, canı sıkılır ve pazara gider. Orada bir tellalın bağırarak

bin akçaya değerli bir öğüt sattığını öğrenir. Bu öğüdü merak ederek istenen ücreti verip nasihati alır. 'İyiliğini gördüğün mekân veya kişi hakkında kötü düşünme!' manasına gelen öğüt şudur: 'Tuz hakkından usanma; tuz yediğin yere yaman sanma!'

İkinci gün de aynı şekilde pazara gittiğinde, yine tellalın bağırarak bin akçaya bir öğüdü satışa çıkardığını görür. Mirasyedi genç, parasını ödeyip 'İyi günü yaman güne verme!' öğüdünü alır. Bu nasihatte, iyi günün tercih edilmesi, onun kötü olana feda edilmemesi gerektiği belirtilmektedir.

Üçüncü gün pazara giden genç, tellalın aynı biçimde bin akçaya bir öğüt sattığını ve son nasihati da alması için kendisini çağırdığını görür. Kalan parasını bu öğüde veren tacir oğlu 'Gönül kimi severse, güzel odur.' nasihatini alır. Burada güzellik telâkkisinin kişiden kişiye göre değişebileceği, birinin beğendiğini başka kimsenin alımlı ve hoş bulmayabileceği belirtilmiştir.

Babasının bıraktığı mirası böylece harcayan genç, parasız ve işsiz kalınca, değerli bir kişinin evinde hizmetçi olarak çalışmaya başlar. Ev sahibinin karısı, bu genci sever; oğlan da anılan kadına meyletmıştır. Fakat satın aldığı ilk öğüdü hatırlayarak onun uygunsuz teklifini geri çevirir. Çünkü kabul etmesi hâlinde, tuz-ekmek hakkını unutmuş; ev sahibinden gördüğü iyiliğe nankörlük ve hainlikle karşılık vermiş olacaktır. İsteğinin kabul edilmediğini gören kadın, gence iftira atar; kocasına onun kendisine kem gözle baktığını, kavuşma niyetinde olduğunu söyler ve 'Aman verme; bu lanetlinin kanını dök!' diye cezalandırılmasını telkin eder.

Karısının bu sözlerini duyan ev sahibi, büyük bir öfkeye kapılarak hizmetçi genci cezalandırmak üzere samimi arkadaşı ve sırdaşı olan bir ekmekçiyle anlaşır: Sabahleyin oğlanı ekmek alması için yanına gönderdiğinde, arkadaşının kapıyı kapatıp onu tandıra atmasını ve yakmasını ister. Ertesi gün sabahleyin genç hizmetçi ekmek almak niyetiyle dükkâna giderken, yol üstünde bir bahçede birtakım kimselerin içki içerek eğlendiğini, sazlar çalıp safa sürdüklerini görür. Onlar, 'Hey cahil, buraya gel, birlikte içelim!' diye kendisini yanlarına çağırınca, oğlan, satın aldığı 'İyi günü, yaman (kötü) güne verme!' şeklindeki ikinci öğüdü hatırlayıp bu daveti kabul eder. Böylece tandıra atılmak suretiyle yakılma tehlikesinden kurtulmuş olur. Fakat onun işlediğini sandığı suçu karşılıksız bırakmama kararı içinde olan ev sahibi, genci hazine bulunduğunu söylediği bir kıra götürür. Orada tehlikeli bir hile kuyusu vardır. Adam, tatlı dille 'Buradaki hazineyi çıkar; zahmetten kurtulalım...' diye

oğlanın beline çadır ipini bağlayarak onu kuyuya indirir. Fakat genç, burada korkunç bir zenciyle karşılaşır. Bu zift gibi devin yanında biri ay misali parlak ve genç, diğeri siyahi olan iki kadın vardır. Kara kadını seven zenci, önüne düşmüş kimselere, ‘Bunların hangisi daha üstün?’ diye sormakta; beyaz ve genç olanın siyahtan daha iyi olduğunu söyleyenleri öldürmekte; ‘Kara daha iyi...’ diyenleri bağışlamaktadır. Hileyle kuyuya düşürülmüş gence de aynı soruyu yönelten dev, ondan ‘Gönül kimi severse, güzel odur.’ Cevabını alınca, bu karşılığı beğenir ve oğlanı kuyudan dışarı çıkarır. Böylece tacir oğlu, nasihat dinlemesi sayesinde bu tehlikeden de kurtulmuş olur.”

Kaynakça:

Ömer Seyfeddin (1917). “Üç Nasîhat”. *Yeni Mecmua*. 8: 157-160.

Sakallı, Fatih (2020). “Ömer Seyfettin’den Modern Bir Nasihat-Nâme Örneği: ‘Üç Nasihat’”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 9 (25): 61-73.

Ceyhan, Adem. “Şair İsmâil’in Hz. Ali’ye Ait Yüz Söz Tercümesi”. *Kalemname*, C. 5, S. 9, Haziran 2020, s. 16-57.

HİKÂYET-İ URVİYYE

Mensur hikâyedir. Hikâye metni Erzurum Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levent yazmaları arasında ASL-656.F.24 numara ile kayıtlıdır.

Hikâye, yazma eserde toplam dört sayfa olarak kayıtlı olup “Hâzâ fî Hikâyet-i Urvıyye Zâhîde Rahmetullâh” adıyla kayıtlıdır.

Muhteva itibarıyla dünyaya ait mal ve mülkün, makamın geçici olduğu, Allah’a kulluğun daha mühim olduğu, ona kulluk ve ibadet etmenin daha evla olduğu üzerinde durulmuştur.

Daha önce yayımlanmamış olan hikâyenin orijinal hâlini vermenin daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıya metnin aslı kaydedilmiştir.

Hikâye metni:

5b / Raviyan-ı ahbar şöyle rivayet iderler ki; ruzigâr-ı kadîmde bir Arabî kişi var idi ve ziyade zahid ve anın bir hûb ziba bir kızı var idi. Cemalde ve kemalde nazîri yokdı. Kamu halk içinde anın pakizeliği şöhret tutmuşdı. Daima işi güci ibâdet taat idi ve bu kızın atası adına

Mîsân dirler idi. Eli gayet dar idi. Kanaat ile derilür idi. Bir gün Mîsân vefat itdi. Urviyye yalnız kaldı. Eyitdi:

-İlâhî! Sana yüz tutdum. Elimi fazlın ve keremine açdım. Hâşâ lütfundan ki elümi boş gönderesin. Kâdîrsin ana ki beni inâyetin himayecinde saklayasın. Namahremler elini benden ırak tutasın.” didi ve bir zaman bu hâl üzere oldu.

Ahir bir gün bu Arabî anı avratlığa diledi. Urviyye yalnızlıktan usanmış idi, rıza virdi. Komşular derildiler.

Bir yıldan sonra bu Arabiye sefer düşdi. Urviyye’ye eyitdi:

-Mısırdâ işim vardır. Bunda bir kardaşım, seni ana ısmarlarım. Her vakit eksiğini görsün. Ben gelince müraat ider didi.

Urviyye eyitdi:

-Buyruk senin sen bilürsün, didi. Andan Arabî kardaşına eyitdi:

6a /

-Yola giderim. Ben gelince evime nazar sen olasun. Hacetin gör, didi ve kendi Mısır’a gitdi.

Bu kardaşlığı her gün gelüp evin eksiğini görürdi. Kazâ-yı Hüdâ bir gün gine gelüp gözi Urviyye’ye düş oldu. Gördiği gibi âşık olup yemeden içmeden kaldı. Bir müddet bu hâl üzerine geçdi. Râzını kimseye dimedi, rencûr oldu.

Bir gün yine âdetçe eksiğini gereği gibi görüp karşı oturur. Göğsün geçirüp parekende sözler söyler, namünasip hareketler eyler. Urviyye acebe kaldı. Gönlünden eyitdi; “Bu kişi evimde bir yıldan ziyade oturduğu yoğidi. Acabâ aslı nedir?” didi. Andan sonra eyitdi:

-Ey kişi! Ne oturdun? Benim işim vardır. Keder virme, var işine git, didi. Ol âdem eyitdi:

-Ey can-ı cihânım! Bil ve âgâh ol kim ben sana âşık oldum. Sabrım kalmadı. Bana imdad idüp kulluğa kabul eyle, didi.

Urviyye bu sözi işitdi, içine ateş düşdi. Eyitdi:

Hey kişi! Bu sözi bırak. İblisi kör eyle. Bu sevdadan geç, didi.

Yiğit eyitdi:

Bu sevdâdan geçmem ve seni terk etmem. Elbetde bana ram ol. Canım ve hanümanım sana kurbân olsun, didi.

Urviyye eyitdi:

-Ey kişi! Bu sözi unut, tanrıdan kork ve kardeşinin vasiyyetini an! Kardeşini bednam eyleme, didi.

Ol kişi eyitdi:

-Bana nasihat kâr eylemez. Maslahat oldur ki bana gizlüce ram olasın" didi.

Urviyye eyitdi:

-Çok söyledin ey zâlim! tanrıdan korkmaz mısın? Bil ki benden sana bir faide yokdur. İffet işinden dönmem. Kıyamet hacaletinden korkarım. Bu sözleri söyledin yüzüme karşı, hiç utanmadın. Kendüni bana hain eyledin.

6b / Hak Teâlâ hazretleri ol iyülüğini zâyi itmeye, didi.

Gulâm bu hâle vâkıf olunca yüzini yere kodı, eyitdi:

-Şükür Hakk'a mübarek cemâlini gördüm. Canım bu şükraneye kurban virirsem revadır, didi ve yine eyitdi:

-Hüdâ-yı Te'âlâ aşkına hazretinden dilerim ki ol tıfıl vakiasında söylediğim kabih sözleri afo idesin. Bilmezdim eyitdim. Sen dahi ne idersen it yeridir, didi.

Andan Urviyye eyitdi:

-Ey bedbaht! Sana ben ne itdim ki, bana ancılayın bühtan eyledin, didi. Gulam canından ümidi kesdi. Aman diledi. Andan civân-ı alemdara eyitdi:

-Ey nâkes! Seni asarlar idi. Ben seni satun aldım. Rüşvaylıktan kurtardım. Mükâfatım bu mıydı ki, beni kenar-ı deryada satdın, didi.

Ol dahi korkdı. Canından el yudı. Andan bezirgâna eyitdi:

-Ey civân, merd ol! Gemide niçün bana sille urdun? Şimdiki cezan nedir?" didi.

Bezirgân eyitdi:

-Bilmezlik ile benden bir günah sâdır oldu. Ukubetini dahi gördüm. Nem var ise suya gark oldu ve ben dahi ölüm hâline irdim. Bu kadar zahmet çekdim. Şimdi her ne ukubet idersen fermân senin, didi.

Fi'l-cümle mücrimler korkusundan ditrediler. Melike buyurdi, hazineden hilatler getürdiler. Cümlesini hilatledi ve eyitdi:

-Cümlenizin günahından geçdim. Hak Te'âlâ hazretleri benden ötüri kimseye itâb itmesün, didi ve ol gulâmı efendisine bağışladım. Andan bunları misafirhaneye gönderdi. Kendüsi dahi ehliyle halvethanda birbirleriyle sarmaşup sergüzeştlerini söyleyüp safaya meşgul oldılar.

Çünkü sabâh oldu. Ehlini ve karındaşını hammama gönderdi. Hammamdan çıkdıktan sonra

7a / mülûkâne donlar giydürdi. Andan haramiye ve gulamı birer mukarrer eğerlü ata bindirdi ve beş tahta kumaş ve iki bedre kızıl altın virdi ve avratına üç boğçe fahûrî kıymet libaslar virdi. Ol berdar ölümden halâs olan yiğide ve anasına çok nesne virdi ve ol bâzirgâna on pare âlî cevher virdi ki, biri sermaye yeterdi ve eyitdi:

-Cümleniz belâya benden ötüri uğradınız idi. Mazûr tutun, didi. Andan sonra bunları izzet ü ikrâm ile gönderdi. Gitdükleri yerde Urviyye'nin hezar hünerlerini söylerler idi. Bir gün Urviyye ehline eyitdi:

-Bilür misin Hak Te'âlâ azze ve celle hazretleri ne güne lütuflar işledi. Şükrane itmek gerekdir, didi.

Andan eyitdi:

-Dilerim ki padişahlıktan geçem, halvetime mülâzım olam. Sen ki helâlimsin. Gerekdir ki padişahlığı sana emanet virem. Benden kabul eyleyüp şahlık idesin ve hem ersen bu iş ana yaraşur, didi.

Ehli eyitdi:

-Maazallah ben senden ayrılmağa imkân yokdur, padişahlık gerekmez. Sen kande olursan ben dahi anda bilem taate beraber meşgul olam, didi. Çün Urviyye bu sözi işitdi, eyitdi:

-Kardaşın asana ve bana itdüği yaramazlıkların avzına padişahlığı ana virelim, didi. Ol dahi;

-Fermân senin, didi.

İttifâk, padişahlığı erinin kardaşına virdiler. Kendüleri ibâdete meşgul oldılar.

Âkıbet, anlar dahi bu cihandan gitdiler ve bu hikâyeti yadigâr kodılar. Âferim 'âdil padişahlara ve 'afif yiğitlere ve saliha hatunlara. Rahmet-i Hüdâ bu kitabın sahibine ve müellifine ve kâtibine olsun. Âmin Yâ rabbe'l-âlemîn.

27 M. 1306

Kaynakça:

Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları. No: ASL-656.F.24

HİKÂYET-İ VÜZERAT-I ERBA'İN

(Bkz. KIRK VEZİR)

HİKÂYE-Yİ BELKIYA

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ BELKIYA'NIN MİSİR'A GELDİĞİ

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ BENĞİ HALLAÇ

(Bkz. BENĞİ HALLAÇ).

HİKÂYE-Yİ CARİYE

Yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY9846 numarada kayıtlıdır. Metin yazmanın 2a-11b arasındadır.

Hikâye-yi Cariye manzum eser olup Aduzun (Fâilâtün Fâilâtün Failün) kalıbıyladır.

Hikâye-yi Cariye;

*Bir hikâyet geldi imdi dilime
İşbu sözde fâide vardır 'âleme*

*Her kim ol 'ilme dâim duruşa *
Hiç gümân yok sonra 'ilme irşe*

*Üş bu sözde bir hikâyet var şirîn
Dinleyenler cennete girsün yarın*

*Var idi ol zemanda bir bay hoca
Hiç bilmezdi yohsulluk hâli nice*

beyitleriyle başlayıp

*Kangı yılda bu haber oldu temâm
İdeyim tarîkini takrîr ve's-selâm*

*Yedi yüz seksen birinde söyledim
Şa'bân ayında temâmet eyledim*

*İşbu işler bunlara oldu sebep
Du'â diler sizden şeyh (u) şeb*

*Her kim du'â eyleye bunda bana
Hak çalab rahmet itsün yarın ana*

*Dilersen gidesin imân ile
Vir salevât Mustafâ'ya cân ile*

*Okuyanı yazanı dinleyeni
Rahmetinle yarlıgagıl yâ Ganî*

beyitleriyle sona eder.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar varlıklı hoca onun da tahsil görmüş ahlaklı bir oğlu vardır. Gün gelir hoca fakirleşir, öyleki öğünde yemeğe ekmek bulamaz hale gelir.

Oğlu, babasına bir şehre gidip nasip aramayı teklif eder. Birlikte yola çıkarlar. Bir şehre vasıl olurlar ama üç gün bir şey yemedikleri halde rastladıkları kimselere hâllerini söylemezler. Delikanlının aklına anne ve babasını şehrin melikine satma fikri gelir. Babasının rızasını aldıktan sonra melikin yanına gider; anasını elbise, babasını da at karşılığında kendisine verebileceğini söyler. Melik kabul eder ve ona at ile elbise verir.

Yiğit atları alıp şehirden dışarı çıkar. Bir müddet yol gittikten sonra başka bir şehre vasıl olur. Şehrin girişinde bir kesik başın asılı olduğunu görür. Bir ihtiyar kadına misafir olur. Kadın yiğidi ölen oğlunun yerine kor ve evine misafir eder. Yiğit kadına gördüğü kesik başı sorar. Şehrin melikinın at yarışında kimsenin yenemediği bir kızı vardır. Bir de sorduğu soruya kimse cevap verememektir. Kız, kendisini yenemeyen ve sorusuna cevap veremeyen kim olursa başını kesip asar. İhtiyar kadın, delikanlıya bunları anlatır. Yiğit, kızın karşısına çıkmak ister. Kadın yiğidi vaz geçirmeye çalışırsa da ona engel olamaz.

Yiğit, izin alıp sultanın huzuruna çıkar. Sultan da onu fikrinden vazgeçirmeye çalışır ancak yiğit karardır.

Kıza haber salınır. Kız, yiğidi huzuruna getirtir. Yiğit mücevherlerle donanmış kızın yüzüne bakmaz, kızıdan yüzünü örtmesini ister. Kız yüzünü örter ve yiğide sorular sormaya başlar. “Boş yere kim kan dökmüştür?” sorusuna Kabil cevabını verir. Kabir içinde kırk gün kimin zâr eylediğini sorar. Yiğid “Yunus Peygamber” cevabını verir. Kız mezara girmeden kimin azap gördüğünü sorar, yiğit “Eyüp Peygamber.” der. Kız kime böhlan edildiği sorar. Yiğit de Yusuf Peygamber’in kardeşlerinin “Yusuf’u kurt yedi!” diye böhlan ettiklerini söyler. Kız, bir kere dokunmakla kimin yol açtığını sorar, yiğit de Musa Paygamber’in asasıyla nehri ikiye bölüp kendisine yol açtığını söyler. Kız, canı olmadığı halde kımıldayan şeyin ne olduğunu sorar, o da Musa’nın asası olduğunu söyler. Kız, kavmini yayan dizenin neler olduğunu sorar, yiğit de karınca cevabını verir. Şehre girerken on

iki çıkarken 600.000 olanın kimler olduğunu sorar. Yiğit de Yakub'un Mısır'a on oğluyla girip 600.000 ile çıktığını söyler. Kız sorularını ertesi gün sormaya devam edeceğini söyler.

Ertesi gün cennete girecek on hayvanı sorar. Yiğit bunların Hz. Muhammed'in Nakisi, Hz. Ali'nin Döldül'ü, Salih peygamberin devesi, Süleyman'ın karıncası), Belkis'in Hüdhd'ü, İsmail'in koçu, Üzeyir'in eşiği, Musa'nın ineği, Ashab-ı Kehf'in köpeği olduğunu söyler. Kız sorularına devam eder. Allah'ın emrini hangi hayvana vahy eylediğini sorar, yiğit bal arısı diye cevap verir. Kız, yalan söyledikleri halde cennete konulan, doğru söyledikleri halde cehenneme konulan kavimleri sorar. Yiğit birincileri Yusuf'un kardeşleri, ikinci gruptakilerin de Nasranî ile Yahudilerin olduğunu söyler. Kız İblis'in adını sorar, yiğit de Rehaş cevabını verir. Kız, Adem'in yaşını sorar, yiğit 950 olarak sorar. Kız, Âdem'in kaç defa hac ziyareti yaptığını sorar, yiğit elli diye cevap verir. Kız, Nuh'un anlamını ve Nuh'un kaç adım olduğunu sorar. Yiğit, Nuh'un "ağlama" anlamına geldiğini diğer adının İlyas olduğunu söyler. Sudan çıkacak olan bitkiyi sorar. Yiğit, kabak cevabını verir. Kız, gök ehlinde önce kimin hac ziyaret yaptığını sorar. Delikanlı da Cebrail olduğunu söyler. Yiğit, canı olmayıp da nefes verenin ne olduğu sorusuna rüzgâr cevabını verir. Kız, Ashab-ı Kefl'in köpeğinin adını sorar, yiğit "Kıtmir" der. Kız cennet ve cehennem ehlinin hangi dille konuşacağını sorar. Yiğit cennet ehlinin Arap diliyle, cehennem ehlinin de Ermeni diliyle konuşacağını söyler. Kız, hangi ağacın on iki budağı ve her budakta otuzar yaprak olduğunu sorar. Yiğit, yılda on iki ay ve her ayın da otuz gününden söz eder. Kız, anadan doğmayan dört nesneyi sorar. Yiğit bu soruya da Adem, Havva, İsmail'in koçu ve Salih'in devesi cevabını verir. Kız, yumurtadan doğmayan kuşun ne olduğunu sorar. Yiğit yarasa olduğunu söyler. Kız, oğünkü sorularına ara verir.

Üçüncü gün bunlar yine karşı karşıya gelirler. Kız, adem iken hayvanları sorar. Yiğit, maymun, domuz, örümcek, pire, çekirge, akrep, şahin, karga, tavşan, arı, baykuş, serçe, sıcan, kurt ve fil diye cevap verir. Bunların niçin hayvan olduklarını da sıralar. Hz. İsa'ya iman etmeyenlerden bir kısmı domuz ve maymuna sırtlanın da hacca gidenlerin mallarını alıp haramilik yaptığı sırtlana çevirdiğini söyler ve

devam eder. Halk arasına fitne salanın zühre yıldızına; her erkekle yatan kadının örümceğe, hep yalan söyleyenin pireye; halka devamlı zarar verenin çekirgeye; eşi ile yatmakta iken ağlayan çocuğunu öldürenin akrebe; insanlardan daima elindeki tahılı gizleyenin şahine; halkı devamlı kınayanın kuzguna, gece gündüz arsız gezenin tavşana; cadılık yapanın yarasaya; devamlı avradına zulmedeni baykuşa; hep yalan söyleyen serçeye; eşiyle devamlı kavga edeni sıçana; sürekli cima edeni file çevrildiğini söyler.

Yiğit bunları söyledikten sonra kıza, üç gündür devamlı soru sorduğunu ve soruların hepsini doğru cevapladığını, bir soru da kendisinin sormasına izin vermesini ister. Eğer doğru cevap verirse başını kesmesi, cevap veremezse kendisiyle evlenmesini ister. Kız kabul eder. Yiğit, anasını elbise, babasını da at karşılığında satanın kim olduğunu sorar. Kız, cevap veremez ve cevap için bir gün izin ister.

Yiğit, saraydan ayrılıp kadının evine gelir. Bu arada kız düşünceye dalar ve hile ile sorunun cevabını öğrenmeyi düşünür. İki hizmetkârı ile gece yarısı kadının evine gelir. Yiğit geliş sebebini sorar, o da kendisine âşık olduğunu söyler. Biraz sohbet ettikten sonra sorunun cevabının ne olduğunu öğrenmek ister. Yiğit de kendi hikâyesini anlatıp olup biteni anlatır. Kız yiğide içine uyuşturucu katılmış şarap içirir ve kadının evinden ayrılır.

Ertesi gün yiğit uyanır, aklı başına gelir. Yanı başında bir yüzük görür. Yüzüğün içinde kızın adı yazılıdır. Yüzüğü alıp saraya gider. Kız yiğidin bir gün önce sorduğu soruyu cevaplandırır ve elbise karşılığı anasını, at karşılığı da babası satanın kendisi olduğunu söyler. Bu duruma göre artık başını kestirebileceğini söyler.

Kızının bir yiğidi yendiğini sultana iletirler. Yiğit sultanın karşısına çıkarılır. Yiğit, o gece rüyasında bir güvercinin şah sarayından kalkıp kaldığı evin içeni geldiğini, daha sonra da tekrar şahın sarayına döndüğünü ancak elinde bir tüyü kaldığını söyler. Ardından getirdiği yüzüğü sultana verir. Sultan kızar ve kızına bu yüzüğün yiğidin elinde olmasını açıklamasını ister. Kız, yüzüğün kendisine ait olmadığını inkâr eder ve hemen bir kuyumcuya altından ve yakutla bezenmiş yüzük yaptırır, üzerine adını yazdırır, bunu babasına götürür, “Benim yüzüğüm işte bu!” der.

Yiğit anasını ve babasını yanına getirtir. Yüzüğü karşılaştırır ve kızın getirdiği yüzüğün yeni yapıldığını söylerler. Sultan kızına öfkelenir, ardından "Seni bu delikanlıya verdim." der.

Nişan yapılır, takılar takılır. Sultan onu oğlu yerine kor ve kendi yerine sultan eder.

Kaynakça:

Hikâye-yi Cariye, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, No: BY9846.

HİKÂYE-Yİ ÇIHAR DERVİŞ

(Bkz. ÇIHAR DERVİŞ).

HİKÂYE-Yİ DUHTER ŞAH PERİ

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ FAZLULLAH MUSULÎ BİDUHTER-İ RESS-İ MUVAFFAK BAĞDADÎ

Mensur hikâyesidir. Hikâye metni Erzurum Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levent yazmaları arasında ASL-656.F.24 numara ile kayıtlıdır.

Hikâye, yazma eserde toplam dört sayfa olarak kayıtlıdır.

Muhteva itibarıyla hikâyenin kahramanı Fazlullah'ın yardım, iyilik ve dualar sonrası doğumu, Fazullah'ın eş bulmak için çektiği sıkıntılar ve sonunda münasip eş bulması ve tahta geçmesi anlatılmıştır.

Daha önce yayımlanmamış olan hikâyenin orijinal hâlini vermenin daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıya metnin aslı kaydedilmiştir.

Hikâye metni:

15b / Raviler şöyle rivayet iderler ki, Musul şehrinde bir reis var idi. Sahib-i nimet malı ve mülki firavan idi. Amma oğul hakkında işi hasret idi. Çok zer ü sim harç idüp fakir ü fukaraya inam u ihsan iderdi.

Ahirü'l-emr Hazret-i Kadirü'l-Mutlak ol kişiye bir oğul virdi ki, hüsn ü cemalde naziri yok idi. Dayeler naz u naimle beslediler ve adını Fazlullah kodılar. Dört beş yaşına girdikde mektebe virdiler. İlm öğrendi. Şöyle ki kâmil ve danışmendler müteaccib oldılar. Andan babası Fazlullah mah-ruy galiye-mûy kişi ayâli kızları arz eyledi.

-Birini ihtiyar ile mal harc idelim. Katuna getürelim, oğulların olsun, ohşayalım, didi.

Fazlullah eyitdi:

-Ey peder! Benim gönlüm bu şehir kızlarına meyl eylemez. Anı dilerim ki bir yere sefer idem. Gönlüme yarar bir kız ya bir cariyeye bulursam alam. Anı bana akd-i nikâhla viresin. Evlenem, oturam, didi.

Bu sözi reise hoş geldi. Çok mal u nimet virdi. Fazl'ı bâzirgân şeklinde Bağdad'a gönderdi. Bir nice gün yürüdiler. Murgırara yetişüp kondılar. Otururken na-gâh elli atlu haremiler gelüp Fazl'ı kullarıyla nökerleriyle basdılar. Kârban halkı yaraklandılar. Muhkem cenk itdiler. Âhir Fazlullah'ı tutdılar. Kulların öldürdiler. Fazlullah çok yerde mecruh oldı. Hareket kalmadı. Harami başı eyitdi:

-Bunu şimdi öldürmezem. Yârenlerin

16a / öcünü bundan çıkarsam gerekdir, didi.

Andan bu Haramilerin ölümünden kurtulanı Fazlullah aldılar gitdiler. Bir dağ dibinde bir ulu ormana geldiler. İçinde bir kara oba durur. Bunların obasıymış. Anda kondılar. Andan haremi başı eyitdi.

-Musulî oğlanı bir hoşça saklan. Birazdan size temaşa etdüreyim, didi.

Fazl'ı bir ağaca muhkem sardılar.

-Ukûbetle öldürelim, deyü danışurken casus geldi.

-Falan yerde ağır kârban geldi, deyü söyledi.

Derhâl durdular. Kârban canibine gitdiler.

-Fazlullah'ı mu'azzeb efkâr ile birağup sonra gelüp öldürelim, didiler.

Çün gice oldı. Harami başının avratının Fazlullah'a özü göyündi.

Yanına vardı, eyitdi:

-Ey biçare! Hâlin nicedir, didi.

Fazl anladı. Hatun eyitdi:

-Ben senin bendini çözssem seni salıvirsem gidebilür misin, didi.

Fazl eyitdi:

-Cehd iderim, n'eylersem eylerim giderim, didi.

Derhâl hatun Fazl'ın bendini çözdü. Bir seki kürk giydirdi. Eline bir diğnek virdi. Koynuna birkaç etmek virdi. Yola salıvirdi.

-Bu yolu tut git. Bir abadanlığa yetişesin.

Fazlullah ol hatuna dua itdi. Canı korkusundan yola girdi. Gice sabahdan katı yürüdü. Sabah olunca gördü, bir fellah bir tuvara odun yükletmiş gider. Selamlaşdılar. Fazlullah eyitdi:

-Ben garibim yol bilmem, didi. Ol âdem eyitdi:

-Ben Bağdad'a giderim, didi.

Fazl dahi ol âdeme uydı. Bağdad'a geldiler.

16b / Başından geçen serencamını bil-cümle bir bir nakl ü beyân eyledi. Ol şahıs bu kelimatları işidine kahkaha ile güldü, eyitdi:

-Ey püser! Gönlünü hoş tut. Hak Celle ve alâ hazretleri işini onara, didi. Fazlullah eyitdi:

-Neden didiniz?

Ol kişi eyitdi:

-Bil kim ol şah ve sultan didikleri benim. Kadı seni yalandan nisbet etdiyse ben seni ana gerçekden nisbet ideyim. Kadının canına bir iş etdüreyim kim, işe benzemesin, didi.

Çün Fazl bu istimâlini işitdi. Durdu, Mahyâr'ın ayağına düşdü. Dualar itdi. Mahyâr şikâra çıkmış idi.

-Eyü şikâr elime girdi, didi.

Fazl'ı aldı Vasıt'a geldi. Beş on gün Vasıt'da eğlendi. Andan hazırlandı Bağdad'a müteveccih oldu.

-Mahyâr ve Şah geliyor, deyü halîfe haber oldu.

Halife ana bir ayânını karşı gönderdi. İzaz u ikram ile şehre getürdiler. Ayağı tozuyla getürdiler. Mahyâr halifenin elin öpdü, karşı durdu. Halife eyitdi:

-Ey Mahyâr biz seni okumaduk. Ne sebepten geldin?

Mahyâr eyitdi:

-E'azzellâhu emîrû'l-mü'minîn! Bir oğlum vardır. Meğer ol oğlana Reis, Muvaffak bin Adnan'ın kızının vasfın etmiş. Benim desturuma durdu. Bu şehre geldi. Kadı ukbe anınla bir acep iş işlemiş. Geldim ki ol işi izhar idem. Ta kadı bile ki, ol vüzeralara istihza etmek eyü olmaz, didi.

Halife kadıya hışm eyledi, eyitdi.

-Ol kadı nâ-ehli ol Muvaffak ikisin dahi sana bağışladım. Bunlara ne idersen eyle, didi.

Mahyâr eyitdi:

-Kadı ma'zûl olsun. Muvaffak Mansur olsun, didi.

Halife;

-Kabûl etdim, didi.

Andan Ebu'l-Hasan'ı zindandan çıkardılar. Kadıyı tutup anın yerine bıraktılar. Muvaffak'a riyaset hil'atin giyürdiler. Aydan yedi gün Bağdad'ı bezediler. Muvaffak kızına düğün idüp müceddeden buluşdılar. Ebu'l-Hasan'a mal virdiler. Nehrevân beyliğine

17a / gönderdiler.

Andan Mahyâr halife katına varup eyitdi:

-Ey Padişah-ı cihane! Bendeniz pir oldum. Benim Hak hizmetdir, vardır. Hüdavend'in kereminden tevakku oldur ki, malım mülküm oğlum Fazlullah'a erzanî gördüm, didi.

Halife dahi;

-Sen bilürsün, didi.

Heman dem buyruk oldı. Vâsıt'a menşûrunı Fazlullah adına yazdılar. Dahi teşrifler virdiler. Hiçbir vakitte kimseye müyesser olmamışdır. Mahyâr Muvaffık, ber-karâr Bağdad'a reis eyledi. Fazlullah ile Bağdad'a geldiler. Padişahlık tahtına geçürdiler. Mahyâr bir köseyi ihtiyâr idüp 'ibâdete meşgul oldı. Fazlullah dahi hâs u âma adl gösterdi. Hak Teâlâ Fazl'a güzel oğullar virdi ve çok yıllar beylik ol hanedanda kaldı ve bu hikâyeden çok faide bilindi.

Rahmet-i Hüdâ, bu kitâbın kâtibine sâhibine müellifine olsun. Âmin Şâ Rabbü'l-âlemîn!

Kaynakça:

Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları. No: ASL-656.F.24

HİKÂYE-Yİ GİRİFTAR ŞAH

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ HAYMAN ŞAH

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ İKAB

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ KADI-Yİ BELH

Düzenbaz bir kadıyı konu edinen didaktik bir eserdir. Orijinal adı Hikâye-İ Kadı-yı Belh'tir. Kadı'nın dinî hükümleri işine geldiği şekilde yorumlayıp insanları cezalandırması ve bu yönüyle kadılık müessesesine verdiği zararları ortaya koyan mensur bir eserdir.

İstanbul'da R. 1300 (M. 1884) yılında taşbaskı olarak tabedilmiştir. Hikâye toplam 16 sayfa olup "Farsçadan tercüme olunmuştur. Mütercimi M. Kemal. Maarif Nezaret-Celilesinin ruhsatıyla tab olunmuştur. Sene 1300" sözleriyle sona ermektedir. Bu ifadedden hikâyenin Fars kaynaklı

olabileceği düşünülebilir. Eserin baskılarından birisi Seyfeddin Özege kitapları arasındadır ve 7532 numarada kayıtlıdır.

Bu hikâye ayrıca, Taksim Atatürk Kitaplığında Yazma Eserler (Bel_Yz_K_0270_04) bölümünde (T813 HİK T813 HİK 1198 H. 1) numara ile kayıtlı olan “Hikâye-i Kadı-yı Hums”da ve kadı Karakuş fıkralarında da geçmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Belh’te şehrinde bir kadı vardır. Öyle bir kötü kadıdır ki cihanın gözü onun gibi kötü birini görmemiştir. Şeytan bile onu görünce uzağa kaçar.

Belh’in yakınında bir kasaba vardır. Bu kasabada Yahudi bir kasapla fakir bir Derviş yaşamaktadır. Derviş yoksul biridir ve çocuklarının geçimini için çırpınır durur. Bir gün akşama kadar dolaşp çocuklarına o akşamlik yiyecek bulamaz. Her nasılsa Derviş, Yahudi kasaba gidip borç ister. Kasap verir, ama “Vermediğin zaman senin vücudunun bir yerinden et alırım.” der. Derviş, kabul eder.

Aradan günler haftalar geçer. Burcun ödeme günü gelir. Yahudi, Dervişin evine gelir ve parayı ister. Derviş para olmadığı için birkaç gün mühlet ister, ama Yahudi kabul etmez. Yahudi kasap belinden hançeri çıkarır, her neresinden isterse kesip alacağını söyler. Derviş çok ağlar ve Yahudi’yi Kadı’nın yanına gitmeye razı eder ve Kadı davaya ne karar verirse, razı olacaklarına dair iki taraf da anlaşır.

Birlikte Kadı’nın huzuruna giderlerken yolda, sahibinin elinden kurtulup kaçan bir at görürler. Sahibi; “Yakalayın.” diye bağırır. Derviş, atın durması için yerden bir taş alıp fırlatır. Taş atın gözüne denk gelir, atın gözü kör olur. Atın sahibi, Derviş’in yakasından tutar, atı yerine Derviş’ten atını ister. Derviş; yanındaki Yahudi’yi göstererek; “Bununla beraber kadıya gidiyoruz. Senin de davan varsa kadının hükmüne başvuralım.” der. Atın sahibi buna razı olur. Üçü birlikte kadının huzuruna gitmek için yola koyulur.

O gün hava gayet sıcak olduğundan susuz kalan Derviş, bir evin kapısını çalar. Kapı hızla açılır. O sırada evin kadını hamiledir ve kapının arkasında oturmaktadır. Kapının şiddetle açılınca kadının karnına gelir

ve kadın bayılıp düşer. Kadın çocuğunu düşürür. Evin sahibi; “O çocuğun kanının pahasını vereceksin.” diye Derviş’in sakalından tutar, bağırıp çağırır. Derviş, ev sahibine; “Benim iki davam var. Kadı’ya gidiyoruz, buyurun siz de gelin, dava üç olsun.” der. Adam razı olur.

Giderlerken Derviş çareyi davacıların elinden kaçmakta bulur. Derviş, tabana kuvvet kaçar, davacılar kocalar. Derviş önüne rast gelen evin çatısına çıkar ve çatıdan kendini evin penceresine iter. Evin hasta bir hastası vardır. Mevsim yaz olduğundan hastanın yatağını pencerenin önüne sermişlerdir. Derviş, kaza ile hastanın başına düşer ve hasta vefat eder. Hasta sahibi, Dervişin yakasından tutup onu öldürmek ister. Arkadan davacılar oraya gelirler. Üçü de “Derviş’i öldürmekten sana bir fayda olmaz. Bizim de davamız var, Kadı’nın huzuruna gidiyoruz, siz de buyurun kadıya davanızı söyleyin. Hazreti Kadı ne buyurursa ona razı olun.” derler. Hastanın oğlu da buna razı olur. Hep birlikte bağırış çağırışlarla Kadı’ya doğru giderler.

Yolda çamura batmış eşeğini kurtarmaya çalışan birini görürler. Adam bunlardan yardım ister. Bunlar adama yardım ederler. Derviş de eşeğin kuyruğundan tutup çekmektedir. Kuyruğu öyle bir çeker ki kuyruk dibinden kopup elinde kalır. Eşek sahibi Derviş’in yakasından tutarak; “Al merkebi, ver parasını.” deyip bağırmaya başlar. Davacılar, eşek sahibini de Kadı’ya gitmeye ikna ederler. Beş davacı birlikte yola k de Derviş ile bağırarak şehrin kapısına giderler. Kapının koyulurlar.

Yolları bir mezarlığın yanından geçer. Halk toplanmış davul zurnayla bir adamı diri diri mezara koymaya çalışmaktadır. Adam feryat figan etse de kim onu dinlemez, elbiselerini soyup diri diri mezara gömerler. Derviş ve davacılar şaşakalırlar ve onlara yaklaşırlar. O sırada yaka paça birisini daha götürdüklerini görürler. Adam; “Ben fakir bir hallacım. Haksızlığı demirci etmiş, ben biçareyim. Beni niçin öldürürsünüz?” dese de kimse dinlemez, hallacı katlederler.

Davacılar ve Derviş oradan geçip bir camiye varırlar. Caminin minaresinden ses işitip oraya baktıklarında ayın on dördüne benzer ellerinden dizlerine bağlanmış bir çocuğun gelmekte olduğunu görürler. Kimse çocuğun feryadına kulak asmamaktadır.

Yolda şehrin ileri gelen birkaç kişisini görürler. Bunlar o kadar içmişlerdir ki ağızları köpürmüş, istifra etmişlerdir.

Mahkeme kapısının önüne geldiklerinde kapının önünde bir büyük mescit görürler. Mescidin içerisinde bir güruh, kumar oynamakta, yüksek mertebeli kişi de kazananlardan para almaktadır. Davacılar, mescide kumar oynanmasına mana veremeyip şaşkın şaşkın bakarken, Derviş fırsatı ganimet bilip kadı ile gizlice görüşmek ister. Kadının evine girip doğru divanhaneye çıkar. Mahkeme kapısını açtığında ne görsün, kadı ellerini yere koymuş, on beş on altı yaşlarında bir çocuk da onun üstüne binmiştir. Kadının yüzü kapıya dönük olduğundan Derviş'i görür ve toparlanır, elbiselerini toplar. Derviş, derhâl geri çekilir, kapıyı örter.

Derviş el bağlayıp mahkemeye dâhil olur. Kadı ona kim olduğunu sorar, o da beş kişi ile davasının olduğunu söyler, onları başından def etmesini ister. Kendisini suçüstü gördüğünden ve edepli davrandığından dolayı Kadı, Derviş'e yardımcı olacağını söyler.

Huzuruna önce Yahudi gelir durumu anlatır. Kadı; "Alamadığınız malın karşılığı almakta hakkınız vardır, bir bıçak ile Dervişin etinden kesip alın, fakat fazla veya eksik olursa zulüm olur. Zulmetmek caiz olmadığından Allahın hükmüyle emir veririm, başını keserler." Yahudi bu sözlerden ürker davasından vaz geçer. Kadı izin vermez, Yahudi'den mahkeme harcı olarak yüz dinar alır.

Kadı, daha sonra diğer davacıları davalarından vazgeçirir ve mahkeme harçlarını alır.

Kadı, Derviş'e; "Başka işin varsa göreyim." der. Derviş, mezarlıkta diri diri adam gömmenin aslını sorar. Kadı anlatır: "O adamın sefere gitmişti. Bir müddet sonra akrabası onun seferde öldüğünü söylediler. Ben de malını varislerine dağıttım. Meğer adam ölmemiş. Verdiğim hükmün ve şahitlerin meşru olmadığını anladığımda, emrime halel gelmesin diye, adamın diri diri gömülmesini emrettim."

Derviş, demircinin yerine niçin hallacı katledildiğini sorar. Kadı anlatır: "Memlekette bir tane demirci var ve gayet iyi bir ustadır. Katil bulunduğu zaman, kısasa kısas lâzımdı. Memlekette, yüzden fazla hallaç var. Hallacı demircinin yerine katledilmesini emrettim."

Derviş, minaredeki çocuğun niçin feryat ettiğini sorar. Kadı anlatır: “O gördüğün çocuk, müezzinin çırağıdır ve sesi pek güzeldir. Yeni gelmiş acemidir, vakitsiz ezan okumuş. Çocuğu iyice bağirtın, bir daha vakitsiz ezan okumasın, diye emrettim.”

Derviş, başı sarıklı sarhoş hocaları sorar. Kadı; “O gördüklerin şehrin ağalarıdır, ben onları memur ettim, onlar benim evimin amirleridir.” der.

Derviş, mescitte kumar oynayanları sorar. Kadı, “Mescittekilerden birisinin muharebede çoluk çocuğunu esir ettiler, neyi var nayı yok, alıp gittiler. Ben orada oynamalarına izin verdim.” der.

Derviş, çekinerek gördüğü çirkin hali ve o delikanlıyı niçin üstüne aldığını sorar. Kadı yemin ederek şunları söyler: “Gördüğünüz o çocuk yetimdir. Babası ölünce buluğa varmadığı cihetle malı benim üzerimdeydi. Çocuk malını almak istedi. Buluğa erip ermediğini tecrübe ediyordum. Artık malını kendisine teslim ederim.” der.

Kadıdan, bu hikâyeleri dinleyen Derviş, onun ellerini öper müsaade alıp dışarı çıkar.

Hikâye; “Kadılar böyle ahali malını yer ve bazısı da tamamıyla İslâm yoluna gidip Hak hükmünü tutarlar ve Hak yolunda da o kadılar kabul edilenlerden olurlar. Bu kadının şerrinden cümlesini muhafaza eyleye. Amin.” Sözleriyle sona erer.

Kaynakça:

Hikâye-yi Kadı-yı Belh, (Mütercimi: M. Kemal), İstanbul, R. 1300, 16

s.

HİKÂYE-Yİ KALE-Yİ GEVHER-NİĞİN

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ KEYGAL HİNDİ

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ KÛH-I KAF MELEKLERİ

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ MAHMUD GAZNEVÎ

Gazneli Mahmud'un gördüğü bir rüyada olağanüstülüklerle zenginleştirilmiş ibretlik bir hikâyedir.

1873'te İstanbul'da basılan bir kitap İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesinde K-4587 numarada kayıtlıdır. Kitabın müellifi ve basıldığı yer hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kitabın kapağında şu ibare yer almaktadır.

"İşbu hikâye-yi ibret-feza zaman-ı evailde Mısır kütüphanelerinin ihrak olunduğu hengamda hamamcı (Ebu'l-'Ula)nın ber-takrib yedine düşüp ferzend be-ferzend hafz olunmuş ve böyle bir eser merğubun müstevriyetden ihracı elzem bulunduğundan bu def'a bil-mecburiye tab' olunarak izhar ve işa'a kılınmıştır."

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sekiz yüz sene önce Bağdat civarında Vadiyü'l-Cemel köyünde Seyid'in oğlu Mahmut isminde bir çoban vardır.

Mahmut, yedi sekiz yaşlarındaiken babası vefat eder ve validesiyle kalır. On iki yaşına kadar çobanlık yaparak annesiyle geçimini sürdürmeye çalışır. Daha sonra başka işler yaparak iş ahlakı ve dürüstlüğü sayesinde mal sahibi olur. Artık, herkes tarafından sevilen ve sözü dinlenen birisidir.

Annesi, çocuğunun mürüvvetini görmeyi murat eder. Mahmut, ona Bağdat'ın dışındaki sarı boyalı konakta yaşamakta olan Cennet kıza dünür olmasını ister.

Annesi gidip sora sora söylenilen konağı bulur. Ev sahipleri kadını misafir ederler. Kadı, Mahmut'un söylediği kızı görür, ona hayran kalır. Kıza, kendisini oğlu Mahmut'a almak istediğini söyleyip evine döner. Bir başka gün de dünür gidip kızı alırlar. Güzel bir bir düğün yapılır.

Düğünden sonra Mahmut ve annesi Cennet Hanım'ın konağına yerleşir. Mahmut, Cennet'in babasının mal varlığına da sahip olur.

Mahmut, ambarlarını altınla doldurur. Artık ticarete adından söz ettiren birisidir. Ticari kabiliyetiyle ülkedeki diğer tüccarları geçer.

Birkaç yıl sonra İran Şahı ile Bağdat Hükümdarı anlaşamayınca birbirlerine savaş ilan ederler. Ama Bağdat Hükümdarı'nın hazinesinde gerekli para ve savaş aletleri olmadığı için meclisi toplayıp bu konuyu danışır. Veziri gerekli para ve hazine olmadığı için ülkenin zengin tüccarı olan Mahmut Ağa'dan borç alınmasını teklif eder. Teklif kabul edilir. Mahmut Ağa'ya ak sakallılar gönderilip saraya davet edilir. Mahmut ağa da davete icabet eder. Saygıyla karşılandıktan sonra olan durumu Mahmut'a açıklarlar. Mahmut Ağa, istenilen miktarı vereceğini söyler. Şah'a sekiz milyon akçe borç verir.

Rahat nefes alan Şah, savaş gereçlerini hazırlayıp askerlerini toplar. İki ordu da karşı karşıya gelir. Orduların başında yaşlı padişahlar da vardır. Ordular birbirlerine üstünlük sağlayamazlar.

Bağdat Hükümdarı'na üzüntüsünden inme iner, ardından bir gecenin içinde vefat eder. O devirdi savaş esnasında hükümdarlardan birisi vefat ederse, her iki taraf da anlaşıp barış ilan etmek zorundadır. Bunlar da öyle yaparlar, savaşa son verirler. Savaş bittikten sonra askerler başkomutanlarıyla memleketlerine gelirler.

Hükümdar Bağdat defnedildikten sonra kendi soyunu devam ettirecek evladı olmadığı için yerine geçecek padişah ararlar. Meclis toplanır. Öne sürülen zatların hiçbirinin padişah olması meclis kabul edilmez. Ancak hazineye istenilen parayı veren Mahmut Ağa'nın padişah olmasına karar verirler. Çoğunluğun oyuyla Mahmut ağa tahta çıkar.

Fakir bir ailenin çocuğu olan Mahmut Şah'ın okuma yazma bilmediğini gören meclis, onun bu eksikliğini gidermek için, böyle birinin devlete faydası olmayacağını ve onun Şeyhülİslâm'ın yanında kendisini geliştirmesini söylerler. Şeyh Şahabettin, böyle şah sarayında ders veremeyeceğini söyler. Ancak şehir dışında bir yerde bahçe, köşk ve tekke yapılmasını ister. Şeyh hazretlerinin tarifi üzerine, Bağdat'ta derhâl tekkenin yanında köşk ve bahçe yapılır. Şeyh de tekkeye yerleşip geceleri Mahmut Gaznevi'ye ders verir. Kitap inmeyen peygamberlerin mucizelerinden ve miraç olayından bahsedince Mahmut Gaznevî

buna inanmaz. Şeyh Efendi, Mahmut'u inandırmak için şöyle bir yola başvurur: Köşkün dört penceresi olduğunu ve bunlardan ilkinin açmasını söyler. Mahmut Bağdat'a bakan taraftaki pencereyi açar ve Bağdat'ın alev aldığını görür. Hemen kapıya koşar ve yangın olmadığını görür. Şeyhin söylemesiyle ikinci pencereyi açar bakar ki Murat suyu taşmış, köşkün yarısına çıkmış bir şekilde görür. Mahmut hemen kapıyı açıp bakar ki hiçbir şey yok. Üçüncü pencereyi açtığında Bağdat'ın askerler tarafından kuşatıldığını görür. Yine kapıya koşar bakar ki kimse yoktur. Şeyhin işaretiyle dördüncü pencereyi açar. Bağdat'ta her evin üzeri aydınlanmıştır. Bunun üzerine Şeyh, tekleden büyük kitabı getirmesini ister. Mahmut fitili yakarak yol alır. Bahçeye indiğinde parmaklıkların üzerine görkemli bir kuşun konduğunu görür. O anda kuşların gece görmediğini hatırlar. Elindeki fitili bırakıp kuşu tutmak ister ve kuşun ayaklarına sıkıca sarılır. Kuş kanat çırpıtığında Mahmut'un ayakları yerden kesilir. Kuş semaya yükselir. Mahmut da heyecanlanır kendisinden geçer. Uyandığında kendisini bir mezarlığın içinde bulur. Allah'a şükretmek için abdest alır. Bir kahveye gidip birilerine bu şehrin neresi olduğunu sorar ve Semerkant olduğunu öğrenir. Bağdat'la arasındaki mesafeyi sorar. Bu kişiler de Bağdat'ı sadece gezgin sohbetlerinde duyduklarını söylerler. O zaman Mahmut, şeyhin onu buralara sihirle yolladığını ve kendi tahtına geçtiğini düşünür. Yanında altınları olduğu için geri dönmeyi düşündükten sonra belini yoklayıp altınların olmadığını fark eder. Kahveyi yudumlayacağı sırada altınları mezarlıkta unuttuğunu hatırlayarak yerinden fırlar ve türlü sakatlıklar yaşar. İnsanlar, onun delirdiğini düşünür. Mezarlığa gidip kemeri bulamayınca, üzüntüyle kahveye döner. Kahveciye durumu anlatır. Kahveci de "Bizim insanlarımız, bulduğunu sahibine getirir." diyerek teselli eder. Daha sonra kahveci onu İbrahim Efendi'ye gönderir. Mahmut orada kölenin sandıktan çıkardığı altınları sayar ve eksik olmadığını görür.

Mahmut bir gün bir ihtiyarla karşılaşır. Ona evlenmek istediğini söyler. Daha önce evlilik yaşamış biriyle evlenir. Kırk gün sonra kadın, Mahmut'a evin ödemelerini bırakır. Bin altın edecek kadar eşya verir ve bunları alış fiyatının üzerinde satmasını ister. Mahmut ise, eşyayı aldığı fiyattan satar. Sattığı malın kaydını tutup çekmeceye koyar. Bir yıl geçer ve bir çocukları dünyaya gelir. Senelik sayımı yaptığında yedi

yüz altının fazla olduğunu görür. Bunu gören Mahmut, eşine böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söyler. Kadın da “Allah bereket verdi.” der. Mahmut, akçeleri şeytanların getirdiğini düşünür. Kadın dışarı çıkıp “Benim eşim imansızdır.” diye feryat eder. Komşular, sopa ve silahlarla Mahmut’un üzerine gelirler. Mahmut, pencereyi açıp kuşun ayaklarına sarılır ve tekrardan semaya yükselir. Mahmut korkusundan kendinden geçer. Gözünü açtığında yine kendisini mezarlıkta bulur. O karanlıkta burası Bağdat mıdır diye düşünürken meşale tutan bir adamla bir Arab’ın yeri kazdığını görür. Bu iki adam, zemine iner. Mahmut onların konuşmalarına şahit olur. Zeminde bir kızı tutsak etmişlerdir. Ertesi gün, Mahmut kale duvarından içeri girer. Bir tellalın padişahın gözde cariyesinin otuz dokuz gündür kayıp olduğunu onu kim bulursa padişahın kızını o kişiyle evlendireceğini duyar. O tellaldan, bu şehrin Tataristan olduğunu öğrenir. Cariyenin yerini bildiğini, onu padişaha götürmesini söyler. Mahmut tellaldan padişaha haber vermesini ve bu arada söylediklerini başka kimse duymamasını söyler. Mahmut padişahın huzuruna çıkar, bildiklerini aktarır. Gece herkes yattıktan sonra Mahmut, Şah ve dört asker harem ağalarıyla gizliden mezarlığa giderler. Evvelki gece vaktinde meşaleci ve Arap köle, kale tarafından gelip yeri kazarak aşağıya inerler. Meşaleci ve Arap dışarı çıktıklarında, Şah bunları öldürtür. Birkaç gün sonra Mahmut, Padişah’ın damadı olur. Birkaç ay sonra başvezir olur.

Bir yıl geçtikten sonra Muhmud’un, eşinden bir çocuğu olur. Eski vezir yeni başvezir olan Mahmut’u kıskanır. Padişaha Mahmut hakkında ağır ithamlarda bulunarak onun ölüm fermanının çıkarılmasına sebep olur. Bu haberi harem ağalarından duyan Mahmut saraydan kaçır. Bahçede bunları düşünürken tekrardan o kuş belirir. Kuşun ayaklarına sıkıca sarılır. Kuşun havalandığını gören halk, arkalarından bakabilir.

Mahmut, yine kendinden geçer. Gözlerini açtığında kendini bir çölün ortasında bulur. Vücudunda bir sakatlığı olmadığı için Allah’a şükreder. Bir süre etrafı izledikten sonra, uzakta bir kale duvarı görür. Kapıdaki bekçilere bulunduğu yerin neresi olduğunu sorar. Belucistan Şahı’nın oğlu için yaptığı bu yeri koruduklarını söyleyen bekçiler, Mahmut Gaznevî isminde birinin bu on yaşındaki şehzadeyi öldürmeye geleceğini, ondan dolayı kaleyi koruduklarını söylerler. Mahmut

Gaznevî, “Bunlar nasıl müneccimler? Benim buraya geleceğimi biliyorlar. Geleceğimi bilmiş ama çocuğu öldüreceğim konusunda yanlışlar.” diye düşünür. Bu esnada bahçedeki tavşan dışarı fırlar. Bekçiler de tavşanın peşine düşerler. Mahmut, bahçedeki şehzadenin yanına gider. Bu şehzadeyle sohbete başlarlar. Şehzadenin güzelliğine ve kabiliyetine hayran kalır. “Bu nur gibi çocuğu neden öldüreyim!” der. Görevlinin şehzadeye yemek getirdiğini görünce Mahmut, dolaba saklanır. Şehzade, tabaktaki salatalıkları doğramak ister. Bıçağı olmadığı için Mahmut kendi bıçağını verir. Bıçağı alıp inceleyen şehzade, bıçağın üzerinde “Mahmut Gaznevî” ismini görünce korkar. Mahmut ona zarar vermeyeceğini söyler. Bıçağı alıp salatalıkları doğrayan şehzade, bıçağın ucuyla salatalıkları yerken aksırır. O aksırmayla bıçak damağını deler ve şehzade orada ölür. Bu durumun şaşkınlığıyla pencereden bakan Mahmut görevlinin geldiğini görür. Görevli şehzadenin öldüğünü görünce feryat eder. Mahmut o korkuyla bahçeye kaçır. Kuşu görüp onun ayaklarına sıkıca sarılır ve semaya çıkar. Kendinden geçer.

Mahmut, gözlerini açtığında kendisini Bağdat’ta merdivenin yanında bulur. Sonra şamdanı alıp köşke çıkar. Şeyh Şahabettin, ona kitabı neden getirmediğini sorunca Mahmut da yıllardır nerelerde olduğunu söyler ve macerasını anlatmaya başlar. Şeyh Şahabettin, Mahmut’un lafını keser. “Sen gideli daha beş dakika oldu, aklını başına topla. Söylediklerini bu hızda ancak peygamberler ve evliyalar görür. Sen inanmadığın için Cenab-ı Hak sana bunları gösterdi.” der.

Mahmut bu kerametleri görünce Şeyh’in söylediklerine inanır. Bir süre daha Şeyh hazretleriyle kalıp imanını tazeler ve kalan ömrünü saltanatıyla geçirir.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 275-276.

Hikâye-yi Mahmud Gaznevî, [İstanbul], R. 1289 (M. 1873), 48.

HİKÂYE-Yİ MAHMUD İLE ELİF

(Bkz. ELİF İLE MAHMUT).

HİKÂYE-Yİ MESAİL PERİLER

Dinî ve itikadî mesajlar veren bir hikâyedir. Mensur ve hacimsiz bir hikâyedir. H. 1289 (M. 1872) İstanbul'da basılmış ve 15 sayfa olan Özege Kitapları içinde 7541-TBTK 13408 numarada kayıtlı taşbaskı olarak tabedilmiş bir baskısı bulunmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir.

Zamanın birinde kocaman bir medresenin içinde on dört on beş oda vardır. Ama bir odasına kimse giremez, çünkü her kim o odaya girip yatarsa, sabah oradan ölüsü çıkmaktadır.

Bu medresede ilmi yüksek olan İsmail adında bir hoca vardır. Hoca, bir gün etrafındakilere bu odada kalacağını söyler. Arkadaşları onu vazgeçirmeye çalışırlar, ama İsmail kararını değiştirmez.

İsmail Hoca, bir arkadaşını da yanına alıp odaya girer. Akşam namazlarını kılıp bir köşede oturup muhabbet ederler. Dört saat sonra, odanın tavanı hareket eder ve odanın ortasına bir taş düşer. Bunu gören hocanın arkadaşı bayılır. Hoca, arkadaşını hemen odanın dışına çıkarır. Düşen taşın ortasına, tavandan, sakallı adam şeklinde biri iner. Hocaya, bir sual soracağını söyler. Hoca "Sâlât-ı Tüncîna"yı okur. Bir türlü cevap alamayan cadı sinirlenip hocaya hücum eder. Hoca, duayı okuyup cadının üzerine üfler. Cadı, duanın faziletinden dolayı bir türlü hocanın yanına yaklaşamaz ve çıkıp gider.

Ertesi gece hoca o odaya tekrar gider. Bu defa yalnız gitmiştir. Yatsı namazını eda ederken sağ tarafına selam verdiğinde bir cadıyı sol tarafına selam verdiğinde başka bir cadıyı görür. Hocanın aklı başından gider. Ancak o mübarek sureyi dilinden eksik etmeyip okumaya devam eder. Odada bulunan bütün cadılar, hocanın üzerine saldırırlar. Hoca o mübarek duayı okuyup üzerlerine üfleyince cümlesi çil yavrusu gibi dağılır. Bu hâl üzere sabaha kadar uğraşırlar. Cadıların hepsi birden çekip giderler.

Hoca, üçüncü gece yine o odaya gider. Yatsı namazını kılıp oturur. Birden karşısında ak sakallı bir pir ve bir çocuk görünür. Çocuğun elinde bir ip vardır. Çocuk, hocanın karşısında oturur. Ak sakallı pir, hocaya odadan çıkıp gitmesini nasihat eder. O arada yine cadılar gelir. Çocuk,

cadılara, hocaya nasihat ettiğini söyler. Bunun üzerine cadılar, piri bir güzel döverler. Pir de hemen odadan kaçır. Bu defa da cadılar, hocanın üzerine hücum ederler. Hoca “Sâlât-ı Tüncîna”yı okuyup üzerlerine üfler. Onlar da kaçır derhâl odayı terk ederler.

Hoca, odanın bir köşesinde otururken odayı siyah bir duman kaplar ve ayın on dördü gibi güzel bir kız çıkagelir. Hoca'nın aklı başından gider. Kız, hocadan kendisine okumasının ister. Hoca da kıza sureler okumaya başlar. Kız, hocayı bir-iki çimdikleyip hocanın gönlünü bulandırır. Hoca günaha girmemek için kendini tutar, ama kız durmaz. O vakit hoca kıza güzel bir tokat atar. Kız tokadı yiyince sırta kadem basar. Meğer kız, periler padişahının kızıymış. Kız, hocayı babasına şikâyet eder. Babası da aslında hocanın yaptıklarına sevinir. Bundan sonra, İsmail Hoca'yı kızına hoca tayin eder. Kızına, gidip hocayı alıp gelmesini söyler. Kız gidip hocayı getirir. Periler padişahı bu hocayı kendine şeyhülİslâm yapar. Hoca, geceleri periler padişahına, gündüzleri de insanoğluna şeyhülİslâmlık eder.

Kaynakça:

Hikâye-yi Mesail Periler, İstanbul, H. 1289, 15 s.

HİKÂYE-Yİ MURG ŞAH

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ PADİŞAH-I RUM

Didaktik bir eser olup Azad Baht isimli padişah ile dört dervişin hikâyelerinin anlatıldığı eserdir. Metnin kayıtlı olduğu yegâne yazma nüsha Milli Kütüphane 5443 numarada kayıtlıdır. Eser, 21.6.x.15.5 cm. ebadında olup hikâyenin sonunda H. 1229 (M.1814) tarihi vardır. Yazı, harekeli ve nesih hatla olup satır sayıları 17-19 arasında değişmektedir. Hikâye üzerinde Emine Acarer, 2009'da bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Hikâyeyi telif edenin kim olduğu bilinmemektedir. Dört dervişin ve Azad Baht Padişahın anlattıkları farklı hikâyeler üzerine kurgulanmış olan Hikâye manzum ve mensur yapıda bir eserdir.

Eserin temeli nesirdir ancak araya yer yer nazım da serpiştirilmiştir. Nazım biçimi olarak genellikle gazel, rubai ve kıta kullanılmıştır.

Muhteva itibarıyla Hikâye-yi Çıhar Derviş (Bkz. *Çıhar Derviş*) ile paralellik gösterir. Mensur kısımlara nazaran daha az olan manzum kısımlarda aruz ölçüsü kullanılmıştır.

Eserde mekân olarak Azerbaycan, Buhara, Çin, Irak, Kayseriyye, Kostantiniyye, Şam ve Yemen gibi yerler karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti kısaca şöyledir:

Padişah Azad Baht bir gün aynaya bakarken sakalında bir ak tüy görür ve kırk yaşında olmasına rağmen hala bir çocuğu olmadığı için üzümlere dışarı çıkar. Dervişlerden hayır duası almak için onların bulunduğu yere gitmeye karar verir. Dervişlerin bulunduğu çadıra gelince içeri girmeye cesaret edemez ve dışarıda bir taşın üzerine oturarak onları dinlemeye başlar. O sırada dervişler hikâyelerini birbirlerine anlatmaya karar verirler. İki derviş hikâyelerini anlattıktan sonra padişah namaz kılmaya gider ve dervişlerin sarayına gelmesi için adam gönderir. Dervişler bu teklifi kabul eder ve padişahın sarayına gelirler. Padişah hikâyesini anlattıktan sonra iki derviş de hikâyelerini anlatır. Dervişler sonunda Padişah Azad Baht'a dua ederler ve o sırada sarayda bir şamata kopar. Padişahın bir oğlu olduğu haberi gelir. Dervişler ve padişah oğlanın adını Şehzade Bahtiyar koyarlar. Hikâyenin sonunda Şehzade Bahtiyar'ı Melik Şahbaz'ın kızı ile evlendirirler.

Kaynakça:

Emine Acarer, *Hikâye-yi Padişah-ı Rum*, (Giriş – İnceleme – Metin - Dizin) Isparta - 2009 (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

HİKÂYE-Yİ RIDVAN ŞAH

Bir aşk hikâyesi olup Derviş Hasan Medhî'nin kültürümüze kazandırdığı hikâyedir. Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Derviş Hasan Medhî, Sultan III. Murad (1574-1595), Sultan III. Mehmed (1595-1603) ve Sultan I. Ahmed (1603-1617)'in saltanatları idrak etmiş,

meddahlık kıssahanlık yapmış bir edibimizdir. Geçimini dolaşarak anlattığı hikâyelerden sağlayan Derviş Medhî'nin nereleri gezdiği hakkında bilgi yoktur. Bugüne kadar elimize 7 eseri ulaşmıştır. Söz konusu eserlerin başlıcası şunlardır:

1. Divan,
2. Sîr-i Dilîr bâ-Mîhr-i Münîr,
3. Esrâr-ı Hikmet (Hikâye-i Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris),
4. Hikâye-i Rıdvân Sâh,
5. Tercüme-i Sâhnâme-i Firdevsî,
6. Kasîde-i Nev-bâve (Târîh-i Yemînî Tercümesi),
7. Menâkıb-ı Dervîs Hâkî.

Medhî, Rıdvân Şah ile peri kızı Hurizad adlı hikâyesinin başında, hikâyenin 773'te yazıldığından daha sonra bunu manzumeleştirdiğinden söz eder. Hikâyede az da olsa mensur bölümler vardır.

Bağdat, Şam, Kâbe, Hürmüz gibi reel yerler olmakla beraber pek çok olağanüstülükler vardır.

Hikâye, aruz vezni ile yazılmış olup toplam 2609 beyittir. Hikâyenin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde "Hikâye-i Rıdvân Şâh" adıyla 49 Hk 2006 numaralarda kayıtlı bir nüshası vardır. Eser, 91 yapraktır. İstanbul'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde Kemankes 388/2 numarada kayıtlı bir nüsha daha vardır. Eksik olan bu nüsha yanlışlıkla Divan-ı Medhî olarak kaydedilmiştir.

Hikâyenin muhtelif yerlerinde (*müfteilün müfteilün fâilün*) ve (*mefâilün mefâilün fâilün*) gibi aruz kalıpları bulunsa da hikâyenin tamamı (*fâilâlün fâilâtün fâilün*) kalıbıdadır.

Hikâye;

Râvi-yi ahabâr-ı belâgat-beyân

Nâkil-i esrâr-ı fesâhat-'ayan

Virîdi bize uş(a) bu resme haber

Bir haber-i mu'teber-i pür-hüner

*Vardı bir şehir-i kadîm adı Sarây
Yapmış idi anı çün Kâvus-ı Key*

beyitleriyle başlayıp;

*Kıssadan bir hisse var ancak murâd
Er ölür kalur cihânda yahşi ad*

*Hûr (u) Rıdvan Sa'd-i Fâhir Şehriyâr
Kıldılar esrâr-ı 'aşkı âşikâr*

*Kâdir isen sen dahi ey Medhî-i zâr
Cehd eyle kim kala senden yâdigâr*

beyitleriyle sona ermektedir.

Hikâye üzerinde geniş ve ciddi bir çalışma yapan Adnan İnce, hikâyeyi şöyle özetlenmiştir:

Keykavus, Saray adlı bir şehir kurdurmuş ve orada yedi yüz saray yaptırmıştır. Otuz yılda tamamlanan bu yapılardan sonra şehre Rey adını verir. Rey şehrinin kurulduğu zaman, Hz. Süleyman devridir. Keykavus Hz. Davut dinindendi, öldükten sonra bu şehre eşsiz güzellikte bir padişah hâkim olur; adı Melik-zade, lakabı Şehriyar'dır; ülkeyi adaletle yönetir, düşmanlarını yener, fakirlere merhametlidir.

Rey'de Şems Salih adlı zengin bir tüccar da yaşamaktadır, atası seçkin bir soydan olan Asaf ibn Berhaya'dır. Asaf ibn Berhaya zamanında yaşayan Kevekb-i Çin adlı kâfir bir peri şahı, yakalandığı hastalıktan kurtarmasını Asaf'tan rica eder ve hizmetinin karşılığı olarak da Müslüman olmayı ve kızını vermeyi vadeder. Asaf'ın duasıyla peri şahı hastalıktan kurtulur; Asaf da onun kızıyla evlenir, bir kızı olur. Bu kızı Rey şehrinde bir soylu kişiye verirler, onların on iki çocuğundan sonra Şems Salih doğar. Şems Salih'in silsilesi şöyledir: Şems ibn Mihyar bin Nasır bin Muzaffer ibn Piruz bin Şehruz bin Asaf ibn Berhaya.

Şehriyar'ın padişah olduğu Rey şehrinde Şems Salih'in bir kızı dünyaya gelir, adını Gülruh koyarlar. Şehriyar ava çıktığı bir günde Şems Salih'in sarayı önünden geçerken pencereden Gülruh onu görür ve âşık olur, o ise farkında değildir. Gülruh, cariyesi Zühre binti Saba'ya

sırrını açar, yardım diler. Gülruh bir kâtip vasıtasıyla Şehriyar'a mektup yazdırarak Saba ile gönderir. Şehriyar, Şehvari adlı nedimine mektubu okutur, cevabı daha sonra vereceğini söyleyerek Saba'yı gönderir. Şehvari, mektubu gönderen hakkında bilgi edinme gereğini teklif edince Şehriyar bu düşünceyi uygun bulur. Şehvari araştırır, Gülruh hakkında edindiği bilgilerden biri de onun her ay bir kez kaybolup periler sohbetine katıldığıdır. Şehriyar, cinler hükmü altında bulunması endişesiyle bu kızı almaktan vazgeçer, ona ret cevabını mektupla bildirir, ancak bağa çağırarak konuşmayı teklif eder. Gülruh buna içerleyerek soyunun alelade olmadığını belirten bir mektubu Saba ile gönderir. Şehriyar onun aşkını tekrar reddeder fakat nikâhsız cariyeliği kabul ederse gelebileceğini yazar. Gülruh mektubu alınca çok üzülür, beddua eder, duası kabul olur; bu yüzden Şehriyar'ın otuz iki yaşına gfeldiği halde hiç evladı olmaz, bir rivayete göre on iki olur ama hiçbirini yaşamaz. Gülruh da kimseyle evlenmez.

Şehriyar ülkesine, halkına pek çok hizmet eder, ama muradı hasıl olmaz. Bir gün avda Şems Salih'in köşkü önünden geçerken Gülruh'u görerek âşık olur ve onun kendisine mektup yazan kız olduğunu öğrenir. Mihran adlı nedimine hâlini anlatır, Mihran da Saba'yı alır gelir. Saba'dan Gülruh'un beddua ettiğini öğrenir. Gülruh'u reddettiğine pişman olduğunu, onu Allah'ın emri ile almayı dilediği söyler ve ona bir özür mektubu yazarak gönderir. Gülruh, mektubu okur, evlenmeyi bazı şartları yerine getirilirse kabul edeceğini bildirir. Mektup yazarak haremdeki bütün kadınlardan üstün tutulması, atası Hz. Süleyman'ın veziri olan babası Şems Salih'in vezir yapılması, bir oğlu olursa ona sağlığında taç verilmesi şartlarını bildirir. Mektubu, Saba Şehriyar'a götürür, Şehriyar bütün şartları kabul ettiğini bildirir. Rey şehrinden dünürçüler gelerek Şems Salih'ten kızını isterler. Şems Salih kızını verir. Kalın olarak Gülruh'a çok altın ve mal verilir, nikâh kıyılır. Gerdeğe girerler. Gülruh hamile kalır. Bir oğulları olur; buna Şehriyar çok sevinir, hayırlar yapar; müneccimler çocuğun talihini iyi görürler, otuz üç yıl sultanlık yapacağını söylerler. Adı Rıdvan konur, ona güzel dadılar tutulur, iyi yetiştirilir.

Umman denizinde büyük, verimli, güzel, Cezire-i Revan-bahş adlı bir ada vardır ki cinniler arasında adı Cezire-i Gülşen'dir. Bu ada

Kevkeb-i Cinni evlâtları elindedir. Şems Salih ceddinden iki kardeş de bu ülkenin şahlarından Şahin-i Cinnî ve Laçın-i Cinnî'dir. Şahin-i Cinni'nin Hurizad adlı bir kızı vardır. Hurizad'ın elli yoldaşı, yedi sırdaşı vardır. Bir gün aynada güzelliğinin farkına varır ve anasına kendinden güzel birinin olup olmadığını sorar. Annesi de ona cediti Kevkeb-i Cinni'nin kızının bir padişaktan olma Şems Salih'in kızı Gülruh'un Rıdvan adlı oklunun essiz güzelliğe sahip olduğunu söyleyince Hurizad onu görmeyi ister, av bahanesiyle ana babasından izin alıp nedimeleriyle Rey şehrine gider.

Rıdvan Şah'ı maiyetiyle gezmeye çıktığında görerek hayran ve âşık olur, nedimesi Müşteri, onun Rıdvan Şah olduğunu öğrenmiştir Hurizad âdemoğluna âşıklığı sebebiyle periler içinde rezil olacağını düşünür ama iradesi de elinde değildir. Yedi kızlardan Müşteri, hu işin annesine duyulmaması için bir süre ortadan kaybolmaları gerekliliğini söyler. Bu tedbire uyarlar ancak zaman zaman Rıdvan Şah'ı seyretmeğe de gelirler. Hurizad nihayet bir gün annesi Mihr-efzun Peri'ye sırnı açar, fakat annesi bir ademe perinin eş olamayacağı düşüncesiyle bu işten vazgeçmesini öğütler. Hurizad nasihat dinleyecek durumda olmadığını, aşkıdan vaz geçmeyeceğini gerekirse zülfüyle intihar edeceğini söyler. Bunun üzerine Mihri kızına, "Onu iki günde bir gör, hevesin geçer." diyerek izin verir, böylece altı ay geçer.

Rıdvan bir gün avdayken vahşi bir gazel görür, onu takip edip yakalamak ister, kovalamaca ahunun bir suya dalmasıyla biter, ahu sudan bir kız olarak çıkar. Rıdvan şaşkındır, onun elini tutmasıyla kızın kaybolması bir olur. Erdevan (Rıdvan) kendinden geçer, uyandığında onu göremez, göz yaşı döker, kullarından birkaçına durumu anlatır, onun bulunmasını ister. Rey şehrinin yiğitleri dört bir yana dağılarak onu ararlarsa da bulamazlar. Durum Rıdvan'ın babasına intikal eder; babası onunla konuşur, ona nasihat eder, "Avda böyle hayâller olur, ye iç, eğlenmene bak." der. Rıdvan şehirden ayrılarak kızı gördüğü yerlere gelir, onu bulamaz, ağlar. Şehriyar oğlunun kayboluşu üzerine onu aramaya çıkar, üç gün üç gece her yere koşturur ve onu bir su kenarında bulur, bir ata bindirerek alır gelir. Gülruh oğlunun hâlini sorar, Rıdvan da olanı biteni anlatır. Gülruh, babası Şems Salih'ten buna bir çare bulmasını ister. Şems Salih de bunun bir düşman işi değil bir peri işi

olduğunu, Rıdvan'a zarar gelmediğini, onun bulunduğu su kenarında bir köşk yaptırılıp onu orada tutmanın iyi olacağını söyler. İki ay içinde orada yüce bir köşk yaptırılır. Rıdvan'ı orada dayesi Saba'nın eşliğinde bırakırlar. Saba orada yedi ay bekler.

Mihri, kızının durumunu babası Şahin-i Cinni'ye anlatır. Şahin-i Cinni de kızına öğüt verir, hazinelerinden yoksullara ihsanlar eder, açları doyurur, cinniler elinde esir adamları azat eder ama bu işe çare bulamaz. Hurizad öğüt dinlemez, Mehperi'yi Rıdvan'a gönderir. Mehperi Rıdvan'ı Şems Salih'in bağında uykudayken görüp ayağı altındaki mendilini alır, Hurizad'a hediye olarak getirir. Hurizad mendile çok sevinir onu boynuna hamayıl yapar. Rıdvan uyanınca mendilini arar bulamaz. Bunun periler işi olduğuna hükmeder, aşkı depresir, tekrar dağlara çıkar. Babası onu bulur, öğütler verir, akrabaları ve (dedesi) Şems Salih de ona nasihat eder. Dadı Saba'yı su kenarındaki sarayda bırakıp Rıdvan'ı alıp Rey'e dönerler.

Saba, bir gece saraydan çıktığında çeşmede bir topluluk görür, bir ses onu çağırılmaktadır, gider. O topluluk Hurizad ve nedimeleridir. Ondan bu köşkün niçin yapıldığını sorarlar, o da anlatır. Saba onlarla sohbet edip eğlenir, Hurizad kim olduğunu açıklar. Saba saraya döner, Rıdvan'a gelmesi için haber gönderir. Rıdvan gelince ona olan biteni anlatır ve Hurizad ı tarif eder. Gece olunca çeşmeye Hurizad ve yedi kız gelirler. O çeşmeye Ayne't-Tayyib adı verilir. Daye, Hurizad'ı karşılar. Hurizad Rıdvan'ı sorar, Daye de onun gelmek için izin beklediğini söyler. Bunun üzerine Mehperi Rıdvan'ı alır getirir. Rıdvan, Hurizad ile böylece karşılaşmış olur, onun kâkülleri için bir gazel söyler. İki âşık birbirlerine iltifatlar ederler. Hurizad, Rıdvan'dan kendisini anlatmasını ister, Rıdvan da kimliğini açıklar, başından geçenleri ve aşkı anlatır, ona kim olduğunu sorar. Hurizad da kendini tanıtır. Hurizad kendileriyle muhabbet edenin bazı şartlara uyması gerektiğini söyler ve bu şartları şöyle sıralar: "Evvelâ dil-âzâdî olmaya İkincisi dilde mahabbet bir ola üçüncüsü kavline sadık ola dördüncüsü oldur ki gerek güle ve gerek ağlaya asla sebebi nedür suâl eylemeye beşincisi oldur ki her ne ider ise eyü yavuz işin sormaya altıncısı budur ki her nesneyi ki yâri sever ol dahi seve.". Rıdvan bütün şartları kabul ederek ona sadık kalacağına ant içer. İki sevgili eğlenirler. Hurizad, bir hafta

sonra geleceğini söyleyerek oradan ayrılır. Rıdvan yalnız kalır, şehre döner, sürenin geçmesini bekler, vade vaktinde çeşmeye gelir. İki sevgili buluşur, eğlenirler. Hurizad nedimelerini oradan uzaklaştırır, ikisi yalnız kalırlar. Rıdvan, yalnızlıktan istifadeyle Hurizad'a şehvetle sarılınca, Hurizad şehvete esir olmamasını, sabretmesini, adını kötüye çıkarmamasını ister, annesine ilişkilerini anlatacağını söyleyerek bir bağda eğlenmeyi teklif eder. Hurizad, Erdevan'ı eğlencenin ve içkinin verdiği haletle kendinden geçmiş hâlde uyurken öper, bu sırada uyanan Erdevan, Hurizad'ın yanağının mahcubiyetten kızarmış olduğunu görür. Tekrar eğlenceye devam ederken Hurizad'ın arkadaşı Erguvan, Hurizad'ın evden ayrılmasından sonra onun hasretinden ölen babasının ölüm haberini getirir. Hurizad Erdevan'dan iki hafta izin isteyerek ayrılırken tekrar geleceğini, gelemese bile onu götüreceğini söyler. Dayesi Erdevan'ı teselliye çalışarak Rey'e götürür. Erdevan babası Şehriyar'a macerasını anlatır, olaylardan Şems Salih'in de haberi olur.

Hurizad babasının mezarı başında ağlar. Hurizad'ı cinnî şahlarından amcası oğlu Merzuban istemektedir, anne ve babası da bu konuda söz vermişlerdir. Erguvan ise Merzuban'ı gizliden gizliye sevmektedir, ona Hurizad'ın âdemoğlu bir âşığı olduğunu haber verir. Merzuban buna inanmayınca da isbat için onu getireceğini söyler. Erguvan giderek Rıdvan uykudayken onu büyüler, saçıyla bağlar, yanındaki Merzuban'ın adamı bir ifritle birlikte adaya getirirler. Merzuban, Erdevan'ın güzelliğine hayran olur, Hurizad'a hak vermekten kendini alamaz. Erguvan'a Rıdvan'ı konuşturup ağzından laf almasını, kendisinin gizlenip dinleyeceğini söyler. Olanlardan habersiz uyuyan Rıdvan uyanınca karşısında Erguvan'ı görür. Erguvan, kendisini Hurizad'ın kethüdası olarak tanıtınca ona güvenip Hurizad'ı sorar ve ona olan aşkını dile getirir. Merzuban bu sözleri duyunca Rıdvan'ı öldüresiye döver hatta öldürmek isterse de Erguvan'ın ona mâni olması üzerine Süleyman Peygamber'in deolar için yaptırdığı Umman denizindeki bir kaleye hapseder. Erdevan orada yalnız bırakılır.

Şehriyar oğlunun aniden kaybolması üzerine çok üzülür.

Hurizad babasının yasını tutarken Elbürz'den Şia-yı Kaftan cinnî şahları onu teselliye gelir ve babasının yerine onu tahta geçirirler. Annesi ona artık sultanlığa lâayık davranışlarda bulunmasını söyler.

Hurizad, Rıdvan'sız yaşayamayacağını söyleyerek tacı tahtı ona verme düşüncesinde olduğunu bildirir ve Rıdvan'ı getirmeleri için nedimelerini çeşmeye gönderir. Yedi kızlar orada Saba'yı matemde bulur ve ondan Rıdvan'ın ortadan kaybolduğunu öğrenir, bu haberi Hurizad'a iletirler. Hurizad bu işe çok üzülür, annesi bu işin Merzuban tarafından Erguvan'ın fitnesiyle yapılmış olabileceği tahmininde bulunur. Bu sırada Merzuban Hurizad'a mektup yazarak evlenme talebini belirtir. Hurizad'ın reddetmesi üzerine ordusunu toplayarak savaşa gelir. Hurizad ve annesi de buna karşı hazırlanırlar. Hurizad, Merzuban'ı savaşta yenerek bir kuyuya hapseder. Erguvan kuyuya gelerek Merzuban'a onu sevdiğini söyler, Hurizad'dan vazgeçmesini ister. Merzuban da kendisini kurtarırsa aşkına karşılık vereceğini söyler. Bunun üzerine Erguvan uzak bir adada yaşayan Ayne'l-Belâ adlı büyücüyü onu kurtarması için getireceğini bildirir. Erguvan o adaya gider, büyücüye olanları anlatır ve yardım ister.

Ayne'l-Belâ yüz cadı ile sabah erkenden küplere binerek denize açılır. Erguvan'ın kanatları ile onlara rüzgâr yapması sayesinde bir günde Gülşen şehrine gelir, Merzuban'ı kurtarır. Merzuban ve Ayne'l-Belâ şehri yakıp yıkar, halkını esir eder. Merzuban tarafına geçenler kurtulur. Hurizad, annesi Mihr, kardeşi Gülçehr ve yedi kızlar esir olur. Ayne'l-Belâ, Merzuban'a Gülşen şehrine hâkim olduğunu, Erguvan ile nikâhlanıp Mihr ile Gülçehr'i bırakmasını ister, böylece Mihr ve Gülçehr kurtulur, Kaf Dağı'na giderler. Sadece Hurizad ve yedi kız hapsedilir. Erguvan'ın babası Ram vezir yapılır, o kötü biridir. Merzuban Ram vasıtasıyla Hurizad'a bir ademoğlunu severek kendilerini rezil ettiğini, şimdi iyi bir iş yaparak kendisini affettirmesi gerektiğini, bunun için de evlenme teklifini kabul etmesi isteğini iletir. Hurizad bu isteği geri çevirir ve ölümden korkmadığını söyler. Ayne'l-Belâ Hurizad'ı yola getirip onu Merzuban'a bağlayabileceğini, bunun için biraz sabrın gerektiğini söyler; Merzuban'ın bu fikri kabul etmesi üzerine onu götürüp bir mağaraya hapseder.

Hurizad hapsedildiği yerde Rıdvan'ı anarak hayıflanır. Tanrıya yalvarır, bir gazel söyler.

Hurizad, Rıdvan'ın ortadan kaybolması üzerine daye Saba'yı yanına getirtmiş onunla avunmaktaydı. Merzuban'ın saldırıp onları

esir etmesi sırasında Saba da esir edilmiştir. Merzuban onu öldürmeyip ceza olarak tek başına bir kayığa koyup denize salar.

Rıdvan'a Merzuban tarafından bir kaleye hapsedilmesinden sonra haftada bir yemek gönderilirken, Hurizad'ın esir düşüp hapsedilmesinden sonra unutulup hiç yiyecek gönderilmez olur. Rıdvan'ın işi giderek zorlaşmakta, hayattan ümidi kesilmektedir. Bu sırada denizde bir karartı görür, o usta bir yüzücüdür, denize atlar, kayığı kıyıya çeker. Kayıktaki kişi Saba'dır. Rıdvan'ı tanıyamaz, Rıdvan kendini tanıtır. Saba ona olanları anlatır. Rıdvan, Daye ile o kayıkla denize açılır; üç gün giderler, bir fırtınaya tutulurlar, kayığın yelkeni, küreği parçalanır, nihayet fırtına diner, bir adaya çıkarlar. Burası suyu, meyvesi bol güzel biradadır. O ada Esmer-i Zengî adlı birinin idaresindedir. Esmer-i Zengî'nin adamları onları yakalar. Rıdvan onların dilini bilmesine rağmen esir edilir, hapse atılır. Esmer-ı Zengî yamyamdır, adamlarına onu yemeğe hazırlamalarını bu yüzden şarap ve kebabla iyi beslemelerini buyurur. Saba da ayrı bir yere hapsedilmiştir, hapiste ölür. Saba'nın ölüm haberi Rıdvan'a ulaşınca Rıdvan feryad eder, talihten şikâyet eder. Esmer'in karısına benzeyen güzel bir oğlu vardır. Rıdvan'ın feryatlarını duyarak ona acır, yanına gelerek macerasını öğrenir, babasından onu dileyip kurtaracağını söyler. Sa'd-i Zengî babasına yalvararak onu diler, babası dileğini kabul edip Rıdvan'ı bağışlar. Rıdvan ile Sadi adeta iki kardeş olurlar.

Erdevan beş yıl yad ellerde Sadi ile kalır, Sadi de ona gerçek hayat hikâyesini anlatır. Sadi'nin gerçek babası Şirvanlı zengin bir bezirgân olan Hoca Fahir imiş. Ticaret için denize açıldıkları sırada Zengiler tarafından esir edilmiş, Esmer de anasını nikâhına almış. Sadi oradan kaçmayı teklif eder. Bir gün Esmer ava çıkar, Sa'd hastalığını bahane ederek evde kalır, Erdevan'ı da yanında alıkoyar. Sa'd güvendikleri bir gemici ile anlaşmış, annesi Zühre de yol için erzak hazırlamıştır. Gemiyle denize açılırlar. On sekiz gün yol aldıktan sonra bir fırtınaya tutulurlar, geminin yelkenleri parçalanır, akıntı ile bir hafta sürüklenir ve bir adaya çıkarlar. Bu güzel adada bir kıza rastlarlar. Kız macerasını onlara anlatır: Kabilistan şahının kızı Dilşad imiş. Babası onu bir şehzadeye vermiş, şehzade oturduğu adaya onu götürürken gemileri batmış, nedimesi on iki kız da dahil herkes boğulmuş, tek kendisi kurtulup bu adaya çıkmış,

yedi yıldır burada yaşıyormuş. Sadi bu kızla evlenir, Dilşad hamile kalır ve bir oğlan doğurur, ona Said adını verirler. Yiyecekleri tükenmeğe başlar, gemici Zerk-i Mellâh yiyecek tedarik etmek için adadan ayrılır, iki ay geçmiş adadakiler açlıktan perişan olmuşlardır. Denizde bu sırada gemi görünür, Sa'd yüzerek gemiye ulaşır. Gemi yiyecek doludur, fakat Zerk ölmüştür.

Kış bitip yaz gelince adadan ayrılmak üzre gemiye binerler, Dilşad'ın unuttuğu eşyalarını almak üzre kıyıya tekrar çıktığı sırada bir fırtına kopar, gemi sürüklenir; Dilşad adada kalmıştır. İki gün fırtına ile denizde sürüklenir, birkaç gün sonra azıkları da tükenir. Onları bir gemi kurtarır. Rıdvan tüccar olduklarını, haramilerin mallarını yağmalayıp analarıyla birlikte hu kayığa bindirdiklerini söyler.

Gemi yedi gün sonra Hürmüz'e yanaşır. Ülkenin veziri halden anlayan bir adam olduğundan Rıdvan'ı görünce onlara ikramlar eder. Rıdvan da başlarından geçen olayları anlatır. Vezir, Ayne'l-Belâ'nın elinden Hurizad'ı kurtaracağına söz verir, sonra Sa'd'ın kim olduğunu anlayınca kendini tanıtır. Hoca-i Şirvan yani Sa'd'ın gerçek babası Hoca Fahir olduğunu söyler. Aile, on sekiz yıl sonra bir araya gelmiştir.

Hoca Fahir, böylece Hürmüz sultanı Behram'a kayıp karısı Zühre ve oğlu Sa'd'ı tanıtır, onlara hayat hikâyesini anlatır: Rum'a Şam'a ticaret yapmak için gitmiş, çok zengin olmuş, on kez Kabe'yi ziyaret etmiş, Bağdat ve Hind'i görmüş. Bir Hint seferinde denizde fırtınaya tutulup mallarını kaybetmiş, canını kurtarıp çıktığı sahildeki bir kalede Şâh-ı Maran'ı uyurken görmüş. Onun elinde, bir yüzünde tılsım, diğer yüzünde içinde İsm-i Azam şerhi yazılmış mühür bulunan bir gümüş levha varmış. İsm-i Azam şerhini ezberlemiş, bir yanında da "Bu mührü sahip olana hiçbir şeyden zarar gelmez, eğer kurtuluş istiyorsan Şah-ı Maran göz açmadan kaç" yazılı imiş. Oradan kurtulup Hürmüz'e gelmiş. Hürmüz halkını, onlara zulmeden Ayne'l-Belâ adlı cadıdan Şah-ı Maran'dan öğrendiği İsm-i Azam'ı okuyarak kurtarmış. Şehzade Behram'a babası Hürmüz sultanlığını devretmiş, kendisini de vezir yapmış. Hoca Fahir, kolundan iki kıymetli taş çözer, atası Asaf'tan kaldığını, onun Rıdvan'a lâıyk olduğunu söyleyerek verir. Rıdvan birini alır. Hoca Fahir muradından birine, oğlu ve karısına kavuşmakla erdiğini, bir kızının Şirvan'da olduğunu, onlara kavuşmamış olsa niyetinin kızına gitmek olduğunu söyler.

Hurizad, Ayne'l-Belâ'nın zulmünde acı çekmektedir, rüyasında çeşmede Rıdvan'ı görür, Rıdvan onu teselli ederek kurtaracağını söyler, uykudan uyanır. Tanrı'ya kendisini kurtarması için yalvarır. Rıdvan, Fahir, Sa'd elli bin erle Gülnah'a Hurizad'ı kurtarmağa giderler. Fahir'in geliş haberi ulaşınca Ayne'l-Belâ Hurizad'ı alarak yüz cadı ile birlikte Merzuban'ın yanına Gülşen'e gider. Rıdvan Gülnah'ta zindanda Hurizad'ı bulamaz, her ay onu perilerin yoklamağa geldiği haberini alır, o sıralar ise onların gelme vakti imiş. Hurizad'ın nedimelerinden Mehperi ve Müşteri, Hurizad'ı görmeğe geldiklerinde onu bulamaz Rıdvan'la karşılaşır. Onu sağ görünce sevinir, ona olanları anlatırlar. Rıdvan onları kurtaracağına söz verir; fakat perilerin böyle kalabalık ile bu işin yapılamayacağı uyarısı üzerine Behram ve askerleri geri döner Fahir ve Sa'd onunla kalır. Kızlardan Mehperi, Müşteri, Gülçehre ve (anne) Mihri ile buluşup Gülşen'e varırlar.

Hoca bahir, Ayne'l-Belâ'nın büyüünü bozup onu yakalar. Merzuban veziri Ram da yakalanır. Annesi Mihri, Hurizad'ı bağlarından kurtarır, Rıdvan ın yanına getirir. Rıdvan arkadaşlarını ona tanıtır. Erguvan ateşe atılır, vezir Ram'ın derisi yüzölüp saman doldurulur. Gülşen düşmanlarından temizlenir. Rıdvan macerasını anlatır. Sa'dın karısı Dilşad'ın kurtarılmasını ve ana babasına sağlık haberlerinin ulaştırılmasını ister. Hurizad, Şadman ile Dil-nüvaz'ı Rey şehrine Rıdvan'ın sağlık haberlerini götürmekle, Dil-şad'ın bulunduğu adayı bilen Şatır'ı da onu getirmekle görevlendirir. Şatır, Dilşad'ı kurtarıp getirince hizmetine karşılık olarak Ayne'l-Belâ'nın adası ona verilir. Hurizad, Dilşad ile çok iyi dost olur, ona ikramlarda bulunur; ayrıca Sa'd'e malikane otak verip düğünlerini yapar, Fahir'e kıymetli yüz cevher, Zühre'ye gerdanlık anberce verir.

Rıdvan Fahir'e yedi yıldır vatanından olduğunu, sıkıntılarını anlatır ve hâlâ vuslat bulamadığından yakınır. Fahir, Rıdvan'ın dileğini Hurizad'a iletince o da bu isteği olumlu karşılayarak akrabalarını çağırıp Rıdvan ile evlenmek için izin ister. Herkes bu işi uygun bulur. Nikâh mehri şartları yazılır. Anne Mihr, izin verince nikâhları kıyılır. Hurizad'ı nedimeler gerdeğe getirirler. İki sevgili böylece vuslat bulur. Mihr, Rıdvan'a pek çok hazine ve mal verir. Hurizad, nedimelerinin her birini yaştaşlarına verir. İki ay sonra Hurizad, Rıdvan'a Rey'e gidip ana

babasını görmesini teklif ederse de Rıdvan yalnız gitmeyi istemez. Hoca Fahir hep birlikte gitmeyi teklif edince bu fikre herkes katılır.

Hurizad kabile ve aşiret başlarını, kavim kardaşını çağırarak gitme arzusunu bildirir, annesinden de izin ister, tahtı kardeşi Gülçeher'e bırakcağını söyler; Gülçeher gitmemesini isterse de tacı ona giydirir; yedi kızları çağırır ve onlardan kardeşi ve annesi ile kalmalarını ister. Yol hazırlıkları yapılır. Gemiye binerek yedi günde Hürmüz'e varırlar. Şah Behram onları karşılar. Orada dinlenip bir ay hazırlık yaptıktan sonra yola çıkarlar, bir müddet sonra Horasan'a varırlar. Rıdvan oradan ailesine mektup yazar, Sa'd ile gönderir. Orada durmadan yola devam edip on sekiz günde Irak'a varırlar. Sa'd Şehriyar'a mektubu ulaştırmıştır, müjdeyi verir. Şehriyar mektubu okur. Rıdvan'ı karşılamağa çıkarlar. Şehriyar ve Gülruh oğullarına kavuşurlar. İki ay sonra uğurlu bir saatte Şehriyar Rıdvan'a sultanlık tacını giydirir; Sa'd'e de İsfahan'ı verir.

Rıdvan Mısır, Şam, Hürmüz'den haraç alarak mutlulukla hüküm sürer."

Kaynakça:

And, Metin, "Meddah, Meddahlık, Meddahlar", *Türk Dili*, Ankara, 1967, C. 17, S. 195, s. 236-247.

Ateş, Ahmet, "Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sina", *Türk Dili*, S. 23, Ankara, 1953, s. 739-741. / *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1954, XI, s. 33-40. / *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1955, XII, s. 265-275.

İnce, Adnan, "Medhî'nin Rıdvan Şah Hikâyesi", *Bir-Türk Dünyası İncelemeleri - Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı*, Özel Sayı, S. 9-10, İstanbul, 1998, s. 273-308.

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Kaya, Doğan, "İbn-i Sina Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshası", *Kebikeç*, S. 12, Ankara, 2001, s. 205-211.

Kaya, Hasan, "Derviş Hasan Medhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Menâkıb-ı Dervîs Hâkî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Bahar 2013, Sayı: 26, s. 275-297.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, *Hikâye-i Rıdvan Şâh*, No: 49 Hk 2006.

Nutku, Özdemir, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Seyhan, Nezihe, *Medhî Divan (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin) I-II*, İstanbul, 2000 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

HİKÂYE-Yİ SERGÜZEL

Müellif belli olmayan hayalî bir halk hikâyesidir. Şahıslar, mekân ve hadiseler hayâl dünyasına aittir. Konusu aşk olmakla beraber pek çok farklı hikâyeler de yer almaktadır. Hikâye oldukça hacimlidir. Manzum ve mensur yapıdadır. 11, 15 veya 16 heceli şiirlerin birimleri bazen beyit bazen de dörtlük şeklindedir. Dörtlük olanların şekli koşmadır ve şiirler mahlassızdır. Şiirlerin kafiye ve ayakları kusurludur.

Hikâye-yi Sergüzel; “*Zaman-ı evvelinde Mısır ülkesinde gayetle zengin beyin biri ölüm hâlinde iken Al yanak isminde olan oğlunu yanına çağırıp ve bir tane gözlük vererek al oğlum şu gözlüğünü de evleneceğin vakit alacağın kıza bu gözlük ile bak da öyle al zira bu gözlük uzağı yakın gösterdiği gibi güzel ile çirkini dahi iyi tefrik edermiş.*” cümlesi ile başlayıp “*Ba’de beyitlerini bitirdikten sonra birbirlerine kavuşup murat aldılar murat verdiler. Hemen Mevla cümleyi bir murat eyleye.*” cümleleriyle sona ermektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Evvel zamanda Mısır ülkesinde gayet zengin birisi vardır. Oğlu Alyanak isminde yakışıklı, iyi huylu birisidir. Ona bir gözlük hediye eder. Öyle bir gözlük ki uzağı yakın eder ve çirkini güzel, güzeli çirkin gösterir.

Alyanak, gözlüğü takınca kendisini mükemmel bir ülkede bulur. Köşkün etrafı meyve bahçeleriyle doludur. Önünden akan bir akarsu vardır. Irmağın kenarlarında gül, sümbül ve envai çeşitte çiçek bulunur. Köşkün kapısında bir güzel oturur. Kalem kaşlı, ince belli, yüzü ay gibi olan bu sevgili herkesi kendisine hayran bıraktırır. Alyanak gözlüğünü düşürünce bu olayın hayâl olduğunu görür. Yanına gelen Arap orada ne

yaptığını sorar. O da rüyasındaki dilberi anlatır. Arap da Buhara'da bir beyzade kızı olan Sergüzel'in bu güzellikte biri olduğunu söyler.

Alyanak, bu güzeli bulmak için Buhara'ya doğru yola çıkar. Yolda çok zorlukla karşılaşır.

Sergüzel, bir gün köşkün önünde oturur. Bu sırada insana benzeyen bir kuş gelip ötmeye başlar. Sergüzel, bu kuşun insan olabileceğini düşünür. Çünkü "Bunlar benimle vuslata ermek için kuş kılığına girebilir!" der. Kuşa, insan olup olmadığını sorar. Kuş dile gelir ve insan iken şimdi kuş olduğunu söyler ve hiçbir kızın kendisine gönül vermediğini ilâve eder. Gece rüyasında birisi, ona bir kızın onu sevebileceğini söylemiş, o da kuş donunda Arap yarımadasını sevdiği kızı bulmak için tahtından, tacından vazgeçip boraya gelmiştir.

Sergüzel bu olaya çok üzülür. Muşa ülkesine dönmesini söyler. Kuş, kabul eder, ancak Sergüzel'le yarım saat oturmayı teklif eder. Sergüzel o gece sabaha kadar kuşun teklifini düşünür. Ertesi günü kuşu odasına alır, kuşun kanadın alır. Kuş, tekrar eski insan donuna girer. O sırada kızın babasını içeri girer. Durumu görünce kılıcını çıkarıp delikanın peşine düşer. Ancak; delikanlı penceren atlar, gözden kaybolur. Babası Sergüzel'e dönen ona çok kızar. Sergüzel, özür diler.

Sergüzel kuşun kanadını takınca Alyanak gibi uçmaya başlar. Havada dolaşırken her tarafı ağaçla çevrilmiş çeşmenin başında birini görür, oraya iner. Çeşmenin başındaki çocuğun adı Karakaş'tır. Sergüzel oradan ayrılır. Üç şair görür, onların şiirlerini dinler. Onları dinleyen kız kardeşi hasta bir bey duygulanır. Şairlerdin birisi onun kız kardeşinin sevdâ yüzünden hasta olduğunu söyler. Bey, kızın kime sevdalandığını bilirse şaire 1000 altın vereceğini söyler. Şair eşrafiyla ırmak kenarına gider, ırmağa tas atar. Tası çıkarırlar, tasın içinde bir ayna vardır ve bu ayna her şeyi gösterir. Uzaktan bir güzel kızın geldiği görülür. Kız bunların yanına gelir. İsminin Hüsnî Güzel olduğunu, babasından ilim öğrendiğini söyler.

Beri taraftan Kırım beyinin oğlu Karakaş, bir kıza âşıktır. Devamlı güzellerin güzeli olan sevdiği kız için şiirler söyler. Oğlanı kısmetini falcıdan öğrenmek isterler. Oğlana bir ceviz verip onu kırmasını ve yemesini isterler. Cevizi kırdığında içinden bir beyit çıkar. Cevizi kırıp

attığında kabuk kızın başına gelir. Bu şekilde kız-erkek birbirine âşık olur. Çocuk daha sonra sevdiğini kaybeder. Onu bulmak için bir mağara girer. Ve kendi kendine beyitler okumaya başlar. Kayboluşunu iştiyaklı bir şekilde dile getirir. Sonra toprağa baktığında sarı altın görür. Hemen altınları alır ve sevdiğinin babasına gider. Kızın babasına altını verir. Yolda gördüğü canavar, memurlardan aldığı çantayı parçalar. İçinden altın çıkınca çocuk çok şaşırır. Canavar oğlanı görür ve onu parçalamak ister. Bu durumu anlayan genç canavarın karnına bıçak saplayarak onu öldürür. Derhâl oradan uzaklaşarak ırmağın kenarına gelir ve dinlenir. Sevdiği aklına gelince hüüzün kaplar.

Genç, kızın babasına altın vereceğini ve kızı alacağını düşünür. Sevgilisinin ona yapacağı naz ve edaya karşı hayâl kurar. Bir de bakar ki zaptiyeler onu kolundan tutup atmış. Genç daha sonra rüyasından uyanır. Zaptiyeler genci valinin huzuruna getirir. Cellat, onun kellesini almak için yanına gelir. Genç çaresiz olacakları bekler.

Alyanak, kendisini valiye tanıtır. Babasından aldığı gözlüğün özelliklerini sıralar. Bu gözlük sayesinde kızı alacağını söyler. Daha sonra buraya gelişi macerasını ve kızın evine gitmesini anlatır. Bunları duyan babası, penceresine taş atanı bulmak için emrindekileri başına toplar. Derhâl bu gencin bulunmasını emreder. Genç ise, taşı kendisinin atmadığını Arap'ın attığını söyler. Arap, valinin kızının görmek için taş attığını söyler.

Vali, Alyanak'tan gözlüğü ister. Alyanak, vereceğini söyler, ancak birkaç gün oyalayıp gözlüğü vermez. Derbentçi Sergüzel'i daha sonra da kuşu görür. Alyanak ve Sergüzel'in nerede olduğunu sorar. Kuşun kanadı şişenin içeri girer ve kuş aradığı âşıkları görür. Kızın başı kanar. Kızı, hemen saraya götürürler.

Güzelin hâli acımacak hâldedir. O memlekette çok fakir birisi yaşar. Hayatında hiç yağ yemeyen bu kişinin yediği sadece kuru ekmektir. Meyveş isminde aptal ve kabiliyetsiz bir oğlu vardır. Bunlar bir gün falcının yanına gidip ondan yardım isterler. Falcı onlara parlak taş verip taşı götürüp şişenin içine atmasını söyler. "Böyle yaparsanız elmas ve mücevher sahibi olursunuz." der. Meyveş, söyleneni yapar ve çok zengin olur. Evinde altın işlemeli salonlar, odalar insanların gözünü kamaştırır. Babası, daha sonra Meyveş'e karşı derin bir muhabbet beslemeye başlar.

Diğer taraftan padişah kızının iyileşmesi için her taraftan ünlü hekimler getirtir. Ancak ne çare ki kızın derdine derman bulamazlar. Bu durum kızın babasını derinden üzer. Günleri hep mutsuz ve umutsuz bir şekilde geçmeye başlar. Kızının rahatsızlığı Padişah'ın artık canına tak etmiştir. Hekimlere üç gün mühlet verir. Şayet bu zaman zarfında kızını iyileştiremezlerse hekimlerin boyunlarını vurduracağını söyler. Hekimleri derin bir düşünce alır. İçlerinden ihtiyar bir hekim, âb-ı hayatı bulmayı teklif eder. Bunu gidip Padişah'a söyler. "Ya ölürüm ya da kızının hayatı kurtulur!" der.

Diğer taraftan Meyveş ise, her gece şişeye bakarak eğlenir. Meyveş bir akşam şişeyi alır ve sokağa fırlatır. Sırf bunu insanlardan takdir almak için yapmıştır. Babası Meyveş'e şişeyi ne yaptığı sorar, sokağa atıldığını öğrenince düşüp bayılır. Komşularından birisi eve geldiğinde baygın yatanların uzun zaman böyle uyuduğunu görünce şüphelenir. Adam bu olaya inanmaz ve uyuyan kişileri derhâl eliyle dürterek uyandırmaya çalışır. Ancak bütün çabalarına rağmen uyanmazlar. Adam bu durumdan iyice şüphelenerek olayın üstüne gitmeye başlar. Komşuların diğeri de gelir ancak bir şey yapamazlar. Bir zaman sonra babası uyanır ve Meyveş'i bir güzel döver. Annesi de babasına onu öldürmesini söyler. Meyveş'i kuyuya atmayı düşünürler. Meyveş babasına, bir daha şişe alındığı zaman kırmayacağını söyler.

Meyveş'i padişahın huzuruna getirirler. Yanındaki hekim; "Kızınızın derdine derman budur efendim." diyerek Meyveş'i padişaha takdim eder. Padişah, sevinir ve Meyveş'i sarayına alır. Ona iltifat eder ve ihsanını verir. Oğlunun da Buy-ı Güzel'e âşık olduğunu söyler. Ne kadar uğraşsa da onu bu sevdadan vazgeçiremez.

Dağlarda yaşayan Şehzade Zebun saraydan ayrılıp dağlara gider. Gecelerini bir ağacın üzerinde geçirir. Bir sabah ağaç üzerinde yatmakta iken iki çoban gelir. Çobanlar sohbet ve der ve yoksulluktan kurtulmak için çareler ararlar. Çözümün şehre gitmekte olduğu kararına varırlar. Ancak ne iş yapabilecekleri bilmezler. O sırada ağacın üstünde olan Zebun saz çalıp para kazanabileceklerini söyler. Çobanlar Zebun'unr fikrini beğenirler ve onu da yanlarına alıp şehre giderler.

Zebun şehirde Sergüzel'i görür, onun nasıl bir kuş olduğunu merak eder.

Sergüzel, kanatlarıyla bir ağaca konar ve orada bahçede iki delikanlının konuşmasına şahit olur. Delikanlılardan birinin adı Palabıyık'tır. Palabıyık bir falcıya gittiğini anlatır. Falcıdan evleneceği kızın dört ayaklı olacağını öğrenmesi üzerine onu nasıl arayıp bulduğunu yanındaki delikanlıya anlatır. Evleneceği kız, bir beddua sonrasında geyik olmuştur ve Palabıyık onun nasıl eski hâline döneceğini bir dervişten öğrenmiştir. Buna göre sadece bir mağarada bulunan otu, onu muhafız edenlerin elinden alıp evleneceği kıza içirmesi gereklidir. Otu muhafaza edenlerin âdeti üzerine mağaraya gelenler bir başka kişi gelene kadar mağarada tutsak olurlar. Her ne hâl ise Palabıyık mağaraya gidip otu alır, ancak aylarca orada mahpus kalır.

Sergüzel, aylar sonra sevdiği kızı arayan bir delikanlının gelmesi üzerine serbest kalan Palabıyık'ı dinledikten sonra daha fazla dayanamayıp o delikanlının kim olduğunu Palabıyık'a sorar. Palabıyık o delikanlının isminin Alyanak olduğunu söyler. Bunun üzerine mağaranın nerede olduğunu öğrenen Sergüzel sevdiğini kurtarmak için kanatlarıyla uçmaya başlar. Mağaraya geldiğini gözlüğü sayesinde gören Alyanak, sevdiği kızı gördüğü için mutlu olur. Sergüzel mağaranın muhafızlarına her ne kadar yalvarır ise de onlar Alyanak'ın yerine başkasının gelmediği müddetçe serbest kalamayacağını söylerler. Bunun üzerine kuş kıyafetine tebdil olan Sergüzel, Alyanak'ı kanatlarına alıp uçar ve kendi memleketine götürür. Orada anne ve babasına Alyanak ile evlenmek istediğini söyler. Babasının ve annesinin de izin vermesi üzerine nikâhları kıyılır.

Kaynakça:

Hikâye-yi Sergüzel, İstanbul, 1289 (M. 1872), 443 s.

Öztop, N. Ahmet, *Hikâye-i Sergüzel*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2015, 288 s.

HİKÂYE-Yİ SİNDBAD-I BAHRİ VE SİNDBAD-I BERRİ

Şark kültürü etkisiyle yazılmış aşk konulu, mensur ve muhayyel halk hikâyesidir. 1872 yılında *Hikâye-i Sinbad-ı Bahrî ve Sinbad-ı Berrî* adıyla taşbaskı olarak basılmış olan halk hikâyesi yarımıdır. Muhtemelen hikâyenin devamı basılmamıştır.

Hikâyede, vardan yoğa düşmüş ancak geçmediği pek çok maceradan sonra tekrar servetine kavuşmuş olan Sindbad-ı Berri'nin başından geçenleri, Sindbad-ı Berri'ye anlattıkları konu edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Harun Reşit'in halife olduğu zamanda Bağdat şehrinde halkın eşyasını ücret karşılığında taşıyan Sindbad-ı Berri adında biri vardır.

Günlerden bir gün yine yük taşıırken büyük bir tüccarın konağının önünden geçerken yorulduğu için konağın yanında dinlenmek için durur. Dinlenirken içerden ney ve ud sesleri işitir. Kendinin fakirliğinin ve konak sahibinin zenginliğini anlatan bir şiir okuyuverir. Yükünü sırtına alıp gideceği sırada konağın kapısı açılır ve bir köle Sindbad-ı Berri'nin elini tutup efendisinin onu istediğini söyler. Sindbad-ı Berri içeri girmeye çekinir ancak köle onun yükünü alıp bir kenara koyar ve onu efendisinin yanına götürür. Götürüldüğü oda da memleketin itibarlı tüccarları bulunmaktadır.

Konağın sahibi Sindbad-ı Berri'yi yanına çağırıp hâlini hatırlar sorar. Sonra da ona ikramlarda bulunur. İşini ve adını sorar. İşinin hamallık olduğunu ve adının da Sindbad-ı Berri olduğunu söyler. Konağın sahibi de kendi adının Sindbad-ı Bahri olduğunu söyler.

Sindbad-ı Bahri, Sindbad-ı Berri'ye okuduğu şiiri duyduğunu söyler ve tekrar okumasını ister. Sindbad-ı Berri de okur. Sindbad-ı Bahri kendisinin bu zenginliğe ulaşmadan önce başından garip olayların geçtiğini söyler ve anlatmaya başlar.

Sindbad-ı Bahri'nin babası itibar sahibi bir tüccardır. Vefat edince bütün malını oğluna kalmıştır. Sindbad-ı Bahri büyüyünce bütün malını zevk ve sefa içinde harcar, bitirir. Malının bittiğini anlayınca ticaret yapmak için yolculuğa çıkar. Birkaç tüccar ile bir gemiye binip beldeden beldeye gezer. Günlerden bir gün kaptan bir balığı kara zannederek yaklaşır ve gemidekilere ihtiyaçlarını gidermeleri için adaya inebileceklerini söyler. Herkes iner. Bir müddet sonra kaptan kara zannettiği şeyin balık olduğunu anlayınca herkese gemiye binmesini söyler. Herkes telaşla gemiye binmeye çalışır ama balık denize dalınca gemiye binemeyenler denize düşer. Sindbad-ı Bahri de denize düşer ve gemi onu almadan gözden kaybolur.

Sindbad-ı Bahri sonunda büyük bir adaya çıkar. Ağaçtaki meyvelerle karnını doyurur. Birkaç gün sonra adada biriyle karşılaşır ve başından geçenleri anlatır. Adam ona yardım eder ve bir ata bindirip şehre gönderir. Şehre ulaştığında şehrin melikinin yanına gider ve başından geçenleri anlatır. Melikte onu şehrin iskelesine baş kâtip yapar. Sindbad-ı Bahri şehrin yakınlarındaki bir adadan def ve ney sesi işitir ve bunu merak eder.

Bir gün ada sakinlerinden biriyle karşılaşır ve def ve ney sesini sorar. Adam da adada bir çöl olduğunu ve orada Şems Taban adlı bir kızın idaresinde olan güzel bir sarayın olduğunu söyler. Akşam olduğu zaman Şems Taban'ın maiyetiyle gelip bir genç götürdüklerini ve onunla sabaha kadar zevk sefa ettiğini ve bundan başka bir şey bilen kimsenin olmadığını söyler.

Sindbad-ı Bahri, melikten izin alıp adaya gider. Adada gezer ve bir dükkâna girer. Adaya gelme sebebini dükkân sahibine söyler. Adam da o kızın bulunduğu sarayın etrafının duvarla çevrili olduğunu ve kapısının olmadığını, duvara yaklaşan biri olduğu zaman oraya giden kişinin canından geçmesi gerektiğini bir ses işitildiğini söyler.

Sindbad-ı Bahri, akşam olunca dükkân sahibinin yardımıyla bahsedilen duvarın yakınlarına kadar gider ve dükkân sahibi ile ayrılırlar. Duvara yaklaşıncı "Sindbad-ı Bahri" diye bir ses işitir, biraz korkar ama duvara yaklaşmaya devam eder. Sonra da korkmaması gerektiğini ve kapıların ona açık olduğunu söyleyen bir ses daha işitir. Duvarın dibine geldiğinde duvarın ortasında kocaman bir kapı açılır ve Sindbad-ı Bahri içeri girer. İçeride pek çok ağaç olduğunu, havuzlara akan sular olduğunu ve havuzların yanında bir taht kurulmuş olduğunu görür. Tahtın yanında da huri gibi güzellerin ayakta beklediğini görür. Sonra bahçeyi gezmeye başlar ve bir odaya tesadüf eder. Bu odanın kendisi için ayrıldığını kapının bekçisinden öğrenir. Bekçi kapının anahtarını ona teslim eder. Sindbad-ı Bahri kapıyı açıp içeri girer. Odayı gezinirken gözlerinin bir benzerini daha görmediği güzelliğe bir kız gelir ve ona bu zamana kadar nerede olduğunu sorar. Sindbad-ı Bahri onu Şems Taban zanneder, ona âşık olur. Bu kız Şems Taban'ın cariyesidir.

Odaya, daha sonra Şems Taban gelir ve Sindbad-ı Bahri'ye kendini tanıtır. Sindbad-ı Bahri Şems Taban'a da âşık olur. Şems Taban

yanındaki kızın cariyesi olduğunu, adının Nadir-i Misal olduğunu ve onun da kendisinin de ona âşık olduğunu söyler. Hangisini isterse onun yanında kalacağını söyler. Sindbad-ı Bahri, ne yapacağını şaşırır çünkü ikisinde de aklı kalmıştır. Şems Taban, Sindbad-ı Bahri'ye akıl verir. İlk gecesini Nadir-i Misal ile geçirmesini sonra da kendisi ile olamayacağını söylemesini, başka kimi isterse ona verileceğini söylemesini tembih eder. Bu konuşmadan sonra yemekler yenir, şerbetler içilir.

Sindbad-ı Bahri odasına çekilir ve Nadir-i Misal odasına gelir. Sabaha kadar zevk sefa ederler. Sabah olunca, Nadir-i Misal'e onu azat ettiğini ve kimi isterse onu ona vereceğini söyler. Şems Taban'ın kendisine söylediklerini de ekleyerek kimi istediğini sorar. Nadir-i Misal de tüccar olan Abdüssamet'i istediğini söyler. Sonunda Nadir-i Misal, Sindbad-ı Bahri'nin buraya gelmesine yardım eden dükkân sahibi Abdüssamet'e gönderilip nikâhları kıyılır. Sindbad-ı Bahri ile Şems Taban kırk gün muhabbet ederler.

Sindbad-ı Bahri, Şems Taban'a kendi memleketine gitmek istediğini söyler. Şems Taban kabul eder, sarayı Abdüssamet ile Nadir-i Misal'e bırakırlar ve gerekli şeyleri alıp Sindbad-ı Bahri'nin melikinin yanına giderler. Bir müddet melikin yanında kalırlar. Sonra melikten izin alarak Şems Taban ile bir gemiye binerek Bağdat'a doğru yola çıkarlar. Bağdat'a ulaştıklarında birkaç emlak satın alırlar.

Sindbad-ı Bahri hikâyesini burada bitirir ve ikinci yolculuğunda olanları başka bir akşam anlatacağını söyler. Sindbad-ı Berri'yi akşama kadar yanında tutar ve giderken yüz altın verir. Yarın yine gelmesini başka bir yolculuğunda başına gelenleri anlatacağını söyler. Sindbad-ı Berri evine gider; ama bir türlü uyuyamaz. Sabah olunca tekrar Sindbad-ı Bahri'nin evine gider.

Kaynakça:

Hikâye-i Sinbad-ı Bahrî ve Sinbad-ı Berrî, İstanbul, H. 1289 (M. 1872)

48 s.

HİKÂYE-Yİ ŞÂH HAMÎD

(Bkz. ŞÂH HAMÎD).

HİKÂYE-Yİ ŞÂH KIZI

Amasya Büyük Ağa Medresesi müderrislerinden Ali Halife İbn Mustafa'nın 1843'te yazdığı manzum halk hikâyesidir. Müellif hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Toplam 23 sayfa olan ve her sayfasında 17-18 beyit bulunan hikâyenin bilinen yegâne nüshası, Dr. Ali Rıza Ayar'da bulunmaktadır. Yazısı nesih hat iledir. Hikâye mesnevi tarzında aruzun (Fâilâtün / Fâeilâtün / Fâilün) kalıbıyla yazılmış olup toplam 383 beyittir. Vezinde bir hayli kusur vardır.

Bu hikâyede, yoksul fakat bilgili bir delikanlının, tesadüfen karşılaştığı Şâh Kızın'a kavuşma yolundaki maceraları anlatılmaktadır. Gerilimin sürekli olduğu eserde, her an yeni bir merak unsuru devreye giriyor. Bu ise hikâyeyi akıcı kılmaktadır.

Hikâye-i Şâh Kızı, şekil itibarıyla klâsik edebiyat; içerik, dil ve üslup bakımından ise halk edebiyatı özellikleri göstermektedir.

Hikâye;

Bir hikâyet geldi dilime idem dâ'im

İş bu sözde fâ'ide var hem „ilim

beyitiyle başlayıp

Okuyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlığagıl yâ Ganî

beyitiyle sona ermektedir.

Hikâyenin dili sadedir. İmtihan, gurbet, kaderin değişmesi, dua gibi motifleri ve üç, yedi, kırk gibi formülistik sayılar bakımından halk hikâyesi özelliklerini taşımaktadır. Bunun yanında; "kız eydür" ve "yiğit eydür" gibi sözler halk hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkan "Aldı kız, bakalım ne dedi?", "Aldı oğlan ne dedi?" gibi ifadelerle büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Hikâye edebiyatımıza Avni Erdemir ve Ali Rıza Ayar tarafından kazandırılmıştır. İlgili araştırmacılar hikâyeyi şu şekilde özetlenmiştir:

Evvel zamanda fakir bir karı kocanın bir oğlu vardır. Ailesi onu ilim tahsiline gönderir, o da bir gün ilim tahsilini tamamlayarak memleketine döner. Fakat yiyecek içecekleri yoktur. Üç gün üç gece aç kalırlar. Yiğit (oğulları) anne babasına ‘Şehre gidelim.’ der ve ailesi ile birlikte hoş bir şehre varırlar. Bu şehirde aç ve susuz kalırlar. Çaresiz kalan yiğit anne ve babasına, ‘Bu yokluk bizi helak edecek. Gelin sizi satayım! Aç öleceğinize tok ölünüz.’ der.

Yiğit, anne ve babasını şâha götürür; babasını bir ata, annesini de bir dona satar. Donu giyip ata binerek şehirden çıkar. Yolda bir atlıyla karşılaşır. Atlıya; ‘Nereye gidersin.’ der. Atlı da ‘Bu kâğıdı ulaştıracağım.’ der. Yiğit de kendisinin o yöne gittiğini, isterse kâğıdı kendisinin götürebileceğini, söyler. Atlı kabul eder. Yiğit yolda giderken kâğıtta ne yazdığını merak eder ve kâğıdı açar. Bu kâğıdı verince getirenin başını kesin, ibaresini görünce kâğıdı yırtar. Uzun bir yolculuktan sonra bir şehre varır.

Bu şehir, bahçeleri, suları ile kutlu bir şehirdir. Fakat şehrin kalesinin burçlarında, kesilmiş başlar vardır. Merak eder. İhtiyar bir kadına misafir olur ve bu durumun sebebini sorar. Kadın, ‘Şehrin şâhının eşsiz benzersiz güzellikte, ilim sahibi bir kızı var. Kim sorularının cevabını verirse onunla evleneceğim, der. Gördüğün asılı başlar, işte bu yiğitlerin başlarıdır.’ der. Yiğit, o zaman ‘Gidem o kızı yenem ve alam.’ der. Kocakarı, yalvarır gitmesini istemez, çünkü o başlardan birisi de kendi oğluna aittir.

Yiğit, dinlemez; kızın huzuruna çıkar, üç gün kız sorar; yiğit cevap verir. ‘Üç günün sonunda yiğit üç gündür sen soruyorsun ben cevap veriyorum, bilemeseydim başımı kesecektin, bir soru da ben sana sorayım, eğer bilirsen başımı kes, bu kalenin burcuna as, bilemezsen beni kabul et.’ der. Kız razı olur. Yiğit şu soruyu sorar:

*Kimdir ey sâhib-sûret,
Anasın ton eyledi atasın at*

*Giderken ardından yetdi ölüm
Kurtardı ölümünden onu hem ilim*

*Tanrı kurtardı ölümünden onu
Mes’elem budur imdi sen bil bunu*

Şâh Kızı bu soruya cevap veremez, bir gün süre ister. Yiğit bu teklifi kabul eder.

Kız bu soruya cevap veremeyeceğini anlayınca bir hile düşünür. Yanına rakı, şarap alır; kılık değiştirir ve o gece delikanlının evine gider. Amacı delikanlıyı tanımak ve o sorunun cevabını öğrenmektir. Kız, yiğide, Şâh Kızı'nı yendiğini duyduğunu, kendisine âşık olduğunu söyler, sohbet ederler. Kız sohbet esnasında ne sordun da Şâh Kızı bilemedi, der. Yiğit sorunun cevabının kendisi olduğunu, annesini bir dona, babasını bir ata sattığını söyler. Daha sonra kız getirdiği içkileri sunar, yerler, içerler, yiğit sarhoş olur. Kız kalkar, sarayına döner.

Sabah olunca yiğit kendine gelir, olanları anlar. Kız o gece yiğidin yatağında, kendi adı yazılı olan yüzüğünü düşürür. Yiğit, bu yüzüğü bulur. Yüzüğü yanına alarak saraya gider. Kız sorunun cevabını verir ve yiğide başını kestireceğini söyler. Şâh ve vezirler çağrılır. Yiğit, şâha durumu açıklar, kızının gece kendi evine gelerek sorunun cevabını hile ile kendisinden öğrendiğini söyler. Kız bunu kabul etmez. Yiğit yüzüğü gösterir. Kız kendi yüzüğüm sarayımda, der. Getirmesini isterler. Kız sarayına döner, bir kuyumcu çağırttırır ve hemen benzer bir yüzük yapmasını emreder. Yüzükle beraber babasının sarayına gider. Babası yüzükleri yan yana kor ve beylerine hangisinin gerçek yüzük olduğunu sorar. Beyler, bu yüzük eski yüzük, şu ise yeni yapılmıştır, diyerek yiğidi haklı çıkarırlar.

Babası, kızını orada hemen yiğide verir. Yedi gün yedi gece düğün yaparlar. Padişah, onu oğul kabul eder. Yiğit sultan olur, anasını, babasını getirtir ve mutlu bir hayat yaşarlar

Kaynakça:

Erdemir, Avni - Ali Rıza Ayar, "Amasyalı Müderris Ali Efendi İbn Mustafa'ya Ait Manzum Bir Hikâye: Hikâye-i Şâh Kızı", Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, Sivas, 2019, s. 403-418.

HİKÂYE-Yİ ŞAH-I SAHRA

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ ŞEHZÂDE MELİK-İ HAMRÂN BİDUHTER-İ MELİK SÂMİRE VE İHVETÂN

Mensur hikâyedir. Hikâye metni Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları arasında ASL-656.F.24 numara ile kayıtlıdır.

Hikâye, yazma eserde “Hikâye-İ Şehzâde Melik-i Hamrân Biduhter-i Melik Esâmire ve İhvetân” adıyla kayıtlıdır.

Muhteva itibarıyla bir şahın rüyasında söylenenleri yapmasından sonra yüz oğlunun olması ve ilerleyen zamanda çocuklardan birisinin (Hudadad) diğerlerine hükmetmesine yer verilmiştir.

Daha önce yayımlanmamış olan hikâyenin orijinal hâlini vermenin daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıya metnin aslı kaydedilmiştir.

Hikâye metni:

19a /

Râviyân-ı ahbar şöyle rivayet iderler ki, Diyarbekir’de Hamran şehrinde ulu padişah var idi. Mülki esbab-ı nimetde eksüğü yok idi. Heman dâr-ı dünyada bir oğul için tehassür çekerti. Bir gice düşünde bir şahs-ı nurani bu padişaha eyitdi:

-Ey şah-ı cihan! Niyaz kapusın açarsın, var imdi maksudın kenarında kodılar. Sabah kalk, iki rekât namaz kıl. Andan saray ardındaki bağçeye var. Bağban çağır. Dıvar dibinde bir ulu nar ağacı vardır. Buyur andan sana bir rumman getürsünler. Anı bir bir dânele. Anın sağısınca Hak Teâlâ hazretleri sana oğul vire.” didi.

Padişah durdı, geldi. Erteye dek Hak Celle ve alâ hazretlerine tâ’at u ibâdet eyledi. Sabâh bağa vardı. Bağbân okudu. Ol ağaçdan bir nar getürdi, dâneledi.

19b / Yüz dâne çıkıdı, cümlesin yedi. Ol yüz cariyeyle yatdı. Cümlesinin hamli belürdi. Arada Pirûze adlı bir cariyesi var idi. Anın hamli zahir olmadı. Padişah cariyeye mütegayyir oldu. “Meğer bu benden yüklü olmak dilemez ola!” didi. Bu endişe, şahı müstevli idüp Piruze’yi bitürmeğe kasd eyledi. Şah’ın bir akıl veziri var idi. Melike eyitdi:

-Hayâl-i bî fâide zahmet çekmesinden bunun gibi endişe revâ değildir, didi.

Melik eyitdi:

-Ey ruşen-i zamir! Hep cariyeler yüklü oldılar. Buna n'oldı, didi.

Vezir eyitdi:

-Ey şehriyar! Hatunların nice hâli olur, anı kimse bilmez, didi.

Padişah eyitdi:

-Ben Piruze'yi gördükçe bana endişe ziyade gelür. Bari yanımdan gitse, didi.

-Sâmiri'de ammin oğluna gönderelim. Piruzi'nin hamli zahir oldukça sana bildüreler, didi.

Pes şah, yanında bu söz makbul düşdi. Piruze'yi Sâmiri'de ammioğluna gönderdi. Vardığı yerde Piruze'yi hoş tutdılar. Dokuz ay olunca ayın on dördü bir oğlan doğurdu. Emir Sâmiri, şad u handan oldu. Ol dem padişaha mektub yazdı, hali beyan itdi. Padişah hurrem oldu. Andan mektub yazdı ki: "Bizim bunda çok oğlanlarımız vardır. Anı siz anda tertip idesiniz, gayet hoş tutasınız ve adını Hüdada koyun. Büyüdükde gelsün." didi.

Çün mektub Şah Sâmir'e geldi. Okudu. Hürrem oldu. Hüdada'ı eyü besledi. Dört-beş yaşına girince mektebe virdi. Hüner öğrendi. Her hünerde ferzane oldu. Bir gün bu Hüdada anasına eyitdi:

-İşbu beni besleyen kimdir ve atam kimdir, didi.

Piruze eyitdi:

-Ey cân-ı mâder! Bu senin

20a / atanın ammüsi oğludur ve seni bu gönderen atan Melik-i Hamran'dır" didi.

Hüdada bu sözi işitdi, eyitdi:

-Ey ana! Ben atamı görmeye giderem. Ol beni istemeden ben varup anı kimdir görüp bilem. didi.

Validesi:

-Sen bilürsün, didi.

Andan Hüdada durdu, şikâr kaskına. Bir kûhî ata bindi. Şehirden çıkup

gitdi. Birkaç gün sonra şehr-i Hamrân'a irdi. Bir tarik ile kendüyi şah hizmetine bıraktı. Çün ol ferzâne-i ferâsete bakdı. Mühri gönlüne düşdi. Bir sehil müddet içinde mukarreb hazret oldı. Hâl ana yetişdiği bir gün Şah-ı hazîn miftahın Hüdada'da ismarladı. Veliahd idindi. Doksan dokuz oğlun anın hükmüne kodı. Her gün Hüdada'da yanına varırlardı. Andan padişah hizmetine giderlerdi. Şahın oğullarına bu suret, hoş gelmedi. Birbirlerine danışdılar. Eyitdiler:

-Atamız bir yâd oğlanı getürdi ve bizi anın hizmetiyle hor zelil eyledi. Biz bunu getürmeyüz, didiler ve eyitdiler, hâzinden destur dileyüp eve gidelim gayri gelmeyelim. Padişah bir gün bizi sora ol vakit ana gazab idüp iş tamamına ire, didiler.

Bu fikrile bir gün Hüdada'da katına geldiler. Eve gitmek için destur dilediler, gitdiler. Birkaç gün geçdi, gelmediler. Gıybeti uzatdılar. Bir gün padişah Hüdada'da eyitdi:

-Oğlanlar birkaç gündür görünmez, n'oldılar, didi.

Hüdada'da dua idüp eyitdi:

-Birkaç gündür eve giderüz deyü, gitdiler, gelmediler, didi.

Melül oldı. Padişah oğlanları için Hüdada'da darıldı. Benim havâsıma müte'allık işlerde n'ichün bulunursun?

İmdi

20b / [Eksik] çün Hüdada'da gördi. Aklı gitdi ve eyitdi:

-Bu yiğit ile benim aşinalığım vardır. Söyleşsem bilürüm, didi.

Andan Hüdada'da anı bilmedi. Eyitdi:

-Ey hatun! Dâru'l-mülk sebeb-i iffet bu ıssızlıkda ittihad vatan-ı ikamet nedir, didi.

Andan Âbide kız, bit-temam sergüzeştini nakl ü beyan eyledi. Ol dem Hüdada'da ol mahı bildi. Anı kenar itdi. Yüzünü ve gözünü öpdı, ağladı. Emîr Sâmire ve kızı ve Piruze mebhût oldılar.

Andan Hüdada'da, Âbide kızın ahvâlini bunlara söyledi, sevindiler. Ol gün dahi ol zaviyede olup ertesi gün Âbide'yi bâr-ı pingâhla kaldurup'azm-i Hamrân idüp gitdiler. Yakın olunca Melik Sâmire, padişaha mektûb yazdı. Âdem gönderdip 'Hüdada'da geliyor' deyü muştuladılar ve Melik Sâmire beraberdi

didiler. Andan padişah şad oldu. Ana bir ayan ile ve padişah istikbâle çıktılar. Hüdadağ ırakdan atasını gördi. Atından indi, yürüdü. Vardı, padişahın rikâbını öpdi. Padişah Hüdadağ'ı bakup bildi ki, hazinedarı idi. Eyitdi:

-Ey püser! Kande idin? Oğullarım aramağa gitdin, dahi gider. Anlar geldi, sen gelmedin. Ne hâldir, didi ve girü andan eyitdi:

-Acaba bu Melik Sâmire divane midir? Bana 'Oğlun geldi.' deyü muştuladı. Keşki n'olaydı, oğlum olaydın! Kani oğlum, didi.

Hüdadağ yer öpüp eyitdi:

-Ey padişah-ı âlem-penah! İnayet idüp eğer kûş-i hûş bana tutarsanız ve izn-i âlî olursa

21a / sualinize cevab ve oğlunuzdan haber vireyim, didi.

Şah eyitdi:

-Söyle işideyim, didi. Andan Hüdadağ vasf-ı hâli mine'l-evvel ile'l-âhire beyân ve ayân eyledi. Padişah ol hikâyeti işidince ta'accüb ve medhin olup kendüden geçdi. Fikir deryasına daldı. Bir zamandan sonra kendüyi cem eyleyüp Hüdadağ'ı yanına aldı. Bağına basdı. İki gözlerinden öpdi. Andan dahi gelinleriyle görüşdi ve Melik Sâmire ile görüşdi. Andan evvel yerde otururken bir âdemine buyurdu.

-Şehri bezesünler ve doksan dokuz darağacı diksünler.

Ol âdemi gönderdi. Pes padişah askeriyle şehre azm itdiler. Andan şehre geldiler, gördiler ki, Şah'ın her buyurduğünü hazır itmişler. Padişah buyurdu.

-Doksan dokuz oğlunu birbirine karşı asılsun, didi.

Çün Hüdadağ bu hâli bildi. Şah katında yüz yere kodı. Eyitdi:

Ey Şah-ı cihân! İnayet eyle bana kardaşlarım hased öcünden bunun gibi hareket itdiler. Fazl-ı ilâhî destgîrim oldu. Ol noksanı kemâle değışürdi. Eğer hüdavend şefaât bâbında bunların isyânını bana bağışlarsa kerem-i lutfunuzdan ne eksilür, didi.

Andan Şah'a, şehzâde şefâati gayet hoş geldi. Cümle şehzadeleri ana bağışladı ve kendüniün memleketini ve tâcını ve tahtını Hüdadağ'a bağışladı.

Pes Hüdadağ tahta geçüp karar eyledi. "Adille bezille icra-yı şer-i a'lâyyla şöret tutdı ve padişah dahi halvethanede ibâdete

21b / meşgûl oldu. Hüdada'dın ol iki hatunlarından çok oğulları oldu ve çok yıllar padişahlık ol hanedanda kaldı. Akıbet anlar dahi ecel camını nuş idüp bu hikâyeti yadigâr kodılar. Rahmet-i Hüda bu kitabı telif idene ve yazana ve okuyana ve dinleyenlere ve sahibine olsun. Âmin Yâ Rabbe'l-âlemîn!

Kad veka'a'l-ferâğ fî hâzihi'l-hikâyeti fî şehri-i saferü'l-hayr elyem düşenbe vakt-i beyne's-salâteyn. Temâm şod.

Kaynakça:

Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları. No: ASL-656.F.24

HİKÂYE-Yİ ŞEMS-İ BÂNÛ

(Bkz. ŞAHMARAN).

HİKÂYE-Yİ VÜZERA-YI ÇİHİL

(Bkz. KIRK VEZİR)

HİLALÎ İLE SEHER

Ağrı'nın Tutak ilçesinden olan Âşık Çağlayan'ın tasnif ettiği hikâye'dir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Asıl adı Memduh Kılıç olan Âşık Çağlayan Karakalpak Türklerindendir. Ailesi aslen Gürcistan'ın Borçalı bölgesindendir. Babası aynı zamanda şair olan Binbaşı Muharrem Bey'dir. 1915'te işgal sebebiyle topraklarını terk edip Sivas'a göçen ailesi 1923'te tekrar eski yurtlarına dönmek için göçerken yolda doğmuştur. Ortaokul ve lise tahsilini Erzurum'da yapmıştır. Hayvancılık ve ziraat işiyle uğraşmıştır. Kibar, misafiri sever ve herkesin sayıp sevdiği bir şahsiyettir. 10 Şubat 2002'de vefat etmiştir. Şiire 13 yaşında bir rüya sonrasında başlamıştır. Yetişmesinde amca oğlu İhsan Kılıç (Divanî)'ın büyük rolü olmuştur. Sefer Firganî ile Cevdet Seyranî'nin yetişmesinde etkisi olmuştur. Sazı olmamakla beraber şiir tekniğine hâkim, irticali kuvvetli bir âşıktır.

Hilâlî ve Seher hikâyesini bizzat âşğın kendisinde derleyen Üstün Kaldırımcı hikâye metnini bitirme tezinde kaydederek edebiyat dünyamıza kazandırmıştır.

Hikâye, Üstün Kaldırımcı tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Afganistan’ın Kandehar şehrinde bir padişah vardır. Padişahın hiç zürriyeti yoktur. Nihayet bir oğlu olur.

Çocuk bir yaşına girmeden bir karta i tarafından kaçırılır. Çocuğu kaçırın kartal onu Türkistan sınırlarına götürür. Ava çıkmış olan Türkistan padişahı çocuğa görür ve kurtararak evlât edinir. O zamanın örf ve adetlerine göre toplanıp çocuğa Şahin adını koyarlar. Çocuk büyür tahsiline devam eder. Bunun yanında harp sanatını da öğrenir. On beş yaşına girdiğinde bütün ilmî meseleleri öğrenmiştir.

Şahin Bey, bir gün arkadaşları ile ava gider. Önüne çıkan bir ceylanı kovalar, yakalayamaz. Nihayet yorulur ve bir ağacın dibinde uyuya kalır. Uykuda Seher isminde bir kız pirler elinden buna bade sunar. Rüyasındaki sevgilisi Afganistan padişahının lalasının kızıdır. Bade sunan Pir, ona Hilâlî mahlasını verir.

Gün geçtikçe kötü duruma düşen Hilâlî, dayanamaz, nihayet Polat isimli bir âşıkla beraber anne ve babasından müsaade alarak sevgilisini aramaya çıkar. Birkaç gün gittikten sonra bir şehirde konaklarlar. Burada bir kahveye gider saz çalar ve bir âşıkla atışır. O şehirden ayrılır. Yolda bir yolcudan sevgilisinin üç saatlik bir mesafedeki bir bahçede olduğunu öğrenir.

Hilâlî ile Polat Han oradan ayrılarak bahçeye gelirler, Gezici âşık gibi davranarak bahçeye girerler. O gün saz faslı yapılır. Seher Han âşıklara kahve getirir. Sevgililer birbirlerini görür, tanırlar. O gece görüşürler. Buluşmanın ertesi gecesi

Hilâlî, Seher Han, Polat Han ve Seher Han’ın arkadaşı Gülfidan’ı alarak kaçır. Fakat çok uzaklaşamazlar Bunları takip eden askerler, onu yakalayıp hapse atarlar.

Hilâlî hapisnede iken aşçı çırağından sevgilisinin Hint Padişahı’nın oğluyla düğünlerinin olduğunu ve iki gün sonra gideceğini öğrenir. Ayrıca aşçı çırağı Seher Han’dan bir mektup getirir.

Mektupta Seher Han Hindistan'a gitmek üzere olduğunu yazmaktadır.

Daha önce hapisanede aç kalan Hilâlî kolundaki pazubendi satar. Bu pazubent, Afganistan padişahının eline geçer. Padişah, pazubendi tanır ve sahibini çağırır. Bu vesile ile Hilâlî, asıl babası olan Afganistan padişahı Bala Han'la buluşmuş olur.

Hürriyetine kavuşan Hilâlî, bir gün bahçede otururken Hindistan'dan gelen bir adam buna Seher Han'dan mektup getirir. Bunun üzerine Hilâlî derhâl hazırlığını yapar ve Hindistan'a doğru yola çıkar. Yol üzerinde bir şehre gelir. Orada bazı âşıklarla atışır. Bir gün kaldıktan sonra tekrar yola çıkar. Bir koruluğa gelir. Burada bekçiler Hilâlî'yi yakalayıp korunun sahibi Deli Han'a teslim ederler. Deli Han, bunların yabancı olduklarını anlayınca azat eder.

Günlerden sonra Hindistan'ın Ahmetabet şehrine gelirler. Seher Han'ın yanında çalışan bir ihtiyar nine vasıtasıyla Hilâlî ile Seher Han buluşur. O gece beraber kalıp planlarını yaparlar. Ertesi gece yine Hilâlî, Seher Han, Gülfidan ve Polat Han kaçarlar. Fakat yine yakalanırlar. Seher Han'la Gülfidan saraya getirilir. Hilâlî ve Polat Han da işçi kamplarına gönderilir.

Bu kampta Polat Han dayanamayıp ölür. Bundan üç gün sonra da Gülfidan ölür. Rüstem adlı Türkistanlı bir çavuş, Hilâlî'nin kamptan kurtulmasına yardım eder.

Hilâlî kurtulunca, Seher Han'la görüşmek üzere sarayın penceresinin altına gider. Ancak sevgililer konuşurken padişahın askerleri Hilâlî'yi yakalarlar. Padişah, Hilâlî'yi kendi eliyle asar.

Haberi duyan Sahar Han da kendisini zehirler. İki âşığın öldüğü anda padişahın sarayına bir yıldırım düşer. Padişah da yıldırımın tesiriyle ölür."

Kaynakça:

Alpaslan, İsmet, *Ağrılı Şair ve Yazarlar, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2012, s. 281-283.*

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s. 166-188, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaldırımcı, Üstün, *Ağrı'dan Derlenmiş Üç Hikâyede Epizot Çalışması*, Erzurum, 1972, s. 22-87. (Basılmamış Lisans Tezi).

HOCA ABDULLÂH'IN İBRET ARTTIRAN

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

HOCAMBERDİ HAN

Türkmen destanı olup Abdilla Şabende (1720-1800)'nin tasnif etmiştir. Tarihi ve kahramanlık destanıdır. 18. ve 19. yüzyıllardaki Türkmen-İran ilişkilerinden doğmuş bir destandır.

Ana konu olarak İran şahının emrinde çalışan bir Türkmen beyinin hayatı yansıtılmıştır.

Destan metninin bir bölümünü ilk olarak Annagurban Aşırov 1993 yılında tarafından yayımlanmıştır. Çalışmanın sonunda "Hocamberdihan Dessanının Dövri Hakında" başlığıyla Ahmet Annanepesov'un bir etüdü yer almıştır. Bu çalışmayı 1994 yılında neşredilen Sâdi Sâdiyev'in Şabendâniñ Hocamberdi Han Dessan-Elegiyası adlı kitabı izlemiştir.

Destanda tasvirler oldukça canlıdır. Hocamberdi Han'ın eşi ile vedalaşma sahnesi, Azrail'in tepesinde, ensesinde, alnında ve ayağının altında olmak üzere dört gözlü olarak tasvir edilmesi gibi bunlardan bazılarıdır.

Kaynakça:

Aşırov, Annagurban, *Şabende Hocamberdi Han*, Aşgabat, 1993.

Sâdiyev, Sâdi, *Şabendâniñ Hocamberdi Han Dessan-Elegiyası*, Aşgabat, 1994.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011.

HUBAN ARIĞ

Hakasların yiğitlik destanıdır. Altın Arığ, Ay Huçın gibi pek çok destanda görüldüğü gibi başkahramanı kadındır. Haycı Semön İ. Şilbaev tarafından anlatılmış. Alevtina K. Maytakova tarafından yazıya aktarılmıştır.

Destan kahramanları idealize edilmiş tiplerdir. Yiğitlik, vefa, sadakat, azmin yanında sanatçı kimliğe de sahiptirler. Şiir ve türkü söyleyebilirler. Muhtelif hayvanlar ve bilhassa at önemli yer tutar. At, insanların ayrılmaz parçasıdır. Destanda Hakaslar tanrı inancı olan bir toplum olarak karşımıza çıkar.

Hakasların duygularını, düşüncelerini, folklorunu, idealini ve sosyal hayatını ihtiva eden Huban Arığ, tamamı manzum olup toplam 15587 dizedir. Dizelerin hece sayıları genellikle 7 ve 8 hecelidir, ancak hece sayılarının daha az veya daha çok olabilmektedir.

Hiban Arığ Destanında çok sayıda olağanüstülükler yer alır. Sözelgeşi; at ve köpek gibi hayvanlar önemli durumlarda konuşup kahramana yardım edebilmektedir.

Destan metni Timur B. Devletov tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, söz konusu çalışma 2006'da TÜRKSOY tarafından kitap olarak basılmıştır.

Destan Mahmut Orta tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Yaşanılan dünyanın ilk defa hayat bulduğu, denizlerin aktığı, demirin ilk kez işlendiği, ilk toplumların ortaya çıktığı, en eski kuşaklardan bile daha eski bir zamanda sakin ve huzur dolu bir yerde yerli bir halk yaşıyordu. Bu halkın içlerinden de bir hane vardı ki ay altında altın gibi, güneş altında gümüş gibi parlayan bir evde destanın kahramanları Kara Han ve Ailesi oturuyordu.

Kara Han olağanüstü, gücü kuvveti yerinde bir kahramandır. Uzun zamandır evde olan Kara Han halkını da görememektedir. Kara Han Hıtaı Arığ'a alt dünyada kırk yıllık bir ceza verir. Kara Han ve eşi Hııan Arığ yemek yerken konuşurlar. Bu iki alp, altın sofrada yemek yerken Hııan Arığ kocası Kara Han'ı uzun süre evde kalıp savaşmadığı, Tanrı'ya karşı sorumluluğunu yerine getirmediği ve kendisi için

savaşmaya giden Altın Tüylü Ak Köpeği yalnız bıraktığı için eleştirir. Kara Han, karısı Hıyan Arığ'ın nasihatlerini dinledikten sonra halkından helallik isteyip onlara tavsiyeler vererek yola çıkmıştır. Kara Han, ikinci kez yaratılmış olan olağanıüstü yeteneklere sahip Altın Tüylü Ak Köpek'inden uzun zamandır haber alamamıştır. Kara Han, yolda giderken geçtiğı yoldan daha önce bir atın geçtiğini ayak izlerinden anlar. Kendi atından daha hızlı bir atın ve kendisinden daha güçlü bir Alp'in olduğunu düşünür. Kara Han, dönüp ardına baktığında ise Altmış Çatal Boynuzlu Ela Boğa'yı görür. Boğa, Kara Han'a artık eski gücünü kaybettiğı için gittiğı yabancı ülkelerden dönmesinin zor olacağını, eğer kendisini dinlemeyip uyarılarını dikkate almazsa yurdunun sahipsiz kalıp yabancılara yar olacağını güzel bir şekilde ifade eder. Kara Han'ın eski gücüne kavuşması için aya kadar yükselen ak karlı dağ doruklarının arasında altın kaya altındaki gölden 'altı defa' ve her defasında ara verip dinlenerek su içmesini söyler. Atının eski gücüne kavuşması için ise güneşe kadar yükselen gök karlı dağ doruklarının arasında Ak Han'ın küçük kardeşinin Yetmiş Çatal Gümüş Boynuzlu Boğanın yaşadığı yerdeki gümüş gölden yedi kez ara vererek su içmesi gerektiğini öğütler. Bunları yaptıktan sonra da kırk yıllık cezaya maruz bıraktığı Hitay Arığ'ın ülkesine gidecekken Dokuz Davul Sahibi Tolgay Kam'ı dinleyip onun söylediklerini belleğine kaydetmesini ister. Daha sonra Kara Han kardeşi Hitay Arığ'ı serbest bırakmak için gittiğinde ise kapıda Tolgay Kam'ı görür, saygılarını sunduktan sonra da vaziyetini anlatıp Kam'ın nasihatlerini dinlemeye başlar. Kara Han, dinlediğı nasihatlerin ikisini uygulayarak sonuç aldığını görmüştür. Buna rağmen sürekli takip ettiğı atın ayak izlerini geride bırakamamıştır. Kara Han kırk kat yerin altına geldiğinde Altmış Çatal Boynuzlu Ela Boğa'nın söylediklerini hatırlar ve içeri girer. Tolgay Kamın içeride uyduğunu görür. Tüürlerin çalmasıyla Tolgay Kam uyanır ve tüürlerini sırasıyla çalarak Kara Han'a neler geçirdiğini ve geçireceğini anlatır. Kara Han önündeki ayak izlerinin Altın Tüylü Ak Köpek'e ait olduğunu öğrenerek yola koyulup Hitay Arığ'ın ülkesine varmıştır. Hitay Arığ'ı kırk kulaçlı altın kementten çözer. Hitay Arığ eski gücüne sahip olmamasına rağmen Kara Han'a meydan okur. Daha sonra Hitay Arığ ile Kara Han amansız bir savaşa girerler. Dokuz güne ulaştıklarında ise Hitay Arığ arı canını yitirir. Daha sonra Hitay

Ariğ'ın kızı oraya çıkar. Altı-yedi yıldır Kara Han'ı beklediğini söyleyerek Kara Han'a meydan okumuştur. Kara Han, Üzen Ariğ'ı ile giriştiği savaştan dokuz gün sonra galip çıkmış ve Üzen Ariğ'ın arı canına ulaşmıştır. Derken kara kayanın kırk kapısı açılmış ve kırk oğlan ortaya çıkarak Kara Han'a meydan okuyup savaşa girişmişlerdir. Dokuz güne ulaştıklarında hala galip çıkan olmamıştır. Kara Han'ın arı gücü tükenmek üzere iken Altın Tüylü Ak Köpek gelir ve kırk oğlanın arı canına ulaşırlar. Daha sonra kırk kız ortaya çıkar ve Kara Han'ın arı canına ulaşmanın kendilerine nasip olacağını söyleyerek Kara Han'a meydan okurlar. Kırk kızla da uzun süre savaşan Kara Han'ın arı canı tükenmek üzere iken Altın Tüylü Ak Köpek yine yardıma gelir. Kırk kızın arı canına da ulaşırlar. Daha sonra Kara Han oradaki yerli halka öğütler verir. Halk da Kara Han'a minnetlerini sunar. Hıtay Ariğ'ı bir daha yaratılmasın diye eviyle beraber yakıp, Altın Tüylü Ak Köpek'e de şükranlarını sunarak, Alp Köpek'le beraber yeri göğü sallaya sallaya ata yurduna doğru yola koyulur. Orta dünyaya geldikleri zaman buradaki yerli halkın Kara Han'ın ülkesini işgal etmeye hazırlandıklarını görürler. Kara Han bu kalabalıkla baş etmenin zor olduğunu düşünerek yerli halkına zarar gelmesinden korktuğu için tüm dünyalardaki hakları kırk yılda yok edebilecek etkiye sahip canlı hostosunu fırlatmıştır. Bu hosto öyle güçlüdür ki hem yerin altını hem de yerin üstünü yok edebilecek güce sahiptir. Altın Tüylü Ak Köpek'in uyarısıyla yanlış yaptığını anlayan Kara Han bu canlı hostoyu durdurmanın yine kendi elinde olduğunu düşünür. Daha sonra Kara Han ve Altın Tüylü Köpek öyle bir mücadeleye girişerek kırk yılda bitecek kanlı savaşı daha kısa zamanda kazanıp sona erdirmişlerdir. Daha sonra Kara Han ve Altın Tüylü Ak Köpek vedalaşırlar. Köpek halklarının kurtuluşu için çile çekmeyi göze alarak o canlı hostonun peşinden gider. Orta dünya yolculuğuna tek başına devam eden Kara Han bu dünyanın güzellikleri karşısında büyülenir. Doğanın güzellikleriyle mutlu olarak ilerleyen Kara Han'ın aklına birdenbire kardeşi Han Hartığa gelir. Esenken onu görmeyi düşünen Kara Han dağları taşları geçip onun ülkesine gider. Han Hartığa kızı Kara Martha ile beraber yaşayan olağanüstü güçlü bir alptir. Kara Martha'nın elindeki atkı ile yerin yetmiş kat altı görülmektedir. Kara Han oraya gittiğinde ak atkıdan yetmiş kat yerin altında Altın Tüylü Ak Köpek'in hostoyu tutmaya çalıştığını ve genç bir

kızın da ona yardım ettiğini görür. Kara Han bu kızın kim olduğunu sorunca Han Hartığa onun Kara Han'ın kızı Huban Arığ olduğunu söyler. Bu arada Kara Han bir genç kızın daha yerin altına gittiğini görür. O kızın da kim olduğunu sorar. Han Hartığa onun da Gök Han'ın kızı Gök Nincil olduğunu söyler. Daha sonra da Kara Han'la Han Hartığa ava giderler. Çatal Boynuzlu Ela Boğa ile karşılaşır. Boğa, onlara Kara Martha'nın aklına şeytanın girdiğini ve Kara Han'a tuzak kurduğunu söyleyerek onun verdiği yiyeceği ve içeceği yemeden içmeden gizlice yere dökmesini söyler. Kara Han boğanın sözünü dinler ve hiçbir şey yemez içmez. Kendi tuzağına düşen Kara Martha ölür. Daha sonra iki kardeş Huban Arığ ve Gök Nincil'in hostoyu etkisiz hale getirdiğini ve Huban Arığ'ın artık yurduna dönmek istediğini görürler. Huban Arığ, Han Hartığa'nın ülkesine gelerek babası ile tanışır. Nasihat alır Han Hartığa öleceğini hissetmiştir. Cebinden bir altın kistik çıkarıp yere atar. Birden bu kistik üçgen bir oğlan oluverir. Bu oğlan Han Hartığanın oğlu Altın Hus'tur. Ona nasihatler verir. Huban Arığ, Gök Nincil ve Kara Han, Han Hartığa ile vedalaşıp ülkelerine doğru yola çıkarlar. İki Alp, Gök Nincil ile vedalaştıktan sonra Ela Boğa'nın vatanına varıp onun düşmanlar tarafından öldürüldüğünü görürler. Kara Han kendisine karşı birçok iyiliği dokunan boğayı ölümler ülkesi Üzü't'e göndermemek için bozulmayacak bir şekilde dağa gömer. Ülkesine doğru yola koyulan iki alp ülkelerinin düşmanlar tarafından işgal edildiğini görürler. Eve gidip baktıklarında Hıyan Arığ'ın yazdığı mektupta ülkelerine Gök Molat ve Kögetey Mirgen'in saldırdığını öğrenirler. Huban, annesinin tavsiyesiyle kuşanıp biraz bekledikten sonra haberi alıp gelen Gök Nincil ile beraber halkının izini sürerek yola koyulurlar. Savaş meydanına vardıklarında Ak Köpek'in kahramanca savaştığını görürler. Burada Huu Hat adında kötü bir büyücü vardır. Kara Han onunla, diğerleri de kalanlarla savaşımaya başlarlar. Altın Hus da ilk vazifesine bu savaşta çıkar. Savaş çok şiddetlidir. Öyle ki olağanüstü bir güce sahip olan Ak Köpek bu savaşta ölür. Daha sonra da Kara Han'ın da öldüğü görülür. Fakat bu çetin savaşta başkasının öldüğüne üzülebilecek vakitleri bile yoktur. Kara kayanın altından saçlarıyla sürekli savaş için alp yaratıp kendi üzerlerine salan bir kadın görür. Savaşı kazanmanın kilit noktasını gören Huban Arığ harikulade bir darbeyle onun canını alır. Bu arada Altın Hus da Huu Hat'ın canına

ulaşır. Huban daha sonra Kögetey Mirgen'i öldürür. Gök Nincil de bu sırada Gök Molat'ın canına kıymıştır. Savaş meydanına göz attıklarında ölümlerden yere basacak yer dahi bulamamışlardır. Huban Arığ, öce babasına sonra da köpeğine ağıt yakar bu ağıt hem alt dünyadan hem de üst dünyadan duyulur. Huban Arığ daha sonra ölüyü diriltme iksirleri kullansa da faydası olmaz. Babası Kara Han artık yaratılmamak üzere ölmüştür. Daha sonra Huban Arığ Altın Tüylü Ak Köpek'i diriltmek için şahin olup Ak Üzütlü Ülkesine kasırga gibi gider. Huban Arığ Ak Üzütlü Ülkesi'ne gireceği sırada dokuz oğlan ve dokuz kızla karşılaşır. Bu kişiler Huban Arığ'ın gerçekten mi yoksa hile ile mi bu ülkeye geldiğini anlamak için onu imtihan ederler. Huban Arığ bu imtihanı saç kıvrımı şekline girerek geçip Ak Üzütlü Ülkesine ulaşır. Burada babası ile karşılaşan Huban Arığ ona bu ülkeye nasıl geldiğini anlatır. Daha sonra babası ile vedalaşarak Altın Tüylü Ak Köpek'i aramaya başlar. Köpeği bulduğunda ise onu sırtına alarak hızla Ak Üzütlü ülkesinden çıkar. Peşinden alp yiğitler gitseler de ona yetişemeyeceklerini anlayarak vazgeçmişlerdir. Sarı Üzütlü ülkesine kadar gelen Huban Arığ'ı şahin kılığına girmiş dokuz oğlan ve dokuz kız beklemektedir. Bunlar da Huban Arığ'ı bir süre takip ederler. Fakat Huban Arığ bunları da geçer. Huban Arığ, Kara Üzütlü'e ulaştığında onu takip edenleri atlatır. Buradan başarıyla kurtulan Huban Arığ orta dünyadaki savaş meydanına gelerek diriltme iksirlerini kullanıp Altın Tüylü Ak Köpek'i diriltir. Dirilen köpek dinlenmek için dokuz gün ister. Huban Arığ, yoldaşı Gök Nincil ile yola koyuldu ve ata ülkesine geldiler. Hıyan Arığ, kızı Huban Arığ'a ata yurdunu sahiplenmesini, yurdu yönetmesini, ülkesine babasının yerine kağanlık etmesini söyledi. Böyle konuşurlarken, Hıyan Arığ, kızına yerle göğün birleştiği yerde Ay Kara Atlı Ay Mirgen ile Gök Boz Atlı Gök Mirgen adıyla altmış yordamı iyi bilen, karısız yaşayan iki kardeşin olduğunu ve kendilerini eş olarak almaya geleceklerini, Altın Tüylü Köpek'in çoktan onlarla dövüşmeye başladığını söyler. Huban Arığ, halkı toplar, ülkenin kağanı olduğunu haber verir ve Gök Nincil ile yola koyulurlar. Han Hartığa'nın ülkesine varırlar, Altın Hus ölen babasını son yolculuğuna uğurlar, babasını demir tabuta yatırıp kara kayanın içine koyar. Huban Arığ, üçgen çıplak oğlan Altın Hus'u kistik hâline dönüştürüp cebine koyar. Han Hartığa'nın ülkesini geride bırakıp Ölüm Vadisi'ne varırlar. Alp kişiler, aralık bir yerden ileri giderler,

gittikleri yerde sert kasırgalar esmektedir. Artık Alp'lerin ünleri Alt, Orta ve Üst dünyalarda yayılmıştı. Alp kişiler, bir taşın üstünde geç doğan bir erkek çocuğun ağlamakta olduğunu gördüler. Bu oğlanın, Sarığ Han babalı, Sarığ Moncih analı Sarı Sara Atlı Sarığ Sayın olduğunu öğrendiler. Sarığ Sayın, alp kişilere ata yurdundan çıkarken gidip gelmek için altı gün belirlediğini, ulu tanrıya günah işlediğini, bu ülkeye geleli altı günün dolmak üzere olduğunu, burayı geçecek arı gücünün tükendiğini, geçemezse öleceğini söyler. Huban Arığ, ona gökle yeri durdurabilecek olan alp yiğit Altın Hus'tan bahseder. Huban Arığ, cebinden Altın kistiği çıkarır, Üçgen Çıplak Oğlan Altın Hus önünde dikilir, ona görevini anlatırlar. Altın Hus, gökle yerin çarpışması sırasında yerin tutunacak yerinden kapar, bu sırada Alp'ler Ölüm Vadisi'nin öte yanına geçmeyi başarırlar. Huban Arığ, Altın Hus'u kistiğe dönüştürüp cebine koyar. Alp kişiler Ay Mirgen ve Gün Mirgen'le karşılaşır. Onlara Altın Tüylü Ak Köpek'i iyilikle vermezlerse arı canlarını alacaklarını bildirirler, bunun üzerine Ay Mirgen ve Gün Mirgen katılarak gülmeye başlarlar. Haan Hıs ise, Alp kızlara güzellikle kabul etmezlerse ulu güçle kendilerini ağabeylerine alacağını söyleyerek övünürler. Bunun üzerine Huban Arığ, üçgen çıplak Oğlan Altın Hus'u kistiğinden çıkarır, Alp yiğitler arasında kanlı savaş başlar. Huban Arığ, Haan Hıs'a saldırır. Gök Nincil, Gün Mirgen'le dövüşmeye başlar. Üçgen Çıplak Oğlan Altın Hus ise, Ay Mirgen'le mücadele eder ve onu öldürür. Savaş sırasında Sarığ Sayın alp yiğit, Huban Arığ ve Gök Nincil'e Hircotay Mirgen'in ablasını zorla kendisine eş edinmek için götürdüğünü, bu nedenle ablasının izini süreceğini söyler ve gider. Gök Nincil, Gök Mirgen'i öldürür. Huban Arığ'ın arı gücü tükenmeye başlamıştır. Altın Tüylü Ak Köpek ona yardıma gelir, bu sırada Haan Hıs kalaya dönüşerek erir ve kara yerin altına sızar. Altın Tüylü Ak Köpek, onun peşine düşerek arı canını bulup öldürmeye karar verir. Üçgen Çıplak Oğlan, dokuz başlı kayanın içindeki yiğitlerin arı canlarını almıştır. Huban Arığ, onu kistiğe dönüştürüp cebine koyar. Ay Mirgen ile Gök Mirgen'in ulu yurtları boş kalır. Alp yiğitler, Hırotay Mirgen'in ülkesine doğru yola çıkarlar. Sarığ Sayın ise, savaşmaya başlamıştı bile, Huban Arığ ile Gök Nincil'in gücü tükenmişti, savaşlırsa öleceklerini biliyorlardı. Huban Arığ, altmış yordamı, elli yordamı kullanarak bitki ayiniyle tütsüleme yaparak

yağmur yağdırdı. Huban Arığ, kistikten Üçgen çıplak oğlanı dışarı saldı ve ondan yardım istedi. Hirotay Mirgen o kadar güçlüydü ki darbeler etki etmiyordu. Huban Arığ, korkmaya başladı. Üçgen Çıplak Alp Yiğit Altın Hus, Hirotay Mirgen'e tüm gücüyle vurdu ve sonunda onun canını aldı. Altın Hus, çok işi olduğunu söyleyerek gitti, Huban Arığ ise evlenmek için tutsak edilen kızın bağlarını çözüp onu serbest bıraktı. Sarığ Han'ın kızı Sarığ Nincil ise sevinmişti. Huban Arığ ile Sarığ Nincil, bu defa Hircotay Mirgen'in yurduna gittiler. Sarığ Nincil, Alp yiğit Hircotay'ı uykudayken güzel hileyle öldürdü. Sonra onun atını da öldürüp, öte dünyada sahibine yardım etmesi için Hircotay'ın yanına koydu. Alp kişiler, yerle göğün çarpıştığı yere geri döndüler, buradan geçmek güçlü, güçleri de tükenmişti, bu sırada Altın Tüylü Ak Köpek ile karşılaştılar. Ak Köpek, Huban Arığ'a Haan Hıs'ın canına ulaştığını söyledi. Alp kişiler, Altın Tüylü Ak Köpek'in yardımıyla gökle yerin çarpıştığı yeri geçtiler. Yola koyulan alp kişiler, Sarığ Han'ın ülkesine vardılar. Sarığ Han, onlarla vedalaştı ve ayrıldılar. Huban Arığ ile Gök Nincil yola koyuldular. Onlar da ayrılacakları yere geldiklerinde vedalaştılar ve ata yurtlarına doğru yola çıktılar. Ata yurduna gelen Huban Arığ anası Hıyan Arığ ile buluştu. Huban Arığ'a bir hosto ile gizli bir mektup geldi. Bu mektupta Gök Nincil, Huban Arığ'dan yardım ister. Huban Arığ, dostu Gök Nincil'in çağrısı üzerine yardıma gider. Huban Arığ ilerlerken bir taşın üzerinde yazılı bir mektup bulur, mektubu yazan Altın Başlı Ak Köpek'tir. Mektupta üç başlı taşı koparıp Ak Deniz'e atarsa Gök Nincil'in ülkesine varabileceği yazmaktadır. Bunun üzerine tüm gücü ile onu fırlatmaya çalıştıysa da gücü yetmedi; ancak Han Hartıga'nın kanadında kanatlı atı gelip Huban Arığ'ın ağzına üfleyerek onu eski gücüne kavuşturdu. Böylece Huban Arığ istediğini başardı ve yoluna devam etti. Yolda ak ve kara iki boğanın gürleştğini gördü ve onları vurdu. O, bunu yaparak yerin altındaki Çilbey Kız'ın kendisiyle güç ölçüştürmek için mücadele etmesine yol açmıştır. Huban Arığ, Gök Nincil'in vatanına varınca, Kara Mükke ile savaşımaya başlar ve onu yener. Huban Arığ daha tam olarak toparlanamadan Çilbey Arığ'dan ağır bir darbe yer. Çabuk toparlanır ama rakibi çok güçlüdür. Bu sırada kanadında kanatlı altın atın öldüğünü görür. Çarpışma devam ederken Huban'ın gücü azalır ve tam tükenecekken Ak Köpek gelir, ağzına üfler ve Huban öldürücü bir darbe

ile Çilbey Arığ'ı öldürür. Huban ve diğerk alp arkadaşları bir gün Gök Nincil'in evinde kalırlar. Huban, burada yanlış bir konuşma yapıp hedef tahtası hâline gelir. Bunu engellemek için Ak köpek, Sarı Işık ülkesine gider. Ardından da Huban Arığ gider ve onun yetmiş oltalı ağa tutsak düştüğünü görür. Huban Arığ onu kurtaramaz. Gök Nincil ise yerden üç kız alıp, gökten dokuz kız çekerek canına kıyar, böylece Ak Köpek kurtulur. Sarı Işık ülkesinde bu ülkenin hanlığını yapan Kağan Pora Han'ın toyu vardır. Huban Arığ onların planlarını erkenden imha etmek için burada kargaşa çıkartarak savaşmaya başlar, alp arkadaşları da ona ayak uydururlar. Böylece savaş başlar. Bu savaş çok çetin geçer. Huban Arığ, Pora Nincil ile savaşır. Kağan Pora Han'ın öldüğünü haber alan Huban Arığ, Pora Nincil ile savaşıkça, onu yendikçe o hep yeniden yaratılıyordu. Elbette ki bunun belli bir sebebi olmalıydı. Kırk kapılı, kırk başlı kara kayanın altında dokuz kızın elindeydi bütün her şey. Altın Hus bunları imha etmek için yola çıkmıştır. Çetin bir mücadeleden sonra dokuz kızı ve dokuz başlı yılanı öldürüp Pora Nincil'in canına ulaşır. Daha sonra Huban Arığ kendisiyle evlenmek isteyen Sarığ Tamçığ ile ve bu savaştan da galip gelir. Daha sonra hostosunu kullanarak Altın Hus ve Ak Köpeğı kurtarır. Ülkesine doğru yola çıkarken yolda uyuyan bir nine görürler. Huban Arığ'ın onu uyandırması nineyi çok kızdırır. Huban ile boy ölçüşmeye kalkar fakat o da herkes gibi Huban Arığ'ın üstünlüğünü kabul eder. Huban Arığ ile Gök Nincil yola çıkarlar. Huban'ın ülkesine vardıklarında annesi Hıyan Arığ ona artık öleceğini söyler ve vasiyette bulunur. Annesi gizli birinin ülkelerine saldırdığını, bu kişinin Huban Arığ ile evlenmek isteyen Ak Molat olduğunu ve onu öldürmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Huban Arığ yola çıkar ve Ak Molat 'ın yanına gider. Huban Arığ'ı görünce sevinen Ak Molat onu kendisiyle evlenmeye ikna etmeye çalışsa da başarılı olamaz. Daha sonra savaşmaya başlarlar. Huban Arığ ile Ak Molat'ın mücadelesi dokuz güne ulaşmasına rağmen bitmez. Bunun üzerine Altın Tüylü Ak Köpek yardıma gelerek Ak Molat'ı öldürür. Huban Arığ ülkesine geri döndüğünde ise annesinin öldüğünü ve babasının yanına gömüldüğünü öğrenir. Huban Arığ buna çok üzülür. Kendini toparlayıp halkına hitap ettikten sonra babasının ava gittiğı yerlere ava çıkar. Burada dedesi Altın Kris ile tanışır. Buna çok sevinen Huban Arığ dedesinden nasihatler alarak ülkesine döner. Bu arada Gök

Nincil Huban Arığ'a bir hosto aracılığıyla düğün davetiyesini gönderir. Dedesinin nasihatlerini dinleyen Huban Arığ bu düğüne perişan bir halde iştirak eder. Düğünde bulunan zengin kimseler Huban Arığ'ın dışarı çıkarılması gerektiğini söylerler. Bu arada Huban Arığ'ı kimse tanımamaktadır. Kendisine hakaret edilmesine daha fazla dayanamayan Huban Arığ, Kara Hatun ile savaşı girer ve onu yener. Bunun üzerine Huban Arığ'a kimse karışmaz. Huban Arığ düğündeyken ülkesi işgal edilmiştir. Böylece Ak Köpek ve Huban Arığ yola çıkar ve Gök Molat ile Kötegey Mirgen'e ulaşırlar. Huban onlara kendisini Kara Tana diye tanıtır. Savaşı girerler. Fakat savaş esnasında cebinden kistiği çıkarıp yere vurmasıyla Huban Arığ olduğu anlaşılır. Huban Arığ bu savaştan da galip gelmiştir. Bu sırada Gök Molat'ın eşi çocuğuyla beraber Buz Han'ın ülkesine kaçar. Huban Arığ onların ardından gider ve onlara yetişir. Fakat çocuğu öldürmeye kıyamaz. Daha sonra Altın Hus bu çocuğun öldürölmezse başlarına bela olacağını söyler ve Huban Arığ çocuğu öldürür. Daha sonra ülkesine döner. Dedesinin iki çocuğuyla birlikte yerin kırk kat altına kaçırdığını öğrenen Huban Arığ buna öfkelenir. Hemen yola çıkar. Yolda Altın Tüylü Ak Köpek'in kendisine bir mektup gönderdiğini görür ve mektubu okur. Mektupta Üç Yuvalı Demir Karaçam Ağacını yerinden sökemezse dedesini bulamayacağını yazmaktadır. Huban Arığ bu ağacı sökmeyi başarır ve yoluna devam eder. Gitmek istediği yere ulaştığında ise Tolgay Kam ile karşılaşır. Tolgay Kam'dan dedesinin ve iki çocuğunun Kara Moos tarafından kaçırdığını öğrenir. Fakat bu yolun gidişı vardır, dönüşü yoktur. Huban Arığ ile Sarığ Hartığa dönüş yolunun olmadığını bildikleri halde yola devam ederler. Alt dünyanın dokuz kat yerin dibine geldiklerinde Ak Köpek'in çatal kayaya çivilendiğini görürler. Köpeği kurtarıp yola devam ederler. Yolda bir nine ile karşılaşır. Nine Huban Arığ'ı tanıyamaz. Bunu fırsat bilen Huban Arığ kendisini Kara Moos yanlısı Kaan Kız diye tanıtır ve Kara Moos hakkında bilgi aldıktan sonra nineyi öldürür. Yollarına devam ederler. Yerin tam kırk kat altına vardıklarında yeryüzünün en kanlı savaşına şahit olurlar. Huban Arığ dedesinin savaştan yorgun düştüğünü ve iki çocuğunun da sırtından şişlenmiş olduğunu görünce Kara Moos'a savaş ilan eder. İlk önce çocukları kurtarır. Huban Arığ, kistiği yere vurarak düşman üstüne salar. Kendisi de savaşı devam eder. Yılların geçtiğinin farkında değildirler. Savaş

sırasında dedesi Altın Kris ölür ve iki çocuğunu Huban Arığ'a emanet eder. Daha sonra Huban Arığ sırasıyla Sarığ Hartığa, Altın Tüylü Ak Köpek ve Altın Hus'un öldüğünü görür. Bu arada Huban Arığ Kara Moos'u öldürmüştür. Fakat savaş devam etmektedir. Huban Arığ artık yalnızdır. Arı gücü de zayıflamıştır. Üstünlüğü düşmana kaptırır. Herkese baş kaldıran, güçlü alp yiğit Huban Arığ artık ölmüştür.

Altın Kris'in oğulları Gök Öleng ile Ak Öleng, halkı kurtarıp düşmanı yener ve Kara Moos'un yurdunu ateşe verir, ülkesini yeryüzünden siler. Mallarını Alp kızı Huban Arığ'ın ülkesine götürmek için buyruk alan halk sevinçlidir. Ak Öleng ile Gök Öleng Alpler atlarına binerek Orta dünyaya doğru yola çıkarlar. İki alp kişi evde Huban Arığ'a ait altın bir kitap bulurlar. Kitapta Ak Öleng'in alt dünyanın kırk kat altındaki Kara Moos'un ülkesinden eteğine sarıp getirdiği Altın Han'ın kızı Altın Sabah'la evleneceği, Gök Öleng'in ise evrende öksüz olarak büyüyen Altın Harlıh ile evleneceğini yazar. Bunu öğrenen Ak Öleng ile Gök Öleng kucaklaşarak vedalaşırlar ve yola koyulurlar. Düşünler yapılır, iki kardeş altın kitapta yazan kızlarla evlenmişlerdir. Bu düşünde düşmanlar bile barışmakta, el sıkışarak birbirlerini affetmekteydiler. Bundan böyle Orta ve Alt dünyalardaki yerli halk barış içinde yaşamına devam etti. Ak Öleng ile Gök Öleng yiğitler hiçbir zaman başka ülkelere yönelik savaş seferine çıkmadı. Malın sahibi, korudukları yerli halkın kağanı olarak uzun yıllar boyu yaşadılar. Malın ve yerli halkın sayısı arttı. Yakın komşu halklarla dostane ilişkiler içinde yaşadılar, uzaktaki halkla iyi geçindiler. Hatta ve hatta iki kardeş atlarını gerektiğinde geri gelmelerini isteyerek salıverdiler.

Haycı da tüm bunları görüp bizzat konuk olarak, yaşayarak olağanüstü yiğitlik destanına şahit olma şerefine nail olmuş ve bizlere anlatmıştır. Bu destanın hala da insanımızın hatırasında tazeliğini koruduğunu o günlerin güzel günler olduğunu ifade ederek, toplumların ortaya çıkmaya başladığı dönemi destanlaştırarak bizlere sunmuştur ve de destan olması sebebi ile yaşananların evrenselliğine dikkat çekmiştir."

Kaynakça:

Devletov, Timur B., *Huban Arığ-Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı*, TÜRKSOY, Ankara, 2006.

Orta, Mahmut, Bir Mitolojinin Romanı: Destanlaşan Kadın Kahraman Huban Arığ, <https://www.academia.edu.tr>

Uluışık, Yaprak Pelin, “Hakas Destan Dairesinden Bir Kadın Kahraman: Huban Arığ”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, C. 11, Sayı: 24, İstanbul, 2018, s. 137-157.

Yılmaz, Mehmet, “Hakas Kadın Kahramanlık Destanlarından Huban Arığ’da Kadın Kahramanlar”, *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 2011, Volume: 6, Number: 2.

HURLİHA - HEMİRE

(Bkz. *HEMRA VE HURLİKA*).

HURŞİD İLE İLİK HANIM

Hurşid ile Mahmihri olarak şöhret bulan ve ülkemizde daha çok Güney illerinde yaygın olduğu için buralardan derlenmiş pek çok örneği bulunan hikâyenin metni Sabri Koz’da bulunan bir mecmuanın içinde *Hikâyet-i Hurşid ile İlik Hanım* adıyla yer almaktadır. Her ne kadar metnin yedi yerinde Mâh-ı Mihrî’ye rastlanıyorsa da ağırlıkta olan İlik ismidir. İlik; “kadın için güzellik, beyaz tenlilik” anlamına gelir.

Hikâye metni M. Sabri Koz’da bulunan ve 140 yapraktan oluşan bir yazmanın (94b-105a) sayfalarında bulunmaktadır. Bu hikâye de diğer Âşık Garip hikâyeleri gibi manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâye; “Zaman-ı evvelde Borlı şehrinde bir hatun var idi. On beş yaşında bir oğlu var idi. Oğlan cemâl-i hüsn¹⁵⁰ idi. Andan sonra ol şehirde bir kız var idi. Ol da gayet hüsn-i cemâl idi. Oğlanın adı Hurşid idi ve kızın adı İlik Hanım idi.”

sözleriyle başlar ve

“Anlar irmiş muradlarına... Mevlâ-yı müteâl Hazretleri bu mecmuânın sahibini dahi Habîbi hürmetine anı muradlarına nasîb ve müyesser eyleyip âhir nefeste hüsn-i hâtîme nasîb eyleye. Âmin!”

sözleriyle sona erer.

Söz konusu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede manzum kısımlar daha fazladır.

Hikâyet-i Hurşid ile İlik Hanım hikâyesi, yaygın bir halk hikâyesi olan Hurşid ile Mahmihi Hikâyesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ne var ki manzum kısımları birbirinden oldukça farklıdır.

Hikâyenin belli başlı kahramanları ise şunlardır: Hurşid, İlik Hanım / Mâh-ı Mihrî, Cazı Karısı, Han Zühre, Çoban, Kocakarı, Kara Yüzbaşı, Harâmîbaşı, Arap Seyis, Arap Ağa. Hikâyede mekân olarak da Borlu şehri, Muğan, İç Muğan ve Mahpus Kalesi.

Konusu aşk olan ve sonuna doğru savaş sahnelerine de yer verilen hikâyen, “Halk Hikâyeleri I” adlı kitapta şöyle özetlenmiştir:

Kahramanlar bir dervişin yahut pirin yardımı sayesinde değil olağan olarak dünyaya gelmişlerdir. Aynı hocadan ders alan çocuklar birbirlerini tanıyarak âşık olmuşlardır. Bir cadı karı bunları kızın ailesine haber verir. Kızın kardeşleri İlik Hanım’ı başka bir yere götürürler. Onların peşinden giden Hurşid Bey, birçok güçlükler yaşadktan sonra sevgilisini, Kara Yüzbaşı ile evleneceği gün bulur. Birlikte kaçarlar. Peşlerine düşen askerlerle savaşırlarsa da Hurşid Bey yorgun düşüp uyuyakaldığı için yakalanırlar ve Arap cellatlara teslim edilirler. Araplar rakı içip sarhoş olunca bir seyis ikisini de kurtarır ve bir araya gelmelerini temin eder.

Kaynakça:

Caferoğlu, Ahmet, *Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu, Yayınları, İstanbul, 1945, s. 229-248.

Kaya, Doğan-M. Sabri Koz, *Halk Hikâyeleri 1*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 95-128.

Sakaoğlu, Saim-Ali Duymaz *Hurşid ile Mahmihi Hikâyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, 162 s.

HURŞİDNAME

Şeyhoğlu Mustafa’nın mesnevîsi olup beşerî aşk konu edilmiştir. Eser, Hurşid u Ferahşâd adıyla da bilinir.

Eser üzerinde Hüseyin Ayan 1974 yılında Doçentlik tezi hazırlamış; Amil Çelebioğlu *Türk Edebiyatında Mesnevî, adlı eserinde hikâyeyi tanıtmıştır.*

Şeyhoğlu Mustafa, 7903 beyit olan bu eserini 1387 yılında tamamlamış, Bâyezid Han'a takdim etmiştir. Hikâye aruzun (*me fâ î lün me fâ î lün fe û lün*) kalıbıyladır. Şair, kitabın başında tevhid, münâcat, mîrac, dört halifenin medhi, sebep-i nazm-ı hikâye, münâcat ve Bâyezid Han medhi bölümlerine yer verdikten sonra "Agaz-ı Dâsitan" başlığıyla hikâyeye başlar.

Hikâye, bir güzel uğruna ülkelerin savaş yapması bakımından dikkat çekicidir.

Hikâye Amil Çelebioğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Acem mülkünde Siyavuş adında adâletiyle meşhur bir padişah vardır. Hiç çocuğu olmamaktadır. Nihayet Cenab-ı Hak duasını kabul eder, bir kız çocuğu olur. Adı Hurşid Bânu konur. Münecimler, Hurşid'in, dolayısıyla sultanın bahtının kötü olacağını bildirdikleri için padişah, buna çok üzölmüştür. Bu sebepten annesi kızını, kendi memleketine, Dârü'l-Melek kalesine bakılmak üzere bir dâye ile gizlice gönderir. Şaha da kızının öldüğü söylenir.

Burada Hurşid, itina ile yetiştirilir. Her ilimde maharet kazanır. On altı yaşına gelir. Güzelliğı dillere destandır. Padişah, kızının hayatta olduğunu öğrenince onu öldürtmek ister. Hurşid'in güzelliğı karşısında bu teşebbüsünden vaz geçip saray bahçesinde onun için bir köşk yaptırır. Hurşid burada yaşamaya başlar.

Bir gün Hurşid'i, saray bahçesinde gören dört gulam, ona âşık olur. Birisi, aşkının şiddetinden hemen ölmüş, Hurşid de onun için bir türbe yaptırmıştır. Diğer üç âşığın her biriye bir yana gider.

Bu üç âşıktan biri olan gulam-ı Siyah'ın yolu. Magrib'e varır. Burada aşkı, dillere destan olur. Onun tesiriyle Mağrip şahının oğlu Feraşad. Hurşid'i görmeden ona âşık olmuştur. Babasının sarayından nedimi Azad ile habersizce kaçarak Cemabad'a. Siyavuş'un tahtgâhına gelir. Birisinin salık vermesi üzerine Feraşad, ölen âşığın mezarına her gün gidip âh u feryat etmeye, buradan ayrılmamaya başlar.

Ferahşad'ın durumuna muttali olan Hurşid de bir müddet sonra ona âşık olur. Hurşid'in sarayı ile künbed arasındaki gizli yol vasıtasıyla iki âşık buluşmaya, sabahlara kadar zevk u safa meclisleri tertip etmeye başlarlar.

Adı da kendi de Siyah olan köle ise, gide gide Hitâ ülkesine gelir. Şöhreti, bütün ile yayılır. Bu ülkenin padişahı, her güzele zorla sahip olmak isteyen Boğa Han adında zalim bir kimsedir. Bizzat Siyah'ın ağzından hikâyesini dinleyince onun da gönlüne bir ateştir düşer. Veziri Torumtay vasıtasıyla Hurşid'i, Siyavuş'tan istetirse de reddolunur. Bunun üzerine Boğa Han, büyük bir ordu ile İran'a hücum eder.

Hurşid, bir hile olarak Boğa Han'a kendisini sevdiğini önceden bildirmiştir. Savaş esnasında da Han'ın karşısına gelip yüzünü açar. Bu güzellik karşısında kendinden geçen Boğa Han'ı, Ferahşad öldürür. Siyavuş, Ferahşad'dan hoşlanmıştı. Kızını ona vermek isterse de vezirler, aslı nesli belli olmayan birisine Hurşid'in verilmesini uygun görmezler. Ferahşad'ın Mağrip Şahının oğlu olduğu anlaşıncı bu sefer de vezirler ondan, babasındaki şebçerağı getirmesini isterler. Ferahşad şebçerağı getirmek, aynı zamanda özlediği babasını görmek için yola çıkar. Bazı mâceralardan sonra memleketine varır. Babasının yanına gelir. Babası, kendi yerine oğlunu padişah yapmak isterse de Ferahşad, buna razı olmaz.

Aşk ağına düşmüş olan üçüncü kulun adı Kâfur'dur. O da aşk derdiyle gide gide Çin iline ulaşır. Bir müddet bir nakkaşa çıraklık edip zamanla kendisi de meşhur bir nakkaş olur. İpek üzerine Hurşid'in suretini çizmiş, ona bakarak ağlayıp inlemektedir. Yine bir gün Kâfur, elindeki sureti seyrederken ani çıkan bir rüzgâr onu, elinden kapıp götürür. Resim, Tusoglu Bchram'ın sarayına düşer.

Resmi gören Behram, hemen Hurşid'e âşık olmuştur. Bu sevdadan vazgeçmesi için edilen nasihatların hiçbir faydası olmaz. Behram, Siyavuş'tan kızını ister. Ferahşad iki yıldan beri dönmediği için vezirler, onu yalancılıkla itham edip Behram'ı tercih ederler. Hurşid, buna çok üzülür. Neticede Behram'da karar kılınarak düğün hazırlığına başlanır.

Mağrip şahı hastalanıp ölmüş yerine Ferahşad geçmiştir. Bir ara Hurşid'i hatırlayınca sabr u kararı kalmayan Ferahşad, tahtını

beylerinden akıllı birisine ısmarlayarak, hacca gitmek bahanesiyle Azad'la birlikte Cemabad'a doğru yola çıkar. Tam düğün esnasında gelirler. Ferahşad, şebçerağı sultana teslim eder. Padişah, vezirlerin itirazları yüzünden kızını kime vereceğini şaşırmıştır. Nihayet Hurşid'in kendisine sorulur. Onun Ferahşad'ı tercih etmesi üzerine Behram için başlayan düğün, Ferahşad için devam eder. Behram da kaderine razı olarak memleketi olan Mısır'a döner."

Kaynakça:

Ayan, Hüseyin, *Mustafa Şeyhoğlu, Hurşidnâme (Hurşid ü Ferahşad)*, İnceleme-Metin (Doçentlik tezi), Erzurum, 1974., s. 64-64.

Çelebioğlu, Amil *Türk Edebiyatında Mesnevî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 64-64.

HURŞİT İLE MAHMİHRİ

Aşk hikâyesi olup yazma ve matbu metinleri olan bir halk hikâyesidir. Hikâyenin ve şiirlerinin güzelliği dolayısıyla XIX. yüzyıldan itibaren halk arasında da zevkle anlatılmış ve dinlenmiştir. Orta, Güney ve Doğu Anadolu'da anlatılan metinler üzerinde çok sayıda derleme yapılmıştır.

Hikâyede, yedi erkek kardeşin tek kız kardeşi Mahmihri'ye olan Hurşit'in çektiği acılar ve verdiği mücadeleler konu edilmiştir.

Hikâyeni şahıs kadrosunu; Yeğin Sultan, Pir-i âdem(pir), Yeğin Sultan'ın hanımı, Hurşit, Kırklar, Mahmihri, Bezirgân, Mahmihri'nin pederi, Yedi kardeş, Kara Han(Kara Yüzbaşı), Kara Han'ın işret arkadaşları, Bilinmeyen bir pir, Hoca Kadın - Cadı Kadın, Mahmihri'nin annesi, Şeyhü'l İslâm, Çoban, Koca karı, Yüz Kule, Hasret kadın, Kara Han'ın Kethüdası, Kara Han'ın Mîrahoru, Kara Han'ın Kadehçibaşısı, Hadım, Kırk Haramiler, Arap(Cellat), Hurşit'in hemşiresi oluştururMekân olarak; Genç Karabağı, Yeğin Sultan'ın Bağı, Yeğin Sultan'ın sarayı, Murat Tepesi, İcme'an Şehri, Geylan yaylası, Yeğin Sultan'ın gül bahçesi, Kara Han'ın bağı, Kara Han'ın harem-i has bahçesi. Görür.

Mekân olarak; Genç Karabağı, Yeğîn Sultan'ın Bağı, Yeğîn Sultan'ın sarayı, Murat Tepesi, İcme'an Şehri, Geylan yaylası, Yeğîn Sultan'ın gül bahçesi, Kara Han'ın bağı, Kara Han'ın harem-i has bahçesi görülür

Hikâye zaman; zaman-ı sabıkta yani bilinmeyen bir zamanda diye başlar. Buna istinaden "Bir müddet sonra, bir gün" gibi ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca zaman belirtilirken geçen süre belli bir şekilde de ifade edilmiştir. Hikâyede "Dokuz ay on gün olunca, yedi buçuk ay sonra, kırk gün sonra, üç beş gün, üç dört saat, kırk gün kırk gece, gideceği yer kırk konak idi vs." şeklinde zarflar kullanılmıştır.

Hikâyenin *şahıs* kadrosunu; Yeğîn Sultan, Pir-i âdem(pir), Yeğîn Sultan'ın hanımı, Hurşit, Kırklar, Mahmihri, Bezirgân, Mahmihri'nin pederi, Yedi kardeş, Kara Han (Kara Yüzbaşı), Kara Han'ın iştret arkadaşları, Bilinmeyen bir pir, Hoca Kadın - Cadı Kadın, Mahmihri'nin annesi, Şeyhül İslâm, Çoban, Koca karı, Yüz Kule, Hasret kadın, Kara Han'ın Kethüdası, Kara Han'ın Mîrahoru, Kara Han'ın Kadehçibaşısı, Hadım, Kırk Haramiler, Arap (Cellat), Hurşit'in hemşiresi oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar "Genç Karabağı" denilen bir şehir vardır ve bu şehrin padişahı "Yeğîn Sultan" dır. Yeğîn Sultan'ın çocuğu olmadığından Allah'tan çocuk niyaz eder ve şehre yakın olan bağında her gün ibadet eder.

Yeğîn Sultan bir gün yine ibadet için gittiğinde bir pir görür. O pirin elinde divit kalem önünde kitap vardır. Onu okuyup yazarken görür. Pir ile konuşur ve pir kendisinin yetmiş senedir Allah'a ibadet ettiğini ve ne duası olsa kabul olunduğunu dile getirir. Padişah, pirden evlât için dua ister. Pir dua eder. Gaipten bir kırmızı bir beyaz iki elma gelir. Pir; "Bu elmaların birini kendin ye birini de haremine ver. İnşallah nur topu gibi bir oğlun olur ve bu çocuğa güneş misalinde bir kızın nasip olacaktır." der.

Padişah elmaları alır, saraya gider. Pirin dediğini yapar haremi ile beraber elmaları yerler ve yatarlar. Dokuz ay on gün sonra bir çocukları olur. Ona Hurşit adını koyarlar. Üç dört yaşlarında iken bu çocuğu mektebe verip tahsil gördürürler.

Hurşit çok güzeldir. Babası onu evlendirmek ister. Hurşit ne kadar güzel ve meşhur kız varsa da hiçbirini beğenmez.

Hurşit'in babasının Geylan adında bir yaylası vardır. İlkbaharda oraya çadır kurup otururlar. Orada bir de Murat Tepesi diye bir tepe vardır. Kırklar, sürekli oraya cem olurlar ve Hurşit Mahmihi'ye Murat Tepesi'nde âşık olur. Bir gece Murat Tepesi'nde, Kırklar ona Mahmihi adlı bir güzeli gösterirler. Hurşit kıza âşık olur. Kırklar, yedi buçuk ay dolunca kızın gelip kendisini bulacağını söyler. Bu gördüklerini de kimseye söyleme diye tembih ederler.

Kırklar, Hurşit'i de Mahmihi'ye gösterirler. Mahmihi İcmean şehrinde bir bezirgânın kızıdır.

Hurşit gün be gün zayıflar, yemek yemez. Babası; "Bir oğlum var idi, o da zır deli oldu!" diye üzülür. Hurşit'e muska yazarlar. Çeşitli ilaçlar verirler fakat kâr etmez. Çünkü onun içinde aşk alâmeti vardır. Hurşit, has bahçede gezip dolaşır. Sevdği uğruna şiirler yazarak zamanını geçirir.

Bir gün şehrin dışında gezerken bir bölük turnanın geldiğini görür ve şiir ile, onlardan, Mahmihi'nin yerini sorar yârine selam götürmelerini ister. Hurşit gezerken bir bezirgâna denk gelir. Onunla sohbet eder. Bezirgân, Mahmihi'nin şehrinden geldiğini söyler. Hurşit, bezirgâna bahşiş olarak bir miktar altın verir.

Beri taraftan Mahmihi'nin babası ölür. Mahmihi ve yedi kardeşi babasız kalırlar. Mahmihi'nin babasının veziri olan Kara Yüzbaşı, memleketin idaresini eline alır ve ismini Kara Han olarak değiştirir.

Kara Han, Mahmihi'yi kendisine eş almak ister., şayet kendisine gelmeye rıza göstermezse zor uygulayacağını söyler. Eşraf, Mahmihi'nin kardeşleri ile konuşur. Onlar da kardeşlerini vermeyi kabul ederler. Ancak fırsatını bulup bir gece eşyalarını, çadırlarını ve askerlerini alıp şehri terk ederler.

Hurşit'in derdine çare bulunmadığı, dillere destan olur. Kara Han'ın işret arkadaşları; "Biz gidip Hurşit'e içki içirelim. O da bize derdini söyler, biz de padişaha söyleriz bahşiş alırız." derler. Hurşit'in yanına gidip düşündüklerini uygularlar. Hurşit içkisini içtikten sonra

şiiirler söyler. Düzenbazlar söylediklerinden bir şey anlamazlar ve Yeğîn Sultan'a Hurşit'in gökteki aya âşık olduğunu söylerler. Babası Hurşit'i çağırır ve "Oğlum gökteki aya âşık olunur mu?" der. Hurşit, bu duruma çok üzülür ve babasına sitemle kendisinin yanına kâmil insanların gelmesini söyler.

Aradan yedi buçuk ay geçer. Hurşit; "Acaba bizim Murat Tepesi'ndeki rüya nasıl olacak!" deyip bir gece saraydan çıkar. Yanında bir tazısı ve bir de şahini vardır. Sabaha karşı Murat Tepesi'ne vasil olur. Sabah namazını kılar ve etrafı gezinmeye başlar. Gezerken babasının Geylan yaylasına beş yüz kadar çadır kurulduğunu görür. O tarafa gider.

Biz haberi Mahmihri'nin yedi kardeşi Kara Han'ın kendilerine yakın olduğunu haber alıp onunla çarpışmak için hazırlık yapıp askerleri alıp giderler. O sırada Hurşit de çadırların bulunduğu yere gelir, çadırların iplerini kesmeye başlar. Bunu Mahmihri'ye haber verirler. Mahmihri onun bulunduğu yere gelir. Hurşit onu görünce bayılır. Hurşit'i bir çadıra korlar. Mahmihri, burnuna koku tutunca Hurşit gözlerini açar. Mahmihri de bu delikanlının Hurşit olduğunu anlar. Ona; "Hoş geldin, sefa geldin." der. Birbirlerine kavuşan İki âşık ayrılmamak için ikrar verirler. Öpüşüp koklaşırlar. Daha sonra Mahmihri'nin annesi ve kardeşleri gelir. Bu arada yedi kardeş, muharebeden dönerler. Hurşit ile tanışıp konuşurlar.

Gece olur Hurşit'e ayrı bir yatak sererler. Mahmihri, Hurşit'in çadırına gelir. Başını Hurşit'in dizine koyar. Hurşit ona sazıyla bir şiir söyler. Sabah olunca Mahmihri uyanır Hurşit'e; "Gidip kardeşlerim ile konuşayım, yaylanın senedini almak için pederinize gitsinler. Pederiniz de beni Allah'ın emri ile istesin Kardeşlerim beni verir." der.

Birlikte saraya giderler. Hurşit sazı ile Babasına durumu anlatır. Kırkların rüyasına girdiğini, Mahmihri adlı kızı kendisine gösterdiğini, yedi buçuk aya kadar kızın gelip kendisini bulacağını ve bu gördüklerini kimseye söylememesini yoksa kendisine zararlarının dokunacağını söylediklerini bir bir anlatır ve bu sebeple sararıp solduğunu söyler ve sonra da kızın yedi kardeşinin gelip kendisinden Geylan yaylasının senedini isteyeceklerini da ekler.

Yedi kardeş gelip Padişah'tan yaylanın senedini isterler. Padişah yaylayı onlara verir ve ardından kız kardeşlerini onlardan ister. Onlar da bacılarını verirler. Padişah, hediyeler verir. Onlar tekrar yaylaya dönerler.

Aradan bir müddet geçer ve Padişah düğün hazırlıklarına başlamak ister. Mahmihi'nin kardeşleri padişah'tan kırk gün mühlet isterler, fakat kızı vermeye gönülleri yoktur. Mahmihi kardeşlerinin kendisini ona vermeyi düşünmediklerini Hurşit'e haber gönderir. Hurşit ile Mahmihi'nin mektuplarını götürüp getirin kocakarı bunu gidip Mahmihi'nin kardeşlerine duyurur. Bunun üzerine kardeşleri Mahmihi'yi alıp oradan uzaklaşmayı planlarlar. Mahmihi, ayrılmadan önce bir mektup yazar ve ocak taşının altına koyar. Mahmihi'nin kardeşleri gece vakti bulundukları yeri terk ederler.

Hurşit, olanları duyunca dünyası başına yıkılır. Onu üç beş gün teselli ederlerse de Hurşit'in dayanmaya mecali kalmaz, atına biner Geylan yaylasına gider. Oraları gezerken ocak taşının altındaki mektubu bulup okur. "Buralar bize gayri haram oldu!" deyip Mahmihi'nin peşine düşer.

Bir dağ başına gelir. Buralar ne tanıdığı ne de bildiği yerlerdir. Giderken Batı tarafından bir fırtına kopar, ağaçları yerinden söker. Hurşit bir taşın arkasına saklanır ve fırtına geçer. Sonra Hurşit yolunu kaybeder yolunu şaşırır dağlara düşer. Yolu bir yaylaya düşer. Meğer Mahmihi'de o yaylada üç gün kalmıştır ve orada bulunan çobana yalvararak; "Şöyle bir yiğit gelirse yanıma gönder." diye de tembih etmiştir. Hurşit çobanı görür, onunla konuşur. Çoban Mahmihi'yi gördüğünü söyler. Hurşit çobana misafir olur. Çoban Hurşit'e, İcme'an şehrine on günlük yolunun kaldığını söyler.

Hurşit yola çıkar ve bir kuşluk vakti şehirden içeri girer. Meğer o gün de Mahmihi'yi Kara Han'a veriyorlarmış. Hurşit, çeşme başında bir koca kadın görür. Onun ile konuşur. Koca kadın onu seyran yerine gönderir. Hurşit seyran yerinde üç yüzden fazla kızın, gelinin oynadığını, elli kadar da cariyenin bir kızın önünde divan durduğunu görür. Etrafı dolaşırken orada bulunan bir bey kızı Hurşit'i görür ve beğenir. Kızın adı Yüz Kule'dir. Cariyelerine onu getirmelerini söyler. Cariyeler, Hurşit'i alıp Yüz Kule'nin huzuruna çıkarırlar. Yüz Kule,

Hurşit'e âşık olduğunu kendisini almasını ister. Fakat sonra öğrenir ki bu delikanlı çok sevdiği arkadaşı olan Mahmihri'ye âşıktır. Hemen dadılarını çağırıp bir kusur işlemekte olduğunu, Mahmihri bunu duyarsa kırılacağını ve Hurşit'i kardeş yerine koyduğunu söyler. Hasret Kadın ile bu hususta değişirler. Hasret Kadın, kendisini Mahmihri'ye kavuşturacağını söyler. Hurşit; "Nasıl?" diye sorar. Hasret kadın üç oğlunun olduğunu, bunlardan birisinin Kara Han'ın Kethüdası, diğerinin Mirahor'u ve ötekini de Kara Han'ın Kadehçibaşısıdır. Onlar vasıtasıyla bu işi çözeceğini söyler.

Kadının üç oğlu Hurşit'i de yanlarına alıp Kara Han'ın huzuruna çıkarlar. Onu amcalarının oğlu olarak tanıtırlar. Kara Han ona, nereleri gezdiğini sorar. O da Genç Karabağı'yı gezdiğini söyler. Bunu duyunca Hurşid'i ve onun nasıl biri olduğunu sual eder. Hurşit bütün bunlara sazı ile cevap verir. Onlara bahçede dinleyen Mahmihri, cariyelerinden âşığı alıp yanına getirmesini ister. Kızlar, söylenileni yaparlar.

Kara Han, işret meclisini kurdurur. Kara Han, içer içer sarhoş olur. Kethüda hemen İmrakor başına seslenir. İki at çıkarırlar. Kethüda, Mahmihri'yi Hurşit'e teslim eder, bunlar yola revan olurlar.

İki sevgili tan ağarınca İcme'an'dan çıkarlar. Dört saat kadar yola revan olurlar. Dinlenmek için konaklarlar. Hurşit'in gözüne bir uyku girer ve başını Mahmihri'nin dizine koyup uyur. O sırada Mahmihri, gelen askerleri görür ve sazını eline alarak Hurşit'e askerlerin geldiğini söyler. Bu sırada bir damla yaş Hurşit'in yüzüne düşer, Hurşit uyanır. Mahmihri'nin ağladığını görünce sazı eline alır ve savaşacaklarını, Allah'a sığındıklarını dile getirir. Gelenler Kara Han'ın askerleridir.

Kara Han kıza; "Benden nasıl kaçarsın? Senin başını keserim." der ve saldırır. Bu sırada Mahmihri, Kara Han'a bir teber atar ve Kara Han atın ayaklarına düşer, canı cehenneme gider. Askerler bunu görür ve dağılır.

Hurşit ile Mahmihri tekrar yola revan olurlar. Yolda kırk harami ile karşılaşır. Kırk haramiler onları soyup Hurşit'i elebaşlarının yanına getirirler. Elebaşı Hurşit'i öldürmesi için Arap cellata teslim eder. Cellat Hurşit'i alıp götürür. Hurşit'in yalvarması sonucu ellerini çözer. Hurşit deyişle hâlini beyan eder. Onun bir şehzade olduğunu anlar. Gömleğine bir hayvan kanı bulaştırıp onu elebaşına götürür.

Mahmihri o gömleği görünce feryat ü figan eder. Elebaşı, içki meclisini kurar. Arap, oradakilerin hepsinin kadehine ilaç katar ve onları bayıltır. Hurşit'i çözer. Hurşit, Mahmihri'yi de alır, oradakilerin hepsini öldürür. Yükte hafif, pahada ağır eşyaları alırlar ve yola düşerler.

Epey gittikten sonra Hurşit'in memleketine yaklaşırlar ve Hurşit babasına haber gönderir. Babası adam gönderip bunları karşılar. Bunlar padişahın huzuruna varırlar. Hurşit, başlarından geçenleri bir bir padişaha nakleder ve ayaklarını öper. Babası da onu gözlerinden öper. Hurşit babasından bir ricada bulunur ve hemşiremi Arap'a verelim der. Padişah da kabul eder. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar Hurşit ile Mahmihri muratlarına nail olurlar.

Kaynakça:

___, *Hurşit ile Mahmihri*, Bozkurt Kitabevi, İstanbul, 1958

___, *Hurşit ile Mahmihri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1960.

___, *Hurşit ile Mahmihri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1959, 40 s.

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 195-197.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s 235-237.

Çelik, Sinem, *Mahmihri ile Hurşid Hikâyesi*, Kastamonu, 2019, (Kastamonu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Erbudak, Duran Serpil, *Hurşit ile Mahmihri Hikâyesinin Varyantlarıyla Karşılaştırılması*, Gaziantep, 2004, (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ersoy, Ruhi, *Baraklı Âşık Mahgûl ve Repertuvarı*, Ankara, 2003 s. 255-302 ,(H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Hurşit ile Mahmihri, İtimat Kitabhanesi Sahibi: Seyyid Tahir, Der saadet, Müdafa Matbuası, [İstanbul], 1333 (M. 1917).

Kaya, Tuğba, *Osmaniye Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir,

2003, s. 177-186, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Korkmaz, Kürşat Mehmet, *Barak Yöresinde Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1995, s. 129-142, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Lök, Resul, *Osmanlıca Baskı Hurşit ile Mahmihri adlı Halk Hikâyesinin Latin Harflerine Aktarımı*, Kastamonu, 2019, (Kastamonu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özalp, N. Ahmet, "Hurşit ile Mahmihri", *Aşk Gölünde Yüzen Canlar Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, Büyüyen Ay Yayınları, C. 1, İstanbul, 2016, s. 469-532.

Sakaoğlu, Saim-Ali Duymaz, *Hurşit ile Mahmihri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1996.

Selçuk, Köksal, *Hasankale'de (Pasinler) Derlenen Halk Hikâyeleri*, Erzurum, 1978, s. 34-43, (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Bitirme Tezi).

Şener, Bilge, *Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1996, (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Yağcı, Öner, *Dadaloğlu Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, Gün Yayıncılık, Tarihless, s. 63-74.

HURŞİT VE FERRUHŞAT

Anadolu'da XIII. ve XIV. yüzyıllarda Ahmed Fakı (Öl. 1252), Ahmedî (XVI. yüzyıl), Sultan Veled (1226-1312), Şeyyad Hamza (XIII. yüzyıl) ve Şeyyad İsa (XIII. yüzyıl), Âşık Paşa (1271-1332/33), Elvan Çelebi, Erzurumlu Darir, Germiyanlı Ahmedî (ö. 1412-1413), Gülşehrî (XIII.-XIV. yüzyıl), Hoca Mes'ud bin Osman (XIV. yüzyıl), Hoca Mes'ud bin Osman (XIV. yüzyıl) ve İzzeddin, İbrahim (XIV. yüzyıl), Kastamonulu Şâzî (XV. yüzyıl), Kemâloğlu İsmail (XIV. yüzyıl), Mehmed (XIV. yüzyıl), Ümmî İsa (XIV. yüzyıl), Yunus Emre (1240-1320), Yusuf-ı Meddah (XIV. yüzyıl) gibi edipler, yazdıkları mesnevilerle tarihte iz bırakmışlardır. Şeyhoğlu Mustafa (d. 1340-ö. 1410?) da bunlardan birisidir. Yazmış olduğu Hurşit ile Ferruhşat mesnevisi aşk konulu olup, hikâyenin sonunda âşıklar vuslata erer.

Hikâye Mustafa Nihat Özön tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Siyavuş Şah’ın kızı Hurşit Sultan, güzelliği ve aklıyla babasına kendini çok sevdirmiş, kendi aleyhindeki saray entrikalarına rağmen babasının sevgisini koruyabilmiştir. Babası, ona birçok hediyelerle bir bağ veriyor, orada yaptırdığı bir köşkte dadısıyla birlikte oturuyor. Etrafta bulunan bir âşık mezarını ziyarete giderken, yolda, kendi gibi ziyarete çıkmış olan birkaç delikanlıya rastlıyor. Bunların arasında Mağrip hükümdarının oğlu Ferruhşat ile arkadaşı Azat vardır. Ferruhşat, zaten Sultan’a âşıktır. Sultan da Ferruhşat’ın güzelliğini görünce vuruluyor (gene öyle). Bu sırada Hıta hâkimi, Hurşit’in kendisine verilmesi için, babasından istemiştir. Siyavuş buna razı olmayınca savaş başlar, Siyavuş yenilmek üzereyken Ferruhşat ile Azat gizlice ordusunun içine girip Hıta hâkimini öldürürler. Ferruhşat ile Azat memleketlerine dönerler. Ferruhşat, Hurşit’i almak için Mağrip hükümdarından izin ister. Buna razı olmayan babası, Ferruhşat’ı hapse attırır, fakat biraz sonra öldüğünden Ferruhşat babasının yerine geçer ve Hurşit ile evlenir.”

Kaynakça:

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 48-49.

HÜKÜMDAR ASİL ‘İN KARDEŞİ ŞEHZÂDE NESİL

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

HÜRLİHA - EMİRA

Çok sayıda Türk boyunda yer alan bu destan, Karakalpak halkı arasında “Hürliha - Emira” adıyla bilinir. Destan metni ilk olarak V. V. Radloff tarafından derlenmiş ve bu metin Kazak ve Uygur dillerinde yayımlanmış; Türkmen dilinde Aşkabat’ta 1941, 1950 ve 1957 yıllarında baskıları gerçekleştirilmiştir. Kazaklar arasında bu destan “Hemra ve Hurlika” adıyla yayılmıştır. (Bkz. *HEMRA ile HURLİKA*).

Karakalpakistan’da yaygın olarak bilinen bu destan yüzden fazla bahşi tarafından anlatılmıştır. Bunlardan Cuman bahşının oğlu

Canabay Cumanov, S. Sadıkov ve Medireyim Matlanov'un anlattıkları eşmetinler meşhurdur.

Pek çok destanda görülen iyiler ve kötüler bu destanda da karşımıza çıkar. Kahramanlara kötülükleri yapanlar, uzaktan kişiler değil kendi ailesinden olan insanlardır. Emîra ağabeylerinden, Hürliha kız kardeşlerinden kötülük görür.

Olağanüstü güçler, büyü, marifetli kuşlar, devler, periler gibi fantastik unsurlar destanda fazlasıyla yer alır. Hürliha, büyü güçlere sahip, her türlü kuşu peri yapıp, kudretli devleri hizmetine alır.

Destan, Ceyhun Vedat Uygur tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Evvel zamanda Mısır ülkesinde Hüsrev (Kısrao) adlı padişah vardır. Bu padişahın ne oğlu ne kızı olur. Aynı zamanda Kasım adlı bir veziri bulunmaktadır. Bir gün Kasım Vezir çocuk sahibi olunca toy düzenler. Bu toya padişahı da çağırır. O zamanın âdetlerine göre çocuğu olmayan bir adam toya gelirse beline kemik, atının kuyruğuna çengel kıştırılmış.

Padişah toya geldiği zaman bu durumu ona söylemeye kimse cesaret edemez. Mısır'ın yiğitlerinden biri çıkıp onun beline kemik, atının kuyruğuna çengel kıştırır. Padişah böyle bir durumla karşılaşınca çok üzülür. Toydan ayrılıp sarayına döner Tahtına birkaç gün çıkmaz.

Toy sona erince Kasım Vezir, padişahı ziyarete gider. Bakar ki padişah tahtında yok. Padişahın çok üzüldüğünü görünce ona: ‘Ey Padişahım, dünyada çocuğu olmayan sadece siz değilsiniz, başka nice adamlar gelmiş geçmiş.’ diyerek onu teselli etmeye çalışır. Hüsrev Padişah’a, türbelere gitmesini, dua edip çocuk istemesini söyler. Hüsrev padişah, Vezir Kasım’ı da yanına alarak yola çıkar. Yolda giderken yaşlı bir dede ile karşılaşır. Padişah, bu dedenin Hızır Aleyhisselâm olduğunu anlar, atından inerek elini öper ve ona derdini anlatır. Hızır Aleyhisselâm ona dileğinin kabul olacağını söyler ve ortadan kaybolur.

Kasım Vezir ve Hüsrev Padişah, bir türbeye varırlar. Türbede üç gün geçirirler. Üçüncü günü sonunda türbenin içinden bir adam çıkar ve padişaha; “Ey Padişah, kaldır başımı. Sana üç oğul, bir kız vereceğiz.

Fakat on dört yaşlarında canlarını alacağız.” der. Padişah uyanınca rüya gördüğünü anlar.

Padişah, Kasım Vezir’i de yanına alarak ülkesine döner. Durumu otuz iki hanımına anlatır. Bu, hanımlarının rızasını aldıktan sonra, yanına Kasım Vezir’i alarak Mekke-Medine şehirlerinin yolunu tutar.

Padişah gidince otuz iki hanımın otuzu evinden ayrılır. Kalan iki hanımının büyüğünden bir çift oğlan, küçük hanımından bir oğlan bir kız çocuğu doğar. Hanımları padişaha müjde vermek için adam gönderirler. Padişah müjdeli haberle ülkesine döner. Büyük hanımından doğan çocuklarından birinin adını Hurşid (Kurşid) diğerinin adını Zîver (Ziyoar) küçük hanımından doğan oğlunun adını Emîra (Hamira), kızının adını Gülcemile (Güljamile) koyar. Daha sonra üç gün toy düzenler ve çocuklarına ad koydurur.

Bütün bunlara rağmen Padişah yine üzülmemektedir. Kasım Vezir ona niçin üzüldüğünü sorar Hüsrev padişah, Kasım Vezir’e, türbede rüyasında gördüklerinin anlatır. Kasım Vezir üç oğlunun velâyetini ister. Hüsrev Padişah Hurşid, Zîver ve Emîra’yı Kasım Vezir’e emanet edip Çin-Maçin’e gönderir Çin-Maçin’e doğru yola çıkmadan önce Gülcemile babasının hazinesinden biraz mücevher çalarak, kardeşi Emîra’ya verir. Emîra, Çin-Maçin’de ağabeylerine bu mücevherleri verir.

Ağabeyleri, develerini ve yiyeceklerini Emîra’ya bırakarak Mısır yurduna dönerler.

Bir gün Emîra bir kuyunun başında su içerken yaşlı bir dede gelir ve borcu olduğunu söyleyerek canını alacağını söyler. Onun Azrail olduğunu anlayınca yurdu-halkı, ailesi ile görüşmek için izin ister. Çin-Maçin halkı Azrail’e Emîra’yı bağışlaması için yalvarırlar. Azrail, Emîra’yı bağışlar.

Emîra, Çin-Maçin halkını yanına alarak Mısır yurduna doğru yola çıkar Kendi halkından birini Padişah’a müjde vermek için gönderir. Adam Hüsrev Padişah’ın huzuruna varır ve müjdeli haberi verir. Padişah öfkelenerek “Allah’ın hükmü iki olmaz, bir olur.” diyerek adamı geri gönderir. Emîra, bunun üzerine babasına Kasım Vezir’i gönderir. Kasım Vezir, Padişah’a giderek durumu anlatır. Padişah çocuklarını karşılar. Onlar için toy düzenler.

Günlerden bir gün Hüsrev padişah bir servi ağacının altında yatarken rüyasında kırk güvercin görür. Bu kırk güvercin gelerek yanına konar. Bu güvercinlerin arasında bir de papağan vardır. Güvercinler silkinir kırk cariyeye kız, papağan silkinir onların serdârı olur. Padişah cariyeye kızlara kafesteki kuşu sorar. Onlar da onun “Bülbülgûya” adlı kuş olduğunu söylerler. Hüsrev Padişah uyanınca ülkesindeki falcıları ve sihirbazları toplatır ve bu kuşun nerede olduğunu sorar. Kendisi bu kuşu aramaya gitmek ister. Fakat çocukları razı olmaz. Hurşid ile Zîver yola çıkar. Onların gittiklerini gören Emîra da gitmek ister. O da babasından izin alarak ağabeylerinin ardından yola çıkar.

Babası, gitmeden önce Emîra’ya mezarlıkta eski, yıkılmış evlerde yatmamasını söyler. Fakat yolda Emîra bunu unutarak eski bir türbenin içinde uyur. Rüyasında kırk evliya gelir, meclisler kurulur, mey içilir. Erenler bu mecliste Hz. Ali’ye, Emîra’yı ve çiftinin kim olduğunu sorarlar. Hz. Ali, Emîra’nın Hüsrev Padişah’ın çocuğu olduğunu, çiftinin ise Şahrüh Padişah’ın kızı Hürlihacan (Hürlihajan) olduğunu söyler. İki âşık bu mecliste birbirleriyle tanıştırlır. Hürliha ile Emîra, düş gördüklerini anlatırlar. Birbirleriyle söyleştikten sonra ayrılırlar.

Emîra yola çıkıp gider. Giderken İrem Bağı’nda bir havuzun başında dinlenir. Bir kartal gelip havuzun başına konar. Silkinir ve büyük bir dev olur. Bunun adına Heşturık Dev (Haşiturık Dev) denir. Biraz sonra kırk güvercin gelir ve havuzun başına konar. Bunların arasında bir de papağan vardır. Güvercinler silkinip kırk cariyeye kız olur, papağan silkinir düşünde gördüğü Hürlihacan olur. Emîra, Hürliha’yı görünce şaşırır ve saziyla şiirler söylemeye başlar. Hürliha bir âh çeker. Bütün cariyeleri huzurunda hazır olur. Hürliha cariyelerine bağın içinde biri olduğunu, o adamı incitmeden bulup getirmelerini söyler. Cariyeler Emîra’yı bulup getirirler. Hürliha, Emîra’yı alıp sarayına götürür. Emîra orada kırk gün, kırk gece yatar. Ardından bir âh çeker. Hürliha niçin âh çektiğinin sorar. Zaten Emîra yurdundan ilk ayrıldığında “Bülbülgûya” kuşunu aramak için yola çıkmıştır. Kırk günü yolda, kırk günü Hürliha’nın yanında geçmiştir. Babasından da doksan gün izin almıştır. Bunu Hürliha’ya söyler. Hürliha bir hizmetkâr devini çağırır ve Semen Bağı’na gitmesini ve bu kuşu, kafesini açmadan alıp getirmesini söyler. Heşturık Dev ile Emîra, Semen Bağı’na giderler.

Bağın içindeki kara çadıra ulaşırlar. Kara çadırın içinde bir sandık vardır. “Bülbülgûya” adlı kuş bunun içindedir. Bağa ulaştıklarında Heşturik Dev sandığı gösterip kendisi bir ağacın altına giderek uyur. Emîra ise bu kuşu görünce şaşırır ve hemen kafesi açıp alır. “Bülbülgûya” kafesten çıkınca inleyip öter Bülbülgûya’nın sesi tahtta oturan Hürlizapran’ın kulağına yetişir. Hürlizapran Kaknus adlı hizmetkâr devini çağırır ve ona gidip bakmasını ve her kim “Bülbülgûya”yı yerinden almışsa yakalamasını söyler. Kaknus Dev, Emîra’yı yakalayıp götürür. Heşturik Dev uyanır ki ne Emîra ne “Bülbülgûya” var. Heşturik Dev onların gökte bir devin pençesinde olduklarını görür. Kaknus Dev ile Heşturik Dev kavgaya tutuşunca, Emîra ellerinden kurtulup kaçır. Hürliha ise, onlar geç kalınca merak eder. Sihir yaptırır, Laçın olup göğe uçar. Gidip Emîra’yı kurtarır, yere indirir. Yurduna getirir, asker toplar ve Hürlizapran’la savaşmak için yola çıkar. Yedi gece yedi gündüz savaşır ve Hürlizapran’ı yener. Hürlizapran da Emîra’ya âşık olur. Hürliha ile Hürlizapran kardeşirler. Hürliha onun Emîra’ya âşık olduğunu duyunca ona, kız kardeşe nikâh düşmeyeceğini söyler. Kadıya gitmeye karar verirler Hürlizapran kadıya daha önce gidip para vererek kendi lehine hüküm vermesini ister. Kadı gelir ve kız kardeşe nikâh düşeceğini söyler. Hürliha buna öfkelenir, Kadıyı uyarır. Bunun üzerine kadı gerçeği söyler. Hürlizapran’da kendi yurduna döner.

Bülbülgûya, Emîra ve Hürliha düşlerinde gördükleri Hz. Ali’nin türbesine giderler. Burada karşılıklı şiirler söylerler. Daha sonra Emîra yurduna dönmeye karar verir. Emîra ona bir tutam saçını vererek yolda başına herhangi bir iş gelirse yakmasını, kendisinin saçın kokusuyla haberdâr olabileceğini ve yardım edeceğini söyler Emîra, “Bülbülgûya” kuşunu da yanına alarak ağabeyleriyle ayrıldıkları üç yol kavşağına gelir.

Ağabeylerinin gittiği yöne gidip onları bulur. Üç kardeş Emîra’nın “Bülbülgûya”yı bağladığı yere gelirler. Emîra uyur. Kardeşleri kötülük düşünüp onu öldürmeye kalkışırlar. Emîra bunu anlayınca ağabeylerine yalvarır O zaman “Bülbülgûya” da ağabeylerinin yanında yer alır. Kardeşleri Emîra’nın gözünü çıkarıp Bülbülgûya’nın önüne atarlar Bu iki gözü, Bülbülgûya kanatlarının altında saklar. Daha sonra Emîra’yı o kuyuya atarlar. Emîra’nın atını arabaya koşup, “Bülbülgûya”yı da ellerine alıp Mısır yurduna doğru yola çıkarlar. Daha sonra Emîra’nın

atıyla giderlerse babalarının inanmayacağını düşünüp, onun atını da öldürürler.

Mısır yurduna vardktan sonra Hüsrev padişah onları görünce Emîra'yı sorar. Onlar söylemek istemezler. Bülbülgûya her şeyi bir bir anlatır. Hüsrev Padişah ve bütün halkı onun kaldığı kuyunun başına gitmeye karar verirler. Kardeşi Gülcemile kuyunun başında ağıtlar yakıp, şiirler söyler. Onun bu sözlerini işiten Emîra kalkar ve kuyunun içinden ses verir. Kuyudan rahatça çıkabilmesi için ateş yakarlar. Emîra Hüliha'nın verdiği saçları ateşe atar Hürliha bunun kokusunu duyunca kırk cariyesi ile çıkar. Emîra'nın yanına varırlar. Onun gözlerinin açılması için İrem Bağı'ndan ak gül, kızıl gül bir çanak zemzem suyu getirirler Emîra'nın gözlerini o su ile yıkayıp yerine koyup, ak gül, kızıl gül ile ovarlar. Daha sonra Emîra'nın gözleri açılır.

Hürliha ile Emîra, Mısır yurduna gelirler. Hüsrev Padişah kırk gece-gündüz toy düzenler. Bu toyda Emîra sazını alıp başından geçenleri bir bir beyan eder. Toydan sonra Hüsrev Şah tahtını Emîra'ya bırakır. Emîra ile Hürliha, uzun zaman devran sürüp muratlarına erişirler.

Kaynakça:

Amhedov, Srajatdin, *Karakalpak Edebiyatı*, Karakalpak Baspası, Nökis, 1993.

Ahmedov, S. S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 166-167.

Amhedov, S.- K.Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*-10, Nökis, Bilim, 1996.

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s. 108-135, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı* (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar), Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 175-182.

HÜRÜ

Anadolu'da masal olarak anlatılır. Nitekim ağacın söze göre hareket etmesi, sihirli yüzük, öldürülen çocukların dirilmesi gibi masal motifleri yer almaktadır, ancak muhtevasında halk hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkan motifler de yok değildir. Muhtelif Türk boylarında halk hikâyesi ve destan olarak da anlatılmaktadır.

Çankırı'da bir metni derlenmiş olan Hürü, büyük oranda Azerbaycan'da anlatılan Alihan ile Peri Han, Karakakalpakistan'daki "Kanşayım", Türkiye'de, Esmehan, Hacer Hanım, Kars'ta Müdamî'nin anlattığı İlhan Başgöz'ün kaydettiği Namuslu Kız adlı hikâyelerle adlı adlarıyla anlatılan hikâyelerle ve yazma eser olarak elimizde bulunan Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Abdullâh Basravî ve Kadı-yı Basra hikâyesiyle benzerlik gösterir (Bkz. ALİHAN İLE PERİ HAN, KANŞAYIM, ESMEHAN, HACER HANIM, HELVACIGÜZELİ, HİKÂYET-İ DUHTER-İ ŞEYH ABDULLÂH BASRAVÎ VE KADI-YI BASRA).

Hürü'nün özeti şöyledir:

Kasım Ağa namında varlıklı biri vardır. Kasım Ağa'nın da karısı, Halil adlı oğlu ile Hürü adında peri kızı gibi güzellerden güzel bir de kızı vardır.

İmam Hacı Zahit, Kasım Ağa'ya yaşının geçtiğini, pek varlıklı olmadığı halde kendisinin bile yedi kere Hacca gittiğini, artık Hacca gitmesinin uygun olacağını teklif eder. Kasım Ağa, bunu makul görüp karısını ve oğlunu da götürmek için Hac hazırlıklarını yapar. Kızı Hürü'yü evde bırakıp yola çıkar.

Hürü, günün birinde temizlenmek için bir güğüm su ısıtıp yıkanır. Bu sırada oradan geçmekte olan Zahit Efendi de Hürü'yü görür âşık olur. Kasım ağanın evine gelir. Kapıyı çalar ama Hürü tembihli olduğu için kapıyı açmaz.

Hacı Zahit Efendi, bir Kocakarı'nın yanına gidip ondan yardım ister. Kocakarı da Hürü'nün evine gidip onu hamama davet eder. Onun tatlı sözlerine inanan Hürü, ertesi gün Kocakarı ile hamama gider. Hamamda hiç kimse yoktur. O arada birden karşısında Zahit Efendi'yi görür. Hürü, onu oyalamaktan başka çare bulamaz. Zahit Efendi'nin

başını sabunlarken başına devamlı kaynar sular dökerek onu perişan hale getirir. Ardından elindeki tasla başına vurdukça vurur ve Zahit Efendi'yi yere serer. Hemen, alelacele giyinip hamamdan çıkar, evine gelir.

Zahit Efendi. Bu hadiseden sonra Hürü'ye kin bağlar, intikam peşine koşar. Hürü'nün babasına koca karıyla birlikte mektup yazıp gençlerle düşüp kalktığı bildirir. Mektubu okuyan Kasım Ağa'nın dünyası yıkılır. Derhâl oğlunu memlekete gönderir ve ondan Hürü'yü kesip kanlı gömleğini alıp gelmesini ister.

Halil gelir, Hürü'yü alıp apar topar ormana götürür. Babasının sözünü çiğnenememek için Hürü'nün küçük parmağını keser gömleğini kanına batırır atına atlar, gider.

Hürü, yalnız başına ağaca bağlı bir şekilde ormanda yapayalnız kalır. O sırada Hızır gelir, Hürü'yü bağlandığı yerden kurtarır. Ona öğüt verir. "Bir geyiğin gelecek. O geyiğin bir memesini sen, diğer memesini de geyiğin iki yavrusu emecek. Şu kavak ağacına çık orada kimseye görünmeden yaşa. Kavağa eğil dersen eğilir, doğrul dersin doğrulur!" der. Parmağındaki yüzüğü çıkarıp Hürü'ye verir ve gözden kaybolur.

Günün birinde memleketin beyinin oğlu ile Arap Kölesi kızın bulunduğu yere gelir. Beyoğlu, Hürü'yü görür, ona âşık olur. Beyoğlu onu kendisine eş olarak alır. Bunların iki çocuğu olur. Beyoğlu Hürü'ye devamlı "Dağkızı" diye hitap eder. Buna içerleyen Hürü, evdekilerle hiç konuşmaz.

Beyoğlu, eşinin mahzun hâlini görüp rahatlama için memleketine göndermek ister. Yanına Arap Köle'yi verip yolcu eder. Bunlar iki gün yol gittikten sonra dağlık ovalık bir yere gelirler. Arap Köle'nin Hürü'yü ilk gördüğü andan beri Hürü de gözü var. Hürü'ye; "Ya benimle olacaksın ya da çocuklarını ktır ktır keserim." der. Hürü kabul etmeyince acımadan çocukları keser. Hürü Arap Köle'nin elinden kaçır. Karşısına kocaman bir kaya çıkar. Hürü kayaya tırmanmaya çalışır, ama başaramaz. O anda aklına Hızır'ın verdiği yüzük gelir. Hemen yüzüğü yalar. O anda kaya açılır. Hürü, kayanın içine girer.

Arap Köle, Beyoğlu'nun yanına gelir, ona Hürü'nün, çocuklarını yediğini ve kaçtığını söyler.

Hürü, Arab'ın elinden kurtulduğunu anlayınca bir çobandan kıyafetlerini alıp çoban kıyafetine girer, doğruca memleketine gelir. Babası Kasım Ağa ve diğerinin hiçbiri onu tanıyamaz. Hürü, Kasım Ağa'nın yanında kaz çobanlığı yapmaya başlar.

Zamanla, evdekiler onun Hürü olduğunu anlarlar. Hürü başından geçenleri tek tek anlatır. Hacı Zahit Efendi, Kocakarı ve Arap, bir katırın arkasına bağlanılarak üç gün boyunca öylece gezdirilir. Yoldaki herkes üşünün de suratına tükürür. Daha sonra Hoca Zahit Efendi'nin. Kocakarı'nın ve Arab'ın etleri parça parça olur, her parçaları bir dağ başında kalır.

Hacı Kasım Efendi, Hürü ile Beyoğlu'na yeniden nikâh kıydırır. Hürü ve Beyoğlu yurtlarına döner. Ormandan geçerken Hürü, çocuklarını hatırlar, ağlar. Allah, çocuklarına tekrar can verir, eve giderler. Bu arada Beyoğlu, annesinin ve babasının ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Hürü, yüzüğü onların gözlerine sürer, ikisinin de gözleri açılır.

Beyoğlu ile Hürü'ye kırk gün kırk gece düğün yapılır. Beyoğlu, babasının yerine geçer.

Kaynakça:

Alangu Tahir, Billur köşk, YKY, İstanbul, 1961, s. 25-39.

Alptekin, Ali Berat, "Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 69-77.

Ali Dehri, *Çankırı'da Duygu Gazetesi Neşriyatından*, Çankırı, 1932,

Azerbaycan Folklor Külliyyatı, C. 30, Bakı, 2012, s. 305-343.

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 58-95.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 291-295.

Erkoçak, Mehmet, *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*, Osmaniye, 1998, s. 117-144.

Gönül Beşirova, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 325-346, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Hekimoğlu, Güzide, *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas, 1996 (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Lisans Tezi)

Kaya, Doğan, "Esmehan", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20-21, Sivas, 1998, s. 215-235.

Memmedhüseyn Tehmasib, Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları - Beş cildde*. C. 1, Bakı, 2005, s. 197-230.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 225-233, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 119-142.

HÜSEYİN BEY İLE ŞAHİN BEY

Âşık Nevruz Ali Çiçek'in tasnif ettiği hikâyedir. Nevruz Ali Çiçek, 1955 yılında Arpaçay'ın Çetindurak köyünde doğmuştur. İlkokul mezunudur. On beş yaşında köyünden İzmir'e göçmüştür ve İzmir'da yaşamaktadır.

Timur Yılmaz tarafından 2009'da derlenen bu hikâye, 2011'de *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Azerbaycan'da Fehrâli'da yaşayan Ali Bey ile eşi Sem Sultan'ın Hüseyin adında altı aylık bir oğulları vardır. Fehrâli'da o sıralar savaş vardır. Bunun üzerine daha fazla kalamazlar, doğup büyüdükları yurtlarını terk ederler. Yolda, çok yorulan Sem Sultan, çocuğunu daha fazla tutamaz, çocuk dere yatağına yuvarlanır. Ali Bey çocuğun ölmüş olduğunu ve oraya inerlerse kendilerinin de öleceğini düşünerek yoluna devam eder ve Durak şehrine gelirler.

Daha nice insan Ali Bey gibi o yöreyi terk ederken Samet Ağa da eşiyle oradan geçerken derenin kenarında bebeği bulurlar. Çocukları yoktur. Allah'ın lutuf olarak bebeği karşılıklarına çıkardığını düşünürler.

Çocuğun boğazında muska vardır. Samet Ağa ile hanımı bu muskayı çocuğun boğazından çıkarmazlar. Hüseyin on iki on üç yaşlarına geldiğinde avlanmaya başlar. Bir gün ormanda avlanırken muskasını açar. Muskanın içinden annesinin, babasının ve kendi isminin yazılı olduğu bir kâğıt çıkar. O vakit, Samet Ağa'nın ve hanımının gerçek ana babası olmadığını anlar. Samet Ağa'nın yanına gelir. Onlar da durumu anlatırlar. Bunun üzerine Hüseyin daha fazla o evde kalmaz, anne ve babasını bulmak için Samet Ağa ve hanımıyla vedalaşır.

Beri taraftan Ali Bey'in eşi bebeğinin acısına dayanamayıp hastalanır ve bir yıl sonra ölür. Ali Bey, bir yıl sonra Dem Sultan isminde biriyle evlenir. Bu evlilikten bir oğulları olur. Çocuğa Şahin ismini verirler. Ancak Ali Bey ile Dem Sultan geçinemezler. Kayınpederi gelir, torunu ve kızı Dem Sultan'ı alıp gider. Dem Sultan, evine gittikten bir yıl sonra vefat eder. Şahin Bey, kocaman bir delikanlı olur ve dedesine babasının yanına gitmek istediğini söyler ve yola düşer.

Şahin Bey, Durak şehrine giderken yolu üstündeki Çayırılı'da bir handa yemek yer. O arada bir tellalın nidasını işitir. Tellal, Çayırılı'nın hakimi olan Kerimov'un Turna Han adında güzel bir kızı olduğunu, kalesinde altı kapı olduğunu, kalenin beş kapısında birer cengaverin, altıncısında ise Turna Han'ın olduğunu, beş kapıdaki cengaverleri yenen kişinin altıncı kapıdaki Turna Han'la evleneceğini duyurur.

Şahin, bir kılıç yaptırarak kaleye gider. Dört cengaverle birer birer savaşarak kapıları geçer, beşinci kapıdaki cengaverle dört saat savaştığı halde yenemeyince Allah'a dua eder ve vurunca cengaverin yüzündeki maske düşer. Şahin o cengaverin bir kız olduğunu görünce şaşırır. Savaştığı kişinin Turna Han olduğunu öğrenince, onun kendi hakkı olduğunu düşünüp onu yanına alır ve tekrar yola düşer.

Kerimov, bunu duyunca çok sinirlenir. Çünkü onun amacı kızını bir yiğitle evlendirmek değildir. O bu yarışmayı kimsenin kazanamayacağını düşünerek düzenlemiştir. Durum böyle olunca da adamlarını gönderir hem kızını hem Şahin Bey'i yakalatıp zindana

attırır. Bu olay dilden dile yayılır ve Şahin Bey'in yemek yediği hana yolu düşen Hüseyin'e kadar gelir.

Hüseyin, garsondan işin aslına öğrenince Şahin'e acır. Onu kurtarmak için Kerimov'un yanına gidip kervanının Şahin adında biri tarafından soyduğunu ve onun buralarda olduğunu öğrendiğini söyler. Kerimov, Hüseyin'in karşısına Şahin'i çıkarır. Hüseyin Bey de Şahin Bey de kılıçlarını çekerler.

Dövüş sırasında Hüseyin Bey, Şahin Bey'e kendisini kurtarmaya geldiğini söyler. Şahin Bey'den de babasının adının Ali Bey olduğunu öğrenince, Şahin Bey'in kardeşi olduğunu anlar. Kendisini tanıtır. İki kardeş sonra sırt sırta vererek Kerimov'u ve adamlarını öldürdükten sonra Turna Han'ı da alarak yola koyulurlar.

Can şehrine geldiklerinde kırk âşığın yarışacağını duyarlar. Hüseyin Bey o gece rüyasında nur yüzlü bir pir görür ve o pir yarışmaya onun da katılmasını söyler. Âşıkların yarışmasını yörenin eşrafından Cengiz Ağa da seyretmektedir. İttifakla birinci olarak Hüseyin Bey ilan edilir. Cengiz Ağa, Hüseyin Bey'i baş âşik seçer.

Hakemlerden birisi de Ali Bey'dir. Cengiz Ağa, Hüseyin Bey'e Kim olduğunu sorunca Ali Bey de Hüseyin'in anlattıklarından onun kendi oğlunu anlar ve oğluna sarılır.

Cengiz Han'ın kız kardeşi Gül Sultan, Hüseyin Bey'e âşik olur ve Hüseyin Bey de Gül Sultan'ı sevdiğini babasına söyler. Ali Bey, Gül Sultan'ı oğlu Hüseyin'e ister, babası da kızı verir. Ali Bey, Şahin Bey'i Turna Han'la, Hüseyin Bey'i de Gül Sultan'la evlendirir ve kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 73-82.

HÜSEYİN İLE SENEM

Bkz. BÖYLE BAĞLAR).

HÜSEYİN İLE SENEM

Âşık Reyhanî'nin tasnif ettiği hikâyedir. Hikâye metni Erdoğan Altınkaynak tarafından 1982'de âşığın kendisinden derlenmiştir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede, manzum kısımlar daha fazladır. Ana tema olarak çocuğu olmayan hikâye kahramanının evi terk etmesi, yıllar sonra evine dönmesi anlatılmıştır. Hikâye bir duvakkapma ile sona ermektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Ali İzzet Bey, Hüseyin, senem, Fatma, Kahraman Ağa, Ali İzzet Bey'in hanımı ön plana çıkar. Mekân olarak Diyarbakır, Bağdat, Hüsam yaylaları yer alır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ali İzzet adında Diyarbakırlı bir aşiret ağası, ağanın da bir kızı vardır. Ağa, sadece bir kızı olmasına çok üzülmemektedir. Gece gündüz Allah'a bir oğlu olması için dua eder. Nihayet duası kabul olur ve bir oğlu dünyaya gelir, çocuğun adını Hüseyin koyarlar.

Hüseyin, yirmi yaşına geldiğinde Ali İzzet Ağa, ailesine ve asaletine yakışacağına inandığı Senem adında bir kız ile oğlunu evlendirir. Aradan yedi yıl geçmesine rağmen Hüseyin'in bir çocuk sahibi olamaz. Ali İzzet Ağa da oğlu da buna çok üzülür.

Ağa, bir gün bahçeye çıkar ve iki kuşun birbiriyle cıvıldaşıp ötüştüğünü görür. O kadar etkilenir ki; yıllardır bir oğul için yanıp tutuştuğunu şimdi de oğlunun aynı durumda olduğunu düşünüp, duygulanır, feleğe sitem ederek kendi kendine söylenir. O sırada bahçede olan Senem bütün bunları duyar. Kayınbabasıyla karşı karşıya gelir ve söyleşirler. Bunlar karşılıklı söyleşirken eve gelen Hüseyin olup biteni bahçenin kapısına dayanarak dinler. Senem'in söylediklerine gönüllendir. Kapıdan içeri girip gücendiğini ve buralardan gideceğini söyler. Hazırlığını yapıp Bağdat'a gider.

Senem hem üzülür hem de bu kadar narin bir adamın gurbet ellerde ziyan olacağını düşünür.

Günler aylar sonra Hüseyin, yaşadığı çevrede bir arkadaşı ile arası açılır. Tartıştığı arkadaşı Hüseyin'in öldüğünü dile getiren bir mektup yazıp Diyarbakır'a giden bir kervana verir. Mektup Ağa'nın eline geçer.

Ali İzzet Ağa, bir yandan oğlunun öldüğüne üzüldür, bir yandan da gelini Senem'i düşünür. Yemeden içmeden kesilen Ağa, sonunda bir çözüm yolu bulur. Can dostu ve çok güvendiği Kahraman Ağa'ya haber göndererek Senem'i gelin olarak almasını ister. Haberi alan Kahraman Ağa, istemeye istemeye Diyarbakır'a gelir ve Senem'i gelin olarak alır memleketine doğru yola düşer.

Bu arada Hüseyin'in arkadaşı ile arası düzelir. Sohbet sırasında arkadaşı yaptığı ihaneti Hüseyin'e anlatır. Canı sıkılan Hüseyin, memleketine dönmeye karar verir. Yola çıkar. Süsen Yaylası yakınlarına geldiğinde bir düğün kervanı görür. Kervanı durdurur. Kahraman Ağa ile sözlü atışırlar. Gelini Senem'e benzetir, bunun üstüne söyledikçe söyler. Sonunda dayanamayıp kendini tanıtır. Bunun üzerine Kahraman Ağa çok sevinir ve Allah'a şükreder. Senem'i birkaç gün sonra geri getireceğini söyler.

Hüseyin, gelin alayına rastladığına pişman olur. Ne yapacağını ne edeceğini derin derin düşünmeye başlar. O sırada bir pir-i fani peyda olur. Hüseyin'in sırtını sıvazlar ve derdinin dermanını bulacağını söyler.

Hüseyin yoluna devam eder, evlerinin yakınındaki çeşmeye gelir. Orada karalar giyinmiş bir kızın su doldurduğunu görür. Sazını eline alıp çalıp söyler. Kız, Hüseyin'in bacısıdır. Bacı-kardeş sarılıp koklaşırlar. Beraber eve giderler. Hüseyin babasını saçı sakalı ağarmış perişan bir halde bulur. Sarmaş dolaş olurlar.

Aradan birkaç gün geçer Kahraman Ağa verdiği sözde durur, Senem'i davul-zurnayla geri getirir. Ali İzzet Ağa, dostunun bu iyiliğinin altında kalmak istemez. Senem'i geri getiren Kahraman Ağa'ya kızı Fatma'yı verir, gelin olarak götürmesini ister. Senem'in indiği ata Fatma'yı bindirirler.

Bir yıl sonra Senem ile Hüseyin'in bir oğlu bir kızı olur. Ali İzzet Ağa ölmeden oğlunun mürüvvetini de görmüş olur.

Kaynakça:

Altınkaynak, Erdoğan, *Halk Hikâyeleri "Metin-Tahlil"*, Kayseri, 1993, s. 178-186, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, Salih, *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ürün Yayınları, Ankara, 2013, s. 94-103.

HÜSEYİN VE REYHAN HANIM

Azerbaycan'da Şemkirli Âşık Hüseyin'in hikâye olarak anlatılan macerasıdır. Şemkir ve civarında gücü ile ününe ün katan Hüseyin, karşılaştığı kadın ve erkek bütün âşıkları mağlup etmiş birisidir.

Reyhan Hanım macerası, Ehliman Ahundov ve Rüstem Rüstemzade tarafından tespit edilip yayımlanmıştır.

Maceranın özeti şöyledir:

Nahçıvan'da Ağ Keşiş adında herkesin ilgi gösterdiği bir şeyh yaşar. Hanlar, beyler bir iş yapacağı zaman hep ona danışırlar. İlim konusunda çok bilgili olduğu için şeyhin ünü her yere yayılmıştır.

Ah Keşiş'in Reyhan adında güzel bir kızı vardır. Babası Reyhan'a çok değer verir ve onun iyi bir eğitim almasını sağlar. Kızı da Keşiş Bey kadar ilim ve fende başarılı olur. Artan ilminin yanında güzelliğiyle de dikkatleri üzerine çekmeye başlar.

Reyhan Hanım o kadar bilgilenir ki âlimlerle münakaşaya bile girmeye başlar. Onlarla fikir alışverişi yapar. Reyhan Hanım âşıkları dinler, onların aşk destanlarını öğrenir. Kendine bir saz alır ve süsletir. Zamanla sazda ve sözde de üstat hale gelir.

Bir gün Reyhan Hanım'ın aklına bir fikir gelir. Dinlediği aşk destanlarındaki kızlar gibi Âşıklarla deyişip onların sazlarını ellerinden almak ister. "Hangisi beni bağlarsa onunla evleneceğim." der ve dört bir yana haber salar.

Âşıklar bir bir gelmeye başlar. Reyhan Hanım Nahçıvan etrafında ne kadar âşık varsa hepsini bağlar ve on sekiz âşığının sazını ellerinden alıp ve onları hizmetinde kullanmaya başlar. Böylece ünü bütün Kafkasya'ya yayılır.

Reyhan Hanım sazlarını aldığı âşıklara her işi yaptırmaya başlar. Âşıklar bu durumdan hiç memnun değillerdir ve bu durumdan kurtulmak için çareler ararlar. Akıllarına Âşık Hüseyin gelir. Ona bir

mektup yazarlar. Gelip kendilerini kurtarmasını söylerler.

Mektup Âşık Hüseyin'e ulaşır, ama işi olduğundan hemen gidemez.

Nahçıvanlı Kâlvalı Han, Reyhan Hanım'ın on sekiz âşığa bu derece eziyet etmesine gönlü razı olmaz ve esir âşıkları kurtarmaya çalışır.

Bu arada Reyhan Hanım'ın kendisi de Âşık Hüseyin'e mektup yazarak onu davet eder.

Âşık Hüseyin, yola çıkmadan önce ustası Kerbelayı Bağır'a uğrar. Durumu anlatır ve eşiyile vedalaşıp yola düşer.

Âşık Hüseyin, Kürt kenti olan Erkülü'ye kadar gelir. O sırada saman sepetiyle saman götüren bir adamla karşılaşır. Adam, Âşık Hüseyin'i misafir etmek istediğini söyler. Âşık Hüseyin kabul eder.

Ertesi gün karşılaştıkları iki kişi köylerindeki düğüne davet ederler. Âşık Hüseyin yolcu olduğu için bunu kabul etmez. O vakit, düğün sahibinin oranın ağası olduğunu düğüne katılmazsa ağanın ona zulmedeceğini söylerler. Bunun üzerine Âşık Hüseyin düğüne gider.

Âşık Hüseyin, sanatını icra etmeye başlar. Kızlar, gelinler de bir kenarda onu izlerler. Bunlardan birisi de Heso Han'ın kızı Hasa Hanım'dır. Hasa Hanım, Âşık Hüseyin'i evinde misafir etmek ister ve ona haber gönderir. Âşık Hüseyin, bu teklifi kabul eder ve Hasa Hanım'ın evine gider. Bu evde, önüne daha önce görülmemiş bir zenginlikte güzel bir sofra gelir. Âşık Hüseyin Hasa Hanım'ın konağında yemeğini yiyip yatar, ancak uzun süre gözüne uyku girmez. Çünkü hâlâ kimin evinde konakladığını bilmemektedir.

Sabah uyandığında Hasa Hanım odaya gelir. Hasa Hanım, dünyalar güzeli bir kızdır. Âşık Hüseyin şaşkın şaşkın kıza baka kalır. Âşığın şaşkınlığını anlayan Hasa Hanım, Âşık Hüseyin'e nere gittiğini sorar. Âşık da Nahçıvan'a Reyhan Hanım ile karşılaşma yapmaya gittiğini söyler. Âşık Hüseyin'e âşık olan Hasa Hanım, onu kararından vazgeçirmek için elinden geleni yapar. Âşık Hüseyin gitmekte kararlıdır. Bunun üzerine birbiriyle değişirler. Değişme sırasında Hasa Hanım, Âşık Hüseyin'le evlenmek istediğini söyler. Âşık Hüseyin olumsuz cevap verir. Hasa Hanım; "Bir hafta burada kalmaya mecbursun." deyip odadan çıkar.

Âşık Hüseyin, gece oradan kaçar. Hasa Hanım, yanına askerlerini alıp Âşık Hüseyin'in peşine düşer ve onu yakalar. Âşık Hüseyin, Hasa Hanım'a, dönüşte uğrayıp bir hafta misafiri olacağına söz verir ve yola çıkar.

Yalda bir çayhanede çalıp çığırın âşıkları görür. Burada onu hiç iyi karşılamazlar, terslerler. Âşık Haydar adında bir kişi ona meydan okur. Âşık Hüseyin, dudakdeğmez ile onu mağlup eder. Ardından diğer âşıkları da yenip sazlarını ellerinden alıp bir köşeye bırakır. Böylece gücünü göstermiş olur. Âşık Hüseyin bir gece İranvan'da kaldıktan sonra yola düşer, Nahçıvan'a varır.

Âşık Hüseyin'i Nahçıvan'da Kâlvalı Han'ın askerleri karşılar ve onu Kalvalı Han'ın evine götürürler. Kâlvalı Han, Âşık Hüseyin'i ağırlar ve iki askerini çağırarak Reyhan Hanım'a, Âşık Hüseyin'in geldiği haberini gönderir. Haber Reyhan Hanım, Âşık Hüseyin'in nasıl biri olduğunu öğrenmek için divana, erkek olarak katılır ve kendisini muhtar olarak tanıtır. Reyhan Hanım, bir müddet Âşık Hüseyin'i dinler ve beğenir. Meclis dağıldıktan sonra Reyhan Hanım, evine gider.

Reyhan Hanım, Âşık Hüseyin'le karşılaşması için artarda iki kız gönderir. Âşık Hüseyin ikisini de mağlup eder. Bunun üzerine Reyhan Hanım meclisi hazırlar.

Reyhan Hanım ile Âşık Hüseyin sazlarını alıp meydana çıkar. Çok çetin bir karşılaşma başlar.

Bir süre sonra Âşık Hüseyin, muamma sorar, Reyhan Hanım muammanın cevabını veremez. Âşık Hüseyin ikinci muammasını sorar, yine cevap alamaz. Âşık Hüseyin, Reyhan Hanım'ın sazını alır. Âşık Hüseyin, divandan büyük bir alkış alır. Bunun üzerine Reyhan Hanım söz verdiği gibi bütün âşıkları serbest bırakır. Reyhan Hanım'ın diğer sözü de kendisini mağlup edecek olan âşıkla evlenmesidir. Âşık Hüseyin, Reyhan Hanım'a; "Hazırlan Reyhan Hanım, seni götüreceğim." der. Reyhan Hanım'ın adamları onu götürmemesi için para teklif ederler. Âşık Hüseyin bunu kabul etmez ama onu ailesine bağışlar. Veda ederken bir deyiş söyler ve Reyhan Hanım'ı över.

Oradakilerle helalleşip yola çıkar. Hasa Hanım'a söz verdiği için dönüşte onun misafiri olur. Ona başından geçenleri anlatır. Üç günlük

konaklamadan sonra yurduna döner. Herkes onu tebrik eder. Bu olay sonucu ününe ün katar. En büyük meclislere davet edilir.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 195-220.

Rüstemzade, Rüstem, *Aşığ Hüseyin Şemkirli*, Bakı, 1991, s. 63-100.

HÜSNÜ ŞAH İLE SELVİNİZ

Kaynağını Türk masallarından alan bir aşk hikâyesidir. Motif yönünden ve olağanüstülükler yönünden oldukça zengin bir hikâyedir. Hikâye metni California Üniversitesi Türkçe El Yazmaları Koleksiyonu'nda 30 numaralı cöknün içerisinde (9a-130a) bulunmaktadır. Hikâye 1839'da istinsah edilmiştir.

Hikâye;

“Râviler şöyle rivâyet ederler ki zamân-ı evvelde iklim-i İrân'da bir pâdişâh var idi. 01 şâhın dâr-ı dünyâda altı evlâdı var idi. Üçü erkek evlâd, üçü kız evlâdı idi. Büyüğünün adı Nûrî Şâh idi, ortancasının adı Seyyid Şâh idi, küçüğünün adı Hüsnî Şâh idi. Gelelim kızlara. Büyük kızın adı Mehlîkâ idi, ortancasının adı Mihr-i Rûyî idi, küçüğünün adı Zernîşân idi.”

sözleriyle başlayıp

“Şimdi bunlar böyle söyleşüp birbirlerine sarmaş dolaş olup bir bir olmuş şeftalinin arasına girüp olmuşlarından devşirüp tamâmından-sonra nâzik ol beyâz bacaklarının arasına girüp ol ‘anberden lutf kokulu mahâllerinden kokulayarak bir bir bûsesin alup bir zamân bayılıp bir zamân ayılıp bir zamândan-sonra kal’a-yi mübârekeyi fethedüp zû-safâlar eylemişler, deyü râvî rivayet ederler. Sene 1255”

sözleriyle sona ermektedir.

Hüsnü Şah ile Selvi Naz hikâyesi Özkan Daşdemir tarafından kültürümüze kazandırılmıştır. Özkan Daşdemir hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

“İran ikliminde bir padişahın üç erkek, üç de kız evlâdı vardır. Erkeklerden büyüğü Nuri Şah, ortancası Seyyid Şah, küçüğü Hüsnü Şah’dır. Kızlardan büyüğü Mehlika, ortancası Mihr-i Rûyî, küçüğü ise Zemişan’dır.

Padişah ölüm döşeğindeyken erkek çocuklarını huzura çağırır. Kız kardeşlerini her kim isterse onlarla evlendirmelerini oğullarına vasiyet eder. Bir süre sonra da ölür. Padişah ölünce yerine büyük oğlu tahta çıkar. Ağabeyler, küçük kardeşleri Hüsnü Şah’ı adam yerine koymaz, hiçbir konuda onun fikrini almazlar.

Aylar sonra sarayın önündeki binek taşına sırayla üç adam gelir, oturur. Padişahın kız kardeşlerine talip olurlar. Padişah ve ortanca kardeş bu adamları kız kardeşlerine uygun bulmadıkları için adamları huzurdan kovarlar. Hüsnü Şah, babasının vasiyetine uyarak kız kardeşlerini bu adamlarla bir bir evlendirir. Hüsnü Şah böylece ağabeylerinin gözünden iyice düşer.

Bu durum onu çok üzer. Üzüntüsünden bir saz alır ve talim yapmaya başlar. Bir gün saray odalarından birinin duvarında bir suret görür. Görür görmez aklı başından gider. O suretteki kıza âşık olur. Resmi koynuna koyar ve annesinin yanına varır. Gönül derdini annesine anlatır, resimdeki kıızı aramak arzusunda olduğunu söyler. Annesi, biricik evlâdının bu hâline çok üzülür ancak ne kadar uğraşırsa da Hüsnü Şah’ı kararından vazgeçiremez. Oğlan bir heybe altın ve sazını alarak resimdeki kıızı aramaya koyulur.

Bir süre sonra bir dağı aşarak ovaya girer. Burada bir dev görür. Usulca yaklaşır devin sağ memesini emer ve deve sağından selam verir. Akşam devin üç oğlu gelmeye yakın dev, oğlana bir sille vurup onu süpürgeye dönüştürür. Dev oğlanları eve gelir, insan etinin kokusunu alırlar. Anaları oğlanları yoklar. Sağ memesinden emip sağından selam veren birinin onlara kardeş olduğunu oğlanların ağzından duyunca Hüsnü Şah’a bir sille vurarak tekrar eski hâline döndürür. Dev oğlanları, Hüsnü Şah ile kardeş olurlar. Hüsnü Şah, kardeşlerine başından geçenleri anlatır. Kızın resmini çıkarıp dev oğlanlarına gösterir. Devler daha önce kıızı görmediklerini söyler, eline bir mektup tutuşturarak oğlanı ortanca teyzelerine gönderirler.

Hüsnü Şah, ortanca dev anasının da sağ memesini emer, sağından selâm verir. Dev anası, oğulları gelmeden sille vurup Hüsnü Şah'ı bir kandile dönüştürür. Oğlanlar gelince durum anlaşılır, dev bir sille daha vurup Hüsnü Şah'ı eski hâline döndürür. Hüsnü Şah o devlere de kardeş olur, çıkarıp mektubu dev kardeşlerine verir, meramım anlatır. Onlar da diğerleri gibi kızı görüp duymamıştır. Bir mektup da onlar vererek Hüsnü Şah'ı küçük teyzelerine gönderirler.

Hüsnü Şah, küçük dev anasının yanına gidince yine sağ memesini emer, sağından selam verir. Oğlanlar gelince durum anlaşılır, kardeş olurlar. Onlar da resimdeki kızı tanımadıklarını söylerler.

Sonra oğlanın bütün dev kardeşleri gelir, Hüsnü Şah'a bir asa hediye ederler. İhtiyaç duyduğunda asayı yere vurmasını, o anda gelip karşısına geçeceklerini söylerler. Hüsnü Şah, asayı alır, dev kardeşleri ile vedalaşıp yola koyulur.

Gide gide Çin-i Maçin memleketine ulaşır. Harabe bir evden çıkıp çeşmeye su doldurmaya giden bir kocakarı görür. Kendine kalacak, atına bağlanacak yer için kocakarıya bir avuç altın verir ve misafir olur.

Kocakarı, Hüsnü Şah'a bu memlekete neden geldiğini sorar. O da dünya güzeli için geldiğini söyler. Kocakarı, o güzel için nice yiğitlerin toprağa düştüğünü; onun aşkına gelip helak olan yiğitlerin başından kule, gövdesinden kale yapıldığını söyler. Oğlan yine de aldırış etmez.

Hüsnü Şah bu kez saraya gider. Kızın babası olan padişahın huzuruna çıkar. Kıza talip olur. Padişah şayet kızının yerini bulursa kızı ona vereceğini vadeder. Bunun için Hüsnü Şah'a kırk gün mühlet verir. Kırk günün sonunda bulamazsa onu katledeceğini söyler. Oğlan da padişahın şartını kabul eder.

Hüsnü Şah böylece saraydan çıkar. Çarşıda bir kel oğlan ile karşılaşır. Keloğlan'a biraz altın ve süslü elbiselerini verir, onunla kıyafetini değiştirir. Keloğlan olarak gidip padişahın kuyumcu başı olan adamın dükkânında çırak olur.

Akşam olup ustası eve gidince asayı yere vurur, dokuz dev kardeşi birden karşısına dikilir. Hüsnü Şah onlardan yiyip içen ama altından olan bir koyun yapmalarını ister. Ertesi gün ustasından bir

koyun yapmaya yetecek kadar da altın alır. Dev kardeşleri altından yapılmış koyunu getirir. Hüsnü Şah da dev kardeşlerine ustasından aldığı altınları verir. Daha sonra kendisine benzeyen bir oğlan bulur. Koyunu saraya göndermesi hususunda ustasını ikna eder. Kendisine benzeyen oğlanı dükkânda bırakır, koyunun içine girerek saraya ulaşır. Padişah, altından yapılmış koyunu görünce çok beğenir. Kızına eğlence olması için kızın odasına gönderir. Kız da koyunu çok sever ve ayağının dibinden ayırmaz.

Gece olunca Hüsnü Şah, koyundan çıkıp kızı görür, aşkının ateşi iyice alevlenir. Sazını alır bir türkü söyler, kızın yanaklarını öper. Sabah olunca kız uyanır. El değmemiş nazik yanaklarının solduğunu görür ve gece yanına birinin geldiğini anlar. Cariyelerini çağırır, onlara güzelce bir dayak atar. Bu böyle beş gece devam eder. Beşinci gece oğlan, koyundan çıkıp kızın yanağını öptüğünde kız uyanır. Kız ile oğlan birbirlerini görürler. Kız da oğlana âşık olur. Hüsnü Şah başından geçenleri kıza anlatır.

Artık kızı bulduğundan saraydan çıkmanın da bir yolunu bulmaya çalışır. Kıza koyunun bacağını kırmasını söyler. Kız da söyleneni yapar. Böylece oğlan, koyunun içinde tekrar kuyumcu dükkânına gider. Akşam olunca kendi yerine geçen Keloğlan'ı gönderir. Asayı yere vurup dev kardeşlerini çağırır. Altın koyunu da onlara geri verir.

Sabah olunca tekrar saraya gider. Padişaha kızın hangi odada olduğunu söyler. Padişah bu sırrın ifşa olmasını önlemek için vezirine danışır. Oğlana kızıyla evlenebilmesi için daha önce görülmemiş bir saray yapmasını söyler. Oğlan bu şartı da kabul eder.

Akşam olunca asayı yere vurur, dev kardeşleri gelir. Devler kırk gün mühlet almasını ve bu kırk gün boyunca kimsenin dışarı çıkmaması hususunda padişahın söz almasını isterler. Oğlan gider, padişaha şartlarını söyler. Padişah emir verir, kırk gün boyunca kimse dışarı çıkmaz. Süre dolunca devler daha önce emsali görülmemiş bir saray ortaya çıkarırlar. Padişah, sarayı çok beğenir ancak kızı vermek istemediğinden vezirine danışarak bir şart daha koşar. Kimsenin görmediği şimşirik ağacını getirmesini ister. Hüsnü Şah yine kabul eder.

Akşam olur, yine asayı yere vurur, devler karşısında hazır olur. Oğlan emreder, devler bir değil, tam üç tane ıslıl ıslıl parlayan, ateş saçan şimşirik ağacı getirirler. Padişah, çaresiz kalır ancak vezir bir şart daha önerir. Bir şişe oğlana, bir şişe kırlangıca verir; ab-ı hayat getirmeleri için gönderirler. Ab-ı hayatı kuş erken getirirse, oğlanı öldüreceklerdir.

Oğlan asayı bir kez daha yere vurur, dev kardeşleri gelir. Onlara durumu anlatır. Devler kırlangıcı bekler, getirdiği şişeyi zorla elinden alır, oğlana verirler. Oğlan da götürüp padişaha takdim eder. Padişah, suyu denemek için seyis başını öldürtür. Suyu üzerine dökünce adam dirilir. Bu olay üç kere tekrarlanır. Üçünde de ölen adam ab-ı hayatla dirilir. Padişah artık kızını Hüsnü Şah'a vermekten başka çare bulamaz. Oğlan ile kız evlenirler. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Kırk birinci gece, bir cuma gecesi, bunları gerdek-haneyeye koyarlar.

Âşıklar murat alıp murat verirler ancak bir süre sonra oğlan ava müptela olur. Bu sırada kötülük yapmak isteyen bir cadı karısı oğlanın yoluna çıkar. Oğlan da üstü başı çamura bulanmış kadına acır, onu alır ve saraya götürür. Selvi Naz ne kadar uyarlsa da yaşlı kadını sarayda himaye eder. Kocakarı bir süre sonra Selvi Naz'a da kendini sevdirebilir. Onunla muhabbete başlar. Hüsnü Şah avdayken kızı doldurur. Oğlanın aslını, neslini sormasını ister. Kocasını avdan dönünce Selvi Naz sorular sorar, oğlan da kim olduğunu anlatır.

Ertesi gün kocakarı, kızıdan oğlanın marifetlerinin sırrını sormasını ister. Kız yine sorar, oğlan başta işkillenir ama kız ısrar edince asanın tilsimini ona anlatır. Kız da duyduklarını bir bir kocakarıya haber verir.

Asanın gücünü öğrenen kocakarı usulca oğlanın yanına yaklaşır ve asayı alır. Yere vurunca devler karşısında belirir. Kocakarı devlere emreder, oğlanı Cebel-i Serendib Dağı'na bırakırlar. Sarayı da götürüp yedi derya üzerindeki adaya bırakırlar. Kız ve kocakarı sarayda olurlar. Kocakarı, kızı günde üç kez döverek cezalandırır.

Bu sırada Hüsnü Şah kendine gelip yollara düşer. Yol üzerindeki Ber-murad çeşmesinden su içen gökçe karga ile söyleşir. Kuş, Yemen tarafından geçerken oğlanın bahsettiği sarayı gördüğünü söyler. Oğlan çeşmeden abdest alır, iki rekât hacet namazı kılar, el kaldırıp dua eder, tekrar yola düşer.

Yolcu Hüsnü Şah, günün birinde bir ihtiyar ile karşılaşır. Meramını bu kez ona anlatır. İhtiyar, oğlanın sağ elini alır, gözlerini kapattırır, besmele çektirir. Hüsnü Şah gözlerini açınca kendini sarayın yanibaşında bulur. Oğlan bu kerameti görünce ihtiyar adamın Hızır aleyhisselam olduğunu anlar.

Selvi Naz'ın sadık cariyesi Hoş Kadem'in yardımıyla saraya giren oğlan sevdiğiyle buluşur. İki âşık sarılıp söylerler. Asayı kocakarıdan almanın yolunu ararlar. Ertesi gün Hüsnü Şah, kararlaştırdıkları gibi cariyeye kılığında cadıya ibriğini götürür. Cadı karısı heladayken asayı gizlice alır. Hemen asayı yere vurur ve dev kardeşlerini karşısında bulur. Devlere emreder, kocakarı ve dokuz hain cariyeyi devler yerler. Sadık cariyeyi de devlerden biriyle evlendirir.

Hüsnü Şah yine dev kardeşlerine emreder. Devler bu iki âşığı karaya çıkarırlar, sarayı da gözden kaybederler. Kız ile oğlan karaya çıkınca, yine yollara düşerler. Yol üzerinde Kumoğlanı denilen adam, Selvi Naz'ı görünce onu ele geçirmek için bir hile yapar. Kundakta bir çocuk olarak yol ortasında bekler. Hüsnü Şah, kızın ikazına rağmen çocuğa acır ve onu da yanlarına alarak atın üzerine bindirir. Geri dönüp baktığında Selvi Naz ve çocuk gözden kaybolur.

Hüsnü Şah acıyla yola koyulur. Gide gide büyük kız kardeşinin sarayına ulaşır. Kız kardeşinin kocası olan yılanlar padişahına derdini anlatır. Padişah, oğlanın hâline çok üzülür, bütün ejderhaları toplar. Hepsine sorar ama Kumoğlanı'nın yerini hiçbirisi bilmez. Onu ortanca kız kardeşine gönderirler.

Oğlan yola çıkar. Gide gide şir-i zeban padişahının sarayına ulaşır. Şir-i zeban padişahı emrindeki canavarlara sorar, onlar da Kumoğlanı'nın yerini bilmez. Oğlanı küçük kız kardeşinin sarayına yollarlar.

Hüsnü Şah bu kez gidip kuşlar padişahının sarayına ulaşır. Hiçbir kuş, Kumoğlan'ın yerini bilmez. Padişah, baykuşu gönderip kocakuşu yani Zümre'yi huzuruna getirtir. Üç bin yaşında olan Zümre kuşu, Kumoğlanı'nın sınırına bir kere ulaştığını, yanmaktan son anda kurtulduğunu söyler.

Oğlanın acısına dayanamayan Zümre kuşu oraya gitmeye ikna olur, kendisi için geri dönüşü olmayan bu zorlu yolculuğu kabul eder. Yol hazırlığı yaparlar. Hüsnü Şah'ı, oğlanın atını, azığını ve bir de zağar köpeğini Zümre'ye bindirir, gönderirler. Kumoğlanı'nın memleketine yaklaşınca oğlan, atına biner, zağarı da tergisine alır ve birlikte aşağı atlarlar. Zümre kuşu da oracıkta yanarak kül olur.

Hüsnü Şah, şehrin etrafında gezerken burada da bir kocakarı görür. Ona bir avuç altın verir; atı ve kendisi için yer bulur, kocakarıya misafir olur. Akşam olunca kocakarı ile konuşur. Kocakarı ona sevdiği kızıdan haber verir, gece gündüz ağladığını, kimseyle konuşmadığını bildirir. Her kim kızı konuşturursa Kumoğlanı'nın onu ödüllendireceğini söyler.

Oğlan, kocakarıyı avuç avuç altınla ikna eder ve Selvi Naz'a gönderir. Yüzüğünü kocakarıya nişan olarak verir. Kocakarı, Kumoğlanı'nın sarayına gider. Kızın odasının kapısını vurur; kız kapıyı önce açmaz, sonra kapı arasından Hüsnü Şah'ın yüzüğünü görünce kocakarıya kapıyı açar. Kız, kocakarıyla konuşur; ona avuç avuç altın verir, akşam bahçe kapısında oğlanı bekleyeceğini söyler. Kendi yüzüğünü de kocakarıyla gönderir. Bu sırada kocakarının kızı konuşturduğunu duyan Kumoğlanı da karıya on avuç altın verir.

Kocakarı eve döner, olup biteni oğlana anlatır. Hüsnü Şah sevincinden kocakarıya yine çıkarıp avuç avuç altın verir. Atına biner, zağarı da ardına katarak bahçe kapısına gider. Selvi Naz'ı alır ve birlikte saraydan kaçarlar.

Birkaç saat sonra kızın yokluğu fark edilir. Kumoğlanı öfkeden kudurur, önünden uçanın bile kurtulmadığı Altıbacak adlı atma durumu anlatır. Atma atlayıp Hüsnü Şah ve Selvi Naz'a yetişir. Altıbacak at, Hüsnü Şah'ı hamur gibi çiğneyip parça parça eder. Kızı da alır, tekrar saraya dönerler.

Düşmanını öldüren Kumoğlanı şenliğe başlar. Bu sırada Hüsnü Şah'ın atı ve fino zağarı birlikte oğlanın cesedi başında beklerler. Zağar, oğlanın kemiklerini torbanın içine koyar, torbayı da ata yükler, atın dizginini ağzına alıp doğru kocakarının evine giderler.

Kocakarı derhâl saraya kızın yanına gider, durumu anlatır. Kız, kemikleri bir araya getirmesini, eksik kemik varsa zağarı göndermesini

ister. Kocakarı, kızın dediği gibi yapar. Zağar gidip eksik kemiği bulur ve getirir. Böylece kemikler tamamlanmış olur. Kız yanında getirdiği iki şişe ab-ı hayatın bir şişesini kocakarıya verir, besmele çekerek kemiklerin üstüne dökmesini ister. Kocakarı kızın dediği gibi bismillah diyerek ab-ı hayatı baştan aşağı kemiklere döker. Hüsnü Şah oracıkta dirilir. Kocakarıyla konuşur ve Kumoğlanı'nın sırrını öğrenmesi için onu tekrar kıza gönderir.

Kız, Kumoğlanı'na işve-cilve yaparak ondan sırrını öğrenir. Kumoğlanı ona altı bacaklı atının hünerlerinden bahseder. Bu atın anası Cebel-i Kolombor Dağı'nda gezer. Yedi yılda bir tay doğurur. O günlerde bir tay daha doğuracaktır. Onun sekiz bacağı olacaktır. Kısarak doğumken havuzdan su içecektir, o doğarken ayaklarını nallayan, eyerini, takımını vuran o ata sahip olacaktır. O doğacak atın önünde hiçbir şey duramayacaktır. Kız bu haberi alır almaz kocakarıya aynen anlatır. Kumoğlanı bunlardan habersiz düğüne başlamıştır.

Kocakarı eve dönünce kızıdan aldığı haberleri Hüsnü Şah'a anlatır. Doğacak olan tayı almanın çaresine bakmasını ister. Oğlan derhâl hazırlık yapar, Cebel-i Kolombor Dağı'na gider. Kısarak, su içerken aynı zamanda doğurmaya başlar. Oğlan gizlice atı nallayıp takımları vurur ve tayın üstüne atlar. Esb-i Zarib adındaki bu tay, oğlana bağlılığını bildirir. Birlikte kocakarının evine giderler. Tay bir ay boyunca kendisine çok iyi bakmalarını, ister. Oğlan da taya bakması için onu kocakarıya teslim eder.

Bir aylık müddet dolunca kocakarı, kıza hazır olmasını söyler. Hüsnü Şah, Esb-i Zarib atına biner, yarım saatlik saray yolunu bir adımlık yol gibi giderler. Ahali düğün-şenlik içindeyken oğlan, kıızı alır ve hemen oradan uzaklaşır. Birkaç saat sonra kızın yokluğu fark edilir. Kumoğlanı öfkeden kudurur, Altıbacak atma atlar, peşlerinden sürer. Bunlar yaklaşıncı Altıbacak bir nara atar, Hüsnü Şah gayet korkar. Ancak Esb-i Zarib nara atınca Kumoğlanı'nın akli başından gider. Hüsnü Şah, Esb-i Zarib'e düşmanı yok etmesi için yalvarır. Esb-i Zarib bir nara daha atar, Kumoğlanı helak olacağını anlar. Altıbacak atından medet umar ancak ondan da bir fayda bulamaz. Bu kez gürzü göğe atıp altında durur ve gürz gelip başına saplanınca kendi kendini helak eder.

Altıbacak at da kardeşiyle birlikte Hüsnü Şah'ın hizmetine girer. Oğlan, Esb-i Zarib'e; kız ise Altıbacak'a biner, Kumoğlanı'nın memleketinden çıkmak için sürerler. Altıbacak, kardeşi Esb-i Zarib'in kuyruğuna tutunur. Ateş halkasını böylece geçerler. Esb-i Zarib'in dediğini yapar, hemen atların kulaklarını kesip ağızlarına birer avuç toprak atarlar. Her iki at da ateş ziyanından böylece kurtulmuş olur.

Bunlar yine yola düşerler. Hüsnü Şah üç kız kardeşinin de sarayına uğrayıp birer gece dinlenerek yoluna devam eder. Nihayet oğlanın memleketine varırlar. Bu sırada Hüsnü Şah'ın iki ağabeyi de vefat ettiğinden taht boş kalmıştır. Hüsnü Şah gelince tahta oturur. Ahali gelip ona bağlılığını bildirir.

On gün sonra düğüne başlarlar. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Kırk birinci gün, bir Cuma gecesi yatsından sonra, ilahiler eşliğinde şerbetler içilip dualar edilip iki âşık gerdek-haneye girerler."

Kaynakça:

Daşdemir, Özkan, *Hüsnü Şah ile Selvi Naz*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2022.

HÜSREV ŞAH'IN HİKÂYESİ

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*)

HÜTHÜT KUŞU

Hız. Süleyman kıssaları içinde anlatılan hikâyelerden birisidir. Süleymanla ilgili olarak anlatılan ve yazılan Hız. *Süleyman ile Saba Melikesi Belkıs*, Hız. *Süleyman ile Zaloğlu Rüstem* gibi hikâyelerde vardır. (Bkz. *İlgili hikâyeler.*)

XX. yüzyılın önde gelen hikâyecilerinden birisi olan Behcet Mahir tarafından anlatılan Hüthüt kuşu hikâyesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları arasında yayımlanan "Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I" adlı kitapta kaydedilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Süleyman ve Belkıs; hayvan olarak da Hüthüt, Körkuş (Baykuş) oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Davutoğlu Süleyman'ın elçisi Hüthüt kuşu, bir gün ortadan kaybolur. Üç gün sonra döndüğünde Davutoğlu Süleyman'a Reva şehrine gittiğini ve şehrin hükümdarı Belkıs'ı gördüğünü söyler. Süleyman kuşun üç günde o kadar uzak mesafeye gidemeyeceğini düşünerek Hüthüt'ün söylediklerine inanmaz. Gerçeği öğrenmek içinde "Euzu besmele" ve "Davutoğlu Süleyman'ın er-geç Belkıs'ı alacağını" yazdığı nameyi kuş ile Reva şehrine gönderir. Mektubu Belkıs uyurken yatağın üzerine bırakmasını ve bunu gören Belkıs'ın neler söylediklerini dinleyip kendisine ulaştırmasını ve bunu da üç günde halletmesini Hüthüt'e emreder.

Hüthüt, Reva şehrine Belkıs'ın sarayına doğru uçar. Gece yarısı saraya varıp nağmeyi Belkıs'ın yatağına bırakır. Uyanıp mektubu okuyan Belkıs, çok şaşırır. Hemen meclisi toplayıp Süleyman'dan nasıl kurtulacağı yolunu sorar. Yaşlı bir bilge erkeklerin altını çok sevdiklerini, Süleyman'a kendisinden vazgeçmesi karşılığında kırk deve altın gönderilmesini tavsiye eder. Bunları duyan Hüthüt, doğruca Süleyman'ın sarayına varıp Süleyman'a duyduklarına anlatır.

Süleyman, Reva'dan gelecek kervanın yolunu altın ile kaplamaları emrini verir. Emir yerine getirilir. Belkıs'ın gönderdiği altın yüklü kırk deve, bu yoldan geçip Süleyman'ın karşısına çıkar. Kervancı başı, Belkıs'ın talimatı üzerine, bu altınları alıp Belkıs'tan vazgeçmesini aktarır. Süleyman, Reva'dan gelen kervanın altın yoldan geçtiğini, Belkıs'ın kırk deve yüklü altınına ihtiyacı olmadığını ve bir gün mutlaka Belkıs'ı alacağını açıklar. Bunları duyan kervancı başı Reva'ya geri döner.

Bir gün Süleyman bütün cinlerini çağırır. Onlardan Belkıs'ı, sarayı ile birlikte alıp getirmelerini ister. Bu emri dört yerine getirir. Gözlerini açtığında karşısında Süleyman'ı gören Belkıs, ona kim olduğunu sorar. Süleyman, kendisini tanıtır. Allah'ın emrine karşı gelinmeyeceğini anlatır.

Belkıs, Süleyman'la evlenme karşılığında kuş tüyünden yatak ve Ab-ı Hayat suyunu ister. Süleyman Hüthüt'ü çağırıp Ab-ı Hayat suyunu bulup getirmesini emreder. Hüthüt, Hızır ve İlyas'ın içtiği Ab-ı

Hayatın kaynağının kaybolduğunu söylerse de rağmen Süleyman bu isteğinden vazgeçiremez. Hüthüt, dalgıç kuşları ile birlikte gidip yedi derya içindeki Ab-ı Hayat'ı bulup getirir. Süleyman, herkesin hakkına girebileceği düşüncesiyle suyu içip içmeme konusunda bütün canlılara danışmak ister. Bütün canlılar, Belkıs ve Süleyman'ın Ab-ı Hayat'ı içebileceklerini söylerler. Fakat bir kör kuş, Süleyman'a bir hikmet gösterdikten sonra Ab-ı Hayat'ı içip içmemeye karar vermesini söyler. Kör kuş, Hüthüt ve Süleyman bir yabana uçarlar. Süleyman'ın emriyle Hüthüt, kuşun konduğu yeri eşer. Bir kapı ve onun içinde bir kümbet görünür. Karşılarına çıkan yeşil perdeyi açan Süleyman, mezarda bir tabut görür. Kör kuşun isteğiyle Hüthüt, iki tane pişmiş davar kellesi getirir. Kellelerin buğusuyla tabuttaki ruh dirilir. Ruh, kör kuşa hangi devrin yaşandığını sorar. Kuştan, Davutoğlu Süleyman devrinin duyunca şükreder. Süleyman ruha, Ab-ı Hayat'ı içmek istediğini söyleyince ruh, bir zamanlar kendisinin de zamanının Süleyman'ı olduğunu, Ab-ı Hayat'ı bulup içtiğini, fakat kendisi için ayrılmış olan rızık ve günün tükenmesi sonucu ömrünü tamamladığını anlatır. Bunları duyan Süleyman, geri dönüp duyduklarını Belkıs'a anlatır. Her ikisi de Ab-ı Hayat'ı içmekten vazgeçerler. Süleyman'ın emriyle dalgıç kuşları Ab-ı Hayatı getirdikleri yere geri götürürler.

Sıra, Belkıs'ın ikinci isteğine gelir. Süleyman, kuş tüyünden yatak yapmak için Hüthüt'ün vasıtasıyla bütün kuşları çağırır. Yarasa kuşu, hemen en önde gelip bütün tüylerini yolar. Baykuş, Süleyman'a bir soru soracağını andan sonra tüylerini vereceğini söyler. Baykuş, Süleyman'a yeryüzünde erkeklerin mi yoksa kadınların mı daha çok olduğunu sorar. Süleyman da kendisini erkek bildiğinden erkeklerin sayısının daha çok olduğunu söyler. Baykuş, Süleyman'ın kadın sözüyle konuştuğunu kadın isteklerine boyun eğdiğini onun için erkek değil kadın sayılabileceğini söylemesinden sonra, Davutoğlu Süleyman'ın aklı başına gelir ve Belkıs'ın bu isteğini yerine getirmekten vazgeçer. Herkesin tüyü kendisine mübarek olsun diye bütün kuşların tüylerini Hüthüt'le kendilerine dağıtır. Süleyman kör kuşun aklına hayran kalıp onu kuşların beyi kabul eder. Kör kuşun adı beykuş (baykuş) olur.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 250-251.

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 353-365.

HZ. SÜLEYMAN İLE ZALOĞLU RÜSTEM

Hız. Süleyman ile Zaloğlu Rüstem arasında yapılan savaşın konu edildiği eserdir.

Eserde, Türk halkının muhayyilesi, Peygamber Hz. Süleyman ile yiğitler yiğidi Zaloğlu Rüstem karşı karşıya getirmiş ancak savaşın sonunda Hz. Süleyman üstün gelmiştir.

Hikâyenin özeti, M. Fahrettin Pâkkan'ın 1948'de yayımladığı Hz. Süleyman ile Zaloğlu Rüstem adlı kitaptan hazırlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Etrafa Hz. Süleyman'ın sarayından oynak raks havaları, cariyelerin sesleri yayılmaktadır. Halka hâlinde dönen bu yüzlerce kızın topuklarına dökülen dalgalı saçları, onları ipek kanatlarıyla uçuşarak dolaşan ve raks eden meleklerle benzetir. Hz. Süleyman'sa tahtına çekilerek bu güzel perileri seyreder. Kapıdan giren siyah cariyelerde meyve tepsilerini koyup giderler. İçeriye altı genç kız daha girer. Bunları rahipler hediye etmiştir.

Daha sonra içeriye iri yapılı bir adam girer. Bu adam, Süleyman'ın veziri Talha'dır. Talha, İran taraflarında büyük bir ordunun geldiğini başlarında Zaloğlu Rüstem'in olduğunu haber verir. Hz. Süleyman, iki silahşorundan gelenler hakkında bilgi toplamasını ister. Gelen bilgiler doğrultusunda ordusunu hazırlar. Zaloğlu'nu karşılama işini Talha'ya verir.

Talha, yanına yüz asker alıp yola çıkar. Yirmi dört saatlik yolculuktan Baha Kabilesi'nin bulunduğu yere vasil olur. Kabile reisi kendilerini yardım edeceğini söyler ve ardından hemen harekete geçilmesini ve fillerin durdurulması gerektiğini ifade eder.

Bunlar, Zaloğlu'nu durdurmak için Haygat Vadisi'ne 4.000 kişilik bir ordu hazırlarlar. Vadinin yüksek yerlerine okçularını yerleştirir.

Bu sırada Rüstem de Süleyman'ın topraklarına girer ve onunla nasıl mücadele edeceğinin hesabını yapar. En yakın adamı Menes'i yüz kadar atlısıyla Haygat Vadisi'ne gönderir. Talha'nın kayalara yerleştirdiği okçular, onları ok yağmuruna tutar. Menes'in askerleri çaresiz kalır, geriye kaçmak ister. Bu defa diğer askerler onları kılıçtan geçirir.

Menes öncü birliğin dönmemesi üzerine Zaloğlu, yanına iki asker alıp askerini alıp Haygat Vadisi'ne gider. Talha ve kabile reisi gelen bu iki atlıya oklar yağdırır. Rüstem ve Menes, geri kaçarak vadiyi terk etmek zorunda kalır. Bu sırada Hz. Süleyman, oraya gelir. Talha, ona olanları anlatır.

İki ordu hazırlığını yapar. Sabahleyin Rüstem'in ordusu Süleyman'ın ordusuna doğru yürüyüşe geçer. Hz. Süleyman da Talha'ya kendilerinin de fil saflarını harekete geçirme emri verir. Çetin bir savaş başlar. Yüzlerce asker fillerin ayakları altında can verir. Feryatlar, ağıtlar kulakları çınlatır. Menes bir taraftan, Rüstem bir taraftan önüne gelenleri kılıç darbesiyle Rüstem'le savaşmak için izin ister. Süleyman, rıza gösterir. Talha, Rüstem'in karşısına dikilir. Rüstem, Talha'yı baştan aşağıya süzer. Onun cesurca duruşunu takdirle karşılar.

Talha, ilk önce Menes ile çarpışır, Menesi bir kılıç darbesiyle miğferini parçalayarak yere devirir. Bunu gören Rüstem, Talha'nın karşısına çıkar. Kılıçların sesi etrafı inletir. İkisi de aslanlar gibi vuruşurlar. Vakit geçtikçe Talha yorulur ve Rüstem, her kılıç darbesinde Talha'nın kalkanını çökertir. Biraz sonra da kılıcıyla Talha'nın sağ omzuna bir darbe indirir. Talha yere düşer. Rüstem bu darbeden sonra, başka bir hamlede bulunmaz ve kılıcı kınına sokup gider.

Sabah olur ve ordular tekrar karşılaşmak için düzen alırlar. Rüstem, asaleti ve korkusuz duruşu ile herkesi korkutur. Bu sırada bir atlı Haygat Vadisi'nden çıkagelir. Atını Rüstem'in üzerine sürer. İki cengâver, naralar atarak cenge tutuşurlar. İkisi de birbirine üstünlük kuramaz. Bu cengin uzaması iki yiğidin de canını sıkar. Rüstem, ani bir hareketle mızrağını rakibine fırlatır. Rakibi olan yiğit, büyük bir çeviklikle mızrağı koltuğunun arasına kıştırarak ikiye böler. Bunu gören Rüstem, öfkelenir, gözü döner. O sırada binlerce çeşit kuş, Haygat Vadisi'nin üstünde uçmaya başlar. Sesleri vadinin derinliklerinde

yankılanır. Rüstem'in askerleri tedirgin olur, korkar ve dağılır. Rüstem bu yiğidin kim olduğunu merak eder. Yiğit yüzündeki peçeyi kaldırır. Bu, Hz. Süleyman'dır. Rüstem şaşırır ve ömrü boyunca bu hadiseyi unutmaz. Hatta Hz. Süleyman'a karşı derin bir hürmet besler.

Kaynakça:

Pâkkan, M. Fahrettin, *Hz. Süleyman ile Zaloğlu Rüstem*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1948, 40 s.

İBAK OĞLU AZNAVUR

Karaçay-Malkar destanlarından. Hacimsiz bir destandır. Destan metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur ancak dizeler arasında ölçü birliği yoktur.

Destanda aynı coğrafyada yaşayan iki boyun birbirine olan husumeti ve toprak kapma kavgaları anlatılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Abaylar ve Canhotlar birbirine düşmandırlar. Canhotlar Abaylardan zengindir; ama Abaylar da sayıca fazladır. Abaylar, Canhotlar'dan olan yaşlı İbak'ı öldürüp, malını mülkünü almayı planlarlar.

Yaşlı İbak'ın Aznavur adında bir oğlu vardır. Aznavur, iyi şekilde yetişmesi için Kabardey prensi Kaytukoğlu Hamza Bey'in himayesine verilir. Ancak Abaylar bu durumu bilmemektedir.

Aradan yıllar geçer, Aznavur, baba yurduna döner. Asıl amacı soyunu ve ailesini tanımadır. O sırada Abaylar, İbak'ı içki içmeye götürmüştür. Annesini bulur, ondan babasının kim olduğunu sorar. Annesi de durumu anlatır ve on gündür şölende olduğunu söyler.

Aznavur attan inmeden Malkar'a gider, şölene katılır ve Çerkez pelerinini giyer, kılıcını da pelerininin altına saklar. Abaylar o sırada eğlenceye devam etmektedir. Aşçı: "Bugünden sonra Canhot arazisi, Canhot yaylası Abaylar'ın olsun!" der. İbak'ın başını kesmeye niyetlenirler ve o sırada Anzavur, kılıcıyla büyük kazanı devirir, Abayların bir kısmını öldürür. Babasını da alır, oradan ayrılır.

Abaylar Anzavur'un İbak'ın oğlu olduğunu anlamazlar. Aralarında husumet çıkmaması için Alimirza kızı Karakümüş'ü Aznavur'a başlık bedelsiz eş olarak verirler.

Bir gün Kabardey'in büyük prensi ve adamları, yağmacılığa çıkarlar. Kuban Irmağı kıyısına gelip geçip yerini arar, bulamazlar. Bir zaman böyle geçit yerini aramakla geçer.

Hamza Bey'e tartışmaya neden katılmadığını sorarlar. O da dağlı delikanlı arkadaşı olmadan boşa sefere çıktıklarını söyler. Arkadaşları Hamza Bey'in bu sözüne şaşırırlar. Hamza Bey ise Aznavur'u över, cesaretinden, hilekâr olmadığından bahseder.

Kabardey'den dağa iki elçi gönderilir. Kuşluk vakti Çılgı köyüne ulaşılır. Köşe başında oturan yaşlılar bu elçilerin nereye gidecekleri hakkında fikir yürütürler. Elçiler Canhotlar'ın geniş avlusuna varır. Karakümüş atlıları misafir eder. Elçiler birbirine bakıp gölünce Karakümüş niye güldüklerini sorar. Onlar da dağlıların adetlerinin böyle mi olduğunu sorarlar. Anzavur'un Ogarı Malkar'a gittiğini öğrenirler. Aznavur'un peşinden adam gönderip çağırırlar ve yağmacılık seferinde kendisine ihtiyaçları olduğunu anlatırlar. Anzavur da babası İbak'ın iznini isteyeceğini söyler. Babası gitmesini istemez ama kötü canın kötü şereften iyi olacağını düşünür, izin verir. Karakümüş ise Aznavur'un öleceğini bilir, gitmesini istemez. Aznavur'un kalmayacağını gideceğini anlayınca cenazesinin geleceğini anlatarak ikna etmeye çalışır.

Bu dualardan sonra Aznavur çok düşünür, fakat çağırdılar diyerek yola çıkar. Kuban Irmağı kıyısında Hamza Bey'le buluşur, savaş yaparlar, Kuban ırmağını geçerler, büyük yağma yaparlar. Aznavur savaşırken Kuban Irmağı kıyısında vuruldu diye haber gelir.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 222-237.

İBRAHİM İLE DEBİRE

Orta Anadolu'da anlatılan bir hikâyedir. Hikâyedeki hadise gerçektir.

Hikâye, Ali Osman Alandağ tarafından 1978'de Yozgat'ın Çıkrıkçı köyünden olan Âşık Ali Çiftçi'den derlenmiştir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyede 4 türkü vardır.

Hikâyeyi, İlhan Başgöz şöyle özetlemiştir:

“Ankara-Haymana-Memengiç köyünde iki zengin kardeş yaşamaktadır. Birinin adı Ahmet, öteki Mehmet’tir. Ahmet’in, İbrahim adında bir oğlu; Mehmet’in Debire adında bir kızı vardır. Kızla oğlan evlenir.

Ahmet ölür, oğlu İbrahim babasının servetini har vurup harman savurur ve fakir düşer.

Karısı fukaralıktan yakındığı için, İbrahim köyü terke der, Kayseri’ye gider. Oradan da ayrılır, Halep’e varır. Halep valisi, İbrahim’i çok sever ve kızını İbrahim’le evlendirir. İbrahim kıza dokunmaz.

İbrahim ilk görüşmesinde valiye hayatta hiç kimsesi olmadığını söylediği için, karısını özlediğini söyleyemez ve bu yüzden hastalanır.

Vali gerçeği öğrenir ve İbrahim’in katlini emreder. Fakat şehrin ileri gelenleri araya girerek İbrahim’i kurtarır. İbrahim karısını boşar, köyüne döner ve ilk karısına kavuşur.”

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 237.

İBRAHİM İLE SEFİL

İbrahim ile Sefil serencamı, 1972’de Kazak’ta yaşayan Hüseyinov Memmed Allahverdi oğlundan derlenmiştir. Hüseyinov Memmed 1906’da Poylu köyünde doğmuş 1983’te vefat etmiştir. Anlatı metni Rüstem Rüstemezade’nin Aşık Revayetleri adlı kitabında kayıtlıdır. Hikâye, mensurdur, ancak bir yerde manzum kısım bulunmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İbrahim ile Sefil, Haçın dağının eteğindeki bir kentte yaşarlar. Sesleri çok güzeldir. Sık sık halka saz çalıp türkü söylerler. Bu yüzden kısa zamanda çevrede tanınırlar.

Devamlı, düğünlere çağrılmalarına rağmen onlar, âşık olmadıklarını, kendi çevresinde çalıp söylediklerini söyleyerek davetleri kabul etmezler.

Bir zaman gelir kıtlık baş gösterir. Bunlar geçimini sağlamak için köylerinden ayrılırlar. Giderken, Gedebeğin köyüne uğrarlar, iş aradıklarını söylerler. Burada Kılıç Bey adında iki değirmeni olan zengin biri vardır.

İbrahim, evde kadınları çocukları aç bırakıp geldiklerini, yedi çuval tahıl karşılığında kış boyu çalışabileceklerini söyler.

Kılıç Bey, razı olur ve bunları değirmeninde işe alır. Bey, emir vererek yedi çuval tahıl getirtilir. İbrahim ve Sefil tahılı köylerine götürüp evlerine yerleştirdikten sonra geri dönerler.

Değirmen işinde aceme oldukları için bu işin üstesinden nasıl geleceklerini kara kara düşünürler. İbrahim ve Sefil değirmen taşlarını o kadar döverler ki taşlar yontulduğunda değirmenin taşları taneleri öğütmez hale gelir. Bu arada değirmenin su arkından bir kütük gelerek değirmenin içine düşer; köşesinde kalır. Suyun yolunu bağlar su değirmeninin etrafını götürür. Görenler Kılıç Bey'e haber verir.

Kılıç Bey değirmenine geldiğinde her tarafın su içinde olduğunu görür. İki kardeşi dövmek ister. Bunlar da kapıyı içeriden kapatırlar. Bey, bir türlü kapıyı açamaz.

İbrahim, şiirle Kılıç Bey'e olanları anlatır. Kılıç Bey, bunların usta olmadıklarını, suçlarını da kabul ettiklerini duyunca yumuşar ve onları bağışlar.

İbrahim, Sefil oradan uzaklaşır, köyüne gelir. Önceden getirdikleri buğdayı hısım akraba da kullanır ve bunlara dua ederler.

Kaynakça:

Rüstemzade, Rüstem, *Aşık Revayetleri*, Bakı, 1988, s. 46-50.

İBRAHİM ŞAH

Ardanuçlu Efkarî (1900-1980)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Efkarî'nin *Erzincan Kale Beyi Bayram Bey'in Oğlu Abdullah Han, Kandevarlı Burhan Şah* adlarında tasnif ettiği başka hikâyeleri de vardır.

Efkarî, duyduğu bildiği masal ve hikâyelerden hareketle yeni bir hikâye vücuda getirmiştir. Dolayısıyla Abdullah Han, masal unsurları ile örülerek tasnif edilmiştir. Manzum kısımlarla gelenek çizgisi takip edilmiş ve böylelikle hikâyeye ahenk ve akıcılık kazandırılmıştır-

Hikâyenin özeti şöyledir:

Erdinç Han, Van Kalesi'nin hükümdarı olup kırk defa evlendiği halde hiç çocuğu olmamıştır. Eşi Cevahir Hanım'a rüyasında bir ses; "Hz. İbrahim'in ateşten halas olup, yerine Allah'ın rahmetiyle havuz olan suyun kenarında sabah namazını kılıp üç gün bu sudan içerse, Allah ona bir evlât vereceğini çocuğun adını İbrahim Şah koymasını söyler.

Kadın bu rüyayı hemen kocasına anlatır. Erdinç Han, kendisini Mirza Han'ın yanına gönderir. Mirza Han, Cevahir Hanım'ı karşılar ve misafir eder. Kadın, rüyasında söylenenleri yapar ve evine döner.

Gel zaman git zaman Cevahir Hanım gebe kalır. 9 ay geçtikten sonra bir oğlan doğurur. Adını İbrahim Şah koyarlar. Çocuk büyür ve çocuğu okula verirler. Yanına da dört çocuk koyarlar.

Bir gün mektep dönüşü çocuklar beş yüz atlıya rast gelirler. Çocuklar, Erdinç Han'a bu atlıların peşinden gitmek istediklerini söylerler. Erdinç Han, hazırlıklar yapıp onları merasimle sarayın önünden uğurlar.

Bunlar yolda dinlenirken yanlarına yeşil cübbe giymiş sarıklılar gelir. Sarıklılar onlara, Nemrut Dağı'nı neden gezmediklerini sorar ve orada garip şeyler göreceklerini söyler.

Bunlar, atlarına atlayarak oradan ayrılırlar, Nemrut Dağı'na varırlar. Orada putları ziyaret eden halkı görürler. Bir dağ başına giderler, yorgunluktan orada uyuyakalırlar.

İbrahim Şah rüyasında güzel bir kız görür. Kız, kendisine bir bade verir. İbrahim Şah, badeyi içer ve kıza âşık olur. Bu kız Basra padişahının kızı Güllü Hanım'dır. Güllü Hanım da rüyasında İbrahim Şah'ı görür ve onun aşkına bade içer.

İbrahim Şah, Nemrut Dağında ikinci kez uykuya dalar. Uykusunda pir gelir. Pir, kendisine dağların tepesindeki putları kırmasının kendisine helâl olduğunu, sonra da "Memleketine git, babana hâlini anlat, sana o kızı alsın." der.

İbrahim Şah, putları kırdı, babasının yanına gidip olanları anlatır. Babasının huzurundan ayrılınca çarşıdaki saz dükkânına uğrayıp oradan bir saz alıp uzaklaşır.

Beri taraftan Güllü Hanım'ın hâlini gören Nene kadın, ona derdini sorar. O da anlatır. Nene, kıza, aşkından vazgeçmemesini, gördüklerini babasına anlatmasını söyler. Kız olanları babasına anlatır ve Nemrut'u ziyaret etmek istediğini söyler. Babası kızını adamları ile gönderir. İbrahim Şah ve arkadaşları Van Kalesine çıkarlar, orada beş yol ayrımına gelirler. Her biri bir yola gider.

Kız, Urfa dağlarına gelince, Ahmet Baba diye birine akıl danışır. Ahmet Baba, Ceylanpınarı'na gitmesini, ilk gelip su içen ceylanın peşinden gitmesini söyler. Bu sırada İbrahim Şah, kızın ordusuna rastlar. Tek tek faytonları açıp bakar. En son açtığı faytonda Güllü Hanım'ı görür, bayılır. Güllü Hanım kendisine bir mektup ve altın tarak bırakıp gider. Arkadaşları gelir ve İbrahim Şah'ı babasına götürürler. İbrahim Şah, babasına kızın peşinden gideceğini söyler ve huzurundan ayrılır.

İbrahim Şah, bir gece ansızın ülkeyi terk eder. Günlerden bir gün, boğaz içinde Akkavak şehrine gelir. Bir kahveye girer, orada hem çalar hem söyler. Bu sırada Güllü Hanım memleketine dönmüştür. İbrahim Şah da Basra şehrine gelir, bir kahveye girer. Çalıp söylerken padişaha "Kızınızın âşık olduğu İbrahim Şah geldi." diye türkü söyler. Padişah İbrahim Şah'ı saraya davet eder, kimlerden olduğunu ve neden geldiğini sorar. Kız, sevdiğinin geldiğini duyunca çok mutlu olur. Cariyesini, İbrahim Şah'ın yanına gönderir. İbrahim Şah cariyeyle Güllü Hanım'ın kendisine yazdığı mektupla taraşı verir. Cariye, hemen bunları hanımına götürür. Kızın babası İbrahim Şah'ın gerçek âşık olup olmadığını

anlamak için bir meclis kurdurur. Âşık Cihanî ile İbrahim Şah bir araya gelir ve atışmaya başlarlar. Atışma sonunda İbrahim Şah'ın Hak âşığı olduğu anlaşılır.

Padişah o zaman kendisi vefat edinç memleketinin başına İbrahim Şah'ın geçme şartı ile kızını verir. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 213-215.

Rayman, Hayrettin, *Ardanuçlu Âşık Efkarî*, Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzincan, 1998, s. 348-364.

İÇ OĞUZ'A DIŞ OĞUZ'UN ÂSİ OLUP BEYREK'İN ÖLDÜĞÜ BOY

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında on ikinci boy olarak kaydedilmiştir. Bu boy, Oğuz yaşantısında ferdî ve içtimai meseleleri sergilemesi bakımından önemlidir. (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

İç Oğuz'a Taş Oğuz âsi olup Beyrek'in öldüğü Boy, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma sırasında kendisi karısını alarak dışarı çıkmakta ve Üç ok ile Boz ok evini yağma etmektedirler.

Yine böyle bir yağma günüdür. Fakat bu sefer Taş Oğuz beyleri bulunmazlar, yağmaya yalnız İç Oğuz katılır. Buna kızan Taş Oğuz beyleri Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan ile ilgiyi ke serler. Vaziyeti öğrenmek üzere Kazan'ın adamlarından Kılbaş adlı biri gidip Taş Oğuzun büyüğü Aruz Koca ile konuşur ve Kazan'ın üzerine yağdı geldiğini söyleyerek dayısı Aruz'dan yardım ister. Aruz yağmada bulunmadıkları için Kazan'a düşman olduklarını bildirir. Kılbaş ise işte bunu anlamak istediğini, gerçekte Kazanının üzerine yağdı falan gelmediğini söyleyerek dönüp İç Oğuz'a gider.

Buna çok cam sıkılan Aruz Koca, Emen'i, Alp Rüstem'i, Dülek Evren'i ve diğer Taş Oğuz beylerini toplar, ağırlar, azizler, Kılbaş'ın sözlerini anlatır, ortaya mushaf getirerek Kazan'a düşman olduklarına dair beylere and içirir.

Aruz Koca aynı zamanda Beyrek'e mektup göndererek gelip kendilerini Kazan ile barıştırmasını ister. Beyrek gelince gerçek maksadını ortaya koyarak kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını bildirir ve Beyrek'ten de Kazan'a düşman olduğuna dair and içmesini ister. Maksadı şu veya bu şekilde Beyrek'i Kazan'dan ayırmaktır. Beyrek bunu şiddetle reddeder. Bunun üzerine Aruz, oturduğu yerde Beyrek'i kılıçlayarak sağ uyluğunu düşürür. Beyrek'i ölüm hâlinde evine getirirler. Beyrek son dakikalarını yaşarken kırk yiğidini Kazan'a göndererek ondan kanım Aruz'a bırakmamasını ister.

Kazan durumu öğrenince büyük bir yas tutar ve yedi gün divana çıkmaz. Sonunda kardeşi Kara Göne ile Kılbaş odasına giderek Kazan'a Beyrek'in öcünü almasını söylerler. Kazan ve beyleri hazırlık yapıp Taş Oğuz'a yürürler. Üç Ok, Boz Ok karşılaşır. Taş Oğuz beyleri İç Oğuzdan kendilerine birer karşılık seçerler. Aruz, Kazan'ı; Emen, Ters Uzamış'ı; Alp Rüstem, Ense Koca Oğlu Okçu'yu seçtiklerini bildirirler.

Aruz meydana girerek Kazan'ı çağırır. Kazan kısa zamanda dayısı Aruz'u vurup attan yıkar ve kardeşi Kara Göne'yi çağırarak başını kestirir. Bunun üzerine diğer Taş Oğuz beyleri attan inip Kazan'ın ayağına düşer, bağışlanmalarını isterler. Kazan suçlarını bağışlar, Aruz Koca'nın varını yoğunu yağmalattırır, çadırını dikip otağını kurarak şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip şadlık çalar ve gazi erenler başına neler geldiğini anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzumeyle ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "DEDE KORKUT KİTABI" Md.)

İDİGEY İLE MORADIM

Başkurt Türklerinin büyük destanlarından. Türk boylarından Kırım, Kazan Tatarları, Altay Kazak, Özbek, Türkmen, Nogay ve

Karakalpıklar arasında bilinen Edige destanı ile pek çok ortak noktası olmakla beraber motif, epizot, mekân ve şahıslar olarak farklı hususlar ihtiva eder. “Edigey” veya “Nuradın” adıyla da bilinir (Bkz. EDİGEY).

Hacimli ve oldukça önemli bir İdigey ve Moradım metnini Başkurt kültürü araştırmacısı Mehemmet Burangulov 1940'ta *İzeükey Minen Morazım* adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Türkiye’de bu konuda ilk ilmî çalışma 1994’te Rüstem Sulti tarafından yapılmıştır. Göksel Öztürk de 2001’de aynı konuda bir doktora tezi hazırlamıştır. Mustafa Aslan da aynı konuda hazırladığı kitabını 2017’de Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlamıştır.

Birtakım tarihi hadislerle örtüşen pek çok unsur taşıyan destanda XIV.-XV. yüzyıldaki Altınordu Devleti içinde yaşanan mücadeleler yer alır. Ancak mitik ve geleneğe dayalı unsurlar tarihî hadiselerle baskın çıkmıştır. Destandaki konular, 24 ana başlık altında toplanmıştır. Destanın en önemli kahramanı İdigey, ezilen Ural halklarının idealist tipidir ve üstlendiği vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmiş halk kahramanıdır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak manzum kısım çok daha fazladır. Dizeler genellikle 7 ve 8 hecelidir.

Şahıs kadrosu olarak zengin olan İdigey / İziügey destanında bilgi tip olarak Habrav, kadın tip olarak Geneke, hayvan tip olarak da Boz Tulpar öne çıkar. Ayrıca Satmır Han / Timur, Moradım / Nuradın, Toktamış, Tora Bey, Selehi, Yanbay, Kabardin, Kadirbirze gibi tipler de destanda yer almaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Altın Orda’nın başına Toktamış Han gelir. Yönettiği halkı haraç keserek kullanmaya başlar. Halkı usandırır. Ural’daki yiğitler -Kıpçak, Kıtay, Tamyan- Toktamış Han’a baş kaldırır. Bu yiğitlerin bulunduğu uruklar halklarından köle aldirtmayıp, haraç vermeyip direnirler. Han’ın ordusu geldiğinde de savaşırlar. Kanın çok döküldüğü bir savaş olmasına rağmen savaşın sonunda başarı elde edemeyip hana baş eğmek zorunda kalırlar.

Hanın elçisi Şegeli adlı ihtiyar Han'a başkaldırmış olan beş boya gelir ve Han'ın fermanını bildirir. Fermana göre Han yiğitleri sarayına danışman olarak çağırılmaktadır. Meşhur yırcı ozan Habrav'ın da ona boyun eğip, ordusunu övüp yırlamasını istemektedir. Boydaki yiğitler teklifi kabul etmelerinin iyi olacağını düşünür. Ama Habrav onlara nasihat niteliğinde birtakım sözler söyler. Ona saygı duyup dinledikleri fakat onun tecrübelerine sahip olmadıklarını söyler. Eski zamanlarda Ural'ın onun ninelerine dedelerine yuva olduğunu, Ural'ı ne zorluklarla savaşarak kazandıklarını hatırlatır. Ural Dağ'ın yüceliğini, onlara nasıl koruyucu olduğunu anlatır. Şu an ise Han'a baş kaldıran bu boydaki yiğitlerin kılıçlarını koymasının, baş eğmesinin onu üzdüğünü söyler. Bunlardan sonra kendisinin Ural'ı övmesinin Han adına bir anlamı kalmayacağını söyler. Yiğitlerin Hana baş eğmesinden sonra ülkenin üzüleceğini söyler. Ülkelerindeki güzellik ve zenginlikleri yağmalayan bir hana istemeye istemeye boyun eğdiklerini söyler. Bu sözlerin üstüne halkta ikilik oluşur. Ama bu beş yiğit hana gitmek üzere karar alırlar. Beş yiğit Han fermanına boyun eğerken yalnızca Kutlu oğlu İdigey baş eğmez, kılıcını kınına koymaz, atından inmez.

İdigey Ural'da kalır, hanın yanına gitmez. Toktamış Han'ın yiğitleri Ural'a haraç kesmeye gelir. Halk arasında isyan çıkar. İdigey bu durumda eli kolu bağlı kalmak istemez. O yüzden yaşlı, bilge kişi Habrav'a akıl danışmaya gider. Habrav önce İdigey'e uzunca bilmeceler sorar. İdigey'in verdiği zekice cevaplar üzerine uzunca bir nasihat eder. İdil'in kenarına yayılan Helevak ile Nöğös arasını kendisine yurt edinen Tora Bey'den bahseder. Bunun üzerine İdigey giysilerini giyip, atına binip, on arkadaşını yoldaş edip yola koyulur.

İdigey, uzunca yol gider, Şegeli Bey ile savaşır, durup dinlenmeden vuruşup en sonunda cefa çeken yayık yiğidini yanına alır. Demmi Bey tarafından horlanan kulağı ve burnu kesilmiş Kelayle'nin yiğidini alarak Tora'ya gelir. Tora'nın hizmetkârları onu karşılar, atının yularını tutarlar. Fakat İdigey, Tora Bey onu misafirperverlikle karşılayana kadar atından inmeyeceğini belirtir. Bunun üzerine hizmetkâr İdigey'in isteğini Tora Bey'e iletir, Tora Bey çadırından çıkar ve İdigey'i karşılar. İdigey atından iner, bey ile selamlaşır. Tora Bey, İdigey'in elindeki "Ömer Baba kılıcı"nı görünce şaşırır.

İdigeyle Tora Bey arasında bir diyalog geçer. İdigeyle'in akıl verme niteliğindeki sözleri Tora Bey'in hoşuna gitmez. Tora Bey kendi beyliğinden övünerek diyalogu devam ettirir. Tora Bey'in konuşmasında İdigeyle, Ural'dayken yaşlı Habrav'dan aldığı öğütten önce dinlediği bilmeceyi de ıtır. Tora Bey bir de eski zamanlarda halkın arasında iki farklı yol olduğuna dair hikâye anlatır.

İdigeyle, Tora Bey'e uyarı niteliğinde sözler sayar Şegeli, Irşak ve Demmi Bey'e karşı ili savaş açınca askerine engel olmamasını, ondan yardım bekleyeni soğuk karşılamamasını, onun için vuruşan yiğitlerin yüzüne kara sürmemesini söyler. İdigeyle'in sözlerini ıştan Tora Bey ne yapacağını şaşırır ve bir toy düzenleyerek İdigeyle'in sıraladığı her şeyi yerine getireceğine karşı kalabalık bir halkın önünde ona söz verir. İdigeyle birkaç günlük misafirlikten sonra yiğitleriyle yurduna geri döner. Dönüşte Şegeli, Demmi, Irşak beylere savaş açmaya karar verir. Yiğitleriyle beraber toplantı yapıp gün belirler.

İdigeyle geri dönünce düşüncesini anlatmak üzere ihtiyar Habrav'ın yanına gider. Habrav onun düşüncesini takdir eder. Asker toplamak için Ural'a haber salar. Habrav toplanan halka Ural'ın tarihinden bahseder. Ural Batır gibi düşmanı kırıp yok eden bir erin olup olmadığını, tüm Ural'ı kurtaran Sura Batır oğlu gibi yetim bir erin olup olmadığını sorgulayarak sitem eder. Yaşlı Habrav'ı ıştan yiğitler Ural taşını öpüp ilin şanını şerefini korumaya, hainlik edenleri kovmaya ant içerler. İdigeyle de birkaç söz söylemek üzere konuşur. Erlerin sır saklayan, hain olmayan, cesur olan yiğitler olmaları gerektiğini vurgulayan dizeler sıralar. İdigeyle'i dinleyen yiğitlerin hepsi ata binerler.

İdigeyle, İdil, Yayık boyundan Yayık ve Keyleyli yiğitleri gelir. Keyleyli'nin binbaşı Tukhan, Sefer, Azray'ı, Kaskın, Bikkol, Kanıkay'ı bin içinde yüzbaşı yapıp ata bindirir. Demmi Bey'i kovamaya, kendisine bağlamaya yönelik planından bahseder. Yayık yiğidini binbaşı, dokuz oğlunu yüzbaşı yapıp Tora Bey'in sınırındaki Irşak Bey'e gönderir. İdigeyle'in iki binbaşı göndermesi yiğitler arasında kavga çıkmasına sebep olur. İdigeyle kan renkli ata biner, altı yiğidi yüzbaşı, kendini binbaşı yapar ve Naris Dağı'na yola çıkar. Tora Bey sinsi bir biçimde onların geleceği haberini Irşak ve Demmi Bey'e salar.

Savaş aylarca sürer, Demmi'nin askerleri kaçar, İdigey Demmi'yi yakalar. Keleyli ile karşılaşır Demmi Bey'in malını mülkünü Naris Dağı'na toplar, toy düzenler, askerleri birleştirip Irşak Bey'e gider. Yayık Batır'a haber veremez. Yayık Batır çok iyi bir savaşçı olsa da son savaşında ölür. Oğulları yine de savaştan çekilmez. Bu duruma dayanamayan Irşak Bey yay girişini çözüp, ok ve sadağını indirip İdigey'e baş eğer. İdigey baş eğip geldiği için canına kastetmeyeceğini söyleyerek Irşak Bey'i affeder.

Toktamış Han yaşanan bu olayı işitir. Yurmatı, Kıpçak, Kıtay'ı Tamya ve Tabın yiğitleri ile münazarada bulunur. Toktamış Han sözlerini sıralayarak Orda'da han yanında büyük bey olması için Habrav'ı gönderip İdigey'i çağırır. İdigey Habrav ile görüştüktan sonra gitmeye karar verir. Ural'dan giden yiğitlerin hepsini görür. Saraydaki sırları öğrenir. Yiğitlerin çoğunun Han için gerekirse ili talan edebileceğini, onun emirlerini yerine getireceğini işitir. Kendi düşüncesini sır gibi saklayarak işin aslını öğrenmek ister. Elbisesi olmayana elbise vererek, kendisine sırdaş, yoldaş olacak yiğitleri bulur. Toktamış ile İdigey konuşur Toktamış, İdigey'e çağırınca yanına geldiğini söyler. İl üstüne düşman gelirse askerlerine komutan olup karşı gelmesini istediğini söyler.

Han'ın sözü üzerine Toktamış Han'a gelip, Orda'ya baş bey olup, han kızını alma düşüncesiyle ümitlenip yürürken Selehi bu duruma bozulur. Hanın üç çocuğu vardır Kadirbirze, Inyibike, Kinyibike. Selehi, Inyibike'ye gönül verir. Inyibike çok nazlı olmasına rağmen Selehi'nin tüm derdi tasası, düşüncesi Inyibike olur. İdigey'in, Han'ın sarayına komutan olmasını engellemek için hanla konuşur. Ural'dan gelen yiğitlerin İdigey'in sözünü dinleyeceğini, gerekirse ona karşı gelebilecekleri uyarısında bulunarak, bu zamanda ili bir arada tutacak bilge kişi gerektiğini söyler.

Günlerden bir gün saraya bir atla beraber dört kardeş, bir kuş için kavgaya tutuşan iki avcı ve bir çocuğu peşine takmış iki kadın gelir. Bunlar sorunlarını çözmeleri için Toktamış Han'dan yardım isterler. Toktamış Han da bu davaları halletme işini İdigey'e bırakır.

Atla beraber gelen dört kardeşten biri söz alır Atadan beş kardeş doğduklarını, atın babalarından miras kaldığını, paylaşmak için kura

çektiklerini söyler. Kuraya göre, atın önceden topal olan ayağı en küçük kardeşlerinin, atın başı en büyüklerinin, diğerlerine de atın üç ayağının kaldığını söyler. Atın bir gün birinin tahlul tarlasına girdiğini, bunu gören sahibinin de her bir kardeşten beş lira istediğini söyler. Bu parayı ödeme konusunda abilerinin razı olmadığını, ayak çekip götürmezse başın bir yere gitmeyeceğini, bunun sonucunda parayı aralarında ödemelerinin doğru olduğunu söyleyerek ödeme yapmayı reddettiğini anlatır. İdigey'in doğru hükme göre ödeme yapacaklarını söyler. Herkes kardeşlerin eşit miktarda ödeme yapmasının doğru olacağı kanısında tartışırken İdigey'in kararı herkesi şaşırtır. İdigey, ayağın beslenmek için önden yürümeyeceğini, aksak ayağın kalçaya kadar yenilse de eti kalmayacağını, akılsız başın ayağa hiçbir zaman rahat vermeyeceğini söyleyerek hükmünü açıklar Başın sahibinin iki hisse vermesi gerektiğini, hasta ayağın akıllı baş olduğu için küçük kardeşin ödeme yapmasa da haklı olduğunu söyler. İdigey'in hükmünü Toktamış da beğenir ve hükmün uygulanması için emir verir.

Sıra iki avcının davasına gelir. Avcılardan biri söz alır, kendi bölgesinde avlanırken bir keklik gördüğünü fakat kekliği diğer avcının vurduğunu söyler. Avcı töresine göre kekliği ortak bölüşmeleri gerektiğini bu konuda onlara yardım etmesini ister. İdigey, yeryüzünü bölseler de gökyüzünün bir olduğunu söyler. Uçan kuşu vurmanın nişancı kerameti olduğunu, iyi bir avcının iki yüz adımlık mesafeden kuşun gözünü hedef alabilmesi gerektiğini söyler. Bu yüzden bu davanın dikkate değer olmadığı hükmüne varır. İdigey'den sonra Selehi söz alır Böyle bir şeyin imkânsız olduğunu, Şanlı Ali'nin bile böyle bir kerameti gösteremediğini söyler. İdigey, Selehi'nin sözü üzerine saraydan çıkar, meydan hazırlatır, birinin eline kuş verip kuşu yukarı kaldırmasını söyler. Halka da Ali korkmuşsa da kendinin korkmadığını söyleye, nişan alır ve attığı ok kuşun gözünden girip çıkar. Han, bey ve tüm halk bu duruma çok şaşırır.

Sonra sıra bir çocuğu peşine takıp gelen iki kadına gelir. Kadınlardan biri söz alır, çocuğunu altı aylıkken tarlada kaybettiğini iki yıl sonra ova göç yolunda geçerken diğer kadınla çocuğa rastladığını, çocuğun kendi çocuğu olduğunu söyler. Kulağında kut töreninde sıçrayan yağdan kalan ben olduğunu buna delil olarak gösterir. Diğer

de çocuğun kendinin olduğunu, eşinin öldüğü zamanda çocuğunun büyüdüğünü diğer kadının yolda gelip çocuğuna saldırdığını söyler. İdigey'den de diğer kadına ceza vermesini ister. Han ve vezirleri şaşırır, İdigey'in bu sorunu çözemeyeceğini düşünür bakışlar atarlar. Bir süre sonra İdigey, tekrar konuşur Çocuğun her ikisine ait olduğunu, çocuğu ortadan ikiye ayırıp bölüştüreceğini söyler. Kılıcını çıkardığı an çocuğumu kaybettim diyen kadın fenalaşır bayılır. Diğer korkudan kaçır. Sonunda çocuğun asıl annesinin bayılan kadın olduğunu, diğer kadının çocuğu çalmış olabileceğini, bunu cezalandırmak için peşine düşüp onu dar ağacında halkın önünde asacağını söyler. Bunun üzerine çocuğun annesi kadın söz alarak, çocuğun kendinden doğmadığını, onu satın aldığını, altı aydan fazladır büyütüp beslediğini söyler. Kadın kendi derdini söyleyince İdigey, diğer kadını bulup yardım etmek ister. Han da kadını yanına alıp, izleyenleri dağıtıp hüküm işini bitirir.

Sarayda İdigey'in saygınlığı artar. Han kızı Inyibike'nin de İdigey'e âşık olması ama beraber çıkmaları Selehi'yi endişelendirir, Han ile İdigey'i birbirine düşürmek için yollar arar. Han eşi Hanbike'nin yanına gider. İdigey'in Inyibike'ye âşık olduğunu, onu istemek gibi düşüncesi bulunduğunu hatta kızı kaçırmayı istediğini söyler. Bu sözler üzerine Hanbike'nin yüzü kızarır bozarır. Han ile konuşmaya, duyduklarını bir düş görmüş gibi anlatmaya karar verir. Han eşinin rüyasına çok şaşırır. Bu düşü yerinde gözü olabilecek bir düşmanı olabileceği şeklinde kendince yorumlar. Rüyanın asıl yorumunu öğrenmek için ihtiyar Habrav'ı çağırmaya karar verir. Bir toy düzenler. Toy bittikten sonra Habrav'ı yanına çağırır ve yorumlaması için düşü anlatır. Habrav, kızına âşık olan birinin olabileceğini, tahtında gözü olan bir düşmanı olabileceği şeklinde düşü yorumlar. Bu sözü işiten Han şaşırıp kalır. Bu kişinin kim olduğunu bulunca onu sarayından kovmaya karar verir.

Han'ın düzenlediği toyda saray kızları da vardır. Geneke adlı bir cariye toyda İdigey'i görür ve âşık olur. İdigey ile Geneke sohbet ederler ve yakınlaşmaya başlarlar. Geneke akıllı bir kız olduğu için, Inyibike'nin İdigey'i her zaman seveceğini bildiğinden bu yakınlaşmayı kimseye söylemez sır gibi saklar. Saraydaki kızlardan birkaçı bir şekilde Geneke ile İdigey'in birbirini sevdiğini fark etse de ses etmezler. Ama biri tarafından bu söylenti yayılır ve Inyibike'nin kulağına da gelir. Inyibike

Geneke'yi sorgular. İnyibike, Geneke'yi kamçılmasına rağmen Geneke hiçbir şey söylemez.

İnyibike, İdigey ile kırlarda dolaşırken kendi arzusunu söylese de İdigey ses etmez, Geneke'yi sevdiğini o zamana dek söylemez. Uzunca bir süre sonra Geneke hamile kalır fakat bunu İdigey'den başka hiç kimseye söylemez. Günler geçtikçe karnı iyice büyür ve bu sırrı artık saklayamayacağını düşündüğünde İdigey'e bile söylemeden saraydan kaçır. Sazlıkta, açlık içinde bir erkek çocuğu doğurur.

Geneke'nin kaçtığı, çocuk doğurduğu haberini alan Toktamış Han'ın aklına Habrav'a yorumlattığı düş gelir ve düşmanının doğacak bu çocuk olabileceği fikrine kapılır. Beylerle görüşüp, ferman verip Geneke ve çocuğu bulup getirmelerini emreder.

Han'ın gönderdiği yiğitler gölün etrafında gezerken Geneke, oğlunu bırakıp, ıssız yerler aramaya gittiğinde İdigey, Geneke'nin gömleğine sarılı bebeği görür ve kendi oğlu olduğunu anlar. Gözleri Geneke'yi arar, biraz bekler ama hala Geneke gelmez. O da Geneke'nin verdiği mendili oraya işareet olsun diye bırakır, çocuğu alıp gider. İsenbay'ın çadırına gelir. Çadıra girdiğinde İsenbay ve eşinin göğsünün üstünde bıçak bulunan bir bebeğin başında ağlaştıklarını görür. İsenbay, ikiz yavrularından birinin ana sütü kesildiği için dayanamayıp öldüğü derdini yazar. İsenbay ve eşi İdigey'in elindeki bebeği farkedirler ve işin aslını sorgularlar. Bu sırada ihtiyar Habrav ve Kutlukay, çadıra girerler Sarayın sırlarını, Geneke'nin durumunu konuşurlar. Geneke'ye yardım etmek isterler. İsenbay'ın ölü yavrusu Nurettin'i sazlığa götürmesi için İdigey'e, İdigey'in yavrusunu da saklı tutmak için İsenbay'a verirler. İdigey sazlığa döner, bebeği bırakır, Geneke'yi bulamaz. O da tekrar işaret bırakır ve yurduna geri döner.

Geneke'yi ve bebeği arayanlar, Geneke'yi görür ama Geneke kendini uçurumların olduğu sazlığa bırakır. Onlar da ölü bebeği alıp Han'a giderler. İdigey bu olayı işitir, Habrav ile konuşur, Geneke'yi aramaya karar verirler. Geneke, başına birçok aksaklık gelmesine rağmen hayatta kalmayı başarır. Geneke'yi bulan İdigey, İsenbay'ın ölü oğlunu kendi yavrularıyla değiştirdiğini, Han'ın ölü bebeği görünce içinin rahatladığını söyler. Zaman kaybettirmeden Geneke'yi ata bindirir, Ural'a gönderir.

İnyı, Geneke gittiği için rahatlar. İdigey'e yaklaşmaya başlar. Selehi yine kıskançlık duyar. Hanbike'yle konuşmaya gider. Onu dolduracak sözler söyler. Hanbike de yine endişelenerek Han ile konuşmaya gider. Önceki konuşmalarında olduğu gibi bu duyduklarını bir düş izlenimiyle Han'a anlatır. Han'ı uyarır. İkisi beraber toy düzenleyip onu zehirlemeye karar verirler. Hanbike, İdigey'in içkisine zehir katar. Kızlardan biri bu durumu fark ederek İdigey'i uyarır. İdigey de önce içkisini koklar sonra parmağıyla karıştırır, yerine bırakır. Hanbike neden içmediğini sorunca içkinin bayatladığını zehir gibi olduğunu söyler. Han, Hanbike'ye İdigey'in neden içkisini hayvan gibi koklayıp, parmağıyla karıştırdığını sorar. Hanbike de içkiyi koklamasıyla ilini tanıdığı mesajını verdiğini, parmağıyla karıştırmasıyla da ilini karıştırdığını mesajını verdiğini söyler. Bunu duyan Han çok şaşırır. Bu sefer de İdigey'i sarhoş edip, elini kolunu bağlayıp başını keserek öldürme planı yaparlar. Bunu işiten İsanbay, İdigey'e yur yurlayarak haberdar eder. Hanın toyda değil de avda olduğunu öğrenen İdigey de onu takip edecek boz tulp para binmiş yiğidin atının eyerinin kayış tokasını söker, ağızlığını çıkarır. Bu durumu gören yiğitler İdigey'in nasıl anladığına şaşırırlar.

İdigey gidince... Toktamış Han İdigey'in şüphelendiğini, Ural'a gidip halkı toplayıp isyan çıkaracağını düşünür. Yiğitlerini toplar, nasihat eder Tamyan yiğidine, Selehi Batır'a, Karabay adlı yiğide, Kıtay yiğidine düşmanını yakalamasını, İdigey'i öldürmelerini söyler. Yiğitlerden hiçbirisi söz alıp da "İdigey'in peşinden gideceğiz" diyemez.

Bu sırada ihtiyar Habrav'ın geldiğini Han'a haber verirler. Herkes Habrav'ı saygıyla karşılar. Han, İdigey'in ona ihanet ettiğini, Habrav'dan bu konuda nasihat beklediğini söyler. Habrav da uzunca bir nasihat eder Cengiz Han'ı, Ablay Han'ı, Kara Han'ı görüp geçirmiş olduğunu söyler. İdigey yurda saldırırsa yalnızca askeri kırıp geçirmekle yetinmeyeceğini, sarayını, tahtını, övündüğü Orda'sını tarumar edeceğini söyler. Bu yüzden İdigey'in dileklerini yerine getirirse daha huzurlu olacağını söyler. Han da yiğitlere, İdigey'in dileklerini yerine getireceğini, ona hanlık vereceğini, kızını vereceği haberini duyurur. Selehi ve Hanbike bu duruma bozulur ve Han'a İdigey'i kötülerler. Han'ın öfkelenmesini sağlarlar. Han da yiğitlere az önce söylediği düşüncesinden vazgeçip İdigey'in yakalanmasını emreder. İdigey'i

yakalayanın kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler. Bunun üzerine Selehi haricindeki herkes hana damat olabilme umuduyla atlarına atlar ve İdigey'in peşine düşerler. Selehi, Toktamış isyanda boş bulunduğu bir anda İdigey'in savaş açıp Inyı'yı kaçırabileceğini düşünür. Han'a yanlarına üç yüzyiğit alıp Inyı ile İdigey'in peşine düşmeyi teklif eder. Inyı'yı görem İdigey'in yanlarına geleceğini bu sırada onun zaafından yararlanıp yakalayıp dilerse öldürebileceklerini söyler. Inyı bu düşünceyi beğenmez, İdigey'in, Selehi ile onu gördüğünde çok öfkeleneceğini, Selehi'yi öldüreceğini söyleyerek itiraz eder. Han bu sözlerden sonra bu düşünceyi uygulamaktan vazgeçer, İdigey'in peşine düşen yiğitlerin gelmesini bekler.

İdigey'i aramaya koyulan yiğitler Yayıklı geçip İdil'in diğer tarafında dağda İdigey'i görürler. Yiğitler yanına gitmekten korkar. Sadece Yanbay, İdigey'in yanına gitme cesareti gösterir. İdigey'e, Orda'ya dönmesi için nasihat eder. Geri dönerse Han'ın ona taht vereceğini, onun yanında hanlık verip kızlarından biriyle evlenmesine rıza göstereceğini söyler. İdigey ise hakkı olmayan tahtı istemediğini, Han'ın kızını istemediğini söyler. Yanbay'ın ısrarlarına öfkelenen İdigey, onun daha fazla konuşmasını ister. İdil'de halkıyla konuşur. Onlara Orda'ya yiğitlerin huzurlu olmadığını, Habrav'ın İdil'e dönmeden rahat etmeyeceğini, haraç vermenin bir sonu olmadığını söyleyerek bu duruma bir çözüm bulmaları gerektiğini söyler. Ayrıca Sarkıt Van'dan destek almayı düşündüğünü belirtir. Yanbay bu sözleri işitince tekrar İdigey ile konuşur. İdigey yine onunla sert konuşunca daha fazla konuşmaktan vazgeçer, Orda'ya döner.

İdigey, İremel Dağı'nda ata biner, Yamandağ'a varınca atından iner, atını otlatırken, köpeğine bir kuş vurudurup ürpererek uyanır, köpeğin peşine düşer. Köpek bir mağaranın önüne gelince durur. Köpek atın kuyruğuna yapışır. İdigey, köpeğin attan kıl almaya çalıştığını sezer. Ama nedenini anlamaz. İdigey kılı alır, köpeğin boynuna bağlar. Atı otlatmaya gönderir. İdigey karanlık olan mağaraya girer. Uzunca bir yol gider bir göle varır. Gölün ucu bucağı yoktur, çok derindir. Nasıl geçirim diye düşünürken köpek bir kayık bulur ama kullanacak kimse yoktur. Köpek, İdigey'den boynundaki kıldan almasını, kuşa saklamasını ister. İdigey kuşa vurduktan sonra kuş konuşmaya başlar. Saksığan

kuşu olduğunu, onu serbest bırakırsa İdigey'e yardım edeceğini söyler, İdigey de onu serbest bırakır. İdigey ilerlemeye devam eder, köpeğin arkasından giderken üç kavşaklı bir yola gelir. Kavşakta "Sağa gidersen huzurlu yol, sola gitsen düşmanlık yol, ortadaki sırlı yol" yazar. İdigey köpeğe yolu onun seçmesini ister gibi bakar, köpek orta yolu tercih eder. Orta yola devam ederlerken bir aksakallıyla karşılaşır. İhtiyar, köpeği koymaz, İdigey, ihtiyata selam verince ihtiyar İdigey'in selamını almaz. Köpek yine kıldan alıp bir şeyler yapmasını ister, İdigey köpeğin dediklerini yapınca ihtiyar köpeğe yaklaşıp, hüüngür hüüngür ağırlar köpeğe "esenlik buldun mu" der, köpeği sever, ona sarılır. İdigey buna bir anlam veremez ve ihtiyaca işin aslını sorar.

İhtiyar da bir zamanlar Habrav ve Tökles adlı ihtiyar ile yoldaş olduğunu, sırdaş olduğunu söyler. Tökles'in Allah ile sır paylaştığını, Ural'da ili koruyan, Ural Batır kılıcını tutan bir yiğit doğmadıkça yiğidin nerede olduğunu kimseye söylemediğini anlatır. Ural'ın gözünü oyan bir saksağan olduğunu, bu saksağanı mağaraya kilitlediğini, kendisini de mağarada sırrını korumakla görevlendirildiğini söyler. İhtiyar, Habrav'ın Ural'da dolaşıp yiğitlik hak edenlere beylik verme görevini verdiğini söyler.

İdigey uzunca yollardan geçip Satmır Han'a vardıktan sonra bir yiğit ve yanında uyuyan güzel bir kız görür. Yiğit kızı uyandırır, İdigey ile birbirlerine esenlik sorarlar. O arada talan edici bir yiğit gelip yanlarına katılır. Kızla uyuyan yiğidin Kabardin adlı bir han olduğunu, kızın da Satmır Han'ın Firzeves adıyla nam salan kızı olduğunu öğrenir. Kabardin İdigey'e Firzeves'i almak için ilinin yarısını Satmır'a verdiğini, Satmır'ı ikna edemeyince de kızı alıp kaçtığını anlatır. Daha sonra İdigey'e kim olduğunu sorar. İdigey de adını söylemeyip saklar. Ama yiğitliğini göstererek at oynatır, gölden uçurup kuş avlar. Han, İdigey'e hayran kalır. İdigey'i yüceltip sarayına baş kılar. Kabardin, her işinde Toktamış'dan destek görür, iki büyük han bir olduğundan Satır Han da kızını arayıp onun geri dönmesinden ümidi keser. İdigey de Kabardin'in tüm askerlerini yanına çeker, sarayında düzensizliği daha da artırır. Bu sırada askerini harekete geçirir, üç gün üç gece vuruşur ve sonunda Kabardin'i öldürür. Kendisine sırdaş olan komutanını Kalmık iline han kılar. Firzeves'i de Satmır Han'a babasının yanına götürür.

İdige, Satmır Han'ın ilinde bir süre kaldıktan sonra kendisini tanıtır namını yayınca Satmır Han'ın Toktamış'a düşmanlığını öğrenince Han'ın yanına varır. Satmır Han'ın hanlığını almasını anlatarak kendisinin de hanlığını ana babadan miras olarak almadığını, asi olduğunu, intikam peşinde olduğunu, Cengiz Han'ın neslini kendi ilinden kovduğundan bahseder. Kendisinin de zorluklara rağmen yol aştığını, yavrusundan ayrı kaldığını, ana babasını, sevdiğini kaybettiğini söyler. Hepsinden önemlisi şanını kaybedip ülkesini Toktamış'a kaptırdığını söyler. Yardım için ona geldiğini yolda gelirken Kabardin'le vuruşup kızı Firzeves'i kurtarıp getirdiğini söyler. Bu yaptıklarını karşılık beklemeden yalnızca Toktamış'a karşı destek olması için yaptığını ondan yardım istediğini belirtir. İdige'in söylediklerinden Satmır Han mutlu olur. Savaş günü belirleyip tüm dostlarını toplar.

Bu sırada İdige bir rüya görür. Rüyasında, akboz ata bindiğinden, gökte uçup kuş olduğundan, melek ile konuştuğundan, Tuna Dağı'na çıktığından bahsedip rüyasının yorumlanmasını ister.

Yarenler de akboz ata bindiyse muradına ereceğini, melek ile konuştuysa Toktamış'ın kızını alacağını, Tuna Dağı'na çıktıysa Toktamış'ın tahtını alacağını söyleyerek bu şekilde rüyayı yorumlar. Herkes bu rüya yorumuna mutlu olur. Satmır Han, Toktamış'a karşı savaş açması için İdige'e destek verir.

İdige'in oğluna başka bir isim koymak için anne ve babası olmayınca adını Moradım koyarlar. Moradım uzun bir süre Nurettin adıyla dolaşır. İsenbay'ın hanımı bir gün kendi kendine söylenir, babası gibi onun da başının bir yere sığmadığını, babasının gidip kendinin yabancı yerlerde kaldığından yakınır. Bu sırada bunu duyan bir kadın İsenbay'ın hanımının babası belirsiz bir çocuk doğurduğu şeklinde söylentiyi tüm ile yayar. Bu söz hana kadar ulaşır. İsenbay ile hanımı bunu işitince endişeye kapılır ve Nurettin ile konuşurlar. Anası ve atasının bu ilden kaçtığını, dedesi Kutlu'nun İdige'den ötürü idam edildiğini itiraf ederler.

Nurettin olan biteni anlayınca İsenbay ile hanımını da alıp ilden firar eder, Ural'a doğru yola koyulurlar. Yayıp nehrini geçip Ural'a tekrar vardıklarında İdige'in Ural'da bulunmadığını anlarlar. Segeli Bey'in nahiyesini Toktamış'a yardım için ata bindiğini gören

Nurettin de onlara katılmak ister. İsenbay ile hanımına onların Ural'a dönmesini kendisinin Segeli'ye katılacağını söyler. Segeli'nin yanına varıp yiğitliğini gösterir. Segeli hayran kalır, Satmır Han'ın savaşa hazırlandığını bildiğinden Toktamış Han ile konuşup Satmır'ın üzerine gitmek için izin ister. Nurettin'in yiğitliğini duyan Toktamış, Segeli'ye izin verir. Nurettin'in yiğitliğini gösterdiği sırada bir ihtiyarın sözlerini işitir. İdigey ile Geneke'nin yavrusunun İsenbay ile hanımına emanet edildiğini öğrenir. Bu yavrunun adını Geneke'nin Moradım koyduğunu öğrenir ve bu çocuğun kendisi olduğunu anlar.

Şegeli ve Nurettin komutasında askerler Satmır Han'ın ordusuyla vuruşur. Kimse Satmır Han'ın yanında İdigey'in de olduğunu bilmez. Üç dört gün vuruştuktan sonra beşinci kez gün doğduğunda Moradım başına miğfer giyip eline kılıcını alıp İdigey'e rakip olur. İdigey ile Moradım vuruşurken Geneke çıkar gelir aralarına girer. Onların baba oğul olduğunu söyler, bunun üzerine ikisi de ellerindeki kılıcı bırakırlar. Moradım'ın askerleri İdigey'i tanıyınca onun yanında yer alır. Ural'dan gelen beş yiğit silahlarını bırakınca Selehi de tek başına kalır Toktamış'a gider.

Selehi, Satmır Han'ın askerlerinin başının İdigey olduğunu öğrenince Orda'yı terk edip gitmek, yanına da Toktamış'ın bir kızını alıp kendine hanım etmek ister. Toktamış'ın yanına varıp ona akıl verir

İdigey'in gelip yerini yurdunu alacağını, hanımı için kendisini asacağını (Selehi) yavrusu için Toktamış'ın oğlunu asacağını, atası için Toktamış'ı asacağını söyler. Inyı'yı da yanına alacağını söyler bunun için hanımıyla birlikte ili terk etmelerini tahtını oğluna bırakmasını söyler. Toktamış da bu düşüncüyü tutar ve kimseye haber vermeden karısını alıp kaçır. Toktamış gidince İdigey abluka altına alınca Selehi Inyı'nın yanına varır. Onu götürmek düşüncesiyle Inyı'nın ağzını yoklar ve onun gönlü olmadığını anlayınca İdigey'in gelişine Inyı sevinince bu sefer Kinye'yi kaçırmak düşüncesiyle Yanbay ile görüşür. Yanbay'a Kinye'yi kaçırmak istediğini, bunun için Kinye'yle konuşup aklını çelmesini istediğini söyler. Yanbay Kinye ile konuşur, Kinye'nin aklını çeler. Kinye kaçmak için yola koyulduğunda Selehi onu tutup bağlar, at üstüne koyup Kırım'a doğru kaçır.

Toktamış gittikten sonra oğlu Kadirbirze han olur. İdigey'in karşısında tüm askerleri yenilince İdigey'e boyun eğer. İdigey Toktamış'ı, hanımını, Selehi'yi, Kinye'yi göremeyince Kadir Han'a saldırıp onların yerini sorar. Kadir cevap veremeyince Yanbay her şeyi anlatır. Beş altı bin askeri Moradım'ın komutasına verip Selehi'nin üstüne salar. Moradım'a hanın kızlarından birini seçip alması için de izin verir. İdigey, Geneke, Firzeves birkaç gün handan kalan sarayda eğlenirler. İnıy, Firzeves'i görünce büyük bir kıskançlık duyar. Firzeves'in güzelliği karşısında İdigey'e varmaktan ümidi keser. Mooradım, Selehi'yi kaçmasına rağmen bulur, öldürür. Kinye'ye ulaşamadan Kinye'nin kayadan aşağıya atladığı haberini ulaştırır. Bu sırada Toktamış, İdigey'e karşı asker toplar, yabancı bir padişah'tan yardım alarak savaşa hazırlanır. İdigey bunu işitince askerlerini toplayıp Toktamış'ın üstüne gider. Toktamış'ın tüm askerlerini darmadağın eder. "Pamuk Kumlu" adlı bir gölün etrafında bir Toktamış kalır. O da kaçır, sazlığa saklanır. Bunu gören ardıc kuşu öfkelenir, onun üstünde uçar. Toktamış böyle yapmamasını isteyince kuş, ona yavrularını öldürürken çekinmediğini, ona hainlik taslamayacağını söyler. Sonunda İdigey, Toktamış'ı yakalar öldürür. Toktamış'ın askerleri İdigey'e tabi olur. Toktamış'ın kemiklerini toplatıp kuzgunlara dağıttırır.

Toktamış'ın öldüğünü duyan Kadirbirze, hanımı ve Yanbay bir araya gelir, endişeye kapılır ve İdigey ile Moradım'ın arasını bozmak için bir yol düşünürler. Moradım savaştan dönünce Kadirbirze, hanımı ve Yanbay onunla İnıy'yı evlendirmek istediğini Moradım'a söyleyip ikna ederler. Sarayda büyük bir toy yapıp İnıy ile Moradım'ı evlendirirler. İnıy bir gün Moradım'a İdigey'in önceden onu sevip, almak istediğini söyler. O savaşa gidince İdigey'in yanına geldiğini onu tehdit edip Moradım dönene kadar onunla kaldığını söyler ve Moradım hiç şüpheye düşmeden İnıy'ya inanır. İdigey savaştan döner ve İnıy ile Moradım'ın toy düzenleyip evlendiği öğrenince mutlu olur. Bir yanına Geneke'yi bir yanına Firzeves'i, orta tarafına İnıy'yı alarak konuşur.

İnıy'nın zeki kız olduğunu, İdigey onu istese ona varacağını, isteseydim ona sahip olabileceğini söyler. Eğer bunu yapmış olsaydı şu an utanç içinde olacağından bahseder. İdigey böyle konuşurken Moradım gelir. Hiç düşünmeden çektiği gibi kılıcını babasına saldırır. İnıy, az

önce İdigey'den duyduğu sözlerden dolayı gönlü yumuşadığı için Moradım'a engel olmak istese de başaramaz. Moradım, atasının yüzünü boydan boya yarsa da İdigey yine ölmez. Soğukkanlılıkla Moradım ile konuşur. Onu ne zorlukla İsenbay ve hanımına kabul ettirdiğini, onun için Satmır Han'a yalvarıp Toktamış ile vuruştüğünü, onu ilin başına oturttuğunu söyler. İhtiyarladığı bu zamanlarda onu rezil ettiğini söyler. İdigey, Moradım için yaptıklarını sayar, döker. Moradım da atasız, anasız büyüdüğü için İdigey'in anlattıklarının bir anlam ifade etmediğini belirtir. Eşinin onun yatağına girmesiyle rezil olduğunu, artık orada durmayıp gideceğini söyler. İdigey, Moradım'ı engellemez, yalnızca birkaç nasihat niteliğinde söz söyler. Moradım gitmeye niyetlenince Kadirbirze kardeşini bir süreliğine bir yere gönderir. İdigey ili toplatıp Satır Han'a danışıp, olanı biteni enine boyuna tartıştıktan sonra, Satmır Han'ın düşüncesine uyararak hanın oğlu Kadir'i kendi iline bey kılar. İdigey işi bitirince de pek çok mal olarak kaynatası Satmır'ın yurduna döner.

Toktamış Han ölüp, Ural'dan el çektikten sonra Kıpçak, Katay, Tabın, Yurmatı, Tamyan hepsi Tora Beylere karşı savaş açmak için ili bir araya toplayıp İdigey'i beklerler. Bu sırada bir sürü mal ardında Moradım gelir. Yiğitler, Moradım'ın gösterişli bir yiğit olduğunu anlayıp Narıs'ı kovabileceklerini düşünürler. Moradım konuşmaya başlayıp yiğitliğinden, atası İdigey ile beraber savaşıp Orda'yı kurtardığından fakat atasının namusuna laf getirmesi üzerine Orda'yı terk edip Ural'a geldiğini anlatır. Bunu duyanlar şaşırır ve İdigey'in böyle bir şey yapacağın pek anlam veremezler. Yiğitlerin arasında ikilik olur. Bu sırada İsenbay ile İhtiyar Habrav, İdigey'in yiğitliğinden, dürüstlüğünden bahsederek onun böyle bir şey yapmış olabileceğine ihtimal bile vermez. İdigey'in böyle kötülük yapmış olacağının imkânsız olduğu fikri herkes tarafından kabul edilince Moradım, Ural'ı terk eder. Dim beyi, Narıs Bey kavgayı iştince Moradım'ı çağırır. Tora Bey tarafından saldırıya uğradığı için Moradım'dan destek almayı planlar. Tüm ilde toy düzenleyip Moradım Dim'e bey olunca, Dim, Aşkazar boylarını Tora Bey'den ayırmak için Tora Bey'in ırmak boyundan çekilmesi isteğini geri çevirmez. Tora Bey ve Moradım dostluk içinde bir yıl geçirdikten sonra Tora Bey İdil, Yayık, Nöğöş boylarında bulunan Kıpçak, Tabın, Katay'ın yaşamakta olduğu yuvayı ele geçirmek adına Moradım'dan destek, yardım ister. Moradım da bu isteği geri çevirir.

Bir gün Moradım Batır yalnız kaldığında derin düşüncelere dalar. Olanları düşünür, İnyı ile konuşur. İnyı konuşmanın üzerine dayanamaz ve Kadirbirze, hanımı ve Yanbay'ın planını anlatır. Moradım İnyı'nın başını vurdurur. Orda'ya yola çıkar. Orda'ya varınca arasından önce Kadirbirze ve diğerlerinden intikam almak ister, onları öldürür. Babasının orada olmadığını, Satmır Han'ın yanında olduğunu öğrenince Satmır Han'a hediyelerle beraber Ak Orda'nın yeni beyini elçi olarak gönderir.

Ak Orda'nın yeni beyi Satmır Han'a gelince önce İdigey ile karşılaşır tüm sırrı açıklar, olan biteni anlayan İdigey işin aslının tamamını Satmır Han'a söylemez. Satmır Han bu genç beye öfke duyar. İdigey, Satmır Han'ın beye zarar vermesine engel olur, Satmır Han'ın yanında ötesinde savaş çıktığını işitince gizlice İdigey Satmır Han'a arzusunu söyler, savaşa gitmek istediğini bildirir. Aralarında uzunca geçen diyaloglardan sonra Satmır Han onun gitmesini kabul eder, polatını da kendi almak istediği düşüncesini söyler. İdigey kabul eder, polatıyla beraber kolunu da kesecektir. Bu durumu farkedince Satmır düşüncesinden vazgeçer. İdigey'e bir bilmece sorar. Bilmeceyi yalanlarsa onu öldüreceğini, doğru cevap verirse ona asker vereceğini söyler. İdigey bilmeceye zekice bir yanıt verir. Bahsettiği bilmecedeki kişilerin kardeşleri olduğunu ya ona askerlerini vermesini yahut da savaştan dönünce intikam için onu öldüreceğini söyleyince Satmır Han ona askerlerini verir.

İdigey günlerden bir gün savaş için yiğitler seçer, Firzeves'i yanına alır, Ural'a doğru at sürer. İdigey'in geldiğini işiten Moradım onu karşılamak için yola çıkar. Moradım, İdigey'e olan biten her şeyi anlatır. İdigey, Moradım'a darıldığını belli edecek sözler söyler. Moradım da pişmanlığını dile getirir. İdigey atasının, kendisinin adını nasıl kirlettiyse öyle temizlemesi gerektiğini söyleyince Moradım bu duruma çok üzülüp ağlar. Tüm düşman beyliklere savaş açarak adını temizletir, yüceltir.

İdigey ata binip, tüm ili toplar, binbaşılarını belirleyip Batırları gruplara bölüğünde Yayık Batır'ın küçük oğlu Tuk Batır ile anası İdigey'e gelir. İdigey Ural'a, Moradım da İdigey'in yanına gelince Narıs Bey dayanamayıp oracıkta ölür. Tuk Batır'ın anası İdigey ile konuşur

Yayık yiğidin oğulları Elsey, Aslay, Taşlıbay, Kaip, Karmuş, Surakay, Suray, İdris'in hep bir ananın oğlu olduğunu, kendisinin Yayık'ın genç hanımından doğduğu için kardeşleri tarafından dışlandığını söyler. Naris Bey'in yuvasını kendilerine pay edip konak olarak seçtiklerini söyler. İdigey de Tuk'ı teselli edecek sözler söyler. Ondan yardım istemek için geldiğini, kendisinin ona yardım etmek için her şeyi yapacağını söyleyerek yiğitlerini yanına alıp, Naris'a doğru yola koyulur. Naris'a gitmek için duraklayıp binbaşı olan yiğitlerin hepsini toplar, Naris Bey'in yaylası Balkan dağına gelir. Orada büyük bir toy yaparlar. Hizmetçiler kadehlere kıymık koyup hepsine dağıtırlar. İdigey, Tuk Batır'ı tüm yiğitleri gibi yüceltip ona kadeh sununca Tuk Batır anasının karşısına dikilip onunla konuşur. Onu büyütmek için çok fedakârlık yaptığını, emeklerini ne yapsa ödeyemeyeceğini söyler. Bunun üzerine anası da Tuk Batır'ın elindeki kadehi alıp içer ve sonra kadehteki kıymığın zehirli olduğunu söyleyerek oracıkta ölür. İdigey bu duruma çok üzülür. Biraz konuştuktan sonra kılıcını alıp kap kaçağın hepsini paramparça eder. Zehirli kıymığın olduğu gölü tertemiz kılar, Balkan Dağı'na akıtır. O günden sonra o göle "Asılı Göl" adı verilir.

İdigey, Naris'tan gidince İdil, Nöğöş, Sim ırmaklarının tüm halkını toplayıp Tora Bey'den savaş açar. Askerler her iki taraftan Tora'nın askerini çembere alır, Ural'ın ötesindeki Çin'e kadar Tora Bey'i kovar. İdigey, Firzeves ile savaştayken Firzeves ölür. Firzeves'i tüm batırlarla birlikte bir tepede mezar kazıp gömerler. Bundan sonra İdigey büyük savaşlarda bulunup, ayaksız kolsuz da kalsa savaştan geri durmaz. Yüz düşmana karşı tek başına savaşır. Moradım atasını düşmana vermemek için onun yanına varır. İdigey, Moradım'a nasihat eder. Omsuna taktığı kılıcın hünerlerinden, önceki sahiplerinin yüceliğinden bahsederek kılıcı Moradım'a verir, ona sahip çıkmasını söyler. Sonra da öldüğünde onu bir devenin sırtına yüklemelerini, deve nereye çökerse onu oraya gömmeleri konusunda nasihat eder ve ölür.

Tüm batırlar ve aileleri beraberce toplanıp, İdigey'i deveye yükler, devenin çöktüğü yerde onu kefenleyip Naris Dağı tepesine gömerler. Atasının ölümüne öfkelenen Moradım, Tora Bey'den savaş açıp onu öldürür. Moradım İdil ve Ural'da il batırı olarak nam salıp Töyeles Irmağı kenarında uzun süre yaşar.

Moradım'ın Kazanga adlı bir yavrusu, onun da Kazakkol adlı bir yavrusu, Kazakkol'un oğlundan da Kaskın adlı bir oğlan doğar. Kaskın, ile sığmayınca o da Ural'a yayılır. İlini savaşlarda koruyup, batır olarak savaşlara katılır. Bu savaşların birinde Hakmar Irmağı boylarında düşman tarafından ele geçirilerek, eziyet edilerek öldürülür.

Kaynakça:

Arslan, Mustafa, *Başkurt Türklerinin Tarihi Destanı İdigeyle Moradım*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, 224 s.

Arslan, Mustafa, "Başkurt Türklerinin Tarihi Destanı: İdükey ile Moradım", *Türkmen Bilgesi Fikret Türkmen Armağanı*, (Haz. İbrahim Dilek-Ferah Türker), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay, Ankara, 2016, s. 115-123.

Öztürk, Göksel, Edige Batır Destanının Başkurt Versiyonu (İnceleme-Metin-Transkripsiyonlu Metin-Çevir-Dizin), İstanbul, 2002, (M. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi).

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 3 - Kahraman Hakkında Destanlar Ozanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 145-306.

Sulti, Rüstem, Edige. TÜRKSOY, Ankara, Tarih yok.

İLBEYLİOĞLU / ELBEYLİOĞLU

Şam, Halep, Gaziantep ve Sivas'ta iskân tutmuş olan İlbeyli Türkmenlerine ait yaşanmış bir hikâyesidir. İlbeyli boyu, bugün yoğun olarak Suriye, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis ve Sivas'ta yaşayan bir Türkmen boyudur. XII. yüzyılın sonlarında İran'ın Horasan bölgesinden Anadolu'ya geçtikleri tahmin edilmektedir.

Muhtelif zamanlarda ve muhtelif yörelerde birçok eşmetni (varyantı) tespit edilmiştir.

İlk iki çalışma, Ali Rıza Yalğın'a ait olup birincisi 1923'te Yarpuzlu Ali Ağa'dan derlenip Tarsus Gazetesinde yayımlanmıştır. Diğer ise,

Hasan Çavuş'tan derlenip kitap olarak 1937'de Adana'da, daha sonra da 1940'ta İstanbul'da basılmıştır. Kitap bütünlüğünde bir ayrı bir çalışma da Selami Münir Yurdatap'a aittir. Mehmet Yardımcı da Oğuzeli'nin Büyükkaracaören köyünden olan Abdi Hanifi Uğurlu'dan derlediği bir hikâyeyi yayımlamıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Elbeyli aşiretinin beyi Ahmet Bey, tebaasını alıp Sivas'a gelir. Sivas'ta Tonus Ağaları önceleri direnirse de onunla başa çıkamaz ve sonunda onların şimdiki alana yerleşmelerine rıza gösterirler.

Oldukça varlıklı olan Ahmet Ağa'nın tersine amcası oğlu Ömer de çok yoksuldur. Atından, devesinden, sığırından ve toprağından vererek Ömer'e sahip çıkar. Ahmet Bey bekârdır ve kendisi gibi bekâr olan çok güzel olan bir de kız kardeşi vardır. Ömer, gözü dünya malında olan iyilikbilmez biridir; Ahmet Bey'i ortadan kaldırmayı düşünür.

Bir bahane bulup İstanbul'a gider ve devrin padişahına Ahmet Bey'in fakir-fukara demeyip insanlara zulmettiğini, eşkıyalık yaptığını söyler. Bunlara inanan Padişah, Kara Vezir'i gönderip kahve içme bahanesiyle onu saraya davet eder.

Ömer İstanbul'a gittiği sıra Ahmet Bey Güldeşli Bey'in kızı Zülüfî Burmalı ile evlenir. Bu arada Kara Vezir Ahmet Bey'e misafir olur. Ahmet Bey de düğünü henüz bitirmiştir. Kara Vezir, üç gün misafir olur herhangi bir söz söylemez. Dördüncü günü Padişah'ın davetini ona iletir. Ahmet Bey kabul eder. Birlikte İstanbul'a gelirler. Padişah derhâl asılmasını emreder. Ahmet Bey hâlini anlattığı bir deyiş söyler. Bunun üzerine Padişah, ölüm emrini geri alıp, onu zindana attırır.

Ahmet Bey, suçu olmadığı halde on altı yıl zindanda yatar. Kendisini arayıp soran olmadığı gibi eşi, kız kardeşi yoksul düşer, varlığından eser kalmaz.

On altı yıl sonra Padişah'ın aklına zindanda yatan Ahmet Bey gelir. Vezirine emreder ve zindandan çıkartır. Ahmet Bey'e ihsanlarda bulunur, bir deve yükü mal verir ve yaptığı haksızlıktan dolayı helâllik ister.

Ahmet Bey Sivas'a Adana üzerinde gitmeyi düşünür. Adana'ya geldiğinde, götürdüğü mallardan dolayı Vali bundan şüphelenir. Ahmet Bey gerçeği anlatsa da Vali dinlemez onu zindana atar. İstanbul'dan doğru haber gelmesi bir yıl sürer ve bu müddet zarfında Ahmet Bey zindanda kalır. Vali onun suçsuzluğunu anlayınca zindandan çıkarır ve mallarını iade eder.

Ahmet Bey uzun bir yolculuktan sonra Sivas'a İlbeylilerin iskân tuttuğu yere gelir. Eşi ve kız kardeşinin derme çatma evine misafir olur. Kendini tanıtmaz. Evde bir de delikanlı görür. Bu kendi oğludur. Duygulanır. Duvardaki sazı alıp duygularını ifade etmek ister. Ancak Ömer seneler önce bu sazı çalmayı yasaklamıştır. Kim çalar ise boynunu vurduracağını söyler. Ahmet Bey sazı temizler, ayarını yapar, çalmaya başlar. Sazın sesini duyan Ömer içeri girer. Saz çalanın Ahmet Bey olduğunu öğrenince bayılır. Ayıldığı zaman Ahmet Bey büyüklüğünü gösterir onu affeder.

Ahmet Bey tekrar obasının başına geçer. Ancak yıllarca zindanda kaldığından dolayı vücudunda yaralar çıkar, bütün vücudu yara olur. Kokudan yanına yanaşamaz. Eşi bir deyiş söyleyince vücudundaki yaralardan eser kalmaz. Ahmet Bey, obasının başında yıllarca beyliğini sürdürür.

Kaynakça:

Akkaya, Fuat, *Sivas-Gemerek Türkmen Ağzı* (Derleme-İnceleme-Sözlük), Erzurum, 1972, (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Lisans Tezi).

Alptekin, Ali Berat (1997) *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara. s. 256-257.

Arsunal, Ferruh, "İlbeylioğlu Hikâyesi" *Gaziantep Folkloru*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1959, s. 223-243.

Aydın, Mehmet, *Bayat Boyu ve Oğuzların Tarihi*, Ankara, 1984.

Bayrak, Mehmet, "Türkülerin Öyküsü – Elbeylioğlu", *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri*, Yorum Yay. Ankara, 1985, s. 374.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Yay. İstanbul, 1988, s. 33, 152, 173, 213.

Caferoğlu, Ahmet, *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Malatya, Elazığ, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları), TÜRK Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 133-150.

Eberhard, Wolfram, *Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 19-41.

Ersoy, Ruhi, *Baraklı Âşık Mahgül ve Repertuvarı*, Ankara, 2003, s. 343-348, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Güven, Salim, *Düziçi Yöresinde Halk Hikâyeleri Derleme ve İnceleme*, Adana, 1971. (Basılmamış Lisans Tezi).

Işık, Mahmut, *Afşarlar*, Ankara, 1963.

Kâmil, Erkan, "Halk Edebiyatımızda İlbeylioğlu (İlbeyoğlu-Elbaloğlu)", *Erciyes*, Ekim 1980, S. 28.

Kaya, Doğan, "İlbeylioğlu Hikâyesinin Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Sivas Eşmetni", *Uluslararası Gaziantep Araştırmaları (Sözlü Kültür, Dil ve Edebiyat) Sempozyumu*, Gaziantep, 10-12. 04. 2008.

Korkmaz, Kürşat Mehmet, *Barak Yöresinde Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1995, s. 84-85, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kula, Cemal, *Kayseri Afşarları'nın Ağzı*, A. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, 1969.

[Makal], Tahir Kutsi, *Dadaloğlu*, İstanbul, 1975.

Özdeş, Ömer, *Folklor Derlemeleri, İlbeyli Türkmenleri Arasında*, Gaziantep, 1939.

Pürlü, Kadir, *Sivas'ta İlbeyli Türkmenleri*, C. 1, Sivas, 2002, s. 317-325.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1980.

Yalgın, Ali Rıza, *İlbeylioğlu*, Adana, 1937. (II. Baskı: İstanbul 1940.)

Yalman, Ali Rıza, "Gaziantep Halk Şairleri-İlbeylioğlu", *Halk Bilgisi Haberleri*, C. 8, s. 89-90, Mart - Nisan 1939, s. 100-101.

Yardımcı, Mehmet, “İlbeylioğlu Hikâyesinin Oğuzeli Rivayeti”, *Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 1999, s. 187-202.

Yurdatap, Selami M[ünir], *İlbeylioğlu Hayat Hikâyesi*, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1974, 96 s.

İLEVKEY - KELEYLE - YAYIK BATIR

Başkurt Destanıdır. Yapı olarak manzum mensurdur. Manzum kısımların dizeleri genellikle 7 hecedir.

Hacimsiz bir destan olan bu destanda kabile savaşları ve kardeş anlaşmazlıkları konu edilmiştir. Destan metni “Başkurt Destanları 3” adlı kitapta yer almaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Eski dönemlerde Dim Nehri boylarında Demmi Bey ve İrşak Bey adlı iki bey yaşar. Yayık Nehri’nden Yayık Batır, İdil’den İleykev ve Ural civarından da Keylele Batır gelip ülkeyi istila eder ve Demmi Bey ve İrşak Bey’in idarelerine son verirler.

İlevkey, Keylele ve Yayık Batırlar toprakları kendi aralarında bölüşürler. Taksim ettikleri yerlere idareci olarak kendi adamlarını yerleştirirler.

Yayık Batır’ın 9 oğlu vardır. Bunlardan sadece Tuk isimli oğlanın annesi diğerlerinden farklıdır. Yayık Batır, Tuk’u yanında bırakır diğer 8 oğluna idarecilikler verir.

Yayık Batır ölünce bu 8 oğlan birleşir ve Tuk’u dışlarlar. O da mecbur kalıp ülkesinden göç eder. Baymak ve Kıpçak bölgelerinden asker toplayıp kardeşlerine savaş açar. İlevkey, savaş büyümeden araya girer ve kardeşleri barıştırır. Tuk Batır, Dim’in boğazından toprak ister alır. Yanındakileri de oralara yerleştirir.

Tuk bir gölün etrafında düğün kurar tüm kardeşlerini de çağırır. Düğün iyi geçmektedir. Tuk kendisine ikram edilen kızı, ilk önce annesine uzatır. Kızıdan içen kadın, oracıkta sırtüstü düşüp ölür. Düştüğü yere gömülür. (O mezarın olduğu dağa bugün “Salkan (Sırtüstü) denir.) Bu hadiseden sonra Tuk Batır’ın kardeşleri ile arası tekrar bozulur.

Tuk, Kalmıklar'a savaş açar, lâkin kazanamaz. İlevkey'den savaşta kendisine destek olmasını ister. İlevkey ona katılır ve beraber Kalmıklar'a saldırırlar. Zafer onların olur.

Yedi Kalmuk beyinden biri hariç hepsi kaçır. Kaçmayan ile Tuk anlaşır, kendisine boyun eğer. (Bu iki beyin anlaştığı yere şimdi "Kalmuk Sakırgan (Kalmuk Çağırmış)" denir.)

İlevkey de Orta Asya'ya gider orada bir han kızı ile evlenir, çoluğa çocuğa karışır. Fakat anayurdunda karışıklık çıktığı haberi gelir gelmez, ordusunu toplayıp yeniden topraklarına doğru yola çıkar. Oradaki her düşmanı yener.

Bir savaşta İlevkey yaralanır ve oğlu Moradım'a ölünce kendisini ak devenin üstüne yatırmalarını deve nereye çökerse de oraya mezarının yapılmasını vasiyet eder, pek çok öğüt verir ve ölür. Moradım babasının dediğini yapar. (Bu devenin çöktüğü yer şimdiki Kıpçak köyünün de yeridir.)

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 355-362.

İMDAT İLE GÜLPERİ

Âşık İlhami Demir'in tasnif ettiği manzum ve mensur bir yapıya sahip aşk hikâyesidir. Musannif âşık olan İlhami Demir, başka hikâyeler de tasnif etmiştir. Diğer hikâyeleri; *Benahçı Ahmet*, *Muhammet Şah ile Nermin*, *Pakizer Hanım'la Kahraman Kasım*, *Sühap ile Semine*, *Çeyizini Seren Kız'dır*.

Asıl adı Hamit Demir olan İlhami Demir, 1932 Arpaçay'ın Büyükkatma (Eski adı; Büyükperkit) köyünde doğmuştur. Herhangi bir tahsil görmemiştir. Genç yaşlarda âşıklık yoluna girmiş; Âşık Gülistan, Bayramî ve Deryamî gibi âşıklarla dolaşır âşıklık geleneğini devam ettirmiştir. 1967 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı

devamlı katılmış ve her defasında çeşitli dallarda birincilikler kazanmıştır. Ülkemizde âşıklık geleneğinde karşılaşma dalının ustası olan ve âşıkların onunla karşılaşma yapmaya çekindikleri bir âşıktır. Türkiye’de pek çok yer dolaşmakla kalmamış ülke dışında da geleneği en iyi şekilde yaşatmaya çalışmıştır. İlhami Demir, 3 Mayıs 1987 günü Gebze’de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Hikâyede, Rus işgalindeki Kars’ta bir Rus subayının evli Türk kızını zorla alıkoyup eş edinmesi, kocasını da esir edip taş ocaklarında çalıştırması; yıllar sonra esir olan Türk delikanlısının Rus subayını ve eşini öldürmesi, subayın karısını kendisine eş olarak alması konu edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

18-19 yaşlarında yağız bir delikanlı olan İmdat ile Peri adında iki genç vardır. Büyüüklerin araya girmesiyle iki genç nişanlanır.

O sırada Kars, Rus işgalinde olduğu için Ruslar genç ihtiyar demeden erkekleri ya öldürmekte ya da esir etmektedir. Daha yeni evlenmiş olan İmdat’ı da yakalayıp esir kampına götürürler.

Bu arada Peri’yi gören Rus komutan iki asker gönderip Peri’yi getirmelerini emreder. Onu götürmeye gelen askerlere İmdat’ın annesi karşı koyar. Askerler, Zühre hanımı öldürürler. Peri’yi alıp komutan İgor’un huzuruna getirirler. Peri hamiledir. Komutan Peri’ye sahip olur ve artık yanında alıkoyar.

Beri taraftan İmdat, aylar boyu esir kampında en ağır işlerde çalışır ve her gün işkence görür. Ancak o her an oradan kaçmayı düşünür. Eşinin doğum yapıp yapmadığını da merak eder. Peri bu arada doğum yapmış ve İgor o çocuğu sahiplenmiştir.

Aradan beş yıl geçer. İgor, bir gün İmdat’ı odasına çağırır. Ona Peri ile evlendiğini ve hayatta olmasının sebebinin Peri olduğunu, ona verdiği söz dolayısıyla öldürmediğini söyler. İmdat inanmaz. Bunun üzerine İmdat’ı konağına götürür. Peri’den çay getirmesini ister.

Peri, nezaketen tebessüm ederek çayı verir. Hâlimden mutlu olduğu düşüncesine kapılan İmdat, buna tahammül edemez ve Peri’nin üzerine yürür. Peri, misafirin İmdat olduğunu fark eder, iki gözü iki

çeşme ağlamaya başlar. İmdat kıza beddua şiir söyler. Ardından İgor'a kendisini öldürmesini söyler. İgor, İmdat'ın çarmıha çekilmesi emrini verir.

Askerler İgor'un emrini yerine getirir. Üç gün çarmıhta kalır. Yanına gizlice bir kadın gelir. Bu kadın İgor'un ilk eşi Glorya'dır. Kadın, İgor'u ile Peri'yi öldürmesi şartıyla kendisini kurtaracağını söyler. İmdat, Glorya'nın gözlerindeki nefreti ve sözlerindeki kararlılığı görünce teklifini kabul eder. Gloriye ertesi gün gelip İmdat'ı çarmıhtan kurtarır. Gizli bir bölmedin çıkarır. Birlikte iki ata binip bir köye giderler. Orada İmdat'ı tedavi eder.

Bir akşamüstü İmdeat'ı alıp İgor'un konağına gelirler. Gizli geçitten geçip yatak odasına giderler. İmdat İgor ile Peri'yi öldürür. Gezi geçitten geçip konaktan uzaklaşır.

Glorya, İmdat'a heybesine azık ve mermi, artık gidebileceğini söyler. İmdat kabul etmez. Birlikte yola çıktıklarını söyleyip eşi olmasını ister. Birlikte yola devam ederler.

Glorya ve İmdat, gündüzleri saklanıp gece yola devam ederler ve bir sabah gön doğarken Kars'a gelirler. İmdat, Kars çayında abdest alır. Glorya da Kelime-yi Şehadet getirip Müslüman olur. Gloriya'nın ismi Gülperi olur. Geçit Köyü'ne gelip orada imam nikâhı kıydırırılar. Ardos köyüne yerleşip hayatlarını orada geçirirler.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

İNCİ TÜCCARI

S. T. rumuzuyla 1926 yılında İstanbul'da basılmış halk hikâyesidir. Hikâyenin müellifi Süleyman Tevfik'tir. Orhaniye Matbaası tarafından Şark Masalları serisinin 4. Kitabı olarak yayımlanmıştır.

Hikâyenin kapağındaki yazı şöyledir:

“Ahlaksız arkadaşlarla ve dalkavuklarla pederinden kalan hazinelerdi birkaç sene zarfında mahv edip sefaletе düşen bir gencin cilve-yi talihi ile müreffeh ve mesut bir hayata nail olduğunu musavver meraklı ve şayan-ı mütalaa bir hikâyedir.”

Hikâyenin özeti şöyledir:

Abbasilerin zamanında Basra'da Hacı İbrahim adında gayet zengin bir tacir vardır. Başlıca kıymetli taşlar ve inci alım satımı üzerine ticaret yapmaktadır. Tek oğlu olan Gıyaseddin zevk sefa ile gününü gün etmektedir.

Günün birinde Hacı İbrahim hastalanır. İcra olunan mükemmel tedaviye rağmen vefat eder. Gıyaseddin, kendisine kalan serveti kısa zamanda dalkavuklarla yer, bitirir. Pederinin rakibi olan birkaç tacir onun bu hâlimden istifade ederek türlü oyunlar oynarlar. Rakiplerin çevirdikleri dolaplarla elinden giden malının farkına bile varmaz.

Hacı İbrahim'in vefatından iki sene sonra Gıyaseddin'in elinde emlakten başka bir şey kalmaz. Dostları öğüt verirlerse de o kulağına koymaz. Bir sene zarfında hanlar, hamamlar, haneler de elinden çıkar. Annesi bu mahvoluş karşısında kederlenir ve kızı bir zaman sonra da vefat eder.

Gıyaseddin, bir handa kendisine oda kiralar, orada ikamet etmeye başlar. Bir hafta sonra kurayı veremez hale gelir. Tanıdıklarından borç isterse de ona yardımcı olan kimse çıkmaz.

Hacı İbrahim'in Basra'nın kenar mahallelerinden birinde bir hanesi vardır. Gıyaseddin bu evi temizletir ve artık orada kalmaya başlar. Burası uğursuz bir hanedir. Canlı girenin cenazesi çıkar. Gıyaseddin aldırış etmez, çünkü başka kalacak yeri yoktur.

Bir gece yatsı ezanı okunurken kapısı çalınır. İçeriye yarım arşın boyunda bir adam girer. Ardından biri daha biri daha derken nihayet onuncu misafir de girince Gıyaseddin şaşırır. Onlara yer İçlerinden birisi; "Buraya girmek için kapıya ihtiyaç yoktur, biz de bu hanede yaşıyoruz." derler. Gıyaseddin bunların bu hanenin cini olduğunu anlar. Kendi kendine "Ben bunlardan niye korkuyorum ki? Nihayet yapacakları şey beni boğup öldürmek değil mi? O da canıma minnet! Şayet onlarla dost olursam güzel güzel geçinirim, hatta faydalarını bile görürüm." der. Onlarla tanışmaktan memnun olduğunu söyler. Bu durumdan cinler de memnun olmuşlardır. Bunun nişanesi olarak çalgılı eğlence tertip ederler. Öyle bir eğlencedir ki Gıyaseddin milyonlar sarf ederek yaşadığı zevk ve sefada dahi böylesini görmemiştir. Eğlence geç vakte kadar sürer.

Sabahleyin bir gürültü patırtı ile uyanır. Mahallenin imamı ve müezzin birkaç komşu ile yanlarına tabut ve teneşir alıp gelirler. Sesler üzerine Gıyaseddin pencereyi açıp bunun ne demek olduğunu sorar. Onlar da gece ölmüş olabileceğini düşündükleri için tabut getirdiklerini söylerler. Çünkü o güne kadar geceyi o evde geçiren kişiden ertesi güne sağ çıkan olmamıştır. Gelenler ters yüz olup geri giderler.

Ertesi gece yine cinler gelir, eğlenceye başlarlar. Cinler, Gıyaseddin'in eğlendirmekle yetinmeyip ona yanlarında hediyeler, yiyecekler de getirirler. Gıyaseddin, getirilen inci ve mücevherleri satıp kendisine dükkân açar. Cinler, Gıyaseddin'e ileride değerlendirilecek olan mal ve eşyaları da haber verirler. Gıyaseddin onların söylediklerini yapar ve serveti artmaya başlar. Babası gibi büyük bir tüccar olur.

Bir gün cinler Gıyaseddin'e gelip "Dün padişahımızın yanına ziyarete gitmiş idik. Orada zikriniz geçti. Taifemize karşı gösterdiğiniz hürmet ve hasenattan dolayı sizden pek memnun oldu ve sizi tanımak ister." derler. Gıyaseddin, bu teklifi memnuniyetle karşılar. Onu cinler padişahının yanına götürürler. Burada yüzlerce kadın ve erkek peri vardır. Gıyaseddin'i padişahın huzuruna çıkartırlar. Padişah, Gıyaseddin'e memnuniyetini bildirir. Gıyaseddin'e sarayı gezdirirler. Sarayda her şey altın elmas ve zümrüttendir. Yemek vakti sofraya oturulur. Sofraya padişahın Nur Şems adındaki kızı da gelir. Gıyaseddin, kızın güzelliğini görüp ona âşık olur.

Peri Padişahı, oğlanın içinden geçenleri bilir, ona fikrini sorar. Gıyaseddin, Nur Şems ile evlenebileceğini söyler. Padişah, kendisine yedi şart sunar, Gıyaseddin şartları kabul eder. Merasim yapılır, yüzükler takılır.

Nişan yapıldıktan sonra Gıyaseddin Bağdat'a gider ve haremiyle birlikte yaşayacağı sarayın inşasına başlar. Nihayet saray bittiğinde padişahın daveti üzerine peri padişahının sarayına döner. Burada imam nikâhı kıyıldıktan sonra kırk gün kırk gece ihtişamlı bir düğün yapılır. Bir hafta burada kaldıktan sonra Bağdat'taki kendi saraylarına giderler.

Gıyaseddin, mağazasında işine devam ederken bir gün mağazasına güzel mi güzel bir kadın girer. Cebinden büyük ve lekesiz oldukça güzel bir inci çıkartır. Gıyaseddin, incinin fiyatını sorar. Yüz bin altın

olduğunu ancak bu inciye bir buse karşılığı kendisine verebileceğini söyler. Gıyaseddin'in aklına yedinci şart gelir ve kadının teklifini kabul etmez. Kadın, inciye masaya bırakır. Cebinden mücevher işlemeli bir hançer çıkartıp bu buseyi her ne pahasın olursa olsun alacağını söyler. Gıyaseddin şaşırır ve kadına böyle bir şeyi yapmamasını rica eder. Kadın yine ısrar eder, Gıyaseddin kabul etmez. Bunun üzerine kadın hançeri kendisine saplayıp intihar eder. Gıyaseddin haykırarak imdat getirmek üzere sokağa fırlar. Dükkâna döndüğünde kimseyi göremez, ancak inci masanın üzerindedir.

Akşam olur, Gıyaseddin sarayına döner. Haremi onu bu akşam her zaman olduğundan daha şen karşılar. Muhabbet ederler. Hanımı; "Ne var ne yok?" diyerek günün nasıl geçtiğini sorar. Gıyaseddin olayı aynen naklettikten sonra inciye Nur Şems'e verir. Nur Şems, cariyesine seslenir ve çekmeyi ister. Cariyenin getirdiği çekmecedeki 119 tane aynı inciden vardır ve birinin yeri boştur. İnciyi yerine koyar ve gülerek, onu tecrübe ettiğini söyler. Bugünden sonra Gıyaseddin'e serbest olduğunu iletir.

Gıyaseddin, günahlarının kefareti olarak bütün mal varlığını bağışlayıp padişahının sarayına yerleşir. Mutlu ve asude bir ömür sürerler.

Kaynakça:

S[üleyman] T[evfik], *İnci Tüccarı*, Tab'ı ve naşiri: Orhaniye Matbaası, Dersaadet, R. 1342 (M. 1926), 42 s.

İRFANÎ VE SENEM HANIM

Kars, Ardahan, Azerbaycan'da anlatılan ve Âşık İrfanî'nin aşkları ve maceraları etrafında oluşmuş halk hikâyesidir. XIX. yüzyılda yaşayan ve asıl adı Süleyman olan Âşık İrfanî, Ardahan'ın Çıldır'ın Sazlısu köyündendir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye sevgililer birbirine kavuşmamıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; İrfanî Hoca, Melek Sultan, Kars Paşası Hasan Paşa, Ayşe Hanım, Zühre Hanım ve Türkmen Beyi, Yakup Pehlivan, Münecimbaşı Ahmet, Süleyman Paşa, Hürremzay Sultan,

Şerif, Muhammed, İrfani Hoca'nın karısı, Hekim, kırk yiğit, zindancı başı, hizmetçiler, dervişler oluşturur.

Mekân olarak da Kars, Çıldır, Sazlısu (Gündüzhev) Köyü, Şavşat Karışkamara Dağları, Batum, Şahan Yurdu, Kızılbaş Çukuru, Ardahan, Alagöz Köyü, Gürcistan, Ahılkelek, Arpaçay, Demircilik Köyü karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Asıl adı Süleyman olan Âşık İrfanî Çıldırın Kunduzev köyündendir. İrfanî 17-18 yaşlarına geldiği zaman rüyasında Ardahan'ın Harmandar köyünün beyinin Senem adlı kızına âşık olur. Aynı rüyayı Senem de görür ve İrfanî'ye âşık olur.

İki sevgili birbirinden habersiz aylarca ıstırap çekerler. Kızının durumunu öğrenen Türkmen Bey'i, kızının derdine çare aramaya başlar. Büyük bir kafile ve birçok muhafızla birlikte bir de yanlarına falcı katarak yola çıkarır. Bir zaman yol gittikten sonra Müneccimbaşı remil atar ve Senem'in sevgilisinin Çıldır tarafında olduğunu söyler. Kafile yönünü Çıldır'a çevirir. Ormanlarla kaplı olan Çıldır-Ardahan arasındaki dağlık arazide bir müddet yol gittikten sonra Çıldır'a ulaşırlar. Bir çeşme başında konaklayıp dinlenirler. Bu sırada Müneccimbaşı remil atar, kızın sevgilisinin Kunduzev köyünden olduğunu söyler. Çıldırdan yola çıkan kafile sabah Kunduzev köyüne ulaşırlar. Müneccimbaşı, Senem'in sevgilisinin adının İrfanî olduğunu söyler. Bunun üzerine İrfanî'nin evini sorarak misafir olurlar.

Bu sırada İrfanî evde yoktur. Durumunu ihtiyar anasına anlatırlar. Türkmen Bey'inin bir kızının bir tek evladını elinden alıp götüreceğinden korkan annesi, oğlunun bir ay kadar önce öldüğünü söyler. Gerçekte de İrfanî bu sırada çok çalışmaktan yorgun düşmüş ve bir ot yığınının altında uyumaktadır. Senem, hemen Müneccimbaşı remil attırıp İrfanî'den haber vermesini ister. Müneccimbaşı, İrfanî'nin vücudunun şimdi toprakta olduğunu ve dünya âlemiyle bir bağlantısı olmadığını söyler. Falcının sözlerinin doğruluğuna kanaat getiren Senem, kafilesini toplayarak babasının evine doğru yola çıkar.

Akşam işten evine dönen İrfanî, anasından Senem'in onlara gelip gittiğini öğrenince deliye döner. Sazını eline alarak dertli hâlini anasına

anlatır. Türkü bittikten sonra sevgilisinin arkasından gitmeye karar verir ve Ardahan'a doğru yola çıkar. Sabah vakti, şimdiki Urta köyünün yanındaki Şahinyurdu denilen yaylaya gelir. Yayla da koyun otlatmakta olan çobanlardan sazı ile gece bir kafilenin geçip geçmediğini sorar.

Türkü bittikten sonra tekrar yola koyulan İrfanî, Ardahan'ın Alagöz köyüne gelir. Köyün çeşmesinden güzel bir kızın su doldurmakta olduğunu görür. Bu kıızı Türkmen Bey'inin kızı Senem'e çok benzetir. Kızın arkasından evine gider ve misafir olur. Kızın babası İrfanî'ye kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini sorar. İrfanî de macerasını anlatır. İrfanî burada hastalanarak yatağa düşer. Bu arada kız, İrfanî'ye âşık olur. İrfanî de kıızı sevmeye başlar. Bunlar anlaşarak bir gece kaçarlar. Arkalarından kızın babası gelir. İrfanî'yi Çıldır paşasına şikâyet eder. Paşa, İrfanî'nin elinden kıızı alarak babasına teslim eder. İrfanî'yi de Çıldır gölündeki Ağca Kalesine kapatır.

Bir zaman sonra kaleden kaçmayı başaran İrfanî, Alagöz köyüne giderek sevgilisini kaçıırıp Çıldır'a getirir. Bu olaydan sonra İrfanî'nin adı dillere destan olur. Her tarafta maceraları anlatılır, türküleri söylenir. Çıldır Paşası, daha önce cezalandırdığı bu kahraman âşığı merak eder ve yanına getirtir. Paşa, İrfanî'nin macerasını dinlerken paşanın genç ve güzel eşi Hürremzay yanına gelir. Hürremzay'ı gören İrfanî bu kadına âşık olur ve sazını eline alarak duygularını ifade eder. Bunun üzerine Paşa çok kızar ve İrfanî'yi hapse atar. Bir yıl kadar hapiste kalan İrfanî, bir koşma yazarak paşaya gönderir ve ondan af diler. Şiiri okuyan Paşa İrfanî'yi haptiden çıkartarak kaçırdığı sevgilisiyle birlikte, Arpaçay kazası yakınlarında, şimdi harabe hâlinde olan Demircilik köyüne sürgün eder.

Demircilik köyünde yeni hayatına başlayan İrfanî, ilk badeli sevgilisi Türkmen Bey'inin kızı Senem'i unutmamıştır. Bir saha vakti bir katar turnanın Çıldır ve Ardahan'a uçup gelmekte olduğunu görür. Sevgilisini, doğup büyüdüğü köyü hatırlar. İrfanî hayatının sonuna kadar Demircilik köyünde yaşar.

Kaynakça:

Aslan, Ensar, "İrfanî", Köz, S. 5, Ağustos 1980, s. 23-34.

Deniz, Rasim, “Çıldırılı İrfani Hoca”, *Erciyes*, S. 69, Eylül 1983, s. 12-15.

Şamil, Ali, “İrfanî ve Senem Hanım”, *Erciyes Dergisi*, 1983.

Türkmen, Fikret - Mete Taşlıova-Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 185-207.

İSKENDER ZULKARNEYN

İskender Zülkarneyn'in, doğumu, büyümesi ve zaferlerinin çok kısa anlatıldığı halk hikâyesidir. Mensur ve hacimsiz bir hikâyedir. H. 1288 (M. 1872)'de basılmış olan hikâyenin kenarında Süleyman Aleyhisselâm ile Belkıs'ın Kıssası vardır. İsmi Kur'an-ı Kerim'de de geçen Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı tartışmalıdır.

İskender Zulkarneyn'in hayatı ve maceraları Makedonya kralı Büyük İskender (356-323) başından geçenlerle karıştırılmıştır. (Bkz. *İSKENDERNAME*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

İvan beyi Dârâ ile Rum padişahı Filsuk aralarında savaş yaparlar. Fakat bu savaştan ikisi de galip çıkamaz. Sonuna sulh ilan ederler ve barışırlar. Aralarında ziyafetler, yemekler verirler.

Filsuk padişahın kızı ile Dara'nın oğlunu evlendirirler. Dara Amudiye Sultan'ı alıp vilayetine götürür. Zevk safa ile hayatları geçerken nedimeler bunları kıskanır. Dara'nın yanına gelip Amudiye Sultan'ın Filsuk'un öz kızı olmadığını onun beslemesi olduğunu söyleyip bu yalana, Dara'yı inandırır ve böylelikle Amudiye Sultanı gözden düşürürler.

Bunları gören Amudiye, bir erkek kıyafetine girip saraydan uzaklaşır. Doğumuna az kalmıştır. Dârâ, yolda dağda mağara görür, oraya girer. Orada doğumunu kendi kendine yapar, oğlunun göbeğini de kendi keser. Çocuğu emzirir, koynuna cevahirler koyar, üzerini çamurla örter ve çocuğu Allah'a emanet edip mağarada bırakır, yoluna devam eder.

Bir hayli yol gittikten sonra babasının şehri Estafi'ye vasıl olur. Babasının sarayına gider, kimseye danışmadan Filsuk'un dairesine gider. Her kim saraya girse, yolunu kaybetmektedir, ancak bu delikanlı (!) hiş şaşırmadan yolunu bulmuştur. Odaya gelir. Kapı kilitlidir. Saklı olan yerden anahtarı alıp kapıyı açar. Babası içeri girdiğinde iskemlede oturan delikanlıyı görür. Sonra onun kendi kızı Amudiye olduğunu fark eder ve ağlamaya başlar. Kız, başına gelenleri babasına anlatır. Babası sağ salim geldiği için sevinir.

Duyduklarına çok üzülen Filsuk, on gün içinde donanma hazırlatır. Bu arada Dârâ'nın oğlu olanların aslını öğrenir ve bütün hasetleri öldürür.

Amudiye Sultan'ın mağarada bıraktığı oğlunu bir dağ keçisi besler. Günün birinde bir avcı bu dağ keçisini fark eder. Mağaraya girer ve orada bir çocuğu emzirdiğini görür. Çocuğu alıp Dârâ'ya getirir. Dârâ, avcıya para verip gönderir. Çocuğun adını İskender koyarlar.

İskender büyür. Dârâ ve oğlu Darek ölür. Tahta, İskender geçer. İskender sık sık seferlere çıkar ve çok yerler fetheder.

Ordusunu Filsuk'un şehrine yöneltir. Bu sırada Filsuk padişahının oğlu olmadığı için tahtta kızı Amudiye oturmaktadır.

Amudiye, namını duyduğu İskender'i yakından görmek için tebdil kıyafet içinde İskender'in bulunduğu yere gider. Yüzündeki işaretten İskender'in kendi oğlu olduğunu anlar. Durumu anlatır ve anne oğlu birbirlerine sarılırlar. Annesi taç ile tahtını oğluna verir. Bundan sonra oğluna "İki boynuz sahibi" anlamına gelmekte olan "İskender Zulkarneyn" denmesini ister. Çünkü İskender'i emziren keçinin tüyden iki boynuz gibi kıvrıkcık tüyleri vardır.

...

Hacıoğlu Hüseyin'in Miftahü'l Adl adlı eserinde Şükrü Kurgan'ın aktardığı şöyle bir hikâye vardır:

"Günün birinde İskender-i Zülkalneyn, askeri ile Mağrip şehrine geldi ve şehrin dışında karargâh kurdu. Gece olunca bir kölesi İskender'in huzuruna çıktı ve şöyle dedi: 'Ey İskender, dışarıya birisi geldi, ben Mağrip Sultanı'nın elçisiyim, diyor ve huzurunuzda girmek

istiyor'. İskender, 'Girsin.' dedi, Adam girdi ve İskender'e selâm verdi. Sonra İskender sordu: 'Ne sözün var, söyle bakalım?' Adam cevap verdi: 'Ey İskender, adamlarına emret, benim iki kolumu bağlasınlar ve dışarı çıksınlar, sizinle yalnız kalayım, size diyeceğimi ancak o zaman derim.'

İskender böylece emir verdi. Adamın iki kolunu bağladılar ve bütün maiyeti çıktılar. O zaman bu adam İskender'in ayaklarına kapandı ve 'Ben elçi değilim, Mağrip Sultanı'nın kendisiyim. İstersen beni öldür, istersen kanımı bağışla, ben sana sığındım.' dedi, Bunun üzerine İskender yerinden kalktı, Mağrip Sultanı'nın iki gözünden öptü, kollarını açtı ve bir ata bindirerek elbiseler ikram etti. O zaman Mağrip Sultanı: 'Ey İskender, şunu rica ediyorum ki yarın sabah askerle beraber bir meydana gel, sizi bir yemek ziyafeti ile ve gücümün yettiği kadar ağırlayayım.' dedi. İskender de 'Dediğini yapacağım.' diye cevap verdi.

Mağrip Sultanı çadırına gitti ve maiyetine tan yeri ağarıncaya kadar yemek pişirip hazırlamalarını emretti. Hiç kimse, onun İskender'in yanına gittiğini bilmiyordu. Sabah olunca İskender askeriyle beraber o meydana geldi ve Mağrip Sultanı'nın sayıca kendi ordusunun üç misli, kahramanlıkça da her eri yüz kişiye bedel, muazzam bir ordusu olduğunu hayretle gördü. Meydanın orta yerine bir güzel çadır kurdular. Mağrip Sultanı, İskender'i görünce attan indi, İskender de atından indi, çadıra girdiler. Ziyafet iki gün sürdü, ondan sonra İskender atına bindi, Mağrip Sultanı da onu teşyie gelmişti. İskender: 'Ey Mağrip Sultanı! Bu ne hikmettir ki bu kadar çok askerle olduğu halde harp etmedin, gelip bize teslim oldun?' diye sordu. Mağrip Sultanı da: 'Ey İskender! Ben senin talihinden korktum askerinden korkmadım. Çünkü kimin talihi varsa, onun ordusu galip gelir ve bu, askerle çokluğuna azlığına bağlı değildir. O halde aklı olan, talihli kimselere düşman olmamalıdır.' dedi."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. VII, Bakı, 2011, s. 260-303.

Baydemir Hüseyin, "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem Tay Ünver, İsmail İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım),

Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 109-130.

İskender Zülkarneyn-Süleyman Aleyhisselâm ile Belkıs'ın Kıssası, [İstanbul], H. 1288 (M. 1872). 32 s.

Kaya, Mahmut, “İskender”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 555-557.

Kurgan, Şükrü, *Eski Metinler Antolojisi*, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s. 123-124.

Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara 2005, s. 301-303. / Kehf Suresi 83-99. Ayetler.

İSKENDERNAME

Klasik edebiyatımızda ortaya konulan ve halkın ilgi gösterdiği hikâyelerindendir. Kur'an'da zikredilen Zülkarneyn unvanıyla da bilinen unvanlı İskender'in başından geçenler konu edilmiştir. Tarihteki Makedonyalı Büyük İskender (M.Ö. 356-323)'in yaptıklarıyla kimlik ve kişiliği örtüştürülmüştür.

Edebiyatımızda en güzel İskendername örnekleri Ahmedî ve Ali Şîr Nevaî (Sedd-i İskenderî) tarafından vücuda getirilmiştir. Hamzavî, Cemâli, Behiştî Ahmed Sinan Rıdvan, Karamanlı Figanî ve Hayatî'nin eserlerini de zikretmek gerekir. İran edebiyatında ise Firdevsî, Nizamî ve Dihlevî'nin eserleri ön plana çıkar. Ahmedî'nin en tanınmış eseri olan İskendername, Türk edebiyatında yazılmış ilk manzum İskender hikâyesi olup toplam 8307 beyittir. Söz konusu olan eser 2019'da Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından Latin alfabesine aktarılıp basılmıştır. Kitap, Yaşar Akdoğan ve Nalan Kutsal tarafından hazırlanmıştır.

Muhteva itibarıyla din, tasavvuf, ahlâk, siyaset, felsefe, coğrafya, tıp ve astronomi alanlarında muhtelif bilgilerle, tarihte Osmanlılara gelinceye kadar varlıklarını sürdürmüş devletler ve insanlık tarihine ait bilgilere yer verilmiştir. Kitaptaki son bölüm olan “Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân” bölümü, ilk Türkçe Osmanlı vakayinamesi olarak kabul edilir. Devlet yöneticilerine verilen öğütleri ihtiva etmesinden dolayı “siyasetname” olarak da kabul edilir. Ahmedî,

1390'da tamamladığı eserini Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a sunmuştur.

Manzum İskendernamelerin yanında mensur olanları da vardır. Söz gelişi mütercimi belli olmayan eserin biri Türk Dil Kurumu kütüphanesinde A147 numara ile Milli Kütüphane 'de 06 Mil Yz A 1859/1'deile kayıtlı iki yazma eser bulunmaktadır. Bunlar üzerinde Melis Kaya 2016 yılında bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Mensur İskendernamede şahıs kadrosu çeşitlilik gösterir. Asıl Karakter İskender'dir. Diğer kahramanlar şu grupta toplanabilir:

Olumsuz tipler: Dârâ, Zengîler, Keyd-i Hindî, Fûr-ı Hindî, Nûşâbe, Kaytâl, Kivîl, Cûdra, arsûs, Hurrem, Zürrâhe, Duvâlî, Kıfçâk,

Yardımcı kahramanlar: Şerve, Tâtâr, Mâzenderânî / Rûmî; *Bilge Tipler:* Lokûmâs, Aristo, Eflâtûn, Belînâs, Tûtyânûş,

Acem Asıllı Kahramanlar: Cemşîd, Behmen, Rüstem, İsfendiyâr, Sâm, Keyûmers / Kiyûmers, Husrev / Hüsrev, Keyhusrev / Keyhüsrev, eykâvûs, Dahhâk, erîdûn, Ferâmurz,

Tarihî Kişiler: Âd, Şeddâd, Kârûn,

Peygamberler: Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. İshak, Hz. İbrâhîm, Zülkarneyn, Hz. Süleymân,

Olağanüstü Kahramanlar: Âvez-i Hümâyûn, Hârût , Ye'cûc ve Me'cûc; *Kadın Tipler:* Rûşeneg, Perî Duht, Mâriye,

Diğer Kahramanlar: Feylekûs, Mânî, Âdlî, Erşimîdeş, İskenderûs.

Hikâyenin şahıs kadrosunda şu isimler karşımıza çıkar: Aristo, Ârzû Ümmîd, Behmen, Behrâm b. Behrâm, Behrâm, Behrâm-ı Gûr, Bokrat, Dârâb, Dört Büyük Halife ve diğer Emevî-Abbâsî halifeleri, Eflâtun, Efrasiyab, Erdeşîr, Fûr, Gülşah, Güştâsb, Hızır, Hüsrev Pervez, Hürmüz, Âdem'den itibaren Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberler, İskender, Kaydâfe, Kayser, Keyd, Key-kâvus, Key-kûbad, Keyûmers, Kubâd, Luhrâsb, Mâhâr, Mâhyâr, Mânî, Mezdek, Moğol ve İlhanlı hükümdarları, Nersi, Nizâmî, Nûşinrevân, Osmanlılar'da Ertuğrul Gazî'den Emir Süleyman'a kadar bütün hükümdarlar, Pîrûz, Pûrân Duht, Sokrat, Su'day, Şâpûr, Şehrbânû, Şeyhoğlu, Tahmasb, Tamgaç, Ye'cûc ve Me'cûc, Yezdicerd, Zülkarneyn-i Evvel.

Aruzun “failatün failatün failün” kalıbıyla yazılmış olan bu eser toplam 8754 beyittir.

*Zikr-i Bismi İlâhi’r-rahmâni’r-rahîm
Kamu nesne bize keydür iy hakîm*

*Her kimün kim yoldaşı tevîk ola
Her ne söz kim söyleye tahkîk ola*

*Çünkü tevîk oldu bize han tarîk
Dürr-i ma’niye kulak tut iy refîk*

*Andelibem nağmeler saz ideyim
Tütiyem şeker söz âğâz ideyim*

beyitleriyle başlayıp;

*Hayrla olasun dünya vü ukbâda şâd
Ahmedî’yi her k’ide hayrla yâd*

*Bil ki işbu ‘ıkd dürcindeki dürr
Akdi dest ile sekiz bin dânedür*

*Hem iki yüz elli anunla bile
Rahmet ana kim güher kadrin bile*

beyitleriyle sona ermektedir.

Ahmedî’nin İskendername’si üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan Hasan, Akçay, Ahmedî’nin İskendername’si ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“Ahmedî, eserini bir vakalar ve maceralar şeridi hâlinde bırakmamış, ona fikrî, ahlâkî ve terbiyevî hüviyet de vermiştir. Her “dâstân”da anlattığı olaylarda geçen varlıkların bir simge olduğunu belirterek okuyucuya öğütler verir. Ahmedî’ye göre âb-ı hayat ilimdir, İskender ruhtur. Dârâ ihtirastır. Ruh ancak ihtirası yendiği zaman dünyaya hâkim olur. Ye’cüc ve Me’cüc topluluğu şehvet ve hırsı, Sedd-i İskender’in Allah’a bağlanıp kulluk etmeyi simgelediğini dile getirir. Bir anlamda olaylar ve varlıklar şairin anlatmak istediği düşünceler

için birer araçtır. Ayrıca şair, kendi devrinde ve kendi devrine kadar yaşamış bulunan çeşitli İctimaî ve ahlâkî düşünceleri bu eserine işlemiş; Kur'an, hadis, hendese, hey'et, hikmet, tıp gibi Şark-İslâm ilimlerine ait çeşitli bilgileri eserine geniş bir şekilde yerleştirmiştir."

İskendername, Yaşar Akdoğan ve Nalan Kutsal tarafından şöyle özetlenmiştir:

"1. Destan

Bir zamanlar İran'da hükümdar Dara'dır. Dara büyük bir hazineye sahip güçlü bir hükümdar olmasına rağmen içine Rum ülkesini fethetme hırsı düşer. Rum üzerine yürür. Rum hükümdarı Kayser yaşlı, Dara gençtir. Şiddetli bir savaş olur, Dara'nın ordusu galip gelir, Kayser attan düşüp esir alınır ve darağacına asılır. Dara, Rum ülkesini parçalara böler, haraç alma karşılığında her bölgeye birisini tayin eder, Yunan şehirlerini de Feylekos'un hakimiyetine bırakır. Feylekos her yıl Dara'ya 6000 yumurta altın haraç verecektir. Bu yumurtalardan her birinin ağırlığı 1000 miskaldir.¹ Daha sonra Dara Feylekos'un kızıyla evlenir. Ancak kızı, hamile iken Rum ülkesinde bırakarak Medayin'e geri döner. Gitmeden önce doğacak çocuk erkek olursa büyüyünce Rum tahtına oturmasını, Feylekos'un ona atabeylik etmesini vasiyet eder. Bütün Rum ülkesini kendine tabi kılan Dara, Medayin'e geri döndükten sonra tahtına geçer ve içerek hayatın tadını çıkarır.

Aylar yıllar geçer ve bir zaman sonra Dara bu dünyadan göçer. O ölünce yerine oğlu Darab hükümdar olur. Bu kısımda cihanın vefasızlığı, hâllerinin değişmesi konularına değinen şair, tekrar küçük bir tevhid yazdıktan sonra kendi kendine hasbihal ederek faziletleriyle iftihar eder. Öğünüp falancayım, izzet ve temkin sahibiyim demediğini, kendine tavus gibi âşık olmadığını, ben uluyum diye düşünmediğini ve her beyitte kendi adını anmadığını söyler. Kendini beğenmek onun nasibi değildir. Şair, Gulşehrî olmadığı için şükretmektedir. Zamanın ileri gelenlerine ta'rizde bulunduğu (dokunaklı sözler sarf ettiği), özellikle Şeyhoğlu'nu eleştirdiği bu bölümünden sonra İskender'in doğumu bahsine yer verir.

İskender'in doğumu baharın vasfedilmesiyle haber verilir. Feylekos, bağda oturmuş, içkili, çalgılı bir eğlence tertip etmişken bir

haberci gelerek kızının bir oğlan çocuğu dünyaya getirdiğini haber verir. Feylekos müjdeyi getirene altın ve gümüş ihsan eder. Hemen bir müneccim getirir ve usturlab3 ile çocuğun talihine baktırır. Müneccim, bu çocuğun yedi iklime boyun eğdireceği, hanları kendisine köle edeceği, Batı ve Doğu'da savaşmadığı yer kalmayacağı, başına Cem gibi taç koyacağı, Dara gibi bin hükümdardan haraç alacağı vb. kehanetlerinde bulunur. Feylekos bundan çok memnun olur, müneccime ağır bir hazine bağışlar. Yoksullara da sınırsız altın ve gümüş dağıtır. Öyle bir meclis düzenler ki Zuhre elinden cengini düşürür. Eflatun ile Bokrat, çocuğa isim koyarlar. Çocuğa 'karn' lakabını verirler. Çünkü Doğu'ya ve Batı'ya yürüyerek hükmü altına alacağına hükmedilmiştir. Ayrıca doğduğunda parlak, ışıltılı iki sacı (zülfü) vardır. Karn, giysu yani omuzlara dökülen uzun sac anlamına geldiğinden ona Zülkarneyn lakabını vermişlerdir. Altı yaşına kadar güzel yuzlu, iyi huylu, kıvrırcık saçlı, mis kokulu bir daye (dadi) tarafından yetiştirilir. Yedi yaşına bastığında Aristo'dan ilim öğrenmeye başlar. İlahi ilimler, ilm-i menzil, riyazet, siyaset sahalarında bilgi edinerek on yaşında filozof olur. Feleklerin sırrını çözer, eşyanın mahiyetini anlar. Üstadı Aristo'yu bile şaşırtır. Hendese (geometri, ölçü) bilgisiyle yeri göğü, uzunluğunu, genişliğini tane tane bilir. Tıpta Bokrat, Eflatun ve Sokrat ile yarışmaktadır. On yaşında tazı atlar isteyerek ata binmeyi ve ok atmayı öğrenmeye heves eder. Ok atmakta öyle mahir olur ki kader bile okunun kendisine isabet etmesinden sakınmaktadır.

Zülkarneyn, on beş yaşına erdiğinde Feylekos olur, Zülkarneyn, Rum ülkesine padişah olur, ileri görüşle beyleri etrafına toplar. Beyler Dara ile olan ahitlerini bozup, onunla anlaşır. Çünkü onun lütuflarını görünce akıllarına Dara'nın sertlik ve kabalığı gelir ve Dara'dan uzaklaşırlar.

(Bu destanın sonunda Ahmedi, bu anlatılanların temsili mahiyette olduğunu ifade ederek Aristo'nun akli, Zülkarneyn'in nefsi, Rum ülkesinin ruhu temsil ettiğini bildirmektedir.)

2. Destan

Bundan sonraki başlık, İskender'in padişahlık tahtına oturması hakkındadır. İskender Rum ülkesine hükümdar olmuştur. Alemin

ahvalini öğrenmek ve nasihatlarını dinlemek için filozofları bir araya getirir. Onlara alemin aslının, cuz'i ve kullinin ne olduğunu sorar. Her biri ayrı cevaplar verir. Aristo bütün her şeyin aslının ateş, Bokrat hayatın aslının hava olduğunu, Eflatun bütün mevcudun aslının su olduğunu, Sokrat ise her şeyin aslının toprak olduğunu ileri sürer. Bu arada ortaya çıkan Hızır, filozofların bu sözlerine itiraz eder ve her şeyin sonradan yaratıldığını, hepsinin yaratıcısının Allah olduğunu söyler ve Allah'ın birliğini delillerle anlatır. Tevhid, vahdaniyyet, tevhid-i tasdikî, tevhid-i tahkikî, tevhid-i gaybî gibi kavramlar üzerinde açıklamalar yapar ve Allah'ın varlığına, birliğine bir mesel olmak üzere 'Sivrisinek ile Fil' hikâyesini anlatır. Bütün filozoflar Hızır'ın söylediklerinin doğruluğunu tasdik ederler. Daha sonra İskender Yunan filozoflarından kendisi için birer nasihatname yazmalarını ister. Eflatun bir nasihatname, Muallim-i Evvel unvanıyla anılan Aristoteles ile Bokrat ve Sokrat birer pendname yazarlar.

Yazdıkları nasihat sayfalarını İskender'e arz ederler. Bu arada Dara'dan zarar gören Mısır sultanı da İskender'e tabi olur.

(Ahmedi bu destanın sonunda da anlatılanların sembolik mahiyette olduğunu belirtmektedir. İskender hiss-i müşterek Eflatun hayal, Aristo vehm, Bokrat fikri kuvvetler, Sokrat hafıza, Hızır ilahi bilgiyi temsil etmektedir.)

3. Destan

Mesnevi, 'İskender'in İran Üzerine Kastetmesi ve Darab'a Düşmanlığını Ortaya Koyması' başlığı konulan destanla devam eder. İskender Darab'ın taç ve tahtını ele geçirmeyi, İran ve Turan'ın kendisine itaat etmesini dilemektedir. Bir gece rüyasında gökyüzünün açıldığını, yere bir meleğin indiğini görür. Melek kendisine bir kılıç vererek 'Sana bunu Allah gönderdi, kılıç Allah'ındır, kim düşmansa bunu çek, yürü sultanlarla harp eyle. Çünkü Doğu ve Batı uçtan uca senindir.' der. İskender duşunu Aristo'ya anlatır ve tabir etmesini ister. Aristo, ona sadık ve kazib rüyaları anlatır ve rüyasını yorumlar. Şah'ın gönlünün tecelli kadehi, ne duş görse Hakk'ın ilhamı, gönlünün ayna gibi saf, aynada ne görünse onun doğru olduğunu söyler. Şah'ın yürüyüp dört iklimi kılıcıyla zapt edeceğini, Allah'ın yardım ettiğine kimsenin karşı

duramayacağını bildirir. İskender bu rüya tabirinden çok memnun olup 'Cihan mülkü benimdir.' diyerek İran tahtında oturan, Dara'nın oğlu Darab'a düşmanlık gösterir.

İskender'in sözleri Darab'a ulaşınca, hükümdar İskender'e bir elçi gönderir. Rum ülkesinin aslında kendilerine ait olduğunu, o tahta onu kendilerinin oturttuğunu, bu yüzden haraç vermesi gerektiğini, Feylekos'a Rum'u kendilerinin verdiğini, onun genç olduğu için cahil olduğunu, kendisine taç ve tahtın Keyhusrev'den, mülk ve bahtın Feridun'dan kaldığını, İsfendiyar'ın soyundan geldiği için tahta kendisinin layık olduğunu iletmesini ister. Bunları işiten İskender, Darab'ın sözlerine şöyle cevap verir:

'Sana Rum'un vergi vermesini dilemişsin. Her yerden haraç almak istiyorsun. Feylekos, o altın yumurtlayan tavuğu yedi. Hastalıkta başka gıdası kalmayınca o tavuğu yedi. O tavuğu yemeyince ölmedi. Yok nesneden kim vergi isteyebilir, kim olmayan şeyden haraç verebilir. Rum kılıcımızla alınıp bizim oldu demişsin. Mülk Allah'ındır. Kimi dilerse onu şah yapar. İskender ve Dara bir hiçtir. Kılıc iki yüzlüdür ondan söz açma. Bize taç ve taht Keyhusrev'den erdi, demişsin. Taht ona Keyhusrev'den verildiyse bana da Hak'tan verilmiştir. Hakk'ın verdiği mülkün yanında Keyhusrev'inki mülk müdür? Keyhusrev'in elinde iradesi olsaydı memleket sonsuza kadar ona kalırdı. Gençlik cehalet olur demişsin. Yiğitlik kemal (mükemmellik, ustun dereceye erişme), yaşlılık noksanlık ve zeval, sona yaklaşmaktır. Genç kuvvetli, yaşlı zayıf olur, yaşlılık zelliliktir.' vb. sözlerle gençliğiyle övünerek Darab'ı yaşlı olduğu için aşağılar.

Bu haber Darab'a iletilince gazaplanır ve ordusunu toplayarak İskender'in üzerine yürümeye karar verir; ancak son anda aceleci davranmaktan vazgeçerek İskender'e öğüt vermek ve onu korkutmak için ikinci bir elçi göndermeye karar verir. Elçiyle bir büyük ölçek susam tanesi gönderir ki 'Bunca şey sana ererse manası nedir? Ne yapacaksın ne çare bulursun' demek istemektedir. Darab İskender'e elçisi vasıtasıyla ceddinin İsfendiyar olduğunu, ulu atasının Luhrasb onun da ulusunun Guştasb olduğunu, Keyhusrev'in onun başına taç uruğunu, Rum ve Şam'ın ona haraç verdiklerini, anadan aslının da Feridun olduğunu, anadan ulu olmayanın atadan sultan olursa

değersiz olacağını, oğlanın anaya tabi olduğunu, cariyeden doğanın kul olacağını, ululuğun anadan olduğunu, İskender'in sadece anadan soyunun İran hanedanına bağlandığını, oysa kendisinin hem anne hem de babadan padişah soyundan geldiğini iletir. Elçi susam tanelerini İskender'in önüne döker. İskender'e 'Sana bunu o padişah gönderdi ki adı Darab Behmen'dir. İskender susam tanelerinin görünce düşünür ve Şah'ın ne demek istediğinin sırrına erer. Anlar ki Darab, 'Sen bana itaat etmezsen bu taneler gibi hesapsız asker getirerek Rum'u harap eylerim.' Demek istemektedir. İskender, oraya bir horoz getirterek ona o susam tanelerinin hepsini yedirir. Demek istediği buydu ki eğer o padişah Rum'a sayısız asker getirse bile bir kişi ile hepsini helak ederim. Askerin çokluğuyla gurur duymasın. Hakk'ın yardımı olmazsa askerin çokluğunun faydası yoktur. Allah zafer gönderirse askerin az olmasının zararı yoktur. Övünmek devlete beylik değildir. Sonra da İskender, 'Darab, İran ülkesine padişah olsa da mülkün Allah'ın olduğunu bilmesi, soyuyla övünmemesi gerektiğini, mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu, er kişinin kendisinde bir geveher olup hünerini arz etmesi gerektiğini' söyleyerek elçiyi Darab'a geri gönderir.

(Bu destanın sonunda Ahmedî remizlerin şunlar olduğunu söyler: Darab nefis, Zülkarneyn ruh, susam taneleri işlediğin suç ve hatalar, horoz tövbedir. Sayısız suçun da olsa bir tövbenin yardımıyla mahv olur.)

4. Destan

Sonraki destanın başlığı 'İskender'in Darab ile Muharebesi ve Darab'ın Hezimetidir. Elçi, Darab'a İskender'in cevabını getirince Darab öfkelenir ve askerlerini toplar. Askerleri öyle çoktur ki hesabı bile yapılamaz. İran, Turan, Maçin, Çin, Haver, Rus, Hıta, Hind, Mağrip, Sudan, Keşmir ve Sind ülkesinin askerleri onda toplanmıştır. Mihraç ve Tamgaç gibi hanlar da onun ordusundadır. İskender'e Darab'ın sayısız askerle Rum ülkesine geldiğini haber verirler. İskender onlara düşmandan korkmamalarını, en önde kendisinin savaşacağını, namus ve nam için savaşmak gerektiğini, Hakkın emriyle galip gelebileceklerini söyleyerek askerlerini cesaretlendirir.

Rum'da ne kadar asker varsa toplar, ordu düzer. Askerler Şam'dan Rum'a erişmeden üstlerine yürür. Devranın daha önce görmediği kadar

büyük bir savaş olur. Fırat nehri kan dalgalarıyla dolar, sahradaki bitkiler lale gibi kırmızı renkli olur. Savaş meydanı, kandan bir Ceyhun nehri gibidir, hava kan buharıyla dolmuştur. Darab yenilir, tacını ve tahtını düşmana teslim eder. Darab kaçınca Rum askerleri otağını ve eşyalarını yağmalarlar. Mihraç Han kaçır, Tamgaç Han esir alınır. Sayısız mücevher, altın ve gümüş yağma edilir. Darab kaçınca İskender orada bir hafta otağ kurar.

Mesnevinin bundan sonraki başlığı Darab'ın Mahar ve Mahiyar tarafından öldürülmesidir. Bunlar Darab'ın askerlerinden iki beydir. Savaş öncesi, bir hataları yüzünden Darab onları azarladığından ona güvenmişlerdir. İskender'den kaçtığı sırada Darab'ı yaralayıp, oldu diyerek bırakırlar. Darab'ı yaralayınca da kaçıp İskender'in huzuruna gelirler. İskender düşmanın ölmesinden rahat bulmakla beraber, vefası olmayan bu alçak tabiatlı iki askerin kendisine de faydası olmayacağını düşünerek meydana darağacı kurdurur ve Mahar ile Mahiyar'ı astırır. Yaralı halde olan Darab'a bunu haber verdiklerinde intikamının alınmış olmasına sevinir ve İskender'e mülkünü, hazinelerini, tacını, tahtını ona bağışladığı haberini gönderir.

İskender, ölmek üzere olan Darab'ın yanına gelince hükümdar, nöbeti ona devrettiğini, mülkünü, tacını, tahtını, hazinelerini ve askerlerini ona bağışladığını, onu yerine veliahd bıraktığını söyledikten sonra son nefesini verir. Darab olunca İskender baştan başa bütün İran'a hükümdar olur.

(Ahmedî bu destanın sonunda Darab'ın nefsi, İskender'in ruhu temsil ettiğini, nefsi ruha zebun kılmak gerektiğini ifade ederek destanı bitirir.)"

...

Mensur İskendernamede, Ahmedî'nin manzum İskendernamesine göre kısmen farklılıklar göstermektedir. Söz konusu metnin özeti bu konu üzerinde çalışmış olan Melis Kaya tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Rûm vilayetindeki Makdûniyye isimli bir şehrin namlı ve adaletli padişahı Feylekûs'un bir oğlu doğar. Feylekûs oğluna İskender adını koyar ve hakîmlerinden İskender'in tali'inin kutlu olacağını öğrenir. Bundan sonra İskender yetiştirilir ve kısa bir süre içerisinde padişahlara

layık olan hünerlere sahip olur. Gösterdiği dilâverlikler sayesinde halkın beğenisini kazanır. Feylekûs, oğlu İskender'e ilim ve marifet öğretmesi için Lokûmâs isimli bir hakîmi görevlendirir. Lokûmâs İskender ile aynı yaşta olan oğlu Aristo'yu da onunla beraber yetiştirir. Hakîmin ölümünden sonra da vasiyeti üzerine oğlu Aristo İskender'in veziri olur ve İskender Aristo'yu yanından bir an dahi ayırmaz. Bu sırada Feylekûs ölür ve İskender onun yerine geçip padişah olur.

İskender'in ilk seferi, Mısır halkının şikâyeti ile Zengîler üzerine olur. Çok katı, zalim ve barbar bir kavim olan Zengîlerle yapılan savaşta İskender galip olur. Fakat İskender'in yetmiş iki dil bilip gayet söz ehli olan Tûtyânûş adındaki Rûmlu bir dilaveri savaşta kaybedilir. Zengîlerin yenilgisinden sonra İskender Mısır'a gider ve burada bir süre kaldıktan sonra oradan da ayrılıp derya kenarını seyrederek başka bir yere gelir. Burada İskenderiyye adında bir şehir kurar ve Rûm'a geri döner. Memleketi etrafındaki padişahlara nameler yazıp, onlara hediyeler gönderir. Bu padişahlardan biri de Acem şahı Dârâ olur. Yazılan nameler ve gönderilen hediyelerin her birine Dârâ hariç, diğer şehriyarların bir cevabı olurken, Dârâ İskender'e gaza tebriklerini iletme yerine, ona hasedini gösteren manasız sözlerini ulaştırır. İskender Dârâ'ya karşı düşmanlık duyguları besler ve bu olay ileride İskender'in onunla cenk eylemesine sebep olur.

İskender Dârâ ile cenk eylemek isteyince, cenkten önce çeşitli olaylar üzerinden savaşta ki akıbetini gösterebilecek bir fal tutar ve falın neticesinde Dârâ ile savaşmaya karar verir. Dârâ'nın İskender'den istediği haracın gönderilmemesi de bardağı taşıran son damla olur ve iki padişah arasındaki mektuplaşmaların ardından savaş başlar. Yapılan savaşta Dârâ, daha önceden kabahatleri nedeniyle kendilerine sıkı bir ceza verdiği ve bu sebeple düşmanlıklarını kazandığı iki hizmetkârı tarafından öldürülür. İskender tüm Acem memleketine sahip olur ve önce buradaki ateşhaneleri yıkar, ardından Dârâ'nın kızı Rûşeneg ile evlenir. Dârâ'nın ölmenden önce üç vasiyeti olmuştur ve bunlardan biri de kızı ile İskender'in evlilikleridir. İskender Dârâ'nın tüm vasiyetlerini yerine getirir ve Aristo ile Rûşeneg'i Rûm'a göndererek cihanı seyr eylemeye başlar.

İskender ilk olarak Arabistan'a Ka'be'yi ziyaret eylemeye gider. Hacc ibadetini yerine getirip kurban keser ve Yemen ile Irak ziyaretlerini gerçekleştirir. Ermen adındaki bir diyarda şehrin zalim beği Duvâlî ile karşılaşır ve onu hizmetine alır. Ardından Acem memleketindeki Berda' adlı şehre gider. Şehrin kadın padişahı Nûşâbe ile elçi kılığında görüşür. Aklı ve düşünceleri ile birçok dilâvere galip olan Nûşâbe, İskender'e gücü ve itibarı karşısında itaat etmez ve bu iki padişah aralarında bir ahd-nâme oluşturarak barış ilan ederler. İskender buradan da ayrılarak nice dağ ve sahraları aşır haramilerin yaşadığı bir kaleye gelir. Kırk gün, kırk gece kalenin alınması için uğraşılır. Askerlerin aciz kaldıkları ve ümitlerini kestikleri sırada bir şeyhin duası sayesinde kalenin alımı gerçekleşir.

İskender'in ziyaret ettiği bir başka yer ise Serîr adındaki bir kale olur. Burada Keyhusrev'in tahtı ve mezarı bulunmaktadır. İskender, Keyhusrev'in tahtına oturup camından şarap içer ve mezarın bulunduğu mağaraya da giderek ziyaretini tamamlar. Ardından Keylân, Rey şehirlerine ve Horâsân'a gider. Herâ adında bir şehir yapar. Acem memleketindeki bütün şehirleri gezen İskender, bundan sonra Hindistan'a gider. Hindistan padişahı Keyd ile görüşür. Onun birbirinden değerli dört hediyesini alır ve kızı ile de evlenir. Ardından Kannûc adındaki şehrin padişahı Fûr-ı Hindî üzerine asker gönderip onu helak eder. Tibet şehrini de geçtikten sonra, Çîn vilayetine ulaşır. Çîn hakanı ile İskender arasında mektuplaşmalar olur ve İskender yedi yıllık mahsullerini kendilerine vermeleri şartıyla memlekete dokunmayarak Çîn'i hakana bırakır. Ceyhûn, Harezm ve Kıfçâk sahralarını da gezen padişah, Kıfçâk'ta yüzü açık bir şekilde gezen kadınlara yüzlerini örtmeleri için tılsım yaptırır. Buradan ayrılarak Rus askeri üzerine gitmek için yola koyulur. Rus memleketine yaklaşan İskender'in askerleri ile Rus askerleri arasında bir süre savaş gerçekleşir. Yapılan cengin ardından İskender ve askerleri galip olurlar. Rus serdarı Kaytâl tarafından esir alınan Nûşâbe ise kurtarılır ve Duvâlî ile nikâhları yapılarak memleketlerine gönderilirler.

İskender Rus askerleri ile yaptığı cengin ardından bu defa da âb-ı hayatı bulmak için karanlıklar ülkesine gider. Yolculuğu sırasında yanında askerleri ile Hızır da bulunmaktadır. Zulmâta girip bir süre

ilerledikten sonra yollarını Hızır ile ayıran İskender, ona bir at ve bir de cevher verir. Hızır cevherin yarılarak etrafa ışık vermesi ile suya ulaşır ve bir daha da İskender'e gözükmmez. İskender ise sudan bir iz göremeyince ve Hızır'ı da bulamayınca geri döner.

İskender bir gün ibadet ettiği sırada, Hakk tarafından kendisine vahiy iner ve peygamberlik şerefine nail olur. Bundan sonra cihana yapacağı seferlerde halkı Hakk te'âlânın emrine erdirmeyi amaçlar. Oğlu İskenderûs'u yerine tahta geçirir ve adamları ile Makdûniyye'den ayrılır. Sırasıyla İskenderiyye, Mısır, Kudüs, Efrenc ve Endülü's'e gider. Yolculuğu sırasında birçok acayiplikle karşılaşarak seyahatine devam eden padişah, Şeddâd ve Âd'ın mezarlarını ziyaret edip, Hindistan ve Kandahâr'ı geçerek Çin sınırına yaklaşır. İki büyük dağın arasında yaşayan bir kavmin Ye'cûc ve Me'cûc adlı başka bir kavimden rahatsızlıkları üzerine bu kavme karşı bir sedd inşa ettirir. Bu sayede halkı o yaramaz kavmin şerrinden kurtarır. Seyre devam ettiği sırada, bir gün gaptten duyduğu bir sesin de işareti ile Şehrizor adındaki bir şehirde hasta olur ve ardından canını Hakk'a teslim eder. Cümle a'yân-ı devlet matemler ederek İskender'i altın bir tabuta koyup, kendi kurduğu şehre İskenderiyye'ye defnederler.

Eserde yukarıda özetini verdiğimiz birtakım olayların yanısıra, İskender'in ayna icat ettiğini, Rûmlu ve Çinli nakkaşların İskender ile Çin hakanına hünerlerini gösterdiklerini, İskender'in ilme rağbet ederek çeşitli dillerden kitapların tercümesini yaptırıp, yeni bir kitap te'lif ettirdiğini, İskender'e Zü'l-karneyn lakabının veriliş nedenlerini, İskender ile bir çoban arasındaki konuşmayı, Aristo'nun Erşimîdeş ve Mâriye isimli iki öğrencisinin durumlarını, Rûm vilayetinde yaşayan çok fakir bir kimsenin az zamanın içinde birçok mal ve mülke sahip olmasını ve bunun nedenini, Eflâtûn'un olağanüstü bir saz icat ettiğini ve bunlar gibi bazı hikâye ve rivayetleri anlatan bölümlerin de varlığı söz konusudur."

.....

Azerbaycan'da halk arasında İskender hakkında pek çok anlatma vardır. Bunlardan Bağır Abudullayev, Miniş Tağızade, Mecid Bağırzade, Hasay Nesibov, ve İsmet Esgerkızı'nın anlattıkları tespit edilmiş ve Gülbeniz Babahanlı'nın Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet

Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabında kaydedilmiştir. Söz konusu anlatımlar Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“İskender ve Fakir

Günlerden bir gün İskender Zürkarneyn, ordusu ile şehrin kenarından gereken bir ağacın altında nurani fakir bir kişinin yattığını görür. İskender fakirin yanına gelip ‘Emmi burada niye yatıyorsun?’ diye sorar. Adam, hiç yerinin olmadığı için burada yattığını söyler. İskender bunun üzerine ‘Ben dünyadaki en büyük hükümdarım benden ne istersen sana veririm.’ der. Adam, ‘Senden hiçbir şey istemiyorum, sadece söyle şu sinekler bana eziyet etmesinler.’ der. İskender, gülerek ‘Emmi benim sineklere gücüm yetmez.’ der. Bunun üzerine adam ‘Madem gücün sineklere yetmiyor, bana ne iyilik edeceksin.’ der. İskender bu sözün üstüne bir şey demeyerek atına binip düşünce düşünce gider.

İskender’in Karanlık Yere Gitmesi

Günlerden bir gün İskender Zülkarnen, karanlık yere gitmek için hazırlanır ve ordusunu gezip ‘Yirmi yaşından büyüklere sefer uzun olduğu için götürmeyeceğim.’ der. Ordunun içinden yaşlı bir asker vardır, oğlundan hiç ayrılmak istemez ve oğluna ‘Oğlum sensiz edemem, git pazardan iki sandık al, birine eşyalarını koyar diğerine de ben saklanırım; ne zaman mola verirsiniz sandığı açarsın, seni görürüm, biraz sohbet ederiz.’ der.

Ordunun hareket ettiği gün sandıkları ata yükleyip yola çıkarlar. Az giderler, uz giderler, dere tepe düz giderler. Bir dağın kenarına gelirler ki atlar gitmez. Üç gün ordu yolun ortasında öylece kalır. Yaşlı adam, oğluna niye ilerlemediklerini sorar. Oğlan, ‘Atlar ayaklarını yerden kaldırmıyorlar, onun için gidemiyoruz.’ der. Yaşlı adam, oğluna ‘Git İskender’e de ki: Burası Ahenruba Dağı’dır, atların ayaklarındaki nal demir olduğundan dağ, onları kendine çekiyor, onun için gidemezler, atın ayağındaki nalları çıkartın, o zaman gidebiliriz.’ der.

Oğlan İskender’e bu sözleri söyleyince İskender, ‘Doğrusunu söyle bu sözleri sana kim öğretti.’ diye sorar. Oğlan olanı biteni İskender’e anlatır. İskender, ‘Git atanı yanıma getir.’ der. İskender yaşlı adamı yanına alıp maslahatçı veziri tayin eder.

Az gider, uz gider, dere tepe düz giderler, gelip bir yere varırlar. Yaşlı adam, İskender'in yanına gelip 'Karanlık yere bu atlar ile gidemeyiz.' der. İskender ne yapmaları gerektiğini sorar, bunun üzerine yaşlı adam, 'Bu atları yavrusu olan atlar ile değiştirelim, karanlık yere geldiğimizde yavruları eşikte koyalım, atlar da gelip yavrularının iyisini yanlarına alıp bizi karanlık yerden çıkarırlar.' diye nasihat eder.

Karanlık yerin önüne geldiklerinde yaşlı adamın dediği gibi yapıp bütün karanlık yeri gezerler. Bütün çeşmelerden su alırlar ama ab-ı hayattan alamazlar. Uzaktan bir ses gelir: 'Götüren de pişman, götürmeyen de pişman.' Ordudan bazıları yerden bir şeyler toplayıp karanlık yerden çıkarlar ki aldıkları her şey mücevoherdir. Alan keşke çok alsaydık, almayan keşke biz de alsaydık diye pişman olur.

İskender, büyük bir sahraya gelir; uzakta bir harabe görür. Tepeye gelip bir bakar ki yetmiş bin adam karşılarındadır. Hepsinin başında taç vardır. Taçların hepsinin üstünde İskender yazılıdır. 'Siz kimsiniz?' diye sorar. Hepsi 'Biz İskender'iz.' derler. 'Sen kimsin?' diye sorduklarında 'Ben İskender Zükrneyn'im.' der. 'Biz de hepimiz İskender Zülkarneyn'iz, sen de karanlık yere gittin mi, ab-ı hayattan içtin mi?' diye sorarlar. İskender, 'Aldım ama içemedim.' der. Bunun üzerine 'İyi ki içedin, sen dünya durdukça yaşayacaksın ama biz ab-ı hayattan içtiğimiz için ne ölüyüz ne diri.' derler.

İskender'in Sabrı Var

İskender, bir gün savaş meydanından gelirken bir denizin kenarına yolu düşer. Akıl hocası vezirini yanına çağırıp sorar: 'Ben balıkçılar padişahından haraç almak istiyorum, ne yapalım ki balıkçılar padişahına sözümüz yetsin?' der. Vezir: 'Balıkçılara emir veriniz denize tor atıp balıkları tutsunlar, sözünü balıklara söyleyiniz, onlar da gidip padişahlarına söylerler, ondan sonra istediğinizi alıp gideriz.' diye akıl verir.

Balıkçılar denize tor atarlar, toru çekmek isterler ama tor çok ağırdır. Bin bir güçlkle toru kenara çakerler, bakarlar ki torun içinde balıklar yerine bir su adamı var. Alırlar doğru İskender'in yanına getirirler. İskender, su adamıyla konuşmak ister ama su adamı

konuşmaz. Akıl hocası vezire danışır. Vezir: 'Bu su adamını bizlerden biri ile evlendirelim, bunlardan evlât olur, atasının anasının dilini öğrenir, siz ile onun arasında mütercim olur.' der.

İskender vezirin dediğini yapar; dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğlan olur. Uşak hem anasının hem atasının dilini öğrenir. İskender, su adamını ve oğlunun yanına çağırır. İskender, 'Atandan sor bakayım, suda ne yaparlar?' der. Su adamı, 'Sizler karada yaşadığınız gibi biz de suda yaşarız, bizim de kendimize göre kanunlarımız vardır.' diye cevap verir. İskender, atana de ki 'Ben İskender Zülkarnen'im karanlık yere gitmişim, 4444 asker padişahın hepsinden haraç almışım, buraya geldim ki balıkçılar padişahından da haraç alayım, padişahına de ki bana haraç versin.' diye söyler.

Su adamı, balıkçılar padişahının yanına gidip İskender'in sözünü iletir. Padişah bunun üzerine gülererek, 'Git İskender'e söyle, o karada ben denizde, benden ona haraç yoktur.' cevabını verir. İskender bunun üzerine ikinci defa, 'Git padişahına söyle bana haraç vermezse bu denizi kurutmadan gitmem.' diye tehdit eder. Padişah, 'Git söyle ben de bir padişahım, gücü neye yetiyorsan yapsın.' diye karşılık verir. İskender bunun üzerine ordusuna, 'Gidin denizdeki suyu alıp dağın kenarına dökün.' diye emir verir. Balıkçılar padişahı balıklara 'Gidin bakın bakayım İskender ne yapar.' diye balıkları gönderir. Balıklar bakar ki İskender'in adamları denizdeki suyu boşaltır. Bunu işiten padişah bu durumdan zararlı çıkacağını düşünüp İskender'e istediği haracı verir.

İskender'in Adaleti

İskender, bir gün kendi sarayında otururken kendi kendine düşünür: 'Şehre bir çıkıp bakayım şehirde ne var ne yok.' Şehri gezerken bir evden oldukça fazla bir ağlama sesi duyar. Kendi kendine düşünüp 'Gecenin bu zamanı ağlayan kimdir, kim bilir başına ne felaket gelmiştir.' diye ileri yürüyüp kapıdan içeri girer, bir de bakar ki bir asker eşi oturup ağlamaktadır. İskender bunu öyle görünce: 'Bacı, ben bir garibim. Kendim bugün şehre gelmişim, buradan geçerken ağlama sesini duydum, başınıza ne felaket geldi de böyle ağlıyorsunuz?' diye sorar. Kadın, 'Ey kardeş! Benim eşim öleli beş yıl oldu. Yedi tane çocuğum var. Bana komşuların çocukları yeni elbiseler giyiyor, bize

de yeni elbise al deyip duruyorlar. Ben de oturdum ağlaya ağlaya ne yapacağımı düşünüyorum.' diye cevap verir.

İskender bu durma çok üzülür, ne yapsa ki kadını mutlu edip ona istediğini verse diye düşünür. Yanında böyle bir şey yoktur. Eline cebine atar ki bir tespahi var. Tespahi kadına verir: 'Bacı bundan başka bir şeyim yoktur. Git bu tespikten iki tanesini sat. Tanesini 100 tümenden aşağı verme. Hem kendine hem çocuklarına elbise al.' diye tembih eder.

Kadın buna razı olur, İskender çıkıp gider. Sabah gün ışıyınca tespikten iki tane alıp pazarın yolunu tutar. Sarraf dükkânı, tacir dükkânı gezip durur. Kimi 10 tümen kimi 20 tümen verir. Bir tacirbaşı kadının elindeki boncukları görüp 50 tümen vermek ister. Kadın 100 tümenden aşağı vermeyeceğini, evde bunlardan daha 98 tane olduğunu söyler. Bunun üzerine tacirbaşı, 'Git hepsini getir, istediğin parayı vereyim.' der.

Tacirbaşı, kadın gelene kadar pazardan üç beş tane yalancı şahit tutup boncukların kendisine ait olduğunu söylemelerini ister. Adam pazarda iki kollukçu görür ve onlara da mücevher boncuklarını bir kadının elinde gördüğünü, kendisi geldiğinde boncukları bana verip kadını hâkime götürmelerini ister. Kollukçular kadın gelir gelmez onu yakalayıp hâkim karşısına götürürler. Tacirbaşı yalanlarını hâkime de anlatır. Hâkim, yalancı şahitleri de dinler. Hâkim bu anlatılanlara inanıp boncukları tacirbaşına verir, kadının da bir elini kestirip bırakır.

İskender, bir akşam kadını merak eder. Tedbil-i kıyafet akşam kadının evine gider ki kadın bir öncekinden daha çok ağlar. İskender ne olduğunu sorunca başından geçenleri anlatır. İskender sarayına döner. Sabah hâkimi karşısına çağırır. Kadını ve tüccarbaşını da yanına çağırır. Tüccarbaşının yalancı şahitlerini de getirirler. İskender bu şahitlere üç defa bu tespihin kime ait olduğunu sorar. Şahitler de üç defa 'Tüccarbaşımındı.' derler. İskender vezirlerine dönüp 'Bu tespah kimindir?' diye sorar. Vezirler, 'Bu tespah senindir, sende 25 yıldır durur, sana Mısır'dan gönderilmiştir.' derler. İskender, bunun üzerine tüccarbaşını dar ağacına astırır, şahitlerin dillerini kestirir, hâkimin de iki elini kestirir. Tüccarbaşının bütün mallarını bu kadına verir. Onlar yiyip içip yere geçti, siz de yiyip içip bir çağa geçiniz.

Benim, Benim Diyen, O Benim

İskender, günlerden bir gün veziri ile bir şehre gider. Bakarlar ki şehirdeki evlerin kapı yerleri var ama buralarda kapıları yok. Bu durumu sormak için yolun kenarındaki yaşlı bir adamın yanına gider ve evlerin kapılarının neden olmadığını sorar. 'Bizim şehirde doğru veya yanlış kişiler olmadığı için biz evlere kapı koymayız.' cevabını alırlar. İskender, evlerin neden çitlerle çevrili olmadığını sorunca yaşlı adam, 'Kadınlar çitleri erkeklerden gizlenmek için kullanırlar ama bizim burada kadınlar da erkekler de açık gezerler, buna ihtiyaç yoktur.' diye cevap verir. İskender bu şehirde hâkim olup olmadığını sorunca yaşlı adam, 'Hâkim toplumları yola getirmek için vardır ama bizim burada her şey eşittir, topladıklarımız ürünleri eşit şekilde ihtiyacı olana dağıtırız.' şeklinde cevap verir. Bu sözler İskender'in çok hoşuna gider ve ölene kadar burada veziri ile yaşarlar. İskender günlerden bir gün hastalanır, hekimler onu tedavi edemez. İskender, vezirine vasiyet eder, ben ölürsem mezar taşıma şu sözleri yazdırın: 'Benim benim diyenler bilsinler ki doğudan batıya dünyayı yönetmiş hükümdar ben İskender burada yatarım.'

İskender ve Lokman

Günlerden bir gün Lokman, kendi öz oğlunu yanına alıp bir şehre gelir ve burada konaklarlar. Bu şehrin padişahı hastalanır. Şehrin bütün hekimleri padişahı tedavi etmeye çalışsalar da başarılı olamazlar. Şehrin sakinlerinden biri, Lokman'ın şehirde yaşadığı haberini padişaha verir. Padişah, Lokman'ı yanına çağırır. Lokman, 'Bu hastalığın sebebi can rahatsızlığıdır; bunu iyileştirmek için gözünüzün önünde oğlunuzu öldüreceğim, onun kanı ile de sizi iyileştireceğim.' der.

Padişah, Lokman'ın dediklerini vezirlerine bir bir aktarır, Vezirleri padişahın iyileşmesi için Lokman'ın söylediklerini yapmaları gerektiğine karar verirler. Lokman odanın ortasına bir perde çekilmesini ister, perde çekildikten sonra yanına bir koyun ile padişahın oğlunu getirmelerini ister. Lokman, perdenin arkasında oğlanı öldürür gibi yaparak koyunu keser. Koyunun kanını bir bardağa doldurup perdenin diğer tarafındaki padişaha serper. Padişah bunun üzerine bayılır. Vezirleri onu tekrar ayıltır. Lokman ikinci defa bir bardak kanı yine padişaha serper ve padişah yine bayılır. Vezirleri padişahı ayıltır. Lokman üçüncü defa

bardaktaki kanı padişahı serptiğinde padişah içindeki hastalığı kusup iyileşir.

Lokman, padişahın oğlunu yanına alıp padişahın huzuruna çıkar. Padişah, oğlunun sağ olduğuna sevinir ama bu şekilde tedavi edilmesine çok kızar. Lokman ve oğlunu hapseder. İskender'e haber gider ki Lokman ve oğlu bir padişah tarafından zindanda tutulur. İskender hemen ordusu ile şehrin üzerine sefere çıkar. Padişah, İskender'in geldiğini öğrenince şehirden kaçır. İskender'in askerleri Lokman'ı zindandan çıkarıp padişahın zulmünden kurtarıp İskender'in yanına getirirler.

İskender'in Balıklar Padişahından Haraç Alması

İskender Zülkarneyn, denizin kenarına gelip balıklar padişahından haraç almak ister. Askerlerinden denizin üstüne ot yığıp yakmalarını ister. Askerler, denizin üzerine ot, saman yığıp yakarlar. Denizin dibindeki balıklar bu durumu görüp hemen balıklar padişahına haber verirler. Balıklar padişahı, denizin kenarına gelip İskender'e neden böyle bir eziyet yaptığını sorar. İskender, kendisinden haraç almak istediğini eğer vermezse denizi kurutacağını söyler. Balıklar padişahı biraz zaman isteyip denizin derinliklerine dalıp kendi hazinesinden dört tane tohum alıp İskender'e verir ve der ki: 'Bu tohumlardan ilkinin yersen gençleşeceksin, ikincisi yersen pehlivan gibi güçlü olacaksın, üçüncüyü yersen bütün bitkileri tanıyacaksın, dördüncüsünü yersen kim öleceğini bileceksin.'

İskender, bu tohumları alıp ekmekçisine götürür ve bu tohumları ekmeği içine koyup kendisine getirmesini söyler. Ekmekçi her bir tohumu ekmeklerin içine koyup tandıra atar. Bu sırada ekmekçinin yanından bir çoban geçer ve ısrarla ekmekçiden tandırdaki ekmekleri ister. Bu ısrara dayanamayan ekmekçi tohumları unutup tandırdaki ekmekleri çobana verir. Ekmekçinin birden aklına gelir ki bu ekmeklerde İskender'in tohumları vardır.

Çoban ekmekleri alıp evine gider. Birinci ekmeği yediğinde aynaya bakar ki gençleşir, ikinci yediğinde güç kuvvet gelir, üçüncüyü yediğinde tüm bitkileri tanır, dördüncü yediğinde kimin ne vakit öleceğini bilir. Çoban bunun üzerine çobanlık elbisesini çıkarıp şehirde hekimlik etmeye başlar.

Çörekçi başka ekmekleri alıp İskender'e götürür. İskender ekmekleri yer ama balıkçılar padişahının dediği hiçbir alamet meydana gelmez. İskender, hemen çobanı yanına çağırır ve tohum attığı ekmeklerin bir çobana verildiğini öğrenip ekmekçiyi zindana atar. Şehirdeki tüm çobanları yanına çağırıp ekmekçiye hangi çobana verdiğini sorar ama o çoban içlerinde yoktur. Bunun üzerine çobanlara, 'Çoban olup da aranızda gelmeyen var mıdır?' deyince çobanın biri başına bu mucizelerin geldiği bir çobanı tanıdığını söyler. Çobanlar, şehre dağılıp bu çobanı İskender'in yanına getirirler. İskender, çobanı kendine baş hekim yapar. Günlerden bir gün İskender, hekime ne zaman öleceğini sorar; Hekim de 'Üç güne öleceksiniz.' der. Üç gün gelir ki İskender ölür. İskender ölünce halk, hekimi kendilerine padişah seçer.

İskender'in Kuş Dili Bilmesi

İskender, günün birinde veziri ile ava çıkar. Büyük ormanın içine girip büyük bir çınar ağacının başında iki karganın sohbet ettiğini görür. İskender, kendini hemen gizleyip kargaları dinler. Kargalar, kendi aralarında İskender'in denizdeki balıklardan haraç aldığını konuşur. İskender, hemen sarayına varıp avcıları görevlendirir ki o kargaları yakalayıp huzuruna getirsinler. Avcılar kargaları yakalayıp İskender'in huzuruna getirirler.

İskender kuş dili bilirmiş. Kargalara kendi gıybetini niçin yaptıklarını sorar. Kendi gıybetini yaptıkları için onları öldüreceğini söyler. Kargalar 'Bize üç gün ver, yuvamıza sal, parmağındaki yüzüğü de ver, üç gün sonra gelelim, ondan sonra öldür.' diye zaman isterler. İskender kargalara üç gün verir. Üç gün sonra kargalar bir sapa takılmış yüzüklerle İskender'in huzuruna çıkarlar. İskender'den bu yüzüklerin kendisine ait olanını seçmesini isterler. Üzerinde İskender yazılı yüzüklerin hepsini deneyip kendi yüzüğünü bulur. İskender, bu yüzüklerin kime ait olduğunu sorar. Karga 'Bu yüzükler senin gibi diğer İskenderlerin yüzüğüydü.' der. Kargaların bu sözü İskender'in hoşuna gider ve kargaları azat eder. Gökten üç elma düştü, biri benim, biri kendimin, biri hikâyeyi anlatanın.

İskender'in Ölmesi

İskender büyük savaşlardan sonra kendi sarayında otururken birden ne zaman öleceği sorusu aklına takılır. Bu soru aklında uzun süre yer eder. En son müneccimleri çağırıp ne zaman öleceği ile ilgili fal bakmalarını ister ama hiçbir müneccim buna cesaret edemez. İkinci defa müneccimlere bunu sorunca yaşlı bir müneccim kendisine zarar verilmezse bu soruyu cevaplayacağını söyleyerek İskender'in falına bakar. Müneccim, İskender'e yakın bir zamanda demir bir kafes içinde öleceğini söyler.

İskender'in canı sıkılır, hemen emir verip sefere çıkar. Uzun bir yol gittikten sonra kumlu bir sahraya gelir. Hava o kadar sıcaktır ki atlar yürüyemez. Hemen çadırları kurup dinlenmeye başlarlar. İskender çadırın içine geçip uyumaya başlar ve rüyasında demir kafes içinde olduğunu görüp bağırarak uykusundan sıçrar. Hemen vezirleri yanına gelir. Vezirlerine, 'Ben yakın zamanda öleceğim, bunun için size dört vasiyetim vardır. Bunlardan birincisi ben öldükten sonra beni ordunun önünde anama götüresiniz, ikinci olarak anam benim adıma iyilik yapasin ama bu iyiliği ciğer yarası çekenlere yapmasın, üçüncüsü beni tabutu koyduğunuzda bir elim dışarıda kalsın, dördüncüsü odur ki beni kabre koyduktan üç gün sonra annem gelip bana seslensin, ona diyeceklerim var.'

İskender, vasiyetini anlattıktan sonra ölür. Vezirler hemen bir tabut hazırlayıp onu tabuta koyarlar ve anasının yaşadığı şehre gelirler. Vezirler İskender'in savaş meydanında öldüğünü söylerler. Hemen kazanlar kurular, develer kesilir, sofralar hazırlanır. Anası gelip der ki: 'Oğlumun vasiyetidir, kim ki ciğer yarası çekmiştir bu sofradan yemesin.' Anası bunu der demez kimse yemeğe yanaşmaz, hepsinin ciğer yarası vardır. Anası bunun üzerine ekmekleri yiyebilirsiniz dedikten sonra halk İskender'in tabutunu şehirde gezdirmeye başlar. İskender'in eli tabutun dışındadır, ne zaman elini tabutun içine çekerlerse İskender'i oraya defnedecekler ama o kadar gezdirirler İskender elini çekmez. Yoldan geçen bir pir ne olduğunu sorup anlar. 'Ben size yardım edeceğim.' deyip bir avuç toprak alıp İskender'in eline koyar. İskender elini tabutun içine çeker. Anası üç gün sonra İskender'i ziyaret eder. Anası, 'İskender!' deyip seslenir seslenir cevap gelmez. Üçüncü de' İskender Zülkarneyn!'

deyince cevap gelir. Anası niye bana cevap vermedin deyince İskender: 'Ana toprağın altında o kadar çok İskender var ki hangisine seslendiğini bilemedim, İskender Zülkarneyn deyince ben olduğumu anladım.' diye cevap verir.

İskender ve Anası

İskender, vefat ettikten sonra anası oğlunun toprağın altına defnedilmesine izin vermez. Vezirler anasına birçok nasihat ederler ama anası sözünden vazgeçmez. Bunun üzerine vezirler anasına İskender ile kendisini sarayın bir odasına koyacaklarını ve anasının hiçbir şey yemeden burada kalmasını isterler. Anası bu teklifi kabul eder. Vezirler odanın hiçbir yerinde bir şey bırakmazlar. Anası ile İskender'i bir odaya bırakıp odanın ortasına da bir ekmek asarlar. İskender'in anası üç gün boyunca oğlunun başında ağlar, dördüncü gün çok acıkınca odanın ortasında asılı olan ekmeği almaya çalışır ama uzanamaz. Bunun üzerine oğlunun bedenine basıp ekmeği tam alırken vezirler anasını görürler. Vezirler: 'Sen insanlar gelip toprağın altındaki oğlunun üzerine basacaklar diye defnedilmesine izin vermedin ama sen bir parça ekmek için oğlunun üzerine bastın.' diye nasihat edip kızarlar. Anası bakar ki vezirler haklıdır. Oğlunun defnedilmesine izin verir.

İskender'in Boynuzu Var

İskender Zülkarneyn'in boynuzu vardır. Ne zaman kendini bir berbere tıraş ettirse o berberi tıraştan sonra öldürür. Yine bir gün tıraş olduktan sonra berberi öldürecekken berber İskender'e yalvarır ve bu sırrı kimseye söylemeyeceğine söz verir. Bunun üzerine İskender vezire acıyıp onu bağışlar. Aradan onca zaman geçer. Berber bu sırrı saklamaktan yorulur, yüreği şişer. Eğer bu sırrı söylemezse çatlayıp öleceğini düşünerek ıssız bir çöle varır. Çölde kimselerin olmadığını gördükten sonra çölün ortasındaki bir kuyuya gidip yüreğini soğutur. Üç defa 'İskender'in boynuzu var!' diye bağırır.

Aradan epey zaman geçtikten sonra bu sahrada koyunları otlatan çoban kuyunun içinde iki tane kamış görür. Bu kamışları kuyudan alıp kaval yapar. Çoban kavalı ne zaman çalsa istediği hava çalmaz, onun

yerine 'İskender'in boynuzu var!' diye ses çıkarır. Bu haber İskender'e gider. Çobanı alıp İskender'e getirirler. İskender: 'Çoban çal kavalını bakayım hangi havayı güzel çalıyorsun.' diye emreder. Çoban kavalı çaldığında 'İskender'in boynuzu var!' diye ses çıkar. Çobana kavalı nereden aldığını sorar. Çoban nereden aldığını bir bir anlatır. İskender, berberden şüphelenir, berberi getirirler. Berber sırlarını kuyuya anlattığını söyler. İskender, çoban ile berberin anlattıklarının doğru olduğunu görünce ikisini de bağışlar. Bu olay cemaatin ağzına öyle düşer ki: 'İskender'in boynuzu var.'

Kaynakça:

Akçay, Hasan, *Ahmedî'nin İskender-Nâme'sî -Transkripsiyonlu Metin-* Şanlıurfa, 1999, (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Akdoğan, Yaşar, *İskendernâme'den Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Akdoğan, Yaşar-Nalan Kutsal, *İskendername-Ahmedî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 7, Bakı, 2011, s. 260-303.

Baydemir Hüseyin, "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem Tay Ünver, İsmail İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 109-130.

Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 67-71.

Kaya, Mahmut, "İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 555-557.

Kaya, Melis, *Mensur Tercüme-yi İskendernâme (İnceleme-Tenkitli Metin)* Erzincan, 2016, (Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayın, Ankara, 2010, s. 314-320,

Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi I-II*, C. 2, TDV Yayınları, Ankara, 2004.

Pala, İskender, “İskender mi Zülkarneyn mi?”, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, (2. baskı), Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 335-374.

Tören, Hatice, *Ali Şîr Nevayî, Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Türkdoğan, Melike Gökcan, “Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği olarak Ahemdî’nin İskendernâme’si”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, The Journal of International Social Research C. 3, S. 12, Yaz 2010.

Ünver, İsmail. *İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

İSMAYIL - KIZYETER

Gürcistan’ın Borçalı bölgesinde yaşanmış bir aşk hikâyesidir. Hikâye, Elhan Memmedli tarafından 1983 yılında, 65 yaşındaki İsmayıl İsmayılov’dan derlenmiştir. İsmayıl İsmayılov, hikâyenin kahramanı olan İsmayıl Oruc’un oğlunun oğlunun torunudur.

Hikâyemetni Borçalı Folklor Örnekleri-1 adlı kitapta kaydedilmiştir. Konu olarak birbirini seven iki gencin Borçalı’dan Türkiye’ye kaçıp, yıllar sonra köylerine dönmeleri anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Borçalı’nın Fahralı köyünde İsmayıl Oruc ile Peri adında söz üstadı iki kardeş vardır. Halk bunlara İsmayıl Güller ve Güller Perisi hitap eder.

Daha ömünün baharında olan İsmayıl, Kızıyeter’e âşıktır. O da İsmayıl’ı sevmektedir. Ne var ki ailesi kızı varlıklı bir aileye nişanlar.

Aradan kısa bir zaman geçer kızın düğün günü kararlaştırılır. İsmayıl birisi ile Kızıyeter’e, Karabulak’ta buluşmak için haber gönderir. Sevgililer buluşur ve düğün günü kaçıp Türkiye’ye gitmeye karar verirler. Düğün günü planlarını uygularlar ve Türkiye’ye kaçarlar.

Kızın yokluğunu haber alınca dört bir tarafa adam gönderip onu ararlar. Kızın İsmayıl ile kaçtığını anlarlar. İsmayıl'ın evine baskın yapıp babasının mallarını talan ederler. Güller Perisi, kardaşının yokluğuna yanık deyişler söyler.

Bir hayırsever İsmayıl ile Kızıyeter'in durumunu öğrenir ve evlerinde misafir eder. İsmayıl bir işe girer.

Beri taraftan Kızıyeter'in babası ve nişanlısı tarafı her tarafta bunları arar ve aramadık yer bırakmazlar. Bir tacirden onların Türkiye'de olduğunu öğrenir. Derhâl söylenilen yere gidip İsmayıl'ı bulurlar. İkisini de doğruca Şerif Bey'in huzuruna getirirler. İsmayıl, bir deyiş söyleyerek Şeref Bey'den kendilerini onların elinden almalarını istirham eder. Bey, şayet o yörenin güçlü âşığını alt edebilirse kendisini onların elinden alacağını söyler. İsmayıl bu şarta razı olur.

İsmayıl, karşısına çıkan âşığı mağlup eder. Şerif Bey, sözünde durur ve İsmayıl'ı gelenlerin elinden alır. Onlar da eli boş olarak memleketlerine dönerler.

Durumu öğrenen ve kardaşı İsmayıl'ı çok özleyen Güller Perisi bir name yazıp İsmayıl'a gönderir. Mektup İsmayıl'ın eline ulaşır. O sırada bir de oğlu olmuştur.

Sıla hasretiyle yanan İsmayıl ve Kızıyeter, Fahraltı'ya gitmeye karar verir. Dostlarıyla helalleşip yola çıkar. Bir gece vaktiköyüne vasil olur. Ev halkı çok sevinir. Sarılıp koklaşırlar.

Köydeki haset birisi, Kızıyeter'in nişanlısı tarafına İsmayıl'ın gelişi haberini gönderir. Haber karakol amirine de ulaşır. İsmayıl'ı yakalayıp götürürler. Ceza reisi İsmayıl'a hapis cezası verir. 15 gün hapis yatan İsmayıl köyüne gelir. Peri, bir kurban kestirir.

Kaynakça:

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-2*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2013, s. 126-140.

JUBANIŞ

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Bu destanlar, Murın Sengirbekulı (1859-1940)'dan derlenmiştir.

Jubaniş'ın tamamı manzumdur. Toplam 896 dize olup seri dizelerle vücuda getirilen tüydek ile söylenmiştir. Dizeler, genellikle 7 hecelidir. Destan, Jubaniş'ın oğlu Süyiniş'in maceraları ile devam eder.

Destan'ın şahıs kadrosunda; Karadön, Gülkaşıma, Jubaniş, Jubaniş, Kılıç Han, Süyiniş bulunur. Mekân olarak da Bötentav görülür.

Destanın özeti şöyledir:

Karadön'ün başına altmış yaşından sonra baht kuşu konar ve eşi Gülkaşıma güzel bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Büyük bir şölen düzenleyip çocuğa Jubaniş adını verirler.

Jubaniş on üç yaşını doldurduğu zaman Nogaylılardan intikam almak için Indıslıların üzerine geldiklerini duyar. Jubaniş, babasının yanına gelip Indıslılara Kalmuklulara sefere gitmek için izin ister. O zaman Karadön oğluna izin verir.

Jubaniş, babasının ve anasının hayır duasını alıp kara ata bindikten sonra yola çıkar. Jubaniş her yönde Indıslıları arar. Bötentav adlı dağın öbür tarafında bulunmaktadırlar. Jubaniş, oraya gider. Deve ve koyun çobanlarından Indısların sayısını ve hanlarının Kılıç Han olduğunu öğrenir.

Kılıç Han bir ay önce ganimet elde etmek için kuvvetlerini alıp Nogaylıların yurduna doğru yola çıkmıştır.

Jubaniş, yüksek tepe olan Bötentava'ya tırmanır. Orada gözüne yüz kişilik bir bölük ilişir. Kılıç Han, Karadön'ü öldürmüş neşeli bir şekilde

yurduna dönmektedir. Indıslılar, Jubanış'ı fark eder ve etrafını çevirir. Kılıç Han, Nogaylı Karadön'ü öldürdüğünü, kadınlarını ve çocuklarını cariye olarak ele geçirdiğini söyler. Söylediği sözler Jubanış'ın zoruna gider. Jubanı, kılıcı ile Indıslılara saldırır. Askerler. Kılıç Han'ı korumaya çalışırlar. Jubanış, mızrağını üst üste saplar ve Indıslıların başlarını yere düşürür. Indıslıların canı sıkılır. Kılıç Han adamlarını alıp oradan uzaklaşır. Jubanış onları bozkırda yakalayıp tekrar öldürür.

Jubanışın annesi tek başına bozkırda dolaşırken oğlu için gözyaşı döküp ağlar. Jubanış annesini takip eder ancak ihtiyar kadın oğlunu tanımaz. Jubanış atından inip oğlu Jubanış olduğunu söyler ve ikisi birlikte yurda dönerler. Yurda dönen Jubanış, önden giderek babasının mezarına gelir. Jubanış orada bulunan Nogaylı ihtiyarları toplayıp "Babama verdikleri eziyeti Indıslılara çektireceğim." diyerek yola çıkmaya karar verir.

Jubanışın yanında kimse yoktur. Karşısında düşman görüldüğünde; "Rüstem, Er Hızır Ata ve Kırklar beni korusun!" der. Bin beş yüz düşman askeri Jubanış'ın karşısına çıkar. Jubanış, kendisinin Nogaylı bir yiğit olduğunu söyleyip onlara saldırır. Jubanış ile Indıslılar gece gündüz demeden dört gün çarpışır. Jubanış, onları helak eder. Savaştan kaçanlar gelip olanları hana anlatırlar. Jubanış'ın tek başına olup tek başına olup bin beş yüz kişilik orduyu yendiğini söylerler. Han, askerlerini toplayıp Jubanış'a doğru gider. Indıslılar, Jubanış'ı görünce kaçarlar. Savaşa dayanamayan han, kamışlığa doğru kaçar. Jubanış kara atı ile onun peşinden gider. Onu yakalayıp öldürür.

Jubanış, olanları annesine haber verir. İhtiyar kadın, oğlunun sağ salım döndüğüne sevinir. Kendisi yokken bir Jubanış'ın oğlunun olduğunu ve adını Süyiniş koyduklarını söyler. Jubanış, at sırtında çocuğunu kucağına alıp dolaşır.

Kaynakça:

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4*, (Aktaranlar: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 384-423.

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitime işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

